Poštarina plaćena u gotovu:

Nova Revija

Vjeri i nauci

Uređuje

O. PETAR GRABIĆ

prof. bogosl.

Br. 5-6 Makarska 1931 God. X

Sadržaj

Članci

Balić Fra Karlo: Marija i kršćansko osjećanje (De fidelium sensu in quaestione dogmatum de B. V. Maria) str. 310—329
Markov Dr. Dragutin: Napadaj jednog srpskog teologa na dogmu Neoskvrnjenog Začeća — (Attaque du dogme de l' Immaculée Conception par un théologien serbe . . 330—352
Grabić O. P: Majka Božja u objavi i u životu — (Deigenitrix considerata in revelatione et in vita) . . . . 353—362
Bajić Fr. L.: Kršćanski život i pobožnost prema Gospi — (Vita christiana et pietas erga B. M. Virginem) . . 363—374
Eterović Fr. K: Bibliotheca Mariana Medii aevi 375—379
Balić Fra Karlo: Štovanje Bl. Dj. Marije u Franjevačkoj Provinciji Presv. Otkupitelja (prilog) . . . . . 437—524

Kulturni pogledi

Marijino Materinstvo Božje u sv. Pismu — Marija u slikarstvu — Fra Petar Knežević kao pjesnik Marijina Materinstva Božjega — Marijino Materinstvo Božje u „Sveim hvalospjevim" Manzonijevim — „Pravoslavni" teolog Dr. Jakšić napada i kult Bl. Djevice Marije — Da li je Bl. Djevica Marija mogla sagriješiti — Pobožnost prema Djevici-svećeniku — Sv. Ambroz pred Efeškim Saborom — Dekret raznih koncila o bl. Djevici Mariji — Franjevački pisci o Neoskvrnjenom Začeću — Da li je bl. Djevica Marija umrla i pokopana bila u Efesu ili Bulbul-Dagh-u? — Hrvatski prijevod — „Života Majke Božje", objavljena Mariji od Agrede. — Protenstantsko svjedočanstvo Marijina Djevičanstva. . . . . .Str. 380—405.

Književni pregled

P. H. Borzi, Maria hominum Coredemptrix — B. M. Morineau, La Sainte Virge — P. L. Meier, De schola franciscana Erfordiensi saeculli XV. — Dr. A. Kilian, Maria Mutter der Gnaden, — I. P. D. Scaramuzzi, La dottrina del B. G. Duns Scoto nella predicazione di S. Bernardino da Siena — I. M. Grabmann, Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschaunung — M. Schmaus, Der liber propugnatorius des Thomas Angelicus und die Lehrunterschiede zwieschen Thomas von Aquin und Duns Scotus — „Louange de l' Hostie" — Louange de Notre Dame" — Précis de Théologie pastorale — M. C. Jéglot, La vie de la Vierge dans l' art — N. Luković Zvijezda Mora . . . . . str. 406—419.

Vjesnik

Svečanosti prigodom 1000-godišnjice jubileja efeškoga sabora — Literatura prigodom jubileja efeškog sabora — Slika na uspomenu jubileja efeskoga sabora — Protestantizam i božansko materinstvo Marijino — Još jedna franjevačka revija — Mp. O. Fra Petar Bačić . . . . . Str. 420—428.

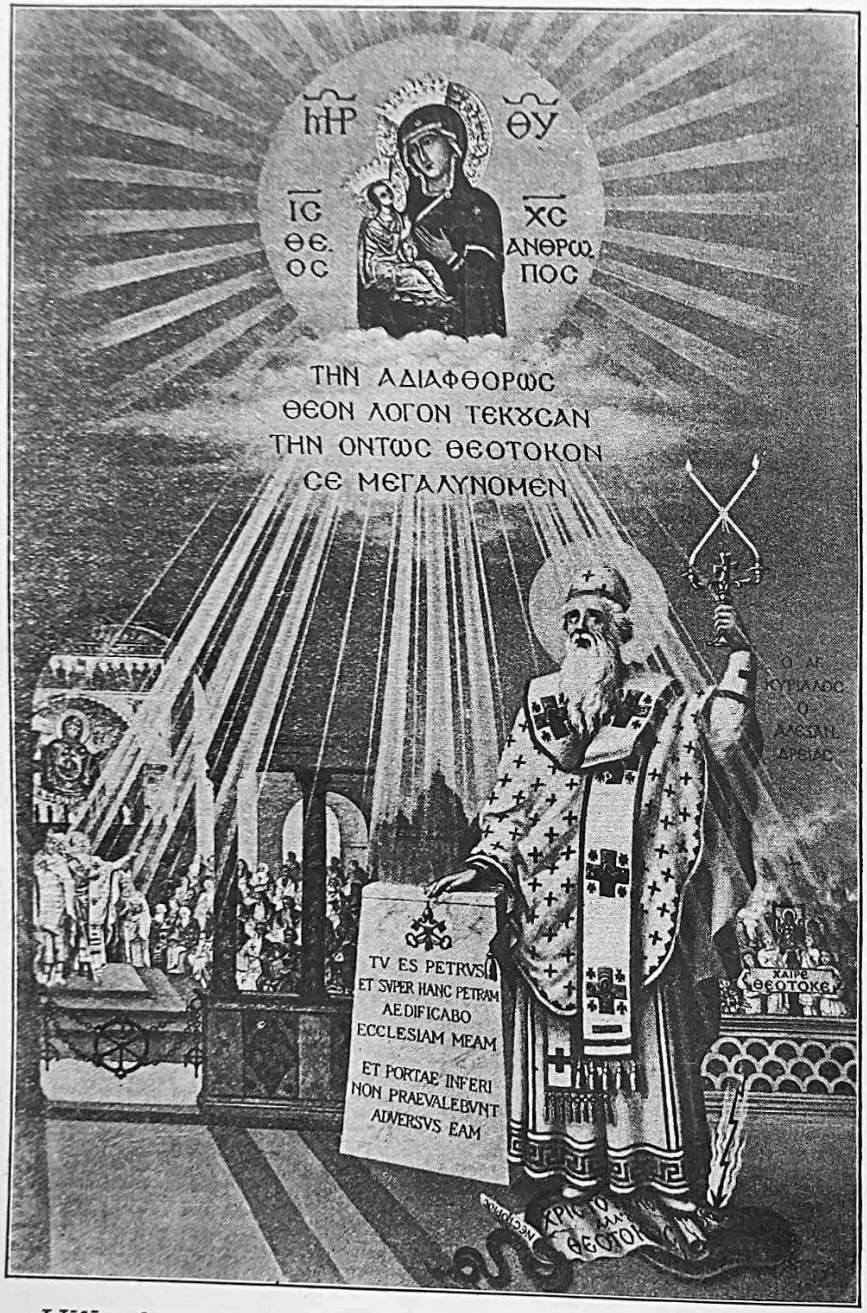

Hiljadupetstogodišnjica efeskog sabora 431–1931

Sv. Ćiril Aleksandrijski, delegat Pape Celestina I. na trećem općem crkvenom saboru u Efezu, dne 2 lipnja 431, proglašuje božansko materinstvo Marijino. *(Vidi str. 425.)*

NOVA REVIJA

God. X. Makarska 1931 Broj 5-6.

VITAE REPARATRICI

GRATIAE DISPENSATRICI

MARIAE

SEMPER VIRGINI

NUNQUAM NON IMMACULATAE

QUAE

Θ Ε Ο Τ Ο Κ Ο Σ

A CONCILII EPHESINI PATRIBUS

UNIVERSO ORBE CHRISTIANO PLAUDENTE

ANTE SAECULA QNINDECIM

SOLLEMNISSIME EST PRONUNCIATA

FASCICULUM HUNC EPHEMERIDIS

„NOVA REVIJA“

OFFERT DICAT CONSECRAT

MODERATOR

Fra Karlo Balić — Makarska.

Marija i kršćansko osjećanje

(Prigodom 1500 godišnjeg jubileja otkad je proglašena dogma bož. materinstva Marijina 431-1931)

SUMMARIUM. — *De fidelium sensu in quaestione dogmatum de B. V. Maria* (Recurrente quinto decimo saeculo a dogmatica de Dei Genitrice definitione).

Anima christiana est naturaliter mariana! Haec veritas probatur ex historia dogmatis tum maternitatis divinae tum Immac. Conceptionis. Populus christianus, piae aures fidelium horrebant audire Mariam Deigenitricem non esse, in Ipsaque fuisse aliquando labem vel minimam. *Lex orandi, lex credendi!*

Nestorius impugnatione tituli Θεοτόκος quo b. Virgo in Ecclesia semper honorata est, magnos motus in ecclesiis excitavit. Populus enim nolebat cum iis amplius communionem habere, qui talia sentirent. Nestorio praeprimis Eusebius, tunc laicus sed postea episcopus, restitebat. Dux et moderator fidelium sensus erat Cyrillus, patriarcha Alexandrinus, iam ab aequalibus secundus Athanasius dictus. Tandem in Concilio Ephesino (431) Nestorio damnato, populus fidelis qui iam a primo diei ortu usque ad vesperam synodi sententiam expectaverat, cum ingentissima laetitia eius decreta suscepit et episcopos cum facibus et taedis ad diversorium deduxit. Revera, *opinionum commenta delet dies, naturae iudicia,* quae ex Deo nata sunt, *confirmat.*

Fidelium sensus in quaestione dogmatis Immac. Conceptionis maioris adhuc momenti est. Eundo enim crescebat et crescendo procedebat, cunctisque hostibus superstes e pugna splendidior semper emergebat. Et certe, hanc piam fidem de conceptione Virginis populus christianus ubique speciali praedilectione est prosequutus. Sed non pauci pietatis sensum laedendo, impetus populi minime poterant evitare. Ubique scandala, dissensiones atque discordiae in populo christiano. Ordo Seraphicus doctrinam Duns Scoti fovendo eamque contra impetus adversariorum numquam laxato arcu, pluribus saeculis viriliter defendendo, dux fidelium sensus erat. Tandem vox Pii IX in toto orbe pertonuit et cunctis ecclesiis laetantibus diaboli venena siluere. *In omnem fidelem spiritus Dei spirat...*

In quaestione dogmatis, communis fidelium sensus haud levem facit fidem. Id valet praesertim quando de Maria agitur.

Tertulijan je kazao, da je duša ljudska po naravi kršćanska, a mi možemo reći, da je duša kršćanska, po naravi marijanska.

Anima christiana naturaliter mariana. To nam svjedoči svaka stranica crkvene povjesti; to nam svjedoči ona velebna zgrada, štono ju je Crkva tekom vjekova podigla iz ono malo mariooloških fragmenata Sv. Pisma. Božansko materinstvo i Neoskvrnjeno Začeće — to je temelj i najdivniji ures ove zgrade. I povijest nam stavlja pred oči najveće genije čovječanstva, koji su svojom oštroumnošću znali razotkriti suptilne spletke krivih naučitelja, te vjernom puku na priprostit način te duboke istine prikazati. No ta nam povijest govori i o snazi i o manifestacijama kršćanskog srca, koje je sve te događaje budno pratilo. Kršćansko se je srce radovalo i veselilo, kad su se o Mariji pohvalni govori držali, ono je najenergičnije protestiralo i uvelike se žalostilo, kad bi krivi naučitelji napadali uzvišene odlike bl. Djevice. I dok ove godine prigodom 1500 godišnjeg jubileja svečane definicije, da je Marija prava Bogorodica—dok čitav katolički svijet priređuje veličanstvene proslave, htio bih da spomenem nekoliko historičnih činjenica, koje nam govore o snazi osjećaja kršćanske duše s obzirom na dvije velike mariološke dogme: božansko materinstvo i Neoskvrnjeno Začeće.

I. Božansko materinstvo

Temelj mariologije nalazi se u objavljenoj nauci o Inkarnaciji: „I Riječ tjelom postade".[1] Odatle se razabire, kako je rješenje kristoloških problema utjecalo logičnom nuždom i na nauku o Marijinoj osobi.[2] Doketi, apolinaristi, eutihijanci, velentinijanci, arijanci — to su indirektni neprijatelji božanskog materinstva. Oni *ex professo* nijesu raspravljali o bl. Djevici, ali su postavili takove principe o Kristu, da je odatle logično slijedilo, da Marija nije majka Božja. Te veze vjerni puk nije vidio i stoga kršćansko srce nije došlo do izrazite reakcije. U toj borbi ističe se veliki um Tertulijana,[3] koji je dao fiziološko—anatomični opis božanskog materinstva; um genijalnog Augustina,[4] koji gradi mariologiju na kristološkoj nauci: „Bog i čovjek—to je cijeli Krist! Integritet ljudske naravi u Kristu!" Nestorije je bio prvi direktni neprijatelj

[1] Iv. 1, 14.

[2] Lehner von H., *Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten* 37. Stuttgart, 1886.

[3] Cf. Friedrich, *Die Mariologie des hl. Augustins,* 158. Köln, 1907.

[4] *Ibid.*

uzvišene odlike bl. Djevice.[5] On je nesamo o Kristu naučavao krive nauke, nego je sam izveo zaključak iz tih nauka, da Marija nije majka Božja. I sada počinje da igra ulogu vjera puka, osjećaj duše kršćanske.

1 Nestorijeva nauka.[6] — Nestorije, rodom iz zabitnog sela Germanicije u Siriji, svećenik i monah u Antiohiji, god. 428 bi imenovat carigradskim patrijarhom.[7] Povjesnik Sokrat pripovjeda, da je odmah u nastupnom govoru rekao: „Daj mi, care, zemlju očišćenu od heretika, a ja ću ti za to nebo dati! Pomozi me u borbi proti hereticima, a ja ću tebe u borbi proti Perzijancima".[8] I zaista, Nestorije započe žestoku borbu proti arijancima, apolinaristima i t. d. Vincencije Lirinski, veli, da je on htio da sruši krive nauke samo da svojoj otvori širok put i pripravi prostrano polje.[9] Mi to ne znamo, ali činjenica je, da je malo poslije postao heretikom. Nauka Nestorijeva, što se tiče Kristova bića, veoma je slična nauci modernih racionalista, iako je terminologija različna. Nestorije uči, da je u Kristu i božanstvo i čovječanstvo, no božanska i čovječanska narav nijesu spojene substancijalno nego akcidentalno. Tu je samo neka moralna veza! Onaj čovjek, koga evanđelje zove Isusom, onaj čovjek koji se je rodio u

[5] Campana E., *Maria nel dogma cattolico,* 22—23. Torino - Roma, 1923.

[6] Otkada je Loofs, izdao poznatu knjigu *„Nestoriana"* (Halle, 1905), mnogo se je toga napisalo o nestorijanskoj borbi. God. 1908 izdaje u Cambridgeu Bethume Baker *„Nestorius and his Teaching"* i tu energično brani Nestorija. Branitelji Nestorijevi vele, da je i on naučavao isto, što i Ciril. Sve same bizantinske intrige! Oni se najviše oslanjaju na novo našastu „Knjigu Heraklidovu", koja je uistinu Nestorijeva, ali izdata pod tuđim imenom, jer bi inače bila spaljena. Ova je knjiga bila prevedena na francuski. Teolozi su je mogli lako proučavati. I doskora se dokazalo, da Nestorije ostaje, što je i dosad bio: *heretik.* O ovom pitanju vidi: Jugie, *Nestorius et la controverse nestorienne,* Paris, 1912; Eberle A., *Die Mariologie des hl. Cyrillus v. Alexandrien,* Freiburg, 1921.

[7] Hergenröther J., *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte* I 547. Freiburg i. B., 1911.

[8] Socratis, *Historia Eccl.* lib. VII, c. 29. Sokrat opisuje Nestorijevu ličnost: „Erat vir... sonora voce et expedita facundia". Nestorije govoraše caru: ‚Da mihi, imperator, terram haereticis purgatam, et ego tibi caelum retribuam. Mecum haereticos debella: ego Persas tecum debellabo" (P. L. 67, 80). Cf. Jelenić fra J., *Povijest Hristove Crkve* II 51. Zagreb, 1924.

[9] Campana, *op. cit.* 23.

Betlehemu, koji je trpio i umr'o — to je samo stan Sina Božjega, hram Božji![10] Iz ove nauke o Kristu potpuno logično slijedi, da Marija nije majka Božja. I Nestorije kao da je za glavni cilj svoj uzeo, da sam taj zaključak izvede i usadi u srce vjernoga puka. I uprav ovdje je karakteristična točka Nestorijeve ličnosti. On zapravo i nije začetnik nestorijanizma. Pavao samozatski, i napose Teodor mopsuetski,[11] nijekali su jedinstvo osobe u Kristu; Oni su učili, da Riječ stanuje — *ενοίκησις* — u čovjeku, te da nema nego moralna veza - *ἕνωσις σχετική* — među dvije naravi,[12] analogno jedinstvu, što ga ženidba stvara između muža i žene. Iz ove nauke jasno se razabire, da onaj samo čovjek, u kojem je stanovao Bog, rođen je od žene, i prema tome da Marija nije *Θεοτόκος* nego *χριστοτόκος* — majka Isusova, a ne majka Božja. No ove novotarije prešasnikâ Nestorijevih, nijesu izlazile dalje od školskih dvorana; oni se nijesu specijalno bavili mariološkim problemima. Nestorije je to učinio. I stoga se njegova ličnost ističe u povijesti: Ako on nije začetnik nestorijanizma, začetnik je nestorijanske borbe.[13]

2) Protest vjernog puka. — Među prvima, koji su podigli svoj glas proti Nestoriju, bijaše svjetovnjak, poznati carigradski odvjetnik Euzebije.[14]

Dok je god. 428 Nestorije na Božić u svome govoru napadao božansko materinstvo, odjekivao je crkvom sv. Sofije glas Euzebi-

[10] Hergenröther, *op. cit.* 547; Hefele, *Concilliengeschichte II* 150—153. Freiburg i. B., 1875; Eberle, *op. cit.* 21—36.

[11] Dosad se je držalo gotovo općenito, da je Teodor bio učitelj Nestorijev. Danas to nije tako stalno. Jelenić misli, da je to veoma vjerojatno. Jelenić, *op. cit.* 51.

[12] Funk, *Histoire de l' Eglise* (Prijevod s njemačkoga od Hemmera) I 227. Paris, 1911.

[13] R. P. Clément C. SS. R., *Le sens chrétien et la maternité divine de Marie aux 4me et 5me siècles de l' Eglise* 17—19. Bruges s. a.

[14] P. Clément veli, (str. 27): „On sait que le premier contradicteur de Nestorius ne fut ni un évêque, ni un clerc, ni un moine; ce fut un laïque, interprête courageux de la piété populaire, Eusèbe, avocat très disert, plus tard évêque de Dorylée". Ne znam, da li ova tvrdnja potpuno odgovara istini. Nestorije, da vidi, kakav će odjek imati njegove teorije, poslao je svećenika Atanazija i biskupa Doroteja, da tu nauku navjeste puku. Dorotej u Carigradu propovjeda: „Ako tko reče, da je Marija majka Božja, neka bude proklet!" Narod protestira. I sad nastupa Nestorije, braneći Doroteja. Cf. Pl 67, 160; Campana, *op. cit.* 25. O Euzebiju vidi Bareille, *Eusèbe de Dorylée,* u *Dict. de Théol. Cath.* V 1532.

jev: „Vječna Riječ rođena je drugi put u tijelu i od Djevice". [15] Malo poslije Atanazije svećenik i pristaša Nestorijev pripovjedaše „Neka nitko ne zove Mariju majkom Božjom; to je bila prosta žena." I opet ču se glas protesta. [16] Čitave mase vjernoga puka bile su uz Euzebija. On bijaše tumač srca njihova. I ovaj osjećaj vjerski ostao je snažan i nepokolebiv uza sve prijetnje i kazne. [17]

Euzebije se nije zadovoljio tim, što je javno protestirao proti Nestorijevim novotarijama. On izvjesi plakat, u kojem dokazuje, kako Nestorije nije zapravo drugo ništa nego drugi Pavao samozatski, koji je od Crkve osuđen ima već vijek i po. [18]

I učeno i neuko, staro i mlado, državni činovnici i prosti građani, svak je bio proti Nestoriju. [19] Crkva je bila prazna; vjernici nijesu htjeli da više prisustvuju svetim obredima. Oni su javno govorili „Imamo cara, ali biskupa nemamo". [20]

Vjernici su bili potpuno osvjedočeni, da je njihovo stanovište ispravno. Ipak je nešto njihovo srce uznemirivalo. Znali su, da je crkveni auktoritet zvijezda vodilja, koja daje potpunu sigurnost. Bez auktoriteta srce ljudsko ne može da potpuno otpočine. U Carigradu je stanovao, Proklo biskup iz Kizika. [21]. Na svetkovinu navještenja Marijina 429, držao je govor o znamenitosti materinstva bl. Djevice te je razložio puku staru nauku o odnošaju božanske i ljudske naravi u Kristu. No odmah se diže Nestorije, koji je tu bio nazočan. [22] Proklo nije bio sposoban da se s njim bori. I neki svećenici propovjedahu nauku protivnu od one, što je naučavaše Nestorije. No stoga su bili progonjeni. Savjest vjernika bijaše uznemirena. Pobožni puk bacao je svoj pogled prema Rimu, bacao je svoj pogled prema Aleksandriji, čiji su biskupi prema še-

[15] Bareille, *art. cit.*, u DthC V 1532.

[16] *Ibid.*

[17] Hergenröther, *op. cit.* 548.

[18] Bareille, *art. cit.*, u DTHCath. V 1533; Clément, *op. cit.* 27.

[19] Ćiril piše Celestinu papi, da se i mnogi senatori i druge svjetovne vlasti bune proti Nestoriju. Cf. *Epistola Cirylli ad Caelestinum* (PG 77, 81).

[20] Mansi, *Coll. Concil.* IV 1102. — Car Teodozije II i carski dvor šurovao je s Nestorijem. No konačno je svladala vjera puka i njihovu otpornost.

[21] Proklo je bio carigradski svećenik, te ga pokojni patrijarh Sizinije imenova za kizičkog biskupa. No stanovnici ga ne primiše i stoga je još uvijek u Carigradu stanovao. Cf. Hefele, *op. cit.* II 153.

[22] Hergenröther, *op. cit.* 548.

stom kanonu nicejskog sabora od 325, zauzimali u sveopćoj Crkvi prvo mjesto iza rimskoga biskupa.

3) Vođ i branič. — Kao što je za vrijeme arijanizma Providnost dala velikoga Atanazija, da umiri savjest vjernoga puka, tako sada podiže slavnog biskupa, sveca-učenjaka, Ćirila, biskupa aleksandrijskog. [23] Njegova je bila glavna zadaća, da bude uz narod i da čuva vjeru prostog puka i klera. Ćiril drži govore proti Nestoriju; on piše razna pisma Nestoriju, da ga vrati na pravi put; piše Papi Celestinu; sastavlja dvanaest anatemata — i uvijek aleksandrijski biskup naglasuje, da on sve to čini, jer kao apoštol treba da se stara za uznemirenu savjest vjernika. [24] Nestorije protestira radi intervencije Ćirilove, a ovaj mu odgovara: „Što? Zar Ti misliš da si male nemire u crkvama, Tvojim homilijama proizveo?.... Kad je vjera puka u pogibli, zar mogu, mučati?" .[25] U pismu upravljenu nekom prijatelju Nestorijevu veli Ćiril: „... crkve rimskoga carstva su sablažnjene. I zaista nema nikoga pa ne znam iz kojega grada ili pokrajine došao, koji me zapitao ne bi: Što znače svi ovi nemiri? Što je ta nova nauka, koju se hoće da u Crkvu uvede?" [26] Stoga,—pita Ćiril,—kako može biti, da ja komu je Bog kao biskupu povjerio nauku božanskih tajna ne tražim ljeka ranama? [27] Ćiril saopćuje Nestoriju osudu Papinu, te mu i tom prigodom veli: „Ne mogu dopustiti da se crkve uznemiruju, da se puk sablažnjuje, da se vjera ništi". [28]

4 Svečana osuda. — Dok je pobuna proti Nestoriju bivala sve veća, pozove Teodozije II u dogovoru i s Papom i s

[23] Cf. Bardenhewer O., *Geschichte der Altkirchlichlichen Literatur* IV 23—78. Freiburg i. B., 1924. O optužbama, što protestanti, pa i neki katolički pisci, iznose proti Ćirilu, vidi gore naznačenu literaturu o nestorijanskoj borbi. Ćiril je mnogo puta bio aklamiran u aleksandrijskoj crkvi „Pravovjerni Ćiril" (PG 77, 1436). On se takovim i danas u očima svih nepristranih povjesnika ukazuje: svetac-biskup koji je imao najsvetiju nakanu u borbi proti Nestoriju. Nauka je bila ispravna, jedino bi se moglo možda reći, da nije bio sretan u izboru terminologije. Cf. Clément, *op. cit.* 45—74; Funk, *op. cit.* 228. Vidi napose kod Eberlea, *op. cit.* 44—53: *Die „Intrigen" des Cyrillus.*

[24] P. Clément, *op. cit.* 45—53.

[25] *Epistola II Cyrilli ad Nestorium* (PG 77, 41).

[26] *Ep. IX ad Nestorium* (PG 77, 61).

[27] *Ibid.*

[28] *Epistola XVII* (PG 77, 108).

Nestorijem opći crkveni sabor u Efez za Duhove 431.[29] Nestorije pouzdavajući se u carevu zaštitu nadao se je, da će tu potpunu pobjedu izvojštiti. On je među prvima došao u Efez sa 16 biskupa.[30] Pratila ga je oružana četa, te je izgledao kao da uistinu dolazi na bojno polje. Malo zatim stiže i Ćiril s jedno 50 egipatskih biskupa. Koncil nije mogao da bude na Duhove otvoren, jer još nijesu svi pozvani došli. Duhovi su već prošli (7 lipnja 431) kad stiže Juvenal jeruzolemski i Flavijan solunski sa svojim biskupina. Još se je uvijek očekivao dolazak antiohijskog patrijarhe Ivana, koji je hotimice zatezao svoj dolazak samo da ne bude nazočan kod osude svoga prijatelja i znanca Nestorija. Ivan je bio uprav na Duhove ukraj Efeza i pisao je Ćirilu, da je zakasnio stoga što je dalek put i što su mu neki konji pokrepali, ali da će sigurno do 5, 6 dana biti u Efesu.[31] Međutim ga se je čekalo punih 16 dana. Tada dođoše dva metropolita podvrgnuta Antiohiji i izjaviše, da je Ivan rekao, da i bez njega mogu započeti koncil.[32] Jasno je svima bilo o čemu se radi.[33] I na 22 lipnja 431 u efeškoj katedrali posvećenoj Bogorodici svečano je otvoren koncil. Legati Papini još nijesu bili stigli; koncilu je predsjedao po odredbi papinoj sam Ćiril. Tri puta su oci sabora poslali po Nestorija svoje poslanike.[34] Prvi je put rekao da će doći, no kad su drugi put na 22 lipnja došli delegati, kuća mu je bila na zapovjed carskog odaslanika Kandidijana sva okružena vojnicima, i biskupi nijesu mogli nikako da uđu k Nestoriju. On im poruči, da će doći na sastanak, ako svi biskupi se tamo skupe.[35] No kad su poslanici treći put došli i bili od vojnika zlostavljani, te kad nikakova odgovora Nestorije nije dao, započe koncil u nazočnosti

[29] Hergenröther I *op. cit.* 552; Hefele, *op. cit.* II 178. — Najnovije izdanje akta efeškog Koncila, poduzeo je E. Sshwartz (Leipzig-Berlin, 1923—1930). Nažalost, ovog izdanja nemam pri ruci, i ako ono ne mijenja bitno izdanje Mansija i dosadanju povijest Koncila. Cf. Clément, *op. cit.* 75.

[30] Hergenröther, *op. cit.* 552.

[31] Hefele, *op. cit.* II 182.

[32] Mansi, IV 1332.

[33] U pismu, što ga je sabor upravio na Celestina, uvelike se oci sabora tuže na neiskrenost Ivanovu. Čekali su ga toliko vremena, a on je zatezao, da može lakše poslije praviti neprilika. Mansi, IV 1332.

[34] Mansi, IV 1131—1135.

[35] Mansi, IV 1134.

od nemanje nego 160 biskupa.[36] Drugi su neprestano nadolazili, tako da je već u prvoj sjednici bilo 198.[37] Optužba proti Nestoriju bila je prva na dnevnom redu. Budući da Nestorije nije htio doći da se izjasni, sabor je stao da proučava dogmatsko stanovište carigradskog biskupa. Ponajprije pročitalo se je nicejsko vjerovanje.[38] Zatim se je pročitalo drugo pismo, što ga je podavnije Ćiril upravio Nestoriju i u kojem brani nauku o hipostatičnoj uniji te potom o božanskom materinstvu Marijinu.[39] Na upit Ćirilov, da li se ovo njegovo pismo slaže s naukom nicejskoga sabora, dade 126 biskupa kratke odgovore.[40] Iz tih govora razabire se, kako su svi nazočni biskupi uvelike pohvalili Ćirilovu nauku, ističući njenu potpunu saglasnost s naukom nicejskog sabora. Napokon ustaje biskup Paladije te predlaže da se i Nestorijeva poslanica upravljena Ćirilu pročita, da bi se tako vidjelo, da li i ona odgovara nauci nicejskog sabora.[41] Predlog bi prihvaćen. Poslanica pročitana. 34 biskupa dokazivali su da se ne slaže sa simbolom nicejskim.[42] Zatim svi bskupi jednoglasno povikaše: „Tko Nestorija ne osudi, neka bude proklet! Prava vjera osuđuje njega; sveti sabor ga osuđuje. Tko je u zajednici s Nestorijem, neka bude proklet! Svi mi osuđujemo pismo i nauku Nestorijevu. Mi svi osuđujemo heretika Nestorija i njegove pristaše i njegovu bezbožnu vjeru i njegovu bezbožnu nauku. Svi osuđujemo bezbožnoga Nestorija. Čitav okoliš zemaljski bezbožnu vjeru Nestorijevu osuđuje".[43] i t. d.

Prije nego je izrečena konačna, svečana osuda proti Nestoriju, pročitalo se je pismo pape Celestina i rimske sinode, kao što i pismo Ćirilovo i aleksandrijske sinode Nestoriju.[44] Intimni prijatelji Nestorijevi izjavljuju, da su uložili sve sile, da ga obrate, ali uzalud![45] Da bi osuda bila što bolje dogmatski motivirana, čitaju se razni pasusi iz djela Atanazija, Ciprijana, Ambrozija, Bazilija,

[36] Mansi, IV 1123—27; Hefele, *op. cit.* II 184.

[37] Hefele, *op. cit.* II 184.

[38] Mansi, IV 1138.

[39] *Ibid.*

[40] Mansi, IV 1139—1170.

[41] Mansi, IV 1170.

[42] Mansi, IV 1170—1178; Hefele, *op. cit.* II 185.

[43] Mansi, IV 1178.

[44] *Ibid.*

[45] Mansi, IV 1182.

Grgurâ i t. d. odakle se jasno razabire, da sveti oci naučavaju sasvim protivnu nauku od Nestorijeve [46] I napokon bi svečano izrečena osuda proti Nestoriju, koju je potpisalo preko 200 biskupa. Osuda glasi: „Budući da među ostalim, bezbožni Nestorije nije se odazvao našemu pozivu nitili je primio svete biskupe, koje smo mu poslali, mi smo bili prisiljeni da njegovu bezbožnu nauku ispitamo. Mi smo otkrili iz njegovih pisama i rasprava te govora, koje je u ovom glavnom gradu držao i posvjedočeni su, da on bezbožno osjeća i naučaje. Prisiljeni svetim kanonima i prema poslanici svetog oca našega i subrata Celestina, rimske crkve biskupa, mnogim suzama obliveni, nužno smo do ove žalosne osude došli: *Gospodin naš Isukrst, koga je on svojim psostima napadao, određuje preko ove sinode, da Nestorije bude lišen biskupske časti i od svakog svećeničkog općenja isključen*".[47] Ova je osuda sjutradan bila saopćena Nestoriju „novomu Judi".[48] Obavijest bi poslata caru, — svemu narodu, te carigradskom kleru.[49]

4 Manifestacije kršćanskog osjećaja. — Vjerni puk je od početka budno pratio Nestorijeve novotarije i sveđer ih osuđivao. Ipak nitko od vjernika ne bijaše u efeškoj katedrali na 22 lipnja 431. Socijalna savjest puka nema prava, da se upliće u odredbe naučavajuće Crkve. No dok su oci sabora od rana jutra do kasne večeri vijećali u crkvi, mase pobožnog puka, stajale su pred vratima, čekale su konačnu osudu.[50] Najednom u kasno doba noći otvoriše se crkvena vrata. Nastade grobna tišina. I kad bi proglašena osuda iz tisuća grla odjekivala je pjesma zahvalnica Bogu, koji uništi neprijatelje vjere; u tren oka grad je bio rasvjetljen. Narod odvede s bakljama svete oce, a napose Ćirila, do njihovih stanova.[51] Slični prizori odigrali su se i po drugim mjestima i gradovima, čim se je doznalo za veseli događaj.[52]

[46] Mansi, IV 1183—1195.
[47] Mansi, IV 1211.
[48] Mansi, IV 1227.
[49] Mansi, IV 1235—1242.
[50] Hefele, *op. cit.* II 189.
[51] O ovim manifestacijama, koje su uostalom svakome poznate, govori napose Ćiril u pismu upravljenu svojim vjernicima. (PG 77, 137).
[52] Manifestacije bi bile zacijelo još velebnije, da nakon Nestorijeve osude nije došlo do skizme u episkopatu. Jedva što je prva sjednica bila završena, stiže Ivan antiohijski patrijarh. On je sa svoja 43 biskupa držao svoj sastanak, na kojem bi deponiran Ćiril i Memnon, efeški biskup.

U Carigradu, uzalud su prijatelji Nestorijevi i carski dvor svim silama nastojali, da puk ne dozna za događaje u Efezu. Na 4 srpnja u crkvi, gdje se održala sjednica, puk je uz silnu galamu, zahtjevao, da se službeno pročita osuda koncila. Car je tek onda mogao, da umiri mase, kad je obećao, da će u crkvi sjutra biti pročitan izvještaj iz Efesa. I sjutradan, u nedjelju, mnoštvo vjernika navrvi u crkvu. Prostranom crkvom razljegao se glas: „Nestorije je pao, sveti koncil osudio je Nestorija! Ona koja je rodila Boga u tijelu, Marija, djevica sveta srušila je Nestorija." I nakon što bi pročitano evanđelje, ponovno puk stade vikati: „Neka nam se ovdje donesu spisi svetog koncila. Nema nego jedna vjera, nema nego jedan koncil!" Ovim riječima puk je osudio onaj *Konciliabulum* Ivana antiohijskog u Efezu. Samo jedan koncil! Car se nije stoga usudio da narodu čita izvještaj iz Efesa, jer je tu bilo također, kako je kriva sinoda deponirala Ćirila, kako je Ćiril osuđen. Međutim narod je sve više vikao: „Neka se spali Nestorije židov i Anastazije s njim!" Kad se je narod ponešto umiriô, bi stavljen predlog, da se sjutra pročitaju akti, jer da je danas car preveć zaposlen vjestima, koje stigoše iz Afrike. No narod odgovori: „Mi ćemo ćekati sve do večeras!" Nije bilo kud kamo! I bi rečeno narodu, da je osuđen Nestorije, ali da je i Ćiril deponiran. Na tu vijest, da je Ćiril deponiran od druge krive sinode u Efesu, nastade silna vika. Protestima nije bilo ni kraja ni konca. Mase su htjele, da iđu u carski dvor. Deputacije su se redale. Najveličanstvenija bijaše arhimadrita Dalmacije, koji kroz 48 godina nije izašao iz svoga samostana. Kad se pojavio na ulici, bila je prava senzacija. Praćen od silnog mnoštva naroda i monaha pošao je k carskom dvoru, da protestira! Car je obećao, da će se bolje informirati i stvar urediti.

Na Božić, god. 432. održao je Pavao emeški, homiliju u aleksandrijskoj crkvi. Nazočan bijaše i Ćiril. Slušateljstvo se nije početka pouzdavalo u Pavlove riječi misleći, da on šuruje s Nesto-

Pravi sabor odgovori ekskomunikacijom s pete sjednice. U Efesu su bile dvije protivne sinode. Car je bio neodlučan. Najprije odobri zaključke obiju sinoda. Ostavi Nestorija. Ćiril zatvoren. Nezadovoljstvo s jedne i druge strane. Žalosni događaji, koji su uznemirivali ponovno savjest vjernika. Nestorijanizmu bi ipak zadat smrtonosan udarac tim, što je bilo zabranjeno čitanje Nestorijevih knjiga u čitavom carstvu. Cf. Hefele, *op. cit.* II 190—ssq.; Funk, *op. cit.* 1230; Jelenić, *op. cit.* 54—55.

rijem.[53] No govornik naskoro izreče rječ BOGORODICA— Θεοτοκός, — i namah začu se gromki glas iz tisuće grla: „Evo, Ćirile pravo vjerni, evo prave vjere, dara Božjega! To je što smo mi željeli čuti. Tko drukčije govori, neka bude proklet!...Dobro nam došao, pravovjerni biskupe! Dostojan si, da se Ćirilu pridružiš."[54]

Božanstvo Isusovo, božansko materinstvo Marijino! To su dvije velike, uzvišene misli, koje nam prizivlje u pamet sama pomisao na jubilej efeškog sabora. Ovaj jubilej govori nam i o manifestacijama kršćanskog osjećaja prema Mariji. Prosti vjernici nijesu bili u dvorani sabora, ali su stajali u predvorju. Oni su potpomagali Papu i biskupe u njihovu naučavanju. Pobjedili su carsku otpornost. I sabor je bacao pogled i na njih. Stoga, da definira pravu vjeru nije stvorio nijednog simbola ni kanona u onom smislu riječi, kao što su drugi koncili to učinili.[55] On je osudu temeljio na dogmatskim, objavljenim dokumentima, a izrekao ju je jezikom vjernika. Dok povjesnik tužnim okom gleda na nemire, koje je Nestorije u petom vijeku prouzrokovao, ujedno se raduje i veseli kad promatra velebne manifestacije kršćanskog osjećaja i pobožnosti prema Onoj, koja je rekla, da će je blaženom zvati svi naraštaji.

II. Neoskvrnjeno Začeće

Povijest dogme Neoskvrnjenog Začeća mnogo je zamršenija od povijesti dogme božanskog materinstva. Poteškoća je u tome, što su veliki prijatelji Marijini i naučitelji Crkve katoličke, sv. Bernardo, sv. Toma Akvinski ,sv. Bonaventura i t. d. nijekali ovu div-

[53] Ove podatke o manifestacijama u Carigradu nakon osude Nestorijeve, vidi kod Jacquin, *Le concile d' Epése*, u *La vie intellectuelle N.* (1931), 21—24. Jackin navađa P. Batiffol, *Un épisode du concile d' Ephèse*(jullet *431) d' apris les actes coptes de Bouriant*, u *Mélerges offerts à M. Gustave Schlumberger*, str. 28—39. Paris, 1924. Dakle podaci konačno potječu iz koptskih akta.

[54] Homilia P. Emeseni, PG. 77, 1436.

[55] J. Lebon veli: „A la difference de beaucoup d' autres, universels particuliers, réunis pour des motifs d' ordre doctrinal, le concile d' Ephèse n' a créé, pour définir la foi véritable, ni symbole, ni canons".

Lebon, *Autour de la définition de la foi au concile d'* Ephèse (431), u *Ephemerides Theologicae Lovanienses* VIII (1931) 398.

nu odliku Marijinu. Osim toga, Neoskvrnjeno Začeće nije ni izdaleka tako jasno naznačeno u objavi kao što božansko materinstvo. Nije mi svrha, da ovdje opisujem razvoj nauke o Neoskvrnjenom Začeću. Samo ću istaknuti nekoliko činjenica, koje nam govore, kako je kršćansko srce postupalo u ovom slučaju veoma slično kao i s obzirom na bož. materinstvo. Vjerni puk svagdje i svagda držao se je čvrsto onog principa sv. Augustina: „Kad se radi o grijehu, ne ću govoriti o Mariji."[56]

1) Počeci reakcije. — Netom su se pojavili protivnici Neoskvrnjenog Začeća, kršćanski je puk snažno reagirao.[57] Ni sv. Bernardo poslije svoje smrti nije ostao na miru, uza svu svoju svetost i ono silno poštovanje, koje je prema njemu imao srednji vijek. Od usta do usta širila se je munjevitom brzinom vijest, kako je Bernardo ukazao se jedne noći nekom redovniku sav bijel, a na prsima imađaše crnu ljagu. I dok ga je redovnik pitao, odakle mu ta crnina na prsima, Bernardo odgovori, da je to stoga, što je za života svoga nijekao veliku odliku Neoskvrnjenog Začeća Marijina.[58] — Puk je počeo bezbrojna čudesa pripovjedati, razne kazne, kojima je bl. Djevica kaznila one, koji su govorili proti Njenoj svetosti. Poznate su pripovjesti o Aleksandru Nekamu, o famoznoj raspravi, što ju je Duns Skot održao u Parizu itd.

Borbama su davali povoda članovi dvaju velikih redova. Dok su franjevci slijedeći Duns Skota energično tvrdili, da je Marija bez grijeha začeta, dominikanci su prema nauci sv. Tome učili protivno. I nije se taj nauk ograničivao na školske zidine. Puk je bio u tom pravcu poučavan. Na mnogim mjestima sablazan je bila velika, posljedice uprav strašne. To nam opisuje u XIV vijeku bečki profesor Henricus de Hassia. Sav ogorčen kliče on: „O miserabilis et caeca pertinatia opinionum Dominici et Francisci: Usquequo perducis...?"[59] I nakon što je opisao neke žalosne

[56] *De nat. et grat.* cap. 36 (PL 44, 267).

[57] O počecima borbe vidi raspravu Le Bachelet, *L' Immac. Conception*, u *Dict. de la Théol. Cathol.* VII (1922) 927—1218.

[58] Malo poslije smrti Bernardove, o tom ukazanju govori Nikola monah sv. Albana (PL 202, 623)., Cf. Balić, *I. De Polliaco et I. De Neapoli, Quaestiones disputatae de Immac. Conceptione b. Mariae vtrginis* (Bibliotheca Mariana Medii Aevi I) str. XLII n. 32. Sibenici, 1931.

[59] Henricus de Hassia, *Contra disceptationes et contrarias praedicationes fratrum medicantium super Conceptionem beatissimae Mariae virginis et contra maculam sancto Bernardo impositam*, fol. 3. Argentinae,

pojave, obraća se na sv. Dominika te mu veli „Zar kad čitav svjetovni kler i rimska Crkva s Franom i svim drugim redovima, svetkovinu Začeća slavne Djevice svetkuje i već odavna običaje svetkovati, dok se ti sam protiviš, — zar odatle ne će slijediti da će te doskora KAMENOVATI PUK i osuditi čitav kler." [60] Bečki profesor moli i zaklinje sv. Dominika i sv. Franu, da bi oni pomirili svoje članove, eda se umiri savjest vjernog naroda: „Concordate igitur, obsecro, sancti Patres Dominice et Francisce, vestrorum profesores ordinum." [61] On u tu svrhu moli i sv. Augustina, te se obraća na sv. rimsku Crkvu, da riješi ovo tako važno pitanje.

2) Nove nade. — Želje Henrika Heškoga nijesu bile uslišane. Borbe su se na toplom jugu u mnogo jačim dimenzijama razvijale negoli na hladnom sjeveru. Crkva nije htjela da izreče konačni sud, dok se pitanje tačno ne prouči. Ipak je koncil tridentinski oživio u srcu kršćanskom stare nade. Koncil nije htio da riješi pitanja, ali ipak blaženu Djevicu nazivlju „immaculatam." [62] To je bilo dosta. I od ovoga časa vjerni puk na razne načine iskazuje i razvija osjećaj srca svoga prema nebeskoj majci.

U Španjolskoj osniva se novi vojnički red Neoskvrnjene. Ovaj red uzimlje za glavnu zadaću, da se što prije proglasi vjerskim člankom ono, što puk vjeruje o Marijinoj svetosti. Članovi ovoga reda na dan definicije svojim trubljama najavit će narodu veselu vijest i odati počast zaštitnici svojoj. [63]

1516. — Pisac retorski apostrofira Dominika i Franu i pod tim imenima članove njihovih redova razumjeva. Proti franjevcima ustaje misleći da su oni začetnici famozne pripovijesti o ukazanju sv. Bernarda. Stoga i veli: (fol. 2r), da je to prvi izmislio Warra, a da mu je to sotona sugerirala. U tom se bečki profesor vara, jer kako spomenu gore (n. 58) već su suvremenici Bernardini o tom govorili. — Ovo je Henrikovo djelo od velike važnosti i dosta rijetko. Našao sam ga u nac. bibl. u Münchenu. Ako se tkogod po našim bibliotekama na nj namjeri, zahvalan bih mu bio, kad bi me upozorio.

[60] Henricus de Hassia, *op. cit.*, fol. 4r: „... te lapidabit populus et condemnabit totus residuus clerus".

[61] *Ibid.*

[62] Roskovány, *Beata Virgo Maria in suo Conceptu Immcaulata ex monumentis omnium saeculorum demonstrata.* I 138. Budapestini, 1873.

[63] Malou, *Histoire de la définition dogmatique de l' Immaculée Conception de la très-sainte Vierge Marie* (Bourassé, Summa Aurea VIII 506).

U XVII vijeku Španjolska je uznemirena, jer nije postigla cilj želja svojih. Borbe su bile posvuda! Vlada nije znala, kako da umiri narod nego da zamoli sv. Stolicu, da konačno riješi pitanje. Na 6 srpnja 1616 Pavao V šalje u Španjolsku pismo u kojem zabranjuje vjernicima o tom pitanju na javi govoriti. [64] No ova odredba nije mogla ni da ublaži silne borbe. Filip III šalje poslanike u Rim. Stigoše dekreti, da se ne smije ni pripovjedati ni u školama naučavati da je Marija u grijehu začeta. Ali ne smije se ni protivno mnijenje napadati. [65] No osjećaj kršćanskog srca bio je i odveć razvijen, da barem na 8 decembra ne bi se izvana očitovao pro ili contra. God. 1618 Filip III šalje u Rim franjevačkog generala Antu de Trejo, da bi isposlovao od sv. Stolice, da se proglasi vjerskim člankom Neoskvrnjeno Začeće. U to vrijeme stigoše u Rim s istom zadaćom i odaslanici austrijskog nadvojvode. [66] No sve uzalud! Na 31 ožujka 1621 umri Filip III sav satrven od boli, što nije postigao cilj svojih želja i želja kršćanskog srca naroda svoga. Njegov sin Filip IV, htio je da svakako ostvari, što otac nije mogao. Cilja nije postigao, ali je mnogo sretniji od oca bio. Postiže od Grgura XV da nitko ne smije ni u spisima ni u privatnim govorima proti Neoskvrnjenom Začeću ustajati. [67] Osjećaj duše kršćanske u čitavom svijetu, a napose u Španjolskoj postigao je traženu zadovoljštinu. Načelnik sevilski zahvaljuje u ime svoga grada Petrovu Nasljedniku. [68] Oduševljenju nije bilo ni kraja ni konca. Franjevački Red kune se, da će svećer braniti Marijinu odliku. [69] Ferdinand II car austrijski izabire Neoskvrnje-

---

[64] Malou, *op. cit.* 508.

[65] Dekret je izdat 1617. U njem se među ostalim veli: „... non audeant in publicis concionibus, lectionibus, conclusionibus, et aliis quibuscumque actibus publicis asserere, quod eadem B. Virgo fuerit concepta cum peccato originali... Ulterius sub eisdem censuris et poenis mandans quod negativam opinionem, videlicet quod non fuerit concepta cum peccato originali, in praedictis publicis actibus asserentes, aliam opinionem non impugnent, nec de ea aliquo modo agant seu tractent". Roskovány, *Monumenta* II 6.

[66] Roskovány, *Monumenta* II 17—18.

[67] Dekret je izdat „... ad evitanda scandala, dissensiones atque discordias in populo christiano". Roskovány, *Monumenta* II 649.

[68] Malou, *op. cit.* 511.

[69] Zakletva je položena god. 1621 ovom formulom: „Renovantes antiquum devotionis affectum, quem erga immac. Conceptionem V. Mariae iam pridem a nostris maioribus ad haec usque tempora liquido constat dimanasse; volentes insuper novum obligationis debitum adiicere, iuramus et vo-

nu za vrhovnog vodu sve svoje vojske; na mjesto orlovskog grba on stavlja kip majke Božje;[70] opisuje u jednom znamenitom pismu, kako je uznemirena savjest njegova naroda, stoga što neki govore proti Neoskvrnjenom Začeću, te moli Petrova Nasljednika, da što prije proglasi dogmom ovu vjeru pobožnoga puka.[71] Ovaj primjer pobožnoga cara sljedili su drugi vladari: Sigismund, kralj poljski; Leopold, nadvojvoda tirolski; Ernest bavarski, i td.

U XVIII vijeku, Filip V poduzimao je sva moguća sredstva da konačno postigne ono za čim već od toliko vremena živo čezne narod njegov i čitav kršćanski svijet. Tako je radio i njegov nasljednik Ferdinand VI, te sin njegov Karlo sicilski. Sveta je Stolica hvalila uvelike pobožnost ovih vladara i vjernog puka, ali je ujedno isticala, da treba dugo i dugo moliti Oca svjetlosti, da rasvjetli Crkvu svoju, da tako budu želje sviju ispunjene.[73]

Događaji svima poznati, koji su se odigrali u drugoj polovici XVIII vijeka, nijesu dopuštali osjećaju kršćanskog srca da se razvija u započetom pravcu. Opaža se mali zastoj. No one stare želje i nade vjernog puka, kao da su tinjale u zabiti, očekujući zgodan čas, da se pokažu na javi u još većoj intezivnosti, u većem sjaju.

3 Zora veselog dana. — U prvoj polovici XIX vijeka sve je navještalo, da je blizu čas, kad će nauka o Neoskvrnjenom Začeću biti svečano proglašena vjerskim člankom. Na 17 svibnja 1806, franjevci napuljskog kraljevstva postigoše od Pija VII da u prefaciji sv. mise mogu slaviti Neoskvrnjenu Djevicu: „et te in Conceptione Immaculata.[74] Na 20 rujna 1839 kongregacija sv. obreda dopusti, da se u litanijama metne „Kraljice bez grijeha

vemus Deo Domino nostro, eius SS. Matri Seraphico Patri nostro Francisco, et omnibus sanctis, tenere, defendere, et docere publice et privatim, quod Virgo Domina nostra fuit sine peccato originali concepta, et ab illo praeservata ex meritis Christi Domini; et curabimus quantum in nobis fuerit, quod haec sancta devotio populo doceatur christiano; et ita promittimus et iuramus per Dominum nostrum Iesum Christum, et per hoc Crucis signum". Roskovány, *Monumenta* II 356. — Red je već 1645 izabrao Neoskvrnjenu svojom zaštitnicom. Roskovány, *Monumenta* II 364.

[70] Roskovány, II 366.

[71] Roskovány, II 359.

[72] Malou, *op. cit.* 513.

[73] Malou, *op. cit.* 530—558.

[74] Roskovány, IV I. Već god. 1708 Klement XI naredi, da na 8 dec. bude svetkovina *de praecepto*. Roskovány, II 400.

začeta, moli za nas!"[75] I ovo je javno štovanje silno povećalo i usnažilo pobožnost vjernog puka. I dok je kršćanstvo krvarilo tisućama rana, baca Pijo IX svoj pogled na Djevicu bez grjeha, stvara u napuljskoj tvrđavi Gaeti živu želju, da Joj stavi na čelo krunu bez ljage. I na 2 veljače 1849 obraća se na sve biskupe čitavoga svijeta, da mu jave što vjeruju, što drže vjernici o Neoskvrnjenom Marijinu Začeću?[76] Od nekako 700 kardinala, patrijarha, nadbiskupa, biskupa i apoštolskih vikara, što ih je tada Crkva imala, oko 600 odgovori, da se ta vjerska nauka proglasi dogmom. I ako se uzmu uobzir slučajevi smrti, bolesti, izgubljenih pisama, možemo reći, da je čitav episkopat pokazao interes za ovu uzvišenu odliku Marijinu. Roskovány je objelodanio u dva debela sveska te odgovore episkopata.[77] Kad čovjek čita razne izvještaje, ne može da se ne divi osjećaju kršćanskoga puka prema majci Mariji. Trebalo bi k onim dvama svescima učenog Roskoványja još dva dodati, kad bi čovjek htio da prikaže snagu, raširenost, značenje i izvor one vjere i pobožnosti prema Neoskvrnjenoj, koja je vladala po čitavom kat. svijetu prije svečane definicije. Ja ću se zasad zadovoljiti samo tim, da spomenem neke odgovore, koje je poslao Piju IX naš episkopat.

Na 18 kolovoza 1849 piše Sv. Ocu splitski biskup Alojzije M. Pini: „U ovoj prastaroj i veoma prostranoj biskupiji među redovnim i svjetovnim klerom možda nikoga nema, tko bi se od Skotove nauke udaljivao."[78] Splitski biskup naznačuje, kako je tako živo utisnuta u srce vjernika ova vjera, da se nije uopće usudio, da im iznosi pred oči Papinu encikliku![79]

[75] Malou, *op. cit.* 536.

[76] Roskovány, IV 221—247.

[77] Roskovány, IV i V. — Tek nekoliko biskupa izrazili su neke sumnje i poteškoće. (Cf. Roskovány, IV str. XLVII, LXIV—LXV, LXXXIII).

[78] „Sanct. Vestra novisse velit, *huius pervetustae latissimaeque dioecesis ex utroque Clero forte esse neminem, qui a Scoti doctrina recedat, hanc in scholis usurpari, hanc in catechesibus concionibusque ad populum, a quo non alio, quam quem edoctus est, sensu retinetur*". Roskovány, V 325.

[79] „... talem uno verbo mysterio huic habere devotionem fidemque, quod in precibus indicendis Epistola Vestra praescripsit commendata prudentia sic uti debui, ut quamvis iis, qui de Clero sunt, res facile innotesceret, ceteris tamen non revelaretur, ne quis in eius suspicionem incideret quod numquam in dubium revocavit". Roskovány, V 325.

Šibenski biskup Ivan Brčić u pismu od 27 studenoga 1849 veli: „Svi svećenici i svi vjernici živo žele, da nepogrješiva Sveta Stolica proglasi katoličkom nauku, da je Marija neoskvrnjeno začeta i da je prosta od svake ljage istočnog grijeha." [80] Brčić naglašuje; kako će se silno uzradovati sva šibenska biskupija, kad bude dogma proglašena, jer vjernici uvelike najvećom ljubavlju svoju Majku štuju i časte. [81]

Iz pisma, što ga na Sv. Stolicu upravio iz Fojnice na 6 srpnja 1850, apoštolski provikar fra Andrija Karačić, razabire se, s kojom pobožnošću svetkuje se 8 decembra u Bosni. [82] On veli, da mnogi poste po 8, drugi po 12 dana prije svetkovine. Ima ih, koji kroz čitavu godinu svake subote poste na čast Neoskvrnjene. Franjevci uoči 8 dec. većinom ništa ne jedu. [83]

Slično je pisao na 15 srpnja 1849 skopljanski administrator apoštolski fra Urban Bogdanović. [84] Ističe, kako su većinom misionari franjevci; te kako oni zajedno s vjernicima uvelike izkazuju pobožnost prema Neoskvrnjenoj. Svi žele, da se čim prije proglasi dogmom tako uzvišena nauka.

4 Manifestacije kršćanskog osjećaja. — Na 8.

[80] *„Una desuper omnium sacerdotum fideliumque, omniumque flagrans desiderium, ut per auctoritatem ac indefectibilem istius S. Sedis sententiam veluti Ecclesiae Cath. doctrina definiatur, B. V. Mariae Conceptum Immaculatum fuisse atque ab omni prorsus originalis culpae labe immunem".* Roskovány, V 345.

[81] „Et cum primum exoplatus hic titulus B. Virgini per infallibile S. Sedis iudicium adscribetur, omnium ingens erit laetitia, quippe *omnes huius dioecesis fideles SS. ac misericordem istam omnium Matrem filiali* ac tenerrimo cultu prosequuntur". Roskovány V 350.

[82] Roskovány, V 441—442.

[83] *„...populus catholicus Bosnensis, quamcumque simplex et rudis, certo naturali instinctu sit magis devotus erga SSmam Mariam, quam alios Sanctos, in modum tenerrimae aetatis infantis interea flentis, nec conquietari volentis, donec advicinetur Mater:* id attestantur devotiones, quas exercet erga SSmam Virginem non solum in communi, uti in festis intra annum in honorem Matris Dei dedicatis, sed etiam in specialibus devotionibus, praesertim maior pars populi ante festum Immaculatae Conceptionis 8. Decembris, quam Ordo Seraphicus singulari cum pompa celebrat, ieiunant alii 8 alii 12 continuis diebus, multi quolibet anni Sabbatho, in honorem Immaculatae Conceptionis SSmae Virginis. Clerus e Religiosis Franciscanis constans, in vigilia festi mox attacti, abstinet magna in parte a quolibet cibo". Roskovány V 442.

[84] Roskovány, V 438.

dec. 1854 u nazočnosti od preko 50.000 vjernika i 200 biskupa sa svih strana katoličkoga svijeta, Pijo IX proglasi vjerskim člankom nauku, da je Marija osobitom Božjom povlasticom od prvoga časa svoga začeća bila izuzeta svake i najmanje ljage istočnoga grijeha. [85] Top s tvrđave anđeoske navjestio je veseli događaj obližnjim stanovnicima, a slavljenje zvona po svim crkvama Rima bio je slabi izraz veselja i radosti kršćanskoga srca. Ispunile su se davne želje; i veselju nije bilo granica. Roskovány u posebnom svesku govori o manifestacijama kršćanskog osjećaja po čitavom svijetu na ovu radosnu, željno očekivanu vijest. [86] Ja ću se i ovdje zadovoljiti samo da spomenem pismo, kojim naš natpastir, kardinal javlja svome stadu veselu vijest i u tom pismu ujedno odražuje se veselje vjernika.

Svuda je općenito veselje — kliče u pastirskom pismu kardinal i zagrebački nadbiskup Haulik [87] — ali mi Hrvati imamo posebni razlog da se veselimo. „Katolički narod", nastavlja kardinal, „u Hrvatskoj i Slavoniji već od prvih početaka nakon što je primio svijetlo vjere, nesamo da je iskazivao najnježniju pobožnost i štovanje prema Djevici Bogorodici, nego je uvijek pobožno vjerovao da je svedjer od svake ljage i aktualne i originalne bila izuzeta. Pače takovom Ju je svakom zgodom priznavao. To svjedoče mnogobrojne pobožnosti i privatne i javne; te bezbrojne propovjedi u čast Neoskvrnjene Djevice izgovorene; to češće govorenje božanskog činomolja Neoskvrnjene Djevice, što ga je kaptol katedrale od Sv. Stolice isprosio i koji je još uvijek u običaju; to post [88] koji je uveden na vigiliju Bezgrješne i kojega svi vjerno održavaju; napokon, to svjedoči tako općenito i čvrsto kod nas o uzvišenoj ovoj odlici bl. Djevice osvjedočenje, da je jedva moglo doći ikome napamet protivno tvrditi." I stoga nadodaje natpastir duša. „Kolikim veseljem moraju se uzradovati srca naša, kad je eto ovu staru, tako nježnim čuvstvom u srcu našemu hranjenu vjeru i tako općenitu u domovini našoj, nepogrješivi crkveni auktoritet... dogmom proglasio?" [89] Haulik određuje svečanosti

[85] Malou, *op. cit.* 559.

[86] Roskovány, t. VI. — Poslije dogmatske definicije, i protivnici uvidiše, da je Marija satrla glavu zmiji i stadoše svim silama pisati proti ovoj dogmi cf. Roskovány, VII 428, 431—445, 447 itd.

[87] Roskovány, VI 163—167.

[88] Post je uveden na zagrebačkoj sinodi 1687. Roskovány II 397.

[89] Roskovány, VI 167.

za ovu proslavu u treću nedjelju poslije Uskrsa. Svečanosti bijahu posvuda neopisive; velebne.

Slično je pismo upravio vjernicima senjski biskup Emerik Ožegović,[90] i drugi naši biskupi. Posvuda vjerni puk zahvaljivao je Bogu, slaveći svoju nebesku Majku.

* * *

Na koncilu kalcedonskom god. 451, ču se povik: „Euzebije je srušio Nestorija",[91] carigradski odvjetnik — glasonoša kršćanskog osjećanja zadao je smrtonosni udarac protivniku Marijinu. I učeni Petavije govoraše, da ga osobito potiče, da vjeruje u Bezgrješno Začeće, općenito osjećanje svih vjernika.[92] I zaista, ako li Krist živi u svojoj Crkvi, akoli je istina, kako se je lijepo izrazio Paulin nolanski,[93] da u svakog vjernika duh Božji diše, tko bi se onda usudio reći, da vjera tolikih svetaca, djevica, mučenika, ispovjednika; vjera tolikih naroda i kraljevstva; napokon da vjernici širom svjeta Kristu inkorporirani — da je sve to zabluda, psost?! Dà, povijest nam crkvena svjedoči, da se je mnogo i mnogo puta apeliralo na *lex orandi,* da se definira *lex credendi.*[94] Ovaj apel u pitanju božanskog materinstva i Bezgrješnog Začeća bio je nešto decizivna. Vjernici su stavljali na kušnju suptilna umovanja teologa i oni su se zgražali, kad su samo čuli, da se govori proti bož. materinstvu ili proti Bezgrješnom Začeću. I ovo samo zgražanje bio je veoma slab znak za one velike umnike, pune aristotelskih i platonskih distinkcija.

Povijest je učiteljica života. Iz povijesti svijetlo! Ova nas povijest uči o snazi, ljepoti i intenzivnosti pobožnosti vjernika prema bl. Djevici. Pisma upravljena na Sv. Stolicu i drugi razni spomenici o Mariji, svjedoče nam, kako se je ozbiljno kat. inteligenci-

[90] Nakon što je najavio svečanosti za 25 ožujka 1855 veli: „In sacra dictione hanc in rem pronuncianda eo potissimum emitendum, ne populus novam aliquam doctrinam sibi proponi arbitretur, sed clare intelligat, de ea tantum nunc infallibili Ecclesiae auctoritate decisa agi, quae et hucdum passim in Ecclesia *et praesertim in patria nostra pia fide semper credebatur*". Roskovány VI 168.

[91] Clément, *op. cit.* 28.

[92] Roskovány, VI 319.

[93] Cf. Balić, *op. cit.* LIII.

[94] Naravski, da odatle podnipošto ne slijedi, da učeća Crkva u dogmatskim definicijama ne igra druge uloge nego da sankcionira opće mišljenje. Ta je pogubna nauka osuđena 1907 dekretom Lamentabili.

ja bavila teološkim problemima, kako je poznavala najzamršenija pitanja vjere svoje. I ova spoznaja hranila je kršćansko srce, a ovo srce stvorilo je one velebne stranice mariološke povjesti, kojima se mi danas divimo. Mariologija sadrži u sebi lijepi kompendij čitave teologije. Ozbiljno proučavanje marioloških dogmi u njihovu povjesnom razvoju, borbi i pobjedi, kadro je i danas, da među našom inteligencijom stvori ozbiljne vjernike, karaktere, koji se ne će uskolebati u kušnjama života. Ovakovo proučavanje silit će kat. inteligenta, da radi oko toga, kako bi Crkva Sveta što prije stavila u Marijinu krunu one divne dragulje universalnog Marijina posredništva; Marijina uznešenja na nebo, te Njene predestinacije.

Dr. Dragutin Markov.

Napadaj jednog srpskog teologa na dogmu Neoskvrnjenog Začeća Bl. Djevice Marije.

RE'SUME'. — *Attaque du dogme de l' Immaculée Conception par un théologien serbe.*

M. D. Jakšić, rédacteur en chef du bulletin officiel de la patriarchie serbe *„Glasnik"*, a publié dans le même bulletin, un article contre l' Immaculée Conception. L' auteur attaque bruyamment „le nouveau dogme" et proteste contre la méthode du P. Perrone et d' autres théologiens catholiques. Il énumère les adversaires de la pieuse croyance au cours des siècles. Il affirme que „le nouveau dogme" a été inconnu dans l' ancienne Eglise. L' Eglise papale a innové en établissant un dogme nouveau.

Faisons tout d' abord remarquer la tactique du M. Jakšić sur le terrain de l' histoire, de l' evolution du dogme. M. Jakšić s' attache à la formule de la bulle „Ineffabilis Deus" et pour lui nul témoignage ne compte, s' il n' énonce pas formellement: „Marie a été exempte du péché originel dès le premier instant de sa conception". Une méthode vraiment *pseudo-scientifique!* Pourquoi méconnaître la possibilité des formules dogmatiquement equivalentes? Il nous faut admettre et l' immutabilité et l'évolution du dogme catholique. A côté de la formule actuelle, il y a d'autres expressions moins parfaites dans la forme, mais équivalentes pour le fond. — M. Jakšić méconnaît tout cela. Il est complétement sous l' influence de la théologie protestante; il ne connaît pas les documents relatifs à la définition du dogme de l' Immac. Conception; il a une conception inexacte du péché originel, une fausse notion de l' enseignement catholique. Il pense que conception immaculée est synonyme de conception *sine semine!*

Les paroles du troisième chapitre de la Genèse fournissent un monument formel de la révélation divine de l' Immac. Conception. La Salutation angélique indique le privilège de Marie d'une manière indirecte, mais claire, grâce aux lumiéres de la tradition catholique. L' analogie de la foi, mieux méditée, révéle les liens sensibles quî existent entre les grands mystères de la foi et l'origine sans tache de la Mère de Die. Dans l' eglise grecque le dogme catholique de l' Immac. Concep. trouve ses meilleurs fondements traditionnels. Nous y trouvons les grands défenseurs du privilège marial: saint Sophrone, saint André de Crète, saint Germain ... — Puis: Photius, Michel Psellos, Grégoire Palamas, Nicolas Cabasilas, Démétrius Cydonès, Georges Scholarios, Cyrille Lucar, l' academie de Kiev, etc. *L' Eglise orthodoxe a innové. Elle a passé de l' affirmation primitive du privilège marial, à la négation compléte.*

Poznati „pravoslavni" teolog, Dr. Dušan Jakšić, urednik službenog lista srpske patrijaršije „GLASNIK", napisao je u istom članak: „Je li istinito rimsko učenje o neporočnom začeću Presvete Djeve Marije (De Immaculata Conceptione Beatissimae Virginis Mariae)?"[1] Dr. Jakšić u prvom dijelu donosi kratku povijest dogme Neoskvrnjenoga Začeća, a u drugom dijelu istražuje, je li ta nauka istinita. Obara se na katoličke teologe, a napose na Perrone-a, koga sveđer ima pred očima. Dr. Jakšić kategorično tvrdi, da je dogmat o Neoskvrnjenom Začeću „zaista *nov*, jer ne samo da nema *o*snova ni u sv. Pismu ni u sv. Predanju vaseljenske Pravoslavne Crkve, već protivurječi i jednom i drugom".[2] Budući da se radi o veoma važnom pitanju ovdje ću se ukratko osvrnuti na dokaze i na metodu kojom „pravoslavni" teolog hoće da dokaže svoju tezu.

1) METODA DRA JAKŠIĆA. — Dr. Jakšić uzimlje kao polaznu točku, najizrazitiju, najnoviju formulu katoličke nauke, samu definiciju Pija IX, koja je rezultat stoljetnih borbi, vjekovnih teoloških proučavanja. On donosi u prijevodu i originalu ovu formulu, zatim u čitava dva stupca naznačuje tumačenje dogme prema Perroneu i Scheebenu.[3] Nakon svega toga Dr. Jakšić nadodaje: „Mi držimo da nije potrebno pobijati mišljenje Perrone-a i Scheeben-a, jer se ono ne osniva ni na sv. Pismu ni sv. Predanju, već se javlja skolastičnim bogoslovskim mudrovanjem." ...[4] Dakle Dr. Jakšić uopće ne mari za pojam Neoskvrnjenog Začeća, kakova ga imaju katolički teolozi. Mi ćemo za čas vidjeti, kako se nekako u glavi „pravoslavnog" teologa krije posebna teorija o istočnom grijehu i o Neoskvrnjenom Začeću (Conceptio sine semine!). Njemu je dosta taj mentalitet i formula definicije! I tako naoružan, on će tražiti u sv. Pismu i tradiciji formulu Pija IX. Gdjegod on nađe da je Marija „naša sestra", da smo „svi iz Adama", on će tu naći dokaz proti Neoskvrnjenom Začeću. Slo-

[1] Glasnik, *službeni list srpske pravoslavne patrijaršije* IX (1928) 338—340; 354—360.

[2] Jakšić, *art. cit.* 359.

[3] *Ibid.* 338—339.

[4] *Ibid.* 339.

bodni rob verbalizma, on ne će da vidi dogmu nego u tekstu, gdje bi se slučajno reklo: „Marija je izuzeta od grijeha istočnoga".

Svakome mora biti jasno, što treba misliti o ovoj metodi Dra Jakšića i na što ćemo sve mi naići u njegovu članku. Kojim pravom „pravoslavni" teolog prezire skolastično bogoslovsko umovanje; progres, evoluciju vjerskih istina?! Neka Dr. Jakšić isporedi jednostavnost biblijskih teksta sa onim kompliciranim definicijama ekumenskih sabora, neka isporedi nicejsko s Atanazijevim vjerovanjem, i neka osudi ono pusto umovanje!! Zar se utjecaj grčke filozofije ne opaža i u samim dogmatskim formulama ekumenskih sabora? Pa ako su se Sveti Oci mogli služiti grčkom, zašto ne možemo mi skolastičnom filozofijom? Sve se razvija, sve grane ljudskog umovanja, manifestacije socijalnog života, a samo da ne bude pripušten razvoj u teološkim znanostima, u svetim istinama?! Dakako ovaj razvoj ne smije ni povećati ni umanjiti broj istina, ne smije promjeniti substancije: vjernik mora napredovati u vjeri, a ne vjera u vjerniku.[5] U dječaku i u odraslom — govoraše Vicenco Lirenski[6] — ista je osobnost, ista duša, princip života, isto srce, koje kuca. Ipak, uza svu tu identičnost, tu je ne samo fizična nego i intelektualna razlika. U odraslom nalazimo razvijene umne sile, koje su jenjale u djetetu: ukazuju se kao sunce iza gustih oblačina. I tako, ima djetinstvo u intelektualnom životu kršćanstva. Razvoj božanske nauke... I Istok i Zapad sudjelovali su u tom razvoju. Istok se je odrekao toga rada, a Crkva Kristova dalje teži za svijetlom. Ipak, ako grko-istočna crkva ne će potpuno da se odreče prošlosti, mora priznati kat. nauku o razvoju dogmi. Ona to teoretski i priznaje.[7] Prema toj nauci Crkva je mogla primiti jednu istinu, a da u početku nije imala svijest te istine. Tek poslije nadošle su borbe, umovanje i istina se pokazuje u svome sjaju. I tako bilo bi smješno tražiti u onoj

[5] Cf. Marin-Sola, O. P., *L'evolution homogène du Dogme catholique*, 2 sv. Fribourg, 1924; Tuyaerts, *L'evolution du Dogme*. Louvain, 1919.

[6] Vicentius Lirinensis, *Commonitorium Primum*, c. 22 (PL 50, 667—68).

[7] Cf. Palmieri, *Il progresso dommatico nel concetto cattolico*. Firenze, 1910. Spominje razne teorije „pravoslavnih" prvaka, te zaključuje: (Str. 90): „Ci sembra di avere dimostato il perfetto accordo teorico che vige tra la teologia cattolica e la teologia ortodossa circa il progresso dommatico".

prvoj periodi mirnoga posjeda istine, današnje formule. Dosta je da mi nađemo neke tragove, znakove te istine.

Aplicirajmo ove nepobitne principijelne istine, koje priznaju i moraju priznati i „pravoslavni" teolozi—na dogmu Neoskvrnjenog Začeća. Kad tražimo da li se u tradiciji nalazi Neoskvrnjeno Začeće, moramo pred očima imati historijski kontekst, milieu, razne okolnosti. Uz definiranu, skolastičnu formulu, koliko i koliko ima izraza manje savršenih u formi, a u suštini potpuno ekvivalentnih? Reći, da je Marija uvijek bila u milosti stoga što je imala postati majka Božja; da je ona u vječnom neprijateljstvu sa sotonom, da se je Bog posebnim načinom pobrinuo da pripravi sebi dostojan stan—zar ovi i slični izrazi ne sadrže u sebi ideju Neoskvrnjenog Začeća? U negativnoj formuli, to Neosk. Začeće glasi „Izuzeta od istočnoga grijeha". No taj istočni grijeh—mysterium—poznajemo po učincima: ljaga duše, ropstvo sotone, proklestvo Božje..... I mi na dva načina možemo izraziti povlasticu Marijinu: Apstraktno, — „nema istočnoga grijeha", i konkretnije veleći da nema učinaka istočnoga grijeha ili naglasujući, kako se sasvim protivni učinci na Njoj pojavljuju: prijateljstvo Božje, izvanredna čistoća, radikalno neprijateljstvo sa sotonom...[8]

Dr. Jakšić o ovim istinama kao da uopće nema pojma. On sam na svoj način gradi neprijateljsku tvrđavu, a onda se energično bori da je sruši. Neka mu bude!

Još ću ovdje spomenuti jednu činjenicu iz koje se razabire potpuno pomanjkanje metode rada kod „pravoslavnog" profesora. Dr. Jakšić uzimlje pred oči djelo Perrone-a, u prvoj polovici prošloga vijeka napisato, a s druge strane protestanta Hase-a, Kattenbuscha, i prema tome sve sudi...! Tà zna li uopće Dr. Jakšić, da je od Perrone-ova djela do danas napisato na stotine rasprava *pro* i *contra* dogme N. Začeća?[9] Ako je Dru Jakšiću do istine, onda ju je mogao zacijelo naći u toj literaturi, ako mu je samo do polemike, onda je tu mogao naći i jačeg i ozbiljnijeg materijala od onoga što ga je iznio. U svakom slučaju, da je

[8] Cf. Le Bachelet, *Marie-Immaculée Conception*, u *Dic. Apol. F. Cath.* III 220.

[9] Cf. Sire, *Ennumeration des documents relatifs à la définition du dogme de l'Immaculée conception de la très-sainte Virge* Bourassé, *Summa Aurea*. VIII 568—612; Roskovány, *Beata Virgo Maria in suo conceptu Immaculata ex monumentis omnium saeculorum demonstrata* VII. Budapestini, 1874.

„pravoslavni" teolog pročitao pedeseti dio ili barem nešto od te literature ne bi sigurno napisao u službenom listu srpske patrijaršije ono, što je napisao.

Dr. Jakšić nije propustio nijednu zgodu u svome članku, da ne izrazi protest svoje duše proti „nedostojnom načinu", kojim „krupni rimski bogoslov—Perrone" izvrče „pravoslavno učenje" svetootačko. I ovdje Dr. Jakšić prema svome djelovanju sudi, „rimske bogoslove". On ima pred očima utvaru i hoće da je svakako ukloni!

Dr. Jakšić govoreći o dekretu Siksta IV od god. 1476, veli: „Ne mogu ovom prilikom, a da ne ukažem na jedan nedostojan način privođenja dokaza u korist neporočnog začeća Presv. Djeve sa strane krupnog rimskog bogoslova — Perrone. Perrone citira prvi dekret pape Siksta IV. od g. 1476. ali ga izvrče, jer u originalu stoji: ‚dignum, quin potius debitum reputamus universos Christi fideles, ut omnipotenti Deo (...) de ipsius immaculatae Virginis mira conceptione gratias et laudes referant'..., a Perrone kaže za dekret, qua constitutione probavit officium de Nogarelis, et concessit indulgentias illis, qui Missae vel officio de Immaculata Conceptione interessent!" [10]

Čovjek treba da se čudom čudi, kad čita ove riječi. Tà je li uopće Dr. Jakšić pročitao dekret Siksta IV? Ako ga nije pročitao nego vidio navod u kakovog protenstantskog pisca, kako može onda da se „na tako nedostojan način" nabacuje na „rimskog bogoslova"?! U spomenutom dekretu nalazi se citat što ga spominje i Dr. Jakšić i Perrone. Leonardo Nogaroli upravio je na Siksta IV. posebno, dugo pismo, u kojem ga moli da barem podijeli neka oproštenja onima, koji budu govorili officije N. Začeća. [11] Na tu molbu odgovorio je Siksto IV, god. 1476 konstitucijom „Cum praeexcelsa," u kojoj najprije govori, da je dostojno i pravedno, da svi vjernici zahvale Bogu radi te povlastice Marijine. [12] Ali se konstitucija tu ne zaustavlja, kako to misli Dr. Jakšić! Siksto nastavlja, i određuje, koja oproštenja mogu imati oni, koji govore Misu i oficije Neosk. Začete ili tim činima prisustvuju. „...dignum, quin potius debitum reputamus, universos Christi fideles, ut Omnipotenti Deo (...) de ipsius immaculatae mira

[10] Jakšić, *art. cit.* 340.
[11] Roskovány I, 116—122.
[12] *Ibid.* 122—123.

conceptione gratias et laudes referant, ET INSTITUTAS PROPTEREA IN ECCLESIA DEI Missas et alia divina officia dicant... auctoritate apostolica *hac* in perpetuum valitura *constitutione statuimus et quod omnes et singuli Christifideles utriusque sexus Missam et Officium Conceptionis eiusdem Virginis gloriosae,* iuxta... Leonardi de Nogarolis... institutionem... *celebraverint... aut interfuerint:* quoties id fecerint, *eandem prorsus indulgentiam et peccatorum remissionem consequentur...*" [13]

„Osim toga", nastavlja Dr. Jakšić, „Perrone ni jednom riječi ne spominje drugog dekreta Siksta IV. od god. 1483., gde on jasno kaže, da to učenje nije riješeno rimskom crkvom! [14] — Pa da je to spomenuo, koje bi to značenje imalo? Ima li itko, tko ne zna, da rimska Crkva nije do god. 1854. riješila pitanje o N. Začeću. U gore spomenutoj konstituciji „Grave nimis" od 1483, Siksto IV ističe žalosnu činjenicu, da „diversorum ordinum praedicatores" nazivlju hereticima one, koji tvrde da je Marija bez grijeha začeta. [15] To papa najenergičnije osuđuje i stoga ovaj je dekret u prilog N. Začeća. No na svršetku Kristov namjesnik, zabranjuje i braniteljima N. Začeća nazivati protivnike hereticima „cum nondum sit a Romana Ecclesia et Apost. Sede decisum". [16] Dakle, dok se dogma ne proglasi, nitko se ne smije nazivati heretikom. I to je sve!

Dr. Jakšić pri svršetku svoga članka veli: „Jošte ćemo radi karakteristike rimskih bogoslova (!), osobito Perrone-a, napomenuti slijedeći fakt. Isti je Perrone u svom djelu, Praelectiones Theologicae' vol. V p. 151; koje je štampao do objave dogmata *novog* o neporočnom začeću tvrdio i dokazivao: ‚Peccatum originale, quod est mors animae, in *omnes* Adae posteros transfundi *sacrae litterae docent!*' I poslje toga on pobija fakt, da taj dogmat nije nov!" [17] — U spomenutom djelu, Perrone dokazuje universalnost istočnoga grijeha. Tu universalnost svi katolički teolozi priznaju. Zakon je tu. No mi smo u dva puta dosad naglasili, da je drugo zakon, a drugo aplikacija zakona. Dr. Jakšić bez temelja tvrdi, da je Perrone drugo učio do objave dogme, a drugo poslije. Imam

[13] *Ibid.*
[14] Jakšić, *art. cit.* 340.
[15] Roskovány I, 124.
[16] *Ibid.* 125.
[17] Jakšić, *art. cit.* 359—360.

pri ruci izdanje Perrone-a od 1845. Dakle devet godina prije definicije. I prije nego je Perrone postavio tezu: „Peccatum originale ... in *omnes* Adae posteros transfundi *Sacrae Litterae docent*" — neposredno prije ove teze, čitam izjavu Perrone-a: „Cum de peccato agitur, dicam cum B. Augustino: de B. Virgine Maria propter honorem Domini nullam prorsus habere volo quaestionem..."[18] Da li ovo pročitao Dr. Jakšić? Je li on uopće imao pri ruci *Praelectiones Theologicae* ili je našao citat u kojeg protestanta, da napadne „rimskog bogoslova"? Zna li Dr. Jakšić, da je Perrone prije dogme (god. 1852). izdao djelo: „De Immaculato B. V. Mariae Conceptu. An dogmatico decreto definiri possit, disquisitio theologica"?

2 DOKAZI IZ SV. PISMA. — a) ***Protoevangelium,*** Gen. III, 15. — Među tekstima sv. Pisma, koje obično branitelji Neoskvrnjenog Začeća navode u prilog ove istine, prvo mjesto zauzimlju riječi iz Geneze: „I još mećem neprijateljstvo između tebe i žene i između sjemena tvojega i sjemena njezina..." — Ja ovdje neću govoriti o tekstualnim i egsegetskim problemima ovoga teksta, o raznim tumačenjima,[19] nego ću samo navesti tumačenje Perrone-a, kako ga donosi i pobija Dr. Jakšić. Riječima „Neprijateljstvo ću postaviti među tobom i ženom" objavljuje se identičnost neprijateljstva između đavla i sjemena žene, i neprijateljstva, koja su morala nastupiti između đavla i same žene. Ma da su subjekti ovih neprijateljstva razni: žena i sjeme žene, ipak objekt je jedan te isti: svakako neprijateljstva, za koja se objavljuje, da će u buduće biti Bogom postavljena—jedna su te ista. Budući da nitko ne poriče, da su neprijateljstva između đavla i sjemena žene, t. j. Krista, bila apsolutna i vječna, koja ne dopuštaju nikakvo prethodno prijateljstvo, onda isto tako bijahu apsolutna i vječna neprijateljstva žene s đavlom, koja također isključuju pređašnje prijateljstvo; takova pak neprijateljstva ne bi bila, kad bi bl. Djevica ma i sami jedan momenat potpala prvorodnom grijehu. Zatim Perrone dalje govori, da se riječima „Et ipsa conteret caput tuum" objavljuje učinak neprijateljstva ne samo sa strane sjemena žene, nego i sa strane same žene protiv đavla i njegova

[18] Perrone, *Praelectiones Dogmaticae* V 128—29. Mediolani, 1845.
[19] Passaglia C., *De Immaculato Deiparae semper virginis conceptu* I—II 491 sqq. Neapoli, 1854.

pokušaja, da će oni svakako održati potpun triumf nad njime. Ako li uzmemo — *ipsum aut ipsa* kao što stoji u hebrejskom i samaritanskom tekstu i u aleksandrijskom prijevodu — bit će Krist, koji će svojom smrću potpuno triumfirati nad đavlom; ako pak čitamo po Vulgati *ipsa* — bit će žena, koja će silom svog sjemena, t. j. Krista, održati tu potpunu pobjedu. Ali taj triumf ne bi bio potpun, kad bi đavao svojim otrovom ili grijehom zarazio ženu bl. Djevicu ili što je jedno te isto kad žena ne bi bila vječito slobodna od grijeha. Drugim riječima, proročanstvo izraženo u spomenutom tekstu, pretpostavlja, da je Marija začeta bez istočnog grijeha.[20]

I gle! kako na ovo tako uvjerljivo razlaganje Perrone-a odgovara Dr. Jakšić! „Takovo tumačenje—veli on—riječi knjige Bića—potpuno je samovoljno i sadrži u sebi mnogo više, negoli se nalazi u samom tekstu. Presv. Djeva Marija nije morala biti začeta neporočno t. j. bez prvorodnog grijeha, da rodi Spasitelja; bilo je dosta da docnije nađe blagodat kod Boga—... (Luk. I, 30). — pa se udostoji biti Materom Spasitelja".[21] — Dok sam čitao ove rječi, pade mi napamet neki gospodin, koji je vidio lurdska čudesa, pak dok ih je gledao govoraše: „To ne mora biti čudo!" Vjerska istina sadržana u protoevanđelju nije kuća, koja se očima može vidjeti. Tu radi umovanje. A kad čovjek hoće da zatvori oči pred istinom, onda se lati krilatice: „To ne mora tako biti!" Neka nam Dr. Jakšić dokaže s kojim pravom on ograničuje riječi spomenutog teksta na „docnije"? Zar isti razlozi, koji nas sile, da rečemo, da je Marija „docnije" bila oslobođena istočnog grijeha, ne sile nas da priznamo, da ona nikada nije bila pod ropstvom toga grijeha? Mi u protoevanđelju gledamo Mariju, kako je združena s Isusom ne samo kao majka nego kao nova Eva. Nova Eva kod novoga Adama u radikalnoj borbi proti sotoni, a ipak sotona odmah u početku pobjeđuje novu Evu!!

No Dr. Jakšić nastavlja: „Kad bi se spomenute riječi knjige Bića morale tumačiti tako, kako to tumače rimski bogoslovi, onda bi to protivurječilo učenju sv. Pisma Nov. Zavjeta, jer sv. ap. Pavle u poslanici Rimljanima jasno govori:"[22]. Zato kao što kroz jednog čovjeka dođe na svijet grijeh, i kroz grijeh smrt, tako smrt

[20] Jakšić, *art. cit.* 355—56; Perrone, *De immaculato B. V. conceptu* 35—38 .Mediolani, 1852.
[21] Jakšić, *art. cit.* 355.
[22] *Ibid.*

ude u sve ljude, jer svi sagriješiše (Rim. V. 12). U istoj poslanici sv. apostol piše: „Kao što stoji napisano: ni jednoga nema pravedna" (Rim. 3, 10), a u poslanici Galatanima govori: „Ali pismo zatvori sve pod grijeh, da se obećanje dade kroz vjeru Isusa Krista onima, koji vjeruju." (Galat. 3, 22).[23]

Ove su tekste na tisuće puta naveli protivnici Neoskvrnjenog Začeća. Nitko ne može nijekati, da sv. Pismo ne naglašuje universalnost istočnog grijeha i otkupljenja po Kristu. No navedena svjedočanstva izriču moralnu nuždu, opće principe; zakon: svaki potomak Adamov, principijelno govoreći, podložan je zakonu grijeha i de fakto, taj će grijeh u prvom času svoga opstanka imati, ako li Bog aktom svoje volje ne učini kakovu iznimku. Svaki zakonodavac, koji ima neovisnu, apsolutnu vlast, ima pravo da ne aplicira zakon u posebnom slučaju. Naravski, tu iznimku treba dokazati, ali kad se dokaže, ne može se više tvrditi, da je nespojiva sa universalnošću zakona. To vrijedi za sve povlastice Marijine. U poslanici sv. Jakova čitamo: „In multis offendimus *omnes*" (Jak. III, 2).[24] A ipak i Dr. Jakšić u svome članku priznaje, da Marija nije nikada aktualnog grijeha počinila. Trebalo bi da barem bude dosljedan!

b) — *Pozdrav Gabrijelov i pozdrav sv. Elizabete.* —Uz protoevanđelje, branitelji Neoskvrnjenog Začeća se pozivlju i na Luk. I, 28, 30, 42: „Zdravo milosti puna... Blagoslovljena, Ti među ženama, i blagoslovljen plod utrobe tvoje..." Ono, što je u protoevanđelju bilo navješteno, sad se u vremenu ispunja. Teolozi su se od davnih vremena pitali, da li ona punina milosti i onaj posebni blagoslov, koji su vlastiti bl. Djevici, uključuju u sebi privilegij Marijina začeća bez ljage. I mnogobrojni branitelji Neoskvr. Začeća, dadoše afirmativan odgovor na ovo pitanje.[25] Međutim Dr. Jakšić zadovoljava se jednostavnim odgovorom: „u spomenutim mjestima nema ni spomena o neporočnom začeću Presv. Djeve."[26] To bi se možda moglo pripustiti, ako se uzme materijalno tekst. No u drugom nam se svijetlu ukazuje, ako ga promotrimo u tradicionalnom tumačenju. sv. Otaca. Sveti Oci, kao

[23] Dr. Jakšić ove navode donosi u starosl. prijevodu.

[24] Suarez F., *Tractatus theologicus de immaculata conceptione B. Mariae virginis* (Bourassé, *Summa aurea* VIII 464).

[25] Cf. Passaglia, *op. cit.* I—II 648 sqq.

[26] Jakšić, *art. cit.* 356. — Dr. Jakšić navađa i riječi Isusove (Luk.

Justin, Irenej, Efrem, Epifanije, Ambrozije ispoređuju dijalog između anđela i Marije s dijalogom između Eve i zmije.[27] Oni su vidjeli odraz protoevanđelja u pozdravu anđela Gabrijela, i uprav ta okolnost učinila je, da su pravo shvatili onu puninu milosti i jedinstvo s Bogom. Nova Eva ujedinjena je s novim Adamom prije dolaska anđelova. Ona je blagoslovljena, ona je u najpotpunijem smislu riječi puna milosti radi uloge, koju treba da izvrši. To jedinstvo s Bogom, onaj posebni blagoslov, milost Gospodnja, ne smije se ograničiti na determiniranu periodu Marijina života! To vrijedi indefinitno za sve vrijeme njezina opstanka. Dakle spomenutim navodima, Neoskvrnjeno Začeće sadržano je indirekte, kao integralni dio one punine milosti, onog specijalnog jedinstva nove Eve s novim Adamom. U tom smislu i dogmatska bula Pija IX „Ineffabilis Deus" spominje gore navedene citate.[28]

Iz ovoga što je rečeno, a da o drugim dokazima sv. Pisma i ne govorim, jasno se razabire, kako je neosnovana tvrdnja Dra Jakšića, kad veli: „I tako u sv. Pismu ni Starog ni Novog Zavjeta nema nikakvog spomena, a još manje dokaza za rimsko učenje o neporočnom začeću Presv. Djeve."[29] Dr. Jakšić imao je reći „nema skolastične formule devetnaestoga vijeka" i tada bi pogodio. Mi u sv. Pismu nalazimo klicu, koja će se postepeno razvijati. Crkva, čuvarica ove tajne, neće zakopati pridato joj blago. Ono je bačeno u plodno tlo i tekom vjekova će se postepeno razvijati. Crkva će brižno paziti na stabljiku, koja izraste iz sjemena, i odstranjivat će pogibeljni korov. I kad se pojave protivnici Neoskvrnjenog Začeća, branitelji će pokazivati, kako se gorušično zrno objavljene nauke sve više i više razvija. Ukazat će se Djevica obučena u sunce, a pod nogama njenim pakla zmaj...

II, 27; Mark., 31—35) kao dokaz proti neporočnom začeću. Također spominje i tekst kod Iv. 2, 4: „Što je meni i tebi, ženo". Istina je, da su neki krivo tumačili te tekstove. Bilo ih je, koji su pomoću tih pasusa dokazivali, da su i Isus i bl. Djevica sagriješili. No Istočna crkva zajedno sa zapadnom zabacuje to mišljenje. Dr. Jakšić priznaje, da Marija nije aktualnog grijeha počinila. Čemu dakle navađati spomenute tekste? Zar nije i ovdje jasan utjecaj protestantske teologije?!

[27] Passaglia, *l. c.; Le* Bachelet, *L' Immaculée conception dans l' Ecriture et la tradition jusqu'au concile d' Ephèse,* u *DTHCATH* VII 861—864.

[28] Bulla „Ineffabilis Deus", kod Passaglia, *op. cit.* Pars III 1358.

[29] Jakšić, *art. cit* 356.

3 DOKAZI IZ SV. PREDANJA. — Dr. Jakšić na dugo i široko hoće da dokaže proti Perrone-a, da sv. Augustin nije naučavao Neoskvrnjeno Začeće. Zatim pobija tumačenje Migne-a, što se tiče jednog teksta sv. Sofronija, i onda nastavlja: „Mi ćemo još navesti nekoja svjedočanstva iz svetootačke književnosti, koja govore protiv rimskog dogmata, a u korist učenja Pravoslavne Crkve."[30] I navodi svjedočanstvo sv .Ireneja, Atanazija, Grgura, Ćirila jerusalemskoga, Anselma.[31]

Ponajprije treba naglasiti, da sve kad bi spomenuti Sveti Oci i učili, da je Marija u grijehu začeta, odatle se ne bi moglo zaključiti, da je dogmat Neosk. Začeća neistinit. Privatno mnijenje pojedinih Svetih Otaca nije i ne mora biti nepogrješivo. Neki su Sveti Oci učili, da je Marija neke aktualne grijehe počinila, a ipak i „pravoslavna" crkva tu nauku zabacuje. — No ipak svjedočanstva koja navodi Dr. Jakšić ni najmanje ne dokazuju tezu, koju on brani. Mi ćemo se niže u posebnom paragrafu osvrnuti na svjedočanstvo sv. Sofronija. Što se tiče sv. Augustina, treba priznati, da glasoviti tekst: „Excepta itaque sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem" — ove se riječi nalaze uistinu u kontekstu, gdje Augustin govori o aktualnom grijehu. O tumačenju gore spomenutog teksta, ima posebna literatura.[32] Augustin općenitom formulom tvrdi, da je Marija izuzeta od grijeha. Čast Kristova, koju Augustin naglašuje ne može se u sklad dovesti ni s originalnim grijehom. Augustin direkte od Marije isključuje svaki grijeh, indirekte istočni grijeh.

No Dr. Jakšić nadodaje: „Tijem više nije mogao tako misliti bl. Augustin, kako to hoće Perrone, jer u istom spisu gl. III. bl. Augustin piše: ‚Jer je prvobitno priroda čovjeka stvorena neporočna i bez svake krivice: ali ista priroda čovječja, kojom se svaki pojedinac rađa (od) iz Adama, zahtjeva već liječnika, jer nije zdrava". Dr. Jakšić navađa i svjedočanstvo: *„Solus* (Dominus) sine peccato natus est...",te „samo je jedan, koji je rođen bez

[30] *Ibid.* 356—357.

[31] *Ibid.* 357—358.

[32] Cf. Balić C., ***Ioannis de Polliaco et Ioannis de Neapoli, Quaestiones disputatae de Immaculata Conceptione B. Mariae virginis*** (Bibliotheca Mariana Medii Aevi I) 21. Sibenici, 1931.

grijeha."[33] Potpuno su slična i svjedočanstva drugih Svetih Otaca. Tako Irinejevo, da Marija imađaše rod od ljudi, i koja je sama bila čovjek", Atanazijevo: „Jer je Marija naša sestra, pošto smo svi iz Adama'...[34]

Mi smo na ove i slične prigovore već dali odgovor. Gdje Sveti Oci tvrde, da su *svi* podložni istočnom grijehu, tu oni redovito reproduciraju nauku sv. Pisma, koju nitko ne niječe. Mi smo već rekli, da je drugo zakon, a drugo aplikacija zakona. Tako na pr. općeniti je zakon, da će tjelesa uskrsnuti na svršetku svijeta, a ipak Isus je mogao posebnom povlasticom anticipirati taj događaj u prilog svoje majke. — Jedino Isus nije mogao niti morao imati istočni grijeh jer je bio od Djevice po Duhu Svetom začet. Odatle bi se mogao izvesti zaključak, da se ***ne može reći o Mariji, da ona nije mogla i da nije morala imati istočni grijeh*** kao kćer Adamova. Moglo bi se reći, da je Ona, ***condicione nascendi*** potpadala pod zakon istočnog grijeha. I to je sve! No niti Sveti Oci u gore spomenutim tekstima niti uopće išta isključuje fakat, da je Marija izuzeta od općenitog zakona posebnim posredovanjem Božjim. Što Isus po naravi, to Marija po milosti!

Marija je naša sestra, kći Joakima i Ane, rođena naravnim posve načinom kao i mi svi drugi. To je katolička nauka. Čemu dakle Dr. Jakšić navađa one tekste ovog smisla protiv Neoskvrnjenog Začeća. Kako se može zaključivati, da su sveti Oci protivni našoj nauci o privilegiju Marijinu stoga što tvrde, da je ona „naša sestra", „iz Adama"? Ovdje zacijelo Dr. Jakšić stoji pod utjecajem istočnjačkih predrasuda o istočnom grijehu, o Neoskvrnjenom Začeću. Kod mnogih teologa vlada mišljenje, da ima fizična, materijalna koneksija između začeća naravnim putem i grijeha. Suviše kod istočnih teologa vlada mišljenje, da je Neoskvrnjeno Začeće sinonim djevičanskog začeća, gdje bi majka Božja bila

[33] Jakšić, *art. cit.* 357.

[34] Dr. Jakšić *(art. cit.* 358) navađa svjedočanstvo sv. Grgura Bogoslova i sv. Kirila jeruzalemskog, da je Marija, kad je postala majkom, bila očišćena. Ovi pisci uistinu naglašuju učinak svetosti, što ga je Duh Sveti tada proizveo. No kojim pravom Dr. Jakšić identificira taj učinak sa oslobođenjem od istočnog grijeha?! Koja je to egzegeza? Zašto to mora biti prelaz od pozitivne nečistoće na prosti stupanj svetosti? Kao da onaj, koji je svet ne može biti svetiji! Neka Dr. Jakšić prizove upamet teoriju sv. Dionizija i drugih pisaca o *čišćenju* samih čistih anđela.

začeta kao Krist po Duhu Svetomu![35] Ako ovako poimlje „pravoslavni" profesor dogmu Neoskvrnjenog Začeća, onda mu je slobodno boriti se proti fantomu, što ga je sam sagradio!

4) KRŠTENjE I SMRT BL. DJEVICE. — Dr. Jakšić misli, da je našao dosta jake argumente proti dogmatu N. Začeća u nekim svjedočanstvima o krštenju i smrti bl. Djevice. „Mi ćemo navesti", veli Dr. Jakšić, „iz crkvenog predanja jošte jedno vrlo važno svjedočanstvo, koje govori protiv učenja o neporočnom začeću Presvete Djeve Marije, i koje potvrđuju učenje Pravoslavne Crkve."[36] Zatim veleučeni pisac nabraja svjedočanstva, da su apostoli kršteni, sv. Ivan, a onda i bl. Djevica. To svjedoči kronika Hipolita Tebanskog, sv. Sofronije i bizantinski bogoslov „kraja XI. i početka XII. vijeka Jeftimije Zigaben"; koji veli: „Pišu nekoji, koji su bliski vremenu apostola..., da je sam Hristos krstio Petra i Bogorodicu."[37] I odmah Dr. Jakšić izvodi zaključak: „Taj fakt, da nam je Predanje Crkve i sačuvalo vijest i potvrdu, da je i Presv. Djeva Marija bila krštena, jasno svjedoči(!) da se rođenje Presv. Djeve Marije nije smatralo neporočnim, i da se je i ona rodila sa prvorodnim grijehom(!), jer inače nebi imala potrebe u tajni krštenja."[38] — Uvijek ista pjesma, ista metoda! Dr. Jakšić potpuno je osvjedočen, tako da uopće sumnjati ne može, da su svi vjekovi imali potpuno isti pojam o istočnom grijehu, o krštenju kakova on danas ima! I katolički teolozi uče, da je Marija bila krštena, pa ujedno tvrde da je bez grijeha začeta. Oni naglašuju, da je krštenje ustanovljeno ne samo da uništi istočni grijeh nego i da su to vrata u vidljivu Crkvu Kristovu. Tako veli poznati teolog Sedlmayr: „Observo... beatam Virginem fuisse baptizatam, *quia licet caruerit peccato originali, non tamen propter hoc solum baptismus est institutus, sed maxime etiam, ut hominem initiet in membrum Ecclesiae visibilis, et aptum faciat ad receptionem aliorum sacramentorum...*"[39] Uostalom Dr. Jakšić dolazi do čudnih zaključaka. On veli, da je rođena u grijehu, dakle

[35] Jugie, *Immaculée conception dans l' eglise greque après le concile d' Ephèse*, u *Dict. Théol. Cath.* VII 964.
[36] Jakšić, *art. cit.* 358.
[37] *Ibid.*
[38] *Ibid.*
[39] Sedlmayr, *Scholastica Mariana.* (Bourassé, *op. cit.* VIII 70).

nije imala ni privilegij sv. Ivana, da se u utrobi očisti od tobožnjeg grijeha. A onda Marija je začela i porodila Isusa u grijehu, a ipak i Dr. Jakšić pripušta, da je dostojanstvo materinstva zahtjevalo da bude očišćena od grijeha!

Još je većim sofizmima obogaćeno umovanje i zaključivanje Dra Jakšića s obzirom na smrt bl. Djevice. Marija je umrla. „Sa dogmatske strane", veli Dr. Jakšić, „smrt je posljedica grijeha praroditeljskog. Dakle i fakt smrti Presv. Djeve svjedoči, da se Ona nije rodila, neporočno, t. j. bez praroditeljskog grijeha."[40] — *Qui nimis probat, nihil probat!* Krist je umr'o. A smrt je posljedica grijeha praroditeljskog. Dakle i fakt smrti Kristove svjedoči, da je začet u grijehu!! Istina je, da je i Kristova smrt posljedica, kazna grijeha, ali odatle ne slijedi zaključak! Drugo je snositi kaznu grijeha, a drugo je snositi je, stoga što je od stanovite osobe *contracta*. To je na divan način riješio genijalni Duns Skot nazad toliko vjekova.[41] Treba razlikovati kazne čisto fizičnoga reda i kazne, koje u sebi uključuju neku moralnu nesavršenost. Ove posljednje Marija nije imala, a prve jest. Treba da nova Eva bude pridružena novom Adamu i u patnjama i bolima. Bog je imao providencijalne ciljeve pripuštajući, da Marija s Isusom trpi i umre.[42] Te razloge mogao je Dr. Jakšić naći i u svome Oficiju od 15—17 augusta. Tà, Presveta Djevica suotkupiteljica je roda ljudskoga!

5) SVJEDOČANSTVO GRKO-ISTOČNE CRKVE — Dr. Jakšić uporno tvrdi, da je „vasejlenska, pravoslavna" crkva neprestano naučavala, da Marija nije bez grijeha začeta, i on svoj članak završuje riječima: „... smatramo neistinitom tvrdnju znamenitog Hergenröther-a, koji povodom rimskog dogmata o neporočnom začeću Presv. Djeve Marije ukorava pravoslavne ovim riječima: ‚Wir finden bei Photius alle die Aesserüngen wieder, die uns bei den Vätern hierüber begegnen und seine Ansicht ist weit von den heutigen Griechen entfernt, welche — *uneingedenk ihrer Väter* (!) die dogmatische Definition von 8. December 1854. verhönen'. U tom pogledu mnogo je objektivniji protestantski bo-

[40] Jakšić, *art. cit.* 359.
[41] Duns Scotus, *in III l. sent. d. 3 q. I* (Ed. Quaracchi 1904, str. 16).
[42] Térrien, *La mère de Dieu et la mère des hommes* II 322—327.

goslov Kattenbusch, kad kaže: ‚Das ist typisch für die Haltung der orth. Kirche in der Mariologie. In ihr hat sich über das ‚ἀειπάρθενος' und das ‚θεοτόκος' hinaus nur Legende, die Lyrik, das Bild und der Cult mit der Mariologie befast."[43] — Dr. Jakšić još jednom kaže nam izvor svojih napadaja na kat. mariologiju. Njemu imponira protestantizam! Da li je Dr. Jakšić pravo shvatio one riječi Kattenbuscha? Drži li on, da su sve svetkovine Bl. Djevice u istočnoj crkvi, sve osim nauke o djevičanstvu i materinstvu Marijinu, da je to prosta legenda, dječja igra? Bilo štomudrago, jedno je stalno, a to je, da Dr. Jakšić ne poznaje mariologije istočne crkve. I htio bih kratko pokazati kako je grko-istočna crkva sveđer naučavala Neporočno Marijino začeće, koje Dr. Jakšić napada.

Prije svega treba da prizovemo upamet, što je rečeno u početku o evoluciji, razvoju dogmi. Mi nećemo uvijek naći nitili nam to treba, negativnu formulu: „Marija je izuzeta od istočnog grijeha". Ova misao osobito u prvim vjekovima izražena je pozitivnom formulom: „Marija je puna milosti. Ona je novo stvorenje stvoreno na sliku nevinog Adama... — Ona je bez ljage... Sama blagoslovljena..." Treba naime znati, da istočnjaci često puta označuju istočni grijeh riječju „prokletstvo", „ljaga". ἀρά; ῥύπος. Dok se u prvim trima stoljećima, razvija ideja o dvjema Evama, ideja rekapitulacije; Epifanije, Bazilije, Grguri, Ćirili, a posebno Sveti Oci nakon efeškog sabora, izriču u svojim spisima divne litanije pohvalnih epiteta u čast bl. Djevice.[45] Dosta je spomenuti imena Teodata, biskupa ancirskog; sv. Prokla, patrijarhu carigradskog † 446), Hezikija († 450), Bazija seleucijskog, sv. Sofronija i t. d. U njihovim spisima nalazimo izraze o bl. Djevici: πανάμωμος = posve neporočna, (prorsus immaculata); τῆς πανχράντου = penitus intaminatae; τῆς καθαρᾶς = mundae et ab omni culpae naevo immunis...[46] Sve to potanko prikazati, trebalo bi

[43] Jakšić, *art. cit.* 360.

[44] Jugie, *Immac. conc.*, u *Dict. Théol. Cath.* VII 894—5.

[45] Cf. Jugie, *l. c.*; Le Bachelet, *l. c.*

[46] Passaglia, *op. cit.* 33—224. Dakle u skoro 200 stranica govori o *„Virginis apposita"*. Izbraja razne nazive; dijeli ih u 21 razred; daje pravila za tumačenje, te str. 217 zaključuje: „Nisi ergo supra mortalium loquendi facultatem situm sit, innocentiam creatam omnium maximam, et puritatem creatam omnium supremam verbis efferre; hanc profecto a maioribus expressam et Virgini tributam fateamur oportet". — Cf. Balić, *op. cit.* LII.

posebno djelo. Ja ću ovdje spomenuti nekoliko pisaca prije, a nekoliko poslije skizme.

Sv. Sofronije, patrijarha jerusalemski († 638), slavi uprav divnim riječima svetost majke Božje. Dr. Jakšić donosi citat iz njegove homilije „In SS. Deiparae Annuntiationem" „... nitko nije kao ti predočišćen (προκεκάθαρται)"[47] Migne je dokazao, da je ovdje izražena ideja Neoskvrnjenog Začeća.[48] No Dr. Jakšić primjećuje: „Da nije tako sv. Sofronije mislio, kako to hoće Migne, vidi se iz prethodnih riječi njegovih, kad on Presv. Djevu nazivlje „ženom po prirodi"... i kad zatim tvrdi: „znam, Djevo, da djeva nije nikada rodila... znam, da bez veze sa mužem, nije žena nikada rodila. Dakle nije sv. Sofronije mogao misliti, da je i Djeva rođena bez praroditeljskog grijeha" (!)[49] — Tko da shvati ovo umovanje Dra Jakšića? Zar nije jasno, da on neprestano stoji pod utjecajem strašne predrasude, da je Neporočno Začeće bl. Djevice isto što i začeće bez sjemena (conceptio sine semine)?! Treba li onda njegov prigovor pobijati? — U spomenutoj homiliji Sv. Sofronije ističe puninu milosti bl. Djevice i to sve izvodi iz principa „Zdravo, milosti puna." On ističe, kako je prvi Adam bio učinjen od zemlje, koja nije bila prokleta, i drugi Adam formiran je „terra virgine" t. j. od blagoslovljene, neokaljane Djevice. Novi svijet započinje, zato je sve novo![50]

U homiliji za Blagovijest izrazio je Sofronije ideju, da je Marija od početka bila bez ljage. Tu misao susrećemo i u sinodalnom pismu Sergiji, carigradskom, gdje čitamo, da je Marija „izuzeta od svake ljage". Isus je htio postati čovjekom, da narav očisti samom naravlju. Marija je bila kao sredstvo za to. I stoga „izabrana je Djeva sveta... i stoga što je čista i neokaljana, postala je sudionicom inkarnacije Stvoritelja... *ut munda et casta et intaminata... Ex inviolabili et virginali sanguine immaculatae Virginis Mariae...*[51] Sofronije nam dakle kaže, zašto je Marija morala biti bez ljage. — Mi u njegovim spisima nalazimo mnogo elemenata, koji sliče na ekspositivni dio dogmatske bule Pija IX.[52]

[47] Jakšić, *op. cit.* 357.

[48] PG 87, 3247—3248, primj. 25

[49] Jakšić, *art. cit.* 357.

[50] PG 87, 3285.

[51] PG 87, 3162.

[52] Cf. Jugie, *art. cit.*, u *DThCath.*, 915.

Kod sv. Andrije kretskog († 740), nalazimo prvo nepobitno svjedočanstvo o svetkovanju začeća Ane u istočnoj crkvi.[53] On pozivlje vjernike, da štuju „sveto začeće" bl. Djevice. Ako je začeće sveto i rođenje je sveto. On to tvrdi u homiliji za rođenje Marijino: „Danas, ti si dao, o Spasitelju, pobožnoj Ani, plodonosni plod, tvoju neokaljanu Majku. Tvoje je rođenje neoskvrnjeno, o Djevice Neoskvrnjena!": *ἁγιαστός σου ἡ γέννησις, παρθενε ἄχραντε.*[54] Kretski metropolita ističe, da je Marija došla na svijet s istočnom pravednošću. Njezina „narav krije u sebi stare privilegije"; njezino začeće jest „asimilacija prvobitnom stanju..."[55] Marija je umrla, ali jer nije imala istočnog grijeha, nije umrla kao mi, nego „zbog razloga višega, posve različna od onoga, koji nas dovodi do tog fatalnog svršetka."[56] I Marija bi tijelom uznešena na nebo. Poslije svih tih i bezbroj svjedočanstva, koja nam govore o vjeri sv. Andrije kretskog u neoskvrnjeno Marijino Začeće, lako je shvatiti značenje ovih njegovih riječi: „Marija je sama sveta, najsvetija od svih svetih. Ona se je ukazala sva čista onomu, koji čitav i dušom i tijelom u njoj stanovao."[57] „Ti si sva lijepa, prijateljice moja, ti si sva lijepa i nema ništa prijekorna na tebi..."[58] „Ti nadmašuješ nebo u svetosti... Poslije Boga ti zauzimlješ prvo mjesto..."[59]

Potpuno slično govori o bl. Djevici sv. German.[60] Ivan, biskup eubejski († 750), u homiliji za svetkovinu Začeća Marijina.[61] Zatim sv. Terazije († 806).[62] Entimije carigradski

[53] Jugie, *Saint André de Crete et l' Immaculée conception,* u *Echos d' Orient* XIII (1910) 129—133. — U liturgiji Neoskvrnjenog Začeća, Marija se nazivlje: „sva neporočna", „sama sva sveta", »sama blagoslovljena«.

[54] S. Andrae Cretensis, *Canon in B. Mariae Natalem* (PG 87, 1321).

[55] *In* Nativitatem B. Mariae (PG 87, 811).

[56] *In* Dormit. S. Marie (PG 87, 1053).

[57] *In* Nativit. II (PG, 87, 832).

[58] *In* Nativit. IV (PG 87, 827).

[59] *In* Dormit. III (PG 87, 1097—1100). Cf. Jugie, *art. cit.* 131—133.

[60] *In* Dormit. B. Mariae II (PG 98, 349, 357); In Annunt. Deiparae (PG 97, 328).

[61] *In* Conc. Deiparae (PG 96, 1477, 1485, 1500).

[62] *In* Praesent. SS. Deiparae (PG 98, 1481, 1485, 1497).

(† 917),[63] i mnogi drugi. Ovdje ću se posebno osvrnuti na Focija, budući da ga Dr. Jakšić spominje.

Fociju se pripisuju tri marijanske homilije: jedna za porođenje Marijino, a dvije za Blagovijest.[64] U drugoj homiliji za Blagovijest ističe, kako je Marija predestinirana da bude majkom Spasitelja. Daleko od toga, da bi ona imala istočnu ljagu ona je svojom ljepotom poljepšala našu narav, koja je bila okaljana grijehom Adama i Eve... Ona nije znala za pokretaje strasti, koji su spojeni s istočnim grijehom. Evo Focijevih riječi: „Arkanđeo iđe k Mariji, miomirisnom i neuvelom cvijetu plemena Davidova, velikom i najljepšom remek-djelu naravi ljudske, kojega je Bog sam izradio. Ova Djevica njeguje kreposti, tako rekuć od zipke; Ona u njima raste; Ona provađa na zemlji život dostojan nematerijalnih duhova... Nikakova pokreta neuredna prema nasladi, ni samom mišlju, u ovoj blaženoj Djevici. Tim i svim ostalim navještala je i pokazivala, *da je i prije rođenja uistinu bila odabrana za majku Stvoritelja... dajući sjaj svoje ljepote naravi, koju je okaljala istočna ljaga*".[65] Marija je, nadodaje govornik *„Djevica bez ljage i uvijek Djevica, kći neporočna našeg roda...*"[66] — I u prvoj homiliji za Blagovijest tumačeći, otac skizme, riječi sv. Pisma: „Našla si milost kod Boga," veli: „Ona je našla milost, jer *od početka svoga u krilu majčinu, ona je bila* potpuno posvećena da bude hram Boga živoga."[67] S pravom dakle veli Jugie: „Istina je, kako kaže kardinal Hergenröther, da je *nauka Focijeva veoma različna od nauke modernih Grka,* koji uče da je majka Božja imala istočnu ljagu i da nije bila očišćena nego kad je postala majkom Božjom."[68]

[63] Jugie, *Deux nouvelles homelies mariales de saint Euthyme patriarche de Constantinople,* u *Echos d' Orient* XXVII (1924) 286—288. Str. 287 donosi citat iz Eutimija, gdje se veli, da je Marija prethodno u roditeljima posvećena. Realistički nazor!

[64] Dvije Focijeve homilije o navještenju bl. Djevice izdao je u Carigradu S. Aristarkhis, god. 1901.

[65] Jugie, *Photius et l' Immaculée conception,* u *Echos d' Orient* XIII (1910) 198—199

[66] *Ibid.*

[67] Jugie, *art. cit.,* u *DThCath.* 925.

[68] Jugie, *art. cit.,* u *Echos d' Orient* (XIII str. 201). Cf. Jugie, *De Immaculata Deiparae Conceptione a byzantinis scriptoribus post schisma consummatum edocta,* u *Acta II. Conventus Velehradensis,* 42—50. Pozna-

Bizantinski monah Teognost[69] tvrdi: „Bilo je prikladno, dà, prikladno je bilo, da Ona, koja je od početka... bila sveto začeta u utrobi svete majke... bilo je prikladno, da i umre sveto. Jer Ona, čiji je početak svet... svet je svršetak, sveto čitavo biće."[70] Teognost potpuno jasno izrazuje ideju *in primo instanti*.

U X vijeku Mihael Psellos naglašuje, kako Marija „nije se okusila sa stabla znanja, nije prekršila zapovijed..." Marijina duša dok se je ujedinjivala sa tijelom nije bila okaljana. Rekao bi da je „Bog u tijelu".[71]

Slične izraze nalazimo kod Teofilakta, nadbiskupa bugarskog,[72] Mihaela Glykas[73] i mnogo drugih.

U XIV. i XV. vijeku ističe se osobito Grgur Palamas, Nikola Gabasilas, Juraj Scholarios i Demetrije Sidonski.

Grgur Palamas († 1360), nadbiskup solunski, tvrdi, da je Bog od vijeka odredio, da Marija bude bez grijeha i stoga je njezine „pređe od početka na razne načine očistio".[74] Nikola Cabasilas veli da je Marija jedina „izuzeta od ljage". „Ona je prva i jedina apsolutno izuzeta od grijeha". Nikola nadugo dokazuje zašto je Marija morala biti neoskvrnjeno začeta.[75] — Demetrije Sidonski († 1400), veli: „Ovoj Djevici bez odgađanja i prije rođenja, saopćio je Duha Svetoga... Bog je sačuvao Djevicu u neporočnoj čistoći... Sve je u Njoj prije Njena rođenja bilo dostojno Boga... *Ona je izbjegla općim zakonima.*"[76] Scholarios označuje raz-

vaoc istočne teologije završuje svoj članak riječima: „Et haec quidem sufficiant ad probandum auream traditionis catenam circa mariale privilegium, a Michaele Caerulario usque ad Urbem captam, in ecclesia orientali non fuisse interruptam sed potius firmatam".

[69] Homilija *In Dormit.* nalazi se u pariškoj nacionalnoj biblioteci, *cod. grec.* 763.

[70] Jugie, *art. cit.*, u *DThCath.* 926—927.

[71] *Ibid.* — Sve se to nalazi u govoru za Blagovijest, koji još uvijek neizdat leži u pariškoj nacionalnoj bibl., *cod.* 1630.

[72] In Praesent. B. Mariae (PG 126, 132—137).

[73] Jugie, *Michel Glycas et l' Immaculée conception*, u *Echos d' Orient* XIII (1910)11—12.

[74] Jugie, *art. cit.*, u *Acta II. Conventus Velehradensis* 47.

[75] Jugie, *art. cit.*, u *DThCath.* 945—48. Tri homilije u kojima se nalazi nauka o N. Začeću još su neizdate.

[76] Salaville S., *Les discours de Démetrius Cydonès sur l' Annonciation et sa doctrine sur l' Immaculée conception*, u *Echos d' Orient* XVII (1914) 97—106.

liku između Isusova i Marijina začeća: šta Isus ima po naravi, Marija ima po milosti. Marija *„je morala biti sva čista od prvoga časa svoga opstanka"*.[77]

U XVII. vijeku Ćiril Lukaris, patrijarh aleksandrijski, a onda carigradski, nazivlje Neoskvrnjeno Začeće: „Čudo posvećenja, jer premda su druge osobe bile posvećene prije rođenja, nitko nije kao Panagia. Ona je uistinu bila posvećena na divan način, i ovo posvećenje bilo je tako efikasno, da je učinilo, da se ljaga istočnoga grijeha nije Njoj približila... *Ona je bila posvećena sva čitava u samom času začeća, kad se je tijelo formiralo, kad je duša bila ujedinjena s tijelom"*.[78] Slično se izrazuju dva druga patrijarha: Gezarim I (1621—1636) i Gezarim II (1689—1710).[79] — U XVIII. vijeku Ilija Miniates[80] naučaje da „bez ikakove sumnje na izvoru prirode, odakle su drugi izvadili kaljužu istočnog grijeha, Djevica nije ništa drugo crpla nego bistru vodu čistoće bez ljage."[81]

U ovoj periodi ruska crkva prihvaća nauku o Neoskvrnjenom Začeću kao dogmu.[82] Osniva se bratovština Neoskvrnjenog začeća. U formuli posvete članova, čitamo: „Posvećujem se, da budem zauvijek Tvoj sluga i Tvoj rob u bratovštini Tvoga Neporočnog Začeća... *Odlučujem,... da ću u sve dane moga života biti vjeran Tvome neporočnom i posvema čistom začeću"*.[83] Osobito se ističe visoka škola u Kijevu. Duns Skotova nauka osvojila je duhove. Ruski teolozi tumače skolastiku i pišu uzvišene traktate na latinskom jeziku. Nažalost ovi spisi leže neizdati po ruskim bibliotekama. Među braniteljima N. Začeća odlučno mjesto zauzim-

[77] Jugie, *art. cit.*, u *DThCath.* 995. — Ovo svjedočanstvo, nalazi se u neizdatoj homiliji *In Dormit.* (Paris, *nat. gr.* 1289 i 1294).

[78] *Ibid.* — Homilije *In Dormit.* i *In Nativ.* još u rukopisim.

[79] *Ibid.*

[80] Salaville, *Elie Méniates et l' Immaculée conception...*, u *Echos d' Orient* XXX (1928) (278—294). — Salaville dokazuje, kako je A. Mazarakès, izdajući god. 1849 djela Meniatesova, tendenciozno izbacio tekste o N. Začeću, tobože interpolirane!

[81] *Ibid.* 284. — Ovaj se tekst ne nalazi u izdanju Mazarakèsa.

[82] Cf. Gagarin, *l' E'glise Russe et l' Immaculée Conception. Paris*, 1876; Jugie, *L' Immaculée conception chez les Russes au XVII e siècle*, u *Echos d' Orient* XII (1909) 66—75; Palmieri A., *De academiae ecclesiasticae Kioviensis doctrina B. Mariam V. praemunitam fuisse a peccato originali*, u *Acta II. Conventus Velehradensis* 37—41. Pragae, 1910.

[83] Jugie, *art. cit.*, u *Echos d' Orient* XVII 74.

lje Inocent Popovskij, rektor sveučilišta od 1704—1707. On među ostalim veli: *„Hanc fidem de immaculata conceptione Virginis Mariae semper sacrosancta orientalis Ecclesia, immo et occidentalis, tenet.* Si beata Maria Virgo originali vitio fuisset deturpata caderet hoc in magnam ignominiam et dedecus Christi. Si conceptio Deiparae non esset immaculata, erraret Ecclesia proponendo eam speciali festivitate colendam. *Praedicatur illibata conceptio Mariae in ecclesiis, colitur in sodalitiis, personat in publicis colloquiis, ubique apud omnem gentem triumphat".*[84] Slično o Mariji govori Kristofor Čarnuckij, rektor od 1707—1710; Hilarion Levickij, rektor od 1727—1731; Ambroz Dubnević, itd.[85] Sv. Demetrije Rostovski, koji je umr'o 1709, i koji se ubraja među ruske crkve svetitelje, ispovjedao je do smrti neoskvrnjeno Začeće, uza sve prijetnje i ukore Joakima, moskovskog patrijarhe.[86]

Istina, mi nalazimo u grko-istočnoj crkvi mnogo i protivnika Marijina privilegija. Mnogi moderni teolozi zabacuju nauku otaca svojih. Od XVI. vijeka počinje se na istoku širiti nauka, koju je u XIV. vijeku bojažljivo izrazio Nicefor Kalist, da je Marija očišćena od istočnog grijeha, tek kad je postala majka Božja. God. 1895. Antim VII. ubraja oficijelno dogmu N. Začeća među zapreke za uniju crkvi.[87] Kako rastumačiti ovaj prekid sa tradicijom? Mnogi su tu razlozi. Utjecaj protestanske teologije; prepirke, koje su bile u kat. Crkvi, osobito borba između franjevaca i dominikanaca;[88] predrasude o istočnom grijehu i o samom pojmu neo-

[84] Palmieri, *art. cit.* 39.

[85] *Ibid.*

[86] *Ibid.* 40—41.

[87] Le Bachelet, *art. cit.*, u *DApFCath.* 216. — Po sebi se razumije da razne kršćanske zajednice nijesu mogle da ostanu indiferentne prema historijskom, papinskom aktu od 8 dec. 1854. Za sve te zajednice bila je silna sablazan, što se je Pijo IX usudio, da proglasi vjerski članak! Kalvinist A. Coquerel propovijeda u Parizu proti „novoj dogmi"; osniva se revija, koja ima za zadaću, da pobija novu „herezu"; pišu se članci pod naslovom „kako hereza postaje dogmom". U Njemačkoj, u Engleskoj — posvud protestanti pišu knjige, pišu brošure. Istok se također buni. Svećenici prostom puku prikazuju, kako je to čudno, što papa tek sada proglasuje vjerskom istinom, što je istočna crkva *ab antiquo* vjerovala. No pred inteligencijom proti „novoj dogmi" govore!

[88] Tu borbu Dr. Jakšić opisuje u svome članku. Str. 339 veli, da su Franciskanci za Duns Skota „primili kao dogmatsku istinu učenje o ‚nepo-

skvrnjenog Začeća (= sine semine!). Osim toga treba spomenuti psihološke razloge. Čim je papa sve više naglasivao nauku Neoskvrnjenog Začeća, tim više ju je istok zabacivao! Papa je na 8. dec. 1854 pokazao svoju vrhovnu, nepogrešivu vlast,[89] i stoga skizmatici neće da čuju za tu dogmu. Borba proti Papi! Napokon treba spomenuti, da ogromna većina spisa istočnih pisaca leži neizdata u bibliotekama. Neznanje![90]

* * *

„Ako ti pođeš na lijevo, ja ću na desno; ako ti pođeš na desno, ja ću na lijevo".[91] Prema ovim riječima Abrahama Lotu, grko-istočna crkva zauzimlje stanovište u pitanju Neoskvrnjenog Začeća bl. Djevice Marije. Dok je ova nauka o privilegiju Marijinu u srednjem vijeku nalazila kod katolika na jaku opoziciju, bizantinci su je snažno branili. No što je više rimska Crkva štitila i njegovala ovu nauku, to su je više napadali istočnjaci, slijedeći duh protivurječja, koji je uvijek oznaka sektâ od prave Crkve rastavljenih. Što je više sunce istine raspršavalo tamu, koja je obavijala duše katolika, to su se više istočni teolozi udaljivali sa svijetla i primicali k sjeni, dok napokon nijesu zapali u potpunu tamu. Slava je stare grčke crkve, što je ona na osobiti način razvila kult bl. Djevice, što je dala kat. svijetu mnogo marijanskih svetkovina, među kojima nam je najmilija ona Neoskvrnjenog Začeća. Mi u homilijama i pjesmama bizantinskih otaca nalazimo najbolje temelje za našu dogmu Neoskvrnjenog Začeća. I nije na

ročnom začeću', usljed čega su protiv njih strastno ustali Dominikanci. Ta se je borba vodila žestoko između Franciskanaca i Dominikanaca, te je dolazilo i do vizija kako na jednoj, tako i na drugoj strani. Tako i sv. Katarina (Katarina od Sijene † 1380), veliki ukras dominikanskog ordena, imala nekoliko vizija u korist dogme *(sic!)* dominikanskog ordena, a sv. Brigita († 1370) u korist učenja franciskanskog ordena... Učenje franciskanaca sve se je većma širilo..."

[89] Poslije dogme N. Začeća morala je doći dogma Papine nepogrješivosti. Marija bez grijeha začeta učinila je, da je Papa nakon progonstva i poniženstva postao centar, oko kojega se okreće svijet. Dogma od 8 dec. 1854, tako je bila ugodna bl. Djevici, da ju je Ona sama, četiri godine poslije potvrdila onim riječima: „Ja sam Neoskvrnjeno Začeće". Lourdes je triumf čuda, triumf kat. Crkve. I mi možemo o aktu Pija IX od 8 dec. 1854 reći: „Effectus probavit veritatem". Cf. Balić, *Utjecaj dogme Neoskvrnjenog Začeća na katoličku renesansu (Nova Revija* VIII (1929) 1—16.

[90] Ove razloge nabraja Jugie, *art. cit. DThCath.* 926.

[91] Gen. III 9.

čast autokefalnim „pravoslavnim" crkvama, što niječući Marijin privilegij, bacaju najljepši alem-kamen iz krune one majke od koje se sve više udaljuju.[92] I mi žalosnim okom gledamo, kako Dr. Jakšić u službenom listu srpske patrijaršije među takove autokefalne crkve i srpsku ubraja. — Glasoviti rektor kijevskog sveučilišta Popovskij pisao je u početku XVIII. vijeka: „Ecclesia orientalis, quae sanam persequitur fidem, quae nebulis haereseon non infuscatur, tuetur Beatam Virginem immunem fuisse a peccato originali. Maius robur huic doctrinae accedit ex eo, quod Ecclesia occidentalis ipsamet defendit. Ettenim Ecclesia occidentalis variis novitatibus addicta est: attamen in proposito dogmate cum Ecclesia orientali aprime convenit".[93] Što bi danas rekao Popovskij? Što bi rekao, kad bi pročitao članak Dra Jakšića? „Pravoslavna" crkva, koja se hvasta svojom nepromjenjivošću, tradicionalizmom, u pitanju Neoskvrnjenog Začeća, prošla je razne faze, koje su je progresivno dovele od prvotne vjere u ovaj privilegij, do današnje nevjere. Dokle će sve ovo trajati? Dokle će „pravoslavni" učenjaci zatvarati oči pred svijetlom istine? Mi to ne znamo. Svakako se zapaža sve veći utjecaj protestantske teologije; psihološki su motivi jaki: borba proti Papi! Ipak dok ove godine slavimo 1500 godišnjicu efeškog Sabora, dok prizivljemo upamet one manifestacije vjernog puka proti neprijateljima Prebl. Djevice, tješi nas pomisao, da ipak prosti puk „pravoslavne" crkve vjeruje u neporočno Začeće bl. Djevice, da on drži barem mariološku nauku otaca svojih. Svetija su srca vjernika nego usne i pero učenjaka!

[92] Jugie, *art. cit.* u *Echos d' Orient* XIII 66.
[93] Palmieri, *art. cit.* 41.

O. Petar Grabić:

Majka Božja u objavi i u životu.

(Nekoliko refleksija za 15 stoljetnicu efeškog sabora).

„...ex hoc beatam me dicent omnes generationes — jer gle odsad će me blaženom zvati svi naraštaji Luka I, 48.

SUMMARIUM. — *Deigenitrix considerata in Revelatione et in vita.* Maternitas divina est fons et fundamentum omnium privilegiorum B. Virginis: Immaculata conceptio, a fomite immunitas, gloriosa corporea assumptio in coelum etc. Ecclesia catholica minime docet — sicut impius Nestorius putabat — B. Virginem Deum in eius divina natura primum genuisse. Maria est vere et sensu proprio Mater Dei, quia Deum incarnatum genuit. Haec veritas luculentissime probatur ex Sacra Spriptura, Traditione et ratione theologica. Negata divina maternitate Mariae tota oeconomia salutis ruit: redemptio Christi nullum omnino momentum haberet; sacrificium Missae, septem sacramenta aliaque, caeremoniae sine ulla significatione essent. Progressus christianus adscribi debet auxilio Deigenitricis. Unde nihil mirum acatholicos ipsos (Martensen, Pusey, Luther, Bickel...) maternitatem divinam magni momenti esse, dixisse. Nostris diebus Mater Dei praesertim in sanctuario *Lourdes* actionem salvificam continuat. Miracula enim quae ibi per intercessionem B. Virginis operantur, veritatem catholicae religionis confirmant et optimam apologiam doctrinae nostrae de Matre Dei constituunt.

1. — Jezgra kršćanskog nauka o Majci Božjoj.

Kršćanstvo se neda ni zamisliti bez vjere i bez štovanja Blažene Djevice Marije. Ona je za svakog pravovjernog kršćanina Majka Božja ne u krivom nestorijanskom smislu, kao da bi ona bila po prvi put Boga porodila, jer se ovako pogansko poimanje protivi zdravom razumu nego u ovom smislu, što je Ona začela i porodila Čovjeka, koji je bio istodobno pravi Bog, Sin Božji. Nju je Anđeo Gabrijel nazvao: „Zdravo, milosti puna". (Luka 1, 28). Nijedan svetac niti li ijedan anđeo u svetosti, u punoći Božje milosti, nije se mogao niti li se sada može uporediti sa Majkom Božjom, jer nitko nije bio tako blizu samome Bogu i pojedinim Osobama Presv. Trojstva, kao što je bila Majka Božja. U savršenstvu milosti Nju je neizmjerno preticao samo Njezin Jedinorođeni Sin, jer je bio Utjelovljeni Sin Božji i prema Božjoj osnovi

Otkupitelj cijeloga roda ljudskoga, ne isključujući ni samu Majku Božju. — Vjerujemo, da se svaki čovjek rada u istočnom grijehu i bez milosti Božje i sa istočnom ljagom na sebi, jer je grijeh naših prvih roditelja prešao na nas, barem pod vidom kazne, kojom je cijelo ljudsko pokoljenje u Adamovu grijehu udareno bilo. Majka je Božja u svom začetku, i to u njegovom prvom času, bila u milosti Božjoj i bez ikakve ljage istočnog grijeha, jer Ju je Bog radi predviđenih zasluga Njezina Jedinorođenoga Sina sačuvao od istočnoga grijeha i od njegovih posljedica; buduć je dostojno bilo, da Majka Božja bude urešena ovakom svetosti; a Bog je to mogao Svojoj Majci i učiniti; zaista je On to i učinio; jer nas tako uči naša sveta Vjera. — Nesamo, da je Majka Božja bila slobodna od istočnoga grijeha nego je ona bila prosta od svih teških i lakih grijeha, u koje obično drugi ljudi upadaju. Ona nije imala ni grješne sklonosti na grijeh (Fomes pecati), koju svi mi u udima našim nosimo i koja nas vuče protiv naše volje na grijeh. Grješna je sklonost posljedica istočnoga grijeha; pa kad je Bl. Djevica bila bez njega, tada je bila i bez njegovih posljedica. — Majka je Božja trajno ostala djevicom i u duhovnom (bez ikakvih nečistih misli ili poželjenja) i u tjelesnom pogledu i to prije rođenja, u samom rođenju i poslije rođenja, uključivši i posljednji dah Njezina života. — Njezino neokaljano začeće Majci je Božjoj dalo pravo i na tjelesno uzašašće na nebesa, jer je smrt posljedica istočne ljage. Ako je Bl. Djevica i umrla, da bude i u smrti slična Svome Sinu Isusu Kristu, ne bi bilo ni dostojno ni pravedno, da Njezino potpuno sveto i djevičansko Tijelo postane plijenom zemaljskoga truleža! — Iz ove Vjere niklo je i posebno štovanje Majke Božje sa posebnim kultom od drugih svetaca, koje se očituju i u crkvenom obredniku, u slikarstvu, u kiparstvu, u pjesništvu i u muzici.

2. — Nestorijevo krivovjerje.

Ove se godine navršilo 1500 godina, kada je naša sv. Vjera javno i službeno pobjedu slavila na efeškom saboru, kad su krivovjerac Nestor i njegove pristalice proklestvom udareni, što su nijekali Bogorodičinu čast Bl. Djevice Marije i s tim Božanstvo Kristovo; na čemu zapravo i počiva, kao na svojim temeljima, čitava zgrada Kršćanstva.

Oholi i tvrdoglavi Nestorije bio je utuvio u glavu nespojivost našeg kršćanskog pravovjerja o Bogorodici, kao da je to nespojivo sa zdravim razumom: a u tom se ljuto prevario. Ne treba shvaćati, kao što je to Nestorije činio, kao da je Bl. Djevica Boga po prvi put u Njegovoj Božanskoj naravi porodila ili da ga je Ona po prvi put u Njegovoj Božanskoj Osobi postavila. Mi znamo i po filozofiji i po praktičnom zaključivanju, da se ne traži za pravo očinstvo ni majčinstvo, da oni ama baš sve dadu svome djetetu, ako će se dijete očevim ili majčinim zvati. Zdrav nas razum, osim svete Vjere uči, da dušu ljudsku Bog stvara a da ona niti potječe niti li može potjecati od roditelja. Uza sve to, nitko ne će poreći, da se sinovi i kćeri ne mogu nazivati djecom svojih roditelja, jer im oni nijesu dušu dali. Nijesu roditelji samo roditelji tijela dječinjega, nego se oni nazivlju i jesu roditelji cijeloga čovjeka, cijele ljudske osobe, koja znači a i jest odraz najviše ljudske autonomije i slobode.

Bl. Djevica Marija Svome Božanskome Sinu dala je sve ono šta i druge majke daju svojoj djeci. Ona njemu nije dala ni duše, nego je i Njegova duša bila od Boga stvorena, ni Božanske Naravi a ni Božanske Osobe; ali ono što je ona na svijet dala, od prvog začetka, po kreposti i snagom Duha Svetoga, bio je glavom Sin Božji, koji je uzeo na se ljudsku narav začimajućeg se i začetog Čeda. Prema tome Bl. Djevica može se a i mora se zvati Majkom Božjom, jer je Ona po prvi put Utjelovljenoga Boga porodila. Kao što ne idu u glavu ni današnjim bezvjercima i krivovjercima kršćanska otajstva, jer ih hoće da prosuđuju prema svojoj kratkoj ljudskoj pameti, tako isto ni krivovjerni carigradski biskup Nestorije nije se mogao da sprijatelji sa pravom kršćanskom vjerom, koja je stavljala u nepriliku i njegovu oholost i njegovu krivu naobrazbu. Ipak je jedno van svake sumnje da se naše vjerovanje ne kosi sa načelima zdravoga razuma; a naša Vjera i onako ne traži da se samo pred zdravim razumom legitimira; jer ona počiva na daleko čvršćim temeljima objektivne Objave Božje i vjerskog uvjerenja njezinih članova, koje u njihovoj Vjeri posebna milost Božja krijepi i prosvjetljuje. Qui potest capere capiat!

3. — Poništenje kršćanstva.

Kad ne bi bila istina, da je Majka Božja porodila Utjelovlje-

noga Sina Božjega, tada bi se neminovno porušila cijela zgrada Kršćanstva. U današnjem vjerskom poretku Otkupljenje je roda ljudskoga uslovljeno krvlju Boga-Čovjeka. Od Njegove krvi mala bi nam, a za pravi otkup nikakva, korist bila, kad ona ne bi bila prolivena Krv Boga-Čovjeka. Tragedija na Kalvariji bila bi beznačajna, da nije na Križu visio Bog-Čovjek. I današnja nekrvna Žrtva u svetoj Misi bila bi puka cerimonija, da se u Njoj i kao Žrtva i kao zadovoljština za nas ljude ne prikazuje sam Bog-Čovjek. Sedam Svetih Tajna (septem Sacramenta) iščezle bi, ako im nije dao, i ako im još i danas ne daje božansku snagu Sin Marijin — Bog-Čovjek.

Iz ovih kratkih i samo nekih napomena jasno se vidi, do kako strašnih posljedica vodi samo jedno nijekanje kršćanske istine; koja se neupućenim čini malenkost i dokona bogoslovska rasprava. Protiv Nestorijeva krivovjerja ustaje se i sv. Pismo i sva kršćanska Predaja. Zaludu se bilo pozivati i Nestoriju i svim njegovim sljedbenicima, da tobože sveto Pismo nigdje Bl. Djevicu ne zove Majkom Božjom. To je zatvaranje zdravih očiju pred svijetlom dana.

Prorok Izaija još prije sedam vjekova nego se Krist i rodio proriče Njegovo porođenje, i Bogom ga nazivlje:.... vidi, Djevica će začeti i poroditi Sina, koji će se zvati Emmanuel t. j. „Bog s nami". (Izaija VII. 14) — Ako će Djevica poroditi Boga, zar ona onda nema prava, da se nazivlje Majkom Božjom?! — Uzmimo u ruke samo jedan ulomak sv. Pisma, pa će nam biti jasno, smije li se i mora li se Bl. Djevica zvati Majkom Božjom.

„I reče joj anđeo: Ne boj se, Marijo! jer si našla milost u Boga. Evo začet ćeš i rodit ćeš sina, i nadjeni mu ime Isus. On će biti velik zvat će se Sin Svevišnjega, i dat će mu Gospodin Bog prijestolje Davida, oca njegova, i kraljevat će u domu Jakobovu uvijeke, i kraljevstvu njegovu ne će biti kraja. Reče Marija anđelu, kako će to biti, kad ja ne znam muža? I odgovori joj anđeo: Duh će sveti doći na tebe, i sila će te Svevišnjega osjenit; i zato će se i sveto, što će se roditi od tebe, zvati Sin Božji." (Luka I, 30-36.)

Ako će rođeni biti Sin Previšnjega, ako će se on zvati Sinom Božjim, tada ne samo da je zahtjev sv. Vjere nego je i zahtjev zdravog razuma, da se i njegova Majka zove Majkom Svevišnjega i majkom Božjom!

4. — Djevica u kulturnom razvoju svijeta

Nevjera i krivovjerje u Bogorodicu nesamo da se protivi pravoj Kršćanskoj Vjeri nego je ono i u očitom sukobu sa kulturnim zaslugama Kršćanstva i Katoličke Crkve, jer se ovo ni u povijesnom razvoju ne da odijeliti od vjere u Bogorodicu i od Njezine pomoći i u najtežim historijskim časovima čovječanstva. Ovo osobito vrijedi za dugu i krvavu povijest naše Domovine u stoljetnim bojevima sa Islamom, u kojima se odolijevalo i konačno odoljelo uz veliku pomoć Božju i naše slavne Bogorodice!!

U prošlom vijeku veliki francuski državnik (protestanat) kazao je o kršćanstvu znamenite riječi, koje ću ovdje prenijeti: „Nepobitna je činjenica, kako cijeli razvoj umni i moralni počiva na bogoslovlju, koja sve duhove vodi i prožimlje. Svim modernim nazorima utisnut je bogoslovski pečat. Sva pitanja: filozofska, povijesna i politička promatrana su sa bogoslovskog gledišta. Duh teologije je kao krv koja je tekla žilama ljudi sve do Bacona i Descarta. Bogoslovski utjecaj bio je vrlo blagoslovljen... Sustav teologije neizmjerno je više stao nego bilo šta u starom svijetu..." (Cours d'histoire moderne, VI. leçon). — Ni ocu modernog pozitivizma A. Comteu nije umakao blagotvorni utjecaj kršćanstva pod jednim posebnim vidom: „Mnogi filozofi, pa ni katolički, nijesu dovoljno uvažili blagoslovljeni utjecaj katoličtva s organizacijom njegove pučke prosvjete za najšire slojeve. Preko ove činjenice se bezbrižno i hladnokrvno prolazi, premda joj nema primjera u starom svijetu. Katekizmi su bili, makar bez pretenzija, oni koji su u sebi sadržavali sve što je najsavršenije u vjeri u jednoga Boga." (Cours de philosophie positive, V. 40 leçon). — Kraljica apoštola, učiteljica, mučenika i ispovjednika nije druga nego Majka Božja. Sve što je kršćanstvo izvelo i što danas izvađa u prvom redu treba da zahvali pomoći Božjoj, ali u drugome redu i zaštiti Majke Božje!

5. — Svjedoci - inovjerci

Veličinu Majke Božje uviđaju i mnogi ljudi, koji se vrlo daleko nalaze od prave Kristove vjere kao što je protestant Martensen, koji u svome djelu (Christliche Dogmatik, 255) piše o djevičanskom porodu Blažene Djevice: „Ako mi i moramo kazati, da je

djevičanski porod gustom koprenom zastrt i da je sa strane fizičke neobjašnjiv, ali je baš ovaj i ovakav porod jedini koji zadovoljava naše vjersko i bogoslovno razmišljanje." Kome nije poznat i čuveni aglikanski teolog Edward Bouverie Pusey (Eirenicon II 23): „Odvijeka je Bog izabrao onu, koja je imala da bude Majkom Božjom. U mladosti mi se činila čudnom ova misao; kasnije sam uvidio, da tako mora da bude. Jedna je morala da bude Bogu bliže od svih kora anđela i arhanđela." — I odmetnik Luther sačuvao je dragu baštinu prave Vjere, dok je pisao o Bl. Djevici: „Dok se Mariju imenuje Majkom Božjom, ništa se većega o njoj ne može da kaže, makar se imalo toliko jezika, koliko je lišća na gori, travki na zemlji, zvijezda na nebu i pijeska u moru." (Luther: Auslegung des Magnifikats.) — Majka Božja i u duhovnim stvarima pomaže krivovjernima do prave vjere i obraćenja, ako Majku Božju u pomoć zazivlju. Nekoć protestanat, a kasnije katolički svećenik H. Lämmer čitao je glasovitog propovjednika Albana Stolza, koji je napisao: „Ako je protestantima do Božje istine, neka pokušaju dnevno moliti samo jednu: ‚Zdravo Marijo', Majci Božjoj na čast za Njezinu majčinu zaštitu. „Mladi protestanat Lämmer poslušao je savjet njemačkog katoličkog propovjednika i na sebi iskusio pomoć i zagovor Marijin. Malo kasnije se obratio i postao katolički svećenik. Još je zanimivije obraćenje glasovitog bečkog orientaliste G. Bickela. Proučavajući spise sirskog svetog oca sv. Efrema pobudi se u njemu živa želja, kako bi se obratio i postao katolikom, ako bi u ovom starom sv. Ocu našao samo jedan dokaz za Bezgrješno Začeće Bl. Djevice Marije. Po prvi put u životu ovaj važni posao molitvom je preporučio Majci Božjoj. Listajući djela sv. Efrema naiđe na ono mjesto, na kome sv. Otac kaže: „Ti, Gospodine, i tvoja Majka, vi ste jedini savršeno čisti; jer na tebi, o Gospodine, nema grijeha, a ni na tvojoj Majci nema nikakve ljage." Bickel je održao riječ: obratio se i postao katoličkim svećenikom.

6. — Vjerska legitimacija.

6. U kratko sam prikazao, šta nas naša sv. Vjera uči u pogledu Blažene Djevice Marije. Mi to vjerujemo, jer nas sv. Vjera prosvjetljuje i mi, vjernici — katolici, pa i drugi pozitivni kršćani, u našem dnevnom životu i svim našim prilikama i neprilikama osjećamo pomoć Majke Božje i naše Majke. Sa ovom se Vjerom

nevjera izruguje. Radi naše nas Vjere bezvjerci drže glupim, zatučenim, neosviještenim. Možemo li se mi i prema njima i njihovim bjesomučnim navalama uspješno braniti? Možemo i ter kako!

Židovi nijesu vjerovali Kristu Gospodinu, da je On prorokovani Mesija, Otkupitelj svijeta, Sin Božji. Uza vas Njegov svet i neporočan život, uza svu Njegovu neviđenu mudrost, ipak su ga radije nazivali varalicom i zavadačem naroda nego li onim što je On stvarno bio. Kako se Krist prema svojim protivnicima ponašao i kako im je dokazivao svoje Božansko, nadnaravno Poslanstvo?

Na blagdan posvete hrama Krist je pred Židovima javno kazao, da je on Sin Božji. Oni ne samo, da mu ne vjeruju, nego hoće da Ga i kamenuju radi toga bogohuljenja. Njima nije koristovalo ništa, što je Krist i prema prorocima dokazivao Svoje Božanstvo. Kad to nije uspjevalo, tad se Krist pozvao na očitije dokaze, na Svoja čudesa, koja su ih morala osvjedočiti o istinitosti Njegovih riječi, jer čudesa nitko ne može da čini osim Boga. Ako ih pak On čini, to je znak, da je s Bogom, i da je Njegov nauk istinit; „kako vi možete kazati onomu, koga je Otac posvetio i poslao na svijet: grdiš Boga, što sam rekao: Sin sam Božji? Ako ne činim djela Oca svoga, ne vjerujte mi! Ako li činim, i ako meni ne ćete vjerovati, djelima vjerujte, da upoznate i da se uvjerite, da je Otac u meni i ja u Ocu." (Ivan, X, 36—39)

Krist se na jednak način legitimirao kao Božji Poslanik i pred učenicima svoga preteče sv. Ivana Krstitelja: „Ivan čuvši u tamnici za djela Kristova, posla dvojicu svojih učenika i upita ga: Jesi li ti onaj, koji ima doći ili drugoga da čekamo? Isus im odgovori: Idite i javite Ivanu, što čujete i vidite: Slijepi gledaju, hromi hodaju, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromašnim se propovijeda evanđelje." (Matej, XI, 2—6)

7. — Ineffabilis Deus.

Pijo IX u svojoj enciklici: „Ineffabilis Deus" proglasuje Bl. Djevicu Mariju — Virginem Deiparam — Bogorodicu na 8 decembra 1854 bezgrješno Začetom. I on ovaj nauk potvrđuje vlašću samoga Krista Gospodina i svetih apoštola Petra i Pavla kao istinu od samoga Boga objavljenu, koju je svaki vjernik dužan pod kaznom proklestva i izopćenja iz Crkve vjerovati. Bezgrešno Začeće i po Papinoj dogmatičnoj rasudi znači: da je Blažena Djevica u

prvom času Njezina Začeća i to radi zasluga Isukrstovih posebnom milošću i povlasticom Božjom bila sačuvana od svake ljage istočnoga grijeha.

Vjernici su radosno primili konačnu odluku svetoga Oca Pape, jer je ona odgovarala njihovim pobožnim željama i jer su vjernici svih vjekova, bez obzira na razne poteškoće, koje nijesu mogli odmah da riješe, vjerovali u svestranu bezgrješnost Majke Božje.

Posve je drugo raspoloženje bilo kod ljudi, koji su baš u doba, kad je izašla definicija, tonuli u moru modernih zabluda. Devetnaesti vijek prodavao je pod čisto zlato najgrdnije zablude; pozitivizma, naturalizma, materijalizma, pa je omalovaživao i prezirao sve ono, što je imalo ikakvu vezu sa vjerskim pitanjima. Ljudi ovakim zabludama otrovani ismjehivali su i ovu tako dragu i utješljivu istinu Gospina Neoskvrnjenoga Začeća.

Ondašnja situacija nije bila laka. U vrtlogu modernih zabluda i vjernici su osjećali svu zamamnu pogibao za svjetski život lagodnih krilatica, koje su bile uperene protiv Vjere. I bezvjercim, makar pozitivno nedostojni Božjih milosti, trebala je jaka pouka sa strane Božje, da se posrame sa svoje šuplje preuzetnosti; pa da Vjeri i Crkvi ne budu za napast svojim inače glupim frazama. Lurdska prikazanja imala su ovome poslužiti!

8. — Lurdska prikazanja.

Nijesu prošle ni četiri godine od proglašenja dogmom Bezgrješnog Začeća kad je Bog pripremao očitije dokaze za Svoju Majku, koje ne će moći uspješno nitko da pobija.

Siromašna i nevina djevojčica Bernardeta Soubirous pošla je da nakupi suhih grana za ogrijev sebi i svojim siromašnim roditeljima. Bilo je to na 11 februara 1858. Dok je bila pri svom poslu na obali rijeke Gave u neposrednoj blizini masabjejske pećine ukaza joj se nebesko viđenje pod obličjem krasne i nikad neviđene „Gospođe". Kroz šest mjeseci ova joj se nebeska „Gospođa" 18 puta ukaza, veleći joj: „Je suis l'Immaculée Conception'! — Ja sam bezgrješno Začeće!"

Sretnu četrnaestgodišnju djevojčicu Bernardetu podvrgavaju sa strane državne vlasti liječničkom promatranju, da rasude: je li ona pri svojoj pameti. Trojica liječnika, koji su je podvrgli stro-

gom liječničkom ispitu kazali su, da se ne može sumnjati u njezinu iskrenost i u njezino normalno duševno stanje.

9. — Majka Božja na djelu.

Činjenice su pokazale, da je iskrena i nevina djevojčica vidjela pravu prikazu Majke Božje. Nigdje se ne događa ono što se događa u Lurdu. Do danas u njemu je zdravlje našlo preko 17.000 bolesnika. Bilo ih je svake vrste. Mnogi su bili neizlječivo bolesni u očima, na ušima, u moždanima, na plućima, u želucu, uopće na svim udima, tako, da nije ostalo zar nijedno udo, koje nije osjetilo pomoć Neokaljane Djevice iz Lurda. Ovo je razlog neprekidnih hodočašća, koja hrle k masabijejskoj pećini, Gospi Lurdskoj. Onamo neprekidno dolaze, na milijone hodočasnika iz svih krajeva cijeloga svijeta i najrazličnijeg ljudskoga zanimanja, ne izuzimljući ni same bezbožne liječnike. Njih samih godimice dođe u Lurd do 500, da na licu mjesta prouče lurdska ukazanja i ozdravljenja; koja sa stručnom objektivnošću liječnički ured u Lurdu u svoje ljetopise pomno bilježi.

10. — Salus ex inimicis nostris.

U tumačenju lurdskih čudesa nevjera se utjecala raznim krilaticama. Dobro su joj dolazile i sugestija i nepoznate sile i klima i kemička sastavina lurdske vode; ali su sve ove nemoćne metode danas ostale bez svojih ozbiljnih branitelja.

Belgijanac Petar de Rudder (1875). slomi lijevu nogu. U lomu noge nastane praznina od tri centimetra radi izvađene i polomljene kosti. S liječenjem uzaludno se mučio dugih osam godina i po bolnicama i kod brojnih liječnika. Uteče se Gospi Lurdskoj. U čas ozdravi tako, da se nožna praznina potpuno tako ispunila da nije davao ni najmanjega znaka hromosti.

Nevjera je i njegov slučaj nijekala. Nijekanje nije pred poštenom i svjesnom javnosti ništa koristilo, jer se je stotinu liječnika, koji su bili traženi za mnijenje o Rudderovu slučaju, zborno ovako izrazilo: „Nenadano i brzo ozdravljenje Petra de Rudde-ra ima se promatrati kao vrhunaravni čin t. j. kao čudo"!

Godine 1906 masonska štampa digla je užasnu hajku na lurdsko svetište i tražila, da se u kulturnom interesu Francuske već

jednom zatvori mjesto praznovjerja i svećeničke varke i trgovine. Protiv ove bezbožne i nedostojne hajke digao se lionski liječnik Dr. Vincent i pozvao svoje kolege liječnike, da se dignu na obranu istine i pravice. Uspjeh njegove akcije bio je taj, da su 346 liječnika potpisali: ovu izjavu: „Potpisani cijene se vezanim izjaviti, da se u Lurdu događaju nenadana i neočekivana ozdravljenja i to u velikom broju. Tu djeluje neka posebna snaga, koju znanost ne poznaje i koju ona ne može razložno protumačiti sa samim prirodnim silama".

Drugi su liječnici i sveučilišni profesori i specijalisti u nebrojenim ljudskim bolestima dalje pošli, pak je dosada do 550 liječnika otvoreno priznalo, da se u Lurdu događaju ne samo taka ozdravljenja, koja se ne mogu prirodnim silama da protumače, nego da se onamo događaju prava pravcata čudesa, koje dragi Bog čini na očit način u potvrdu naše sv. Vjere.

11. — Jedan je Lurd na svijetu!

Jedan je čudesni Lurd na svijetu. On je u katoličkoj Crkvi i u katoličkoj biskupiji. Tu Bog vanredna djela čini za potvrdu svoje Objave, koju je ljudima po svom Jedinorođenom Sinu otkrio. On čudesa čini po zagovoru Majke Božje i Neoskvrnjene Djevice. Čudesa govore u prilog naše Vjere. Nigdje drugdje ne govore u prilog bilo koje vjere nego samo u prilog Katoličke. Ne treba da trošimo mnogo riječi. I danas Bezgrješna govori Isukrstovim jezikom iz Evanđelja svim: vjernicima i nevjernicima: „Idite i javite Ivanu, što čujete i vidite: Slijepi gledaju, hromi hodaju, gubavi se čiste, gluhi čuju. . ." ... i ako meni ne ćete vjerovati, djelima vjerujte.'

Bajić Fr. Leonard - Zaostrog:

Kršćanski život i pobožnost prema Gospi

SUMMARIUM: *Vita christiana et pietas erga B. M. Virginem.* — Vita christiana est verus organismus supernaturalis, qui a Deo nobis datur Spiritus Sancti virtute, per Christum, intuitu scilicet meritorum eius. Deus et homo, Christus ac Maria, respectivas partes agentes, opus Redemptionis humanae ad finem perduxerunt, quod Deus per Christum et Mariam continuat, hominibus bonae voluntatis vitam supernaturalem tribuens. Christus Redemptor, Maria vero Coredemptrix est. A Christo per Mariam omnes Dei gratias accipimus. Unde vita christiana *non tantum Christi, verum etiam Mariae religio est.* Vera erga Mariam pietas eo tendit, ut in christianis, Dei vitae insertum profferat, evolvat atque perficiat. In practica erga Mariam devotione specialem habeamus respectum ad gratiam christianae mortis, ad bona opera et speciatim ad orationem. Oratio et Maria, per Christi gratiam, christianis vitam aeternam praebent.

Kad pameću evanđeoske objave, dubokom analizom Kristova duha, motrimo i rasuđujemo vjersko moralni odnos današnjega svijeta prema svome Stvoritelju, odmah upada u oči istaknuti radikalizam, skrajna ljevičarska opozicija ogromnog dijela savremenog čovječanstva, koje je odavna zauzelo stav suprot Bogu i njegovu Kristu. Može li se i zamisliti skrajnije sotonsko neprijateljstvo čovjeka suprot Bogu, nego li ono vlada na pr. u ruskom boljševizmu, koji je idealom svakome pokvarenom nekatoliku?

Ali, na sreću! na drugoj strani jača kršćanski život među vjernim Kristovim pristašama. Pogotovo među kulturnijim narodima, kod njihovih pojedinih kršćana, duhovni život kroči putem pravilnog kršćanskog savršenstva. Dokazom je tomu, što duhovna kršćanska literatura napredovala je u poratno vrijeme kao nikada prije. Izvjesni broj kršćana sladokusno guta štampom propovijedani nadnaravni život.

Stoji istina, da Djevica Marija ima očitu inicijativu u savremenom kršćanskom pokretu oko obnove i unapretka duhovnog života bilo kod elite-pojedinaca bilo kod mase-vjernika. Samo u

hrvatskim i slovenskim krajevima kolika su pokretna nadnaravna snaga Gospina narodna svetišta u Sinju, Trsatu, Olovu (Bosna), Bistrici, Brezju (Sloveniji), da ne nabrajam tolika lokalna prošteništa. Jedva ćemo naći krajine bez daće omanje Bogorodičine istaknute crkve. Brezjička „Gospa Pomagaj" u jednom je običnom slovenskom seocu. Pričali su mi tamo, da do rujna ove godine, primilo je u tom Svetištu do 40,000 vjernika sv. pričest. Među tima je ogroman dio organizovanih hodočasnika iz svih dijelova Slovenije. Tamo su OO. Franjevci baš prema vjerskim potrebama uredili vanka i unutra Svetište. Ne dozvoljavaju da ga se ičim profanira. [1].

Kad sam ovoga ljeta stajao pred „Gospom Pomagaj" u Brezju, upalo mi u oči, da Majčina sv. Prilika i nema zavjese zastora; da danju i noću pred Njom sjaje dvanaest svijetla, što me odmah sjetilo simboličnog znamenja, da Gospa nikad ne počiva. Sveđer je Majka budna da pomaže pobožnoj djeci.

Ovogodišnja proslava Efeškog Sabora u cijelom kršćanskom svijetu budila je duhovni život među katolicima pomoću štovanja presvete Bogorodice. To je prigoda, da u ovom članku svrnemo pažnju na kršćanski život; uz to da vidimo, koju ulogu ima u njemu pobožnost prema Gospi. Time ujedno puknuće pred očima, koje je prava, istinska bogoljubnost napram Gospi.

1. Bogoslovska analiza kršćanskog života.

Riječ *kršćanin* sama sobom sjeća na Krista, Sina Božjega. On je začetnik kršćanskog života. Sinonimne su riječi *Christus* i *christionus*. To su zapazili u Antiohiji, gdje su, po svjedočanstvu sv. Luke u Djelima Apostolskim, prvi put vjernici Kristovi nazvani kršćanima. [2]

I na stvari ima biti nešto slična, jednaka u Kristu i kršćaninu. Ne možemo u kršćanskom životu pristaše Kristove zvati kršćanima u smislu kako na pr. učenike Aristotela nazivamo aristotelovcima, koji slijede mudroslovlje svoga učitelja. Radi se o novom *životu* kod kršćanina. Život znači *u sebi* imati prirođeno vrelo svoga djelovanja i *sebi* život živjeti. Život je unutrašnjija moć čov-

[1] Vidi: Kunstelj P. Vincencij: *Kratka zgodovina in popis brezjanske Božje poti.* (Ljubljana 1930).
[2] Djela Apostolska 13, 26.

jekova nego li sva njezina unutrašnja i vanjska djela. Život je bitak: kadar da iz sebe živi i za sebe djeluje.

Uz zdravu pamet, koja kaže da od Boga imamo naravni čovječji život, vjera uči, da Božja dobrota, nadnaravnim načinom, u posvetnoj milosti, obdarila je čovjeka vlastitim Božjim životom. Kristova je misija na zemlji u tu jedinu svrhu, da od čovjeka učini posinka Božjega, te čovjek živi Božjim životom. Otajstvom Utjelovljenja Bog je postao čovjekom, da čovjek — kako snažno kaže sv. Augustin — postane Bogom. Doista u kršćanskom životu čovjek ima Boga, jer je dionik Njegova vlastitoga života. Odkad je mukom i smrću Kristovom čovjek otkupljen, pravo tvrdimo, da vlastiti život svetog Trojstva, nije više život samog Boga Oca, Sina i Duha Svetoga, već je još i život čovjeka kršćanina, pogotovo život svih Blaženika u nebu. Tako čovjek po kršćanskom životu, nadnaravnim posinovljenjem, dijete je Božje u smislu da je članom obitelji Presvetog Trojstva. Kršćanim sa Kristom, naravnim Sinom Božjim, zajedno se okreće Bogu Ocu, da mole skupa: Oče naš, koji jesi na nebesima. . .

Intimnu narav kršćanskoga života nije odmah Krist objasnio ni u svome programskom Govoru na gori. Tu je svraćao pažnju slušalaca na duševne činitelje kršćanskog življenja, kašta su duhovne kreposti, pokora, milostinja, post, molitva, dobra nauka, djelotvorna ljubav bližnjemu, privrženost Njegovoj osobi i nauku. U Besjedi na gori Krist razlaže ustavna životna pravila svoga Kraljevstva, govori o znakovima, kojima ćemo ga poznati, o plodovima, koja ono daje. Ali božanski izgovor novog kraljevstva Božjega među ljudima, najintimniji njegov sastavni dio, najdjelotvorniji primjer, koji pokreće to kraljevstvo — Isus definira i opisuje u znamenita tri govora sa Nikodemom, ženom Samaričankom i sa Židovima i učenicima, učeći ih o Kruhu života.

Krist uči Nikodema da drugim rođenjem čovjek prima kršćanski život. Uistinu, uistinu kažem ti — veli Isus Nikodemu — ne rodi li se ko nanovo, ne može vidjeti kraljevstva Božjega. Nikodem odvrati: Kako se star čovjek može opet roditi? Zar može opet vratiti se u majčinu utrobu i iznova se roditi? Odgovori Isus: Uistinu, uistinu ti kažem, ne rodi li se ko iz vode i Duha Svetoga, ne može ući u kraljevstvo Božje. Što se rađa od tijela, tijelo je; što se rađa od duha, duh je. [3]

[3] Iv. 3, 3—6.

Krist, eto, iznosi pred oči Nikodemu prvo, tjelesno rođenje iz majčine utrobe, da u njemu simbolično predoči otajstvo drugog preporođenja, koje je odozgor, s neba, duhovno, nadnaravno, né od tijela, već od Duha Svetoga. Tjelesno je rođenje u naravnog čovjeka, a nebesko je i duhovno preporođenje u kršćanina. Po svome novom rođenju kršćanin slijedi Krista. Krist se je rodio utjelovljenjem Sina Božjega krepošću Duha Svetoga. Kršćanin se rađa primajući čovjek u sakramentu krštenja, u Kristu, dioništvo Božje naravi po kreposti Duha Svetoga. Odozgar je i Kristovo utjelovljenje i čovječje nadnaravno preporođenje. Na krštenju, po sakramentu, u Kristu, zbiva se otajstveni čovjekov navrtak Krista kršćanina, odkuda poteče novi, Božji život u čovjeku. Isti Duh utjelovio je Krista i rađa kršćanina. Isti Duh Sveti sjedinjuje Krista i kršćanina. Isti Duh misterij je utjelovljenja Sina Božjega i kršćanskog unutrašnjeg života. Duh diže čovjeka na život Kristov, to jest na kršćanski život ili na život Duha Božjega kao što je On u Kristu utjelovio Božji život u čovječji.

U drugoj prigodi, na razgovoru sa ženom Samarićankom, život svoj u kršćaninu Krist poređuje izvoru žive vode. [4] Doista Krist je dar Božji čovjeku. Bog je absolutni Život. On je vrelo svakog života. Krist Bog vrelo je čovjeku života Božjega. Svaka živa voda ima svoj izvor. Izvorna voda kanda je živa. Zato voda na bunaru Jakovljevu služi Isusu, da Samarićanki svrne pamet na svoju misiju, koja je da ljudi zacrpe život vječni i da ga se napiju u obilju. Kako se izvor rađa, raste i salijeva se u more, hoće Krist da nauči ženu vodaricu, da je u Njemu vrelo života vječnoga, a Njegova „živa voda proteče li u čovjeku, saliće ga u „život vječni".

Dakle pod drugom prilikom, to jest žive vode, Krist hoće da objavi čovjeku, kako kršćanski život izvire iz Krista u kršćanina. Ova živa kršćanska voda naravno sobom nosi čovjeka u život vječni, gdje više nema žeđe, jer Jaganjac, pastir, odveo je svoje ovce na vrela vode života. [5]

Isus računajući sa naravnim razvitkom svoje nauke i sa postepenim religioznim odgajanjem svojih vjernika, u trećem govoru o novom životu, kojega je s neba iz krila Očeva sanio ljudi-

[4] Iv. 4, 7—15. [5] Apokalipsa 7, 16.

skom životu, već i o uvjetu sačuvanja toga života putem hrane, tumači im Kruh života. [6]

Zapravo, dajući Krist ovoga života kršćanima, imao im se postarati i za hranu toga svoga života u njima. Majka valja da hrani svoje dijete. Pretpostavljajući predašnji svoj nauk o novom životu, sada Isus tvrdi, da je On kruh živi, koji je s neba sašao da hrani Božji život u čovjeku. On je, utjelovljena Riječ, pravi Kruh života. Tijelo mu je prava hrana, a Krv pravo piće. Krist svojim Tijelom nudi kršćanskom životu hranu koja ostaje za život vječni. On je lično Kruh Božji koji dolazi s neba i daje život svijetu. Samo Božja hrana može hraniti Božji život koli u sv. Trojstvu toli u čovjeku.

Kako je Krist ustvrdio: Ja sam život — jednako kaže: Ja sam kruh života. Ja, koji sam s neba sašao, donosim vam života i kruha toga života. Ko jede od ovoga kruha, živjeće navijeke. Kruh, koga ću ja dati, moje je tijelo za život svijeta. Kako je prije Nikodem pitao, kako će se on starac iznova roditi, a Samarićanka nije razumjela, kako će joj Isus dati žive vode, kad i On sam žedan pa pita u nje, tako sad Židovi ne mogu razumjeti Krista, kako će im On dati svoje Tijelo da blaguju.

Krist ustraje u svojoj tvrdnji, znajući da čista i jasna nauka najbolji je odgovor na sumnje i upite, pače peli židovima: Ne budete li jesti Tijela Sina čovječjega i ne pijete li njegove Krvi, ne ćete imati život u sebi. Hrana je uvjet života. Bez nje život umire. Ova nebeska hrana uzdržaje ne samo vječni život duše, već preko nje ona će i umrlo tijelo uskrsnuti u najposljednji dan.

Iz sva tri Kristova govora jasno izbija, da je kršćanski život pravi nadnaravni organizam, koji kroz Krista utječe u kršćanina. Svaki organizam ima tri sastavna dijela: sam principij, to jest izvor života, pa životne moći, sposobnosti da život djeluje, te djela, što ih one izvode. Posvetna milost duša je, principij, vrelo kršćanskog života. U njoj čovjek je dionikom Božje jedne naravi Svetog Trojstva. Ona je ujedno klica slavnog života u nebu. Ova posvetna milost djeluje na tri nadnaravne bogoslovne kreposti, na četiri stožerne i sedam darova Duha Svetoga, koji ulivene kreposti vode konačnom savršenstvu. Svagdanje djelatne milosti dijeli nam Duh

[6] Iv. 6, 22—72.

Sveti, da svijetle nadnaravno razum i potiču volju da čine kreposna djela, kojima uvećaje se poklad posvetne milosti za život u nebu, kojemu je Euharistija hrana u zemaljskoj periodi umrlog života.

Euharistija u sakramentu pričesti ostvaruje najotajinstveniju vezu jedinstva među Kristom i kršćaninom. U njoj je stvarno Krist prisutan u vjerniku. U njoj kršćanin bogorodac, ali jest bogonosac, kristonosac. Po pričesti — u toliko intimno sjedinjenje ulazi kršćanin sa Kristom, da mu nema ravne slike u naravi, već samo u odnosima Presvetoga Trojstva, kako sam Isus tvrdi: Kako je mene poslao živući Otac, i ja živim po Ocu, tako i onaj koji mene blaguje, živi po meni. [7]

Eto šta je kršćanin i kršćanski život! Pravo je uskliknuo Isus Samaričanki: Oh da bi znala dar Božji! A sv. Lav papa, na Božić, nutka: Kršćanine, priznaj svoje dostojanstvo!

2. Gospina uloga u kršćanskom životu

Kršćanski je dakle život Kristov navrtak vlastitoga Božjega života na čovjeka. Sva čovječja narav, duša i tijelo, u posvetnoj milosti, dionica je naravnog Božjega života. Naime preko duše i tijelo je čovječje Duhom Božjim nadnaravno oživljeno. Kako u Kristovu božanskom tijelu prebiva sva punoća božanstva, [8] tako i kršćanin u svome tijelu nosi Boga. [9] Doista, vas čovjek ostaje u kršćaninu. Ali govoreći po vjeri, od časa krštenja ne živi dalje naravni čovjek, već Krist živi u čovjeku. [10] Bog je premudri Stvoritelj naravi čovječje i milosti kršćanske, pa, naravno, život milosti ne ruši život naravi. Gratia non destruit naturam. Na platnu čovječje naravi Bog naslika živu sliku sebe. Šta je platno izgubilo slikom na sebi? Pače kanda je i platno oživjelo i steklo dušu genijalnim kistom umjetnika. Kako lik daje materijalnu sliku platnu, a kist genija kao udahne dušu platnu preko slike, tako duša daje naravni život tijelu, a milost Božja nadnaravno oživi dušu. Krist je taj život krštene duše.

Ali u otajstvu čovječjeg otkupljenja i posvećenja Krist nije samo Bog. Druga Osoba svetog Trojstva bila je samo Bog-Duh do Blagovijesti. Otada je vječni Sin Božji ujedno i sin čovječji.

[7] Iv. 6, 57. [8] Kol. 2, 9. [9] Kor. 6, 20. [10] Gal. 2, 20.

Krist, naš Otkupitelj, jest Bog-Čovjek. Bog-Čovjek nas je otkupio. Da rod ljudski uspne se k Bogu, Bog je sašao čovjeku. Bog je dakle postao Čovjekom.

Čitav rod čovječji imao je biti prisutan kod salaska i utjelovljenja Boga-Sina. Prestavljala ga je odabranica čovječanstva — Marija kći Joakina i Ane. Zastupnik svetoga Trojstva, lično druga Trojstvena Osoba, i zastupnica čovječanstva, Marije iz Nazareta, po prethodnom razgovoru i dogovoru, putem nadanđela Gabrijela, na Blagovijest prve godine ere kršćanske, stavili su se Božjim i čovječjim snagana da oslobode čovjeka od grijeha, pomire Nebo sa Zemljom, rodu ljudskome povrate izgubljeno sinovstvo Božje i baštinu kraljevstva Božjega.

Ekonomiju otkupljenja ne možemo zamisliti bez otajstva utjelovljenja. Otajstvo utjelovljenja ne možemo pojmiti bez Marije. Dakle uz prvotnu Kristovu ulogu ima i Gospa Bogorodica drugotnu, od Krista zavisnu, ulogu u našem otkupljenju. Gospina volja pružila je Sinu Božjemu uvjetnu okolnost, po kojoj može postati Čovjekom, da obavi posao čovječjeg spasenja. Bog je doista preobilovao načinima kojima da izbavi čovjeka od grijeha. Kad se njegovoj Providnosti svidjelo, da predhodno otkupu, iz ljubavi prema čovjeku postane čovjekom, tada sam Bog oslonio je hotimično i promišljeno svoje utjelovljenje na jednu Ženu, koja će svojevoljno pristati da bude, krepošću Duha Svetoga, tjelesnom materom Čovjeka-Boga.

Ne možemo dakle odijeliti Boga-Čovjeka od Djevice-Matere. U Kristu je Bog-Čovjek rođen Djevice-Bogorodice. Kako je utjelovljenom Bogu Čovjeku misijsko ime i značenje Krist, tako je Gospi pravo zvanično i službovinsko ime Bogorodice. Njezino Bogorodičinstvo vezalo Ju je s Bogom-Čovjekom, da u Kristovoj misiji otkupitelja Ona bude suotkupiteljica. Krist Bog je otkupljivao pomoću svoje čovječje naravi. Marija je davala ruku pomoćnicu svojim bogorodičinstvom. Blagovijesno otajstvo povezalo je Gospu s Bogom stvarno pri naviještenju Gabrijelovu, jer toga stoput sretnog trena i Bog je postao čovjekom i čovjek-Gospa Bogorodicom, ali netom je u pravijeku, u Edenu, od milosrđa Božjeg zamišljen Krist, odmah je u ideji Božjoj oživjela i majka Njegova. Kako je Sin Božji od vijeka, tako hoće Crkva, da je s Njime od vijeka i Marija, kojoj stavlja u usta riječ Božju, da zajedno i Ona sa vječnom Mudrosti, Riječi Božjom, kaže o se-

bi: Ab eterno ordinata sum.[11]

Gospa je, eto, u Kristu, po Kristu i sa Kristom prava naša suotkupiteljica. U Kristu kao Bogu prebiva sva punina bažanstva.[12] On je uzročnik, vrelo kršćanske posvetne milosti, u kojom su ljudi dionici Krista, a po Njemu sinovi i baštinici Božji. Ali i Bogorodica je „puna milosti" za sebe kao majka Krista, i za nas kao majka svoje kršćanske djece, kojoj je Isus „prvorođenac" po tijelu, da nas, druge Kriste, dalje rađa po duhu i milosti. Punoća milosti — tvrdi sv. Bernardin — u Kristu je kano u glavi iz koje izvire, a u Mariji je kano u vratu, kroz koji protječe.[13] Kamo teče? U nadnaravni život kršćana, koji su otajstveno tijelo Kristovo, a Marija im je duhovnom majkom.

I ako su idejno odijeljene Gospine milosti čovječje suotkupiteljice i razdavačice svih milosti rodu ljudskome, ali stvarno Gospin privilegij Posredništva teče iz njezina božanskog Materinstva, kojim ne samo sudjelovala je u stvaranju Božje milosti ljudima, već sudionica je njezina razdavanja i primjene svakom pojedinom čovjeku.

Kršćanski osjećaj, potvrđen bogoslovskom naukom priznaje, da sve milosti primamo od Boga po Kristu preko Marije. Zapravo, katolički katekizam uči, da živi Bog, Sveto Trojstvo, beskrajno je vrelo božanskog života, kojega po daru milosti postaju kršćani dionicima, ali da ljubav Božja u Duhu Svetom dijeli te milosti. Bogu je bitna definicija Ljubav.[14] Ljubav Božja razlivena je u srcima vašim po Duhu Svetomu, koji nam je darovan.[15] Radi Ljubavi Milosti kršćanin je hram Božji i Duh Sveti prebiva u njemu.[16]

Kako u stvaranju milosti tako ni u dijeljenju ne možemo u ekonomiji čovječjeg posvećenja rastaviti Gospu kao ni od Oca, tako ni od Sina, ali ni od Dúha Svetoga. Duh Sveti je u času utjelovljenja Sina Božjega u Djevičinoj utrobi bio aktivni principij, božanski Agens, u čudesnom začimanju Krista od prečiste, djevičanske krvi Marijine. U času Blagovijesti kako je vječno Marija postala Bogorodicom, tako na vijeke sdružena je kao zaručnica s Duhom Svetim. Time je postala vječna nevjesta nebeska. Ljubav Božja krepošću Duha Svetoga razlijela se na Gospu da začme Krista. Zar će sad Duh Sveti preskočiti i zaboraviti svoju zaručnicu, kad razlijevajući nove mlazove ljubavi stvara nove Kriste-kršćane? Materinstvo Bogorodičino daje Gospi neko nasljedno pravo da u prvom i s prvim Kristom po Duhu Svetome rađa braću Kristovu. Duh Sveti na Blagovijest dao je Gospi da bude Bogorodicom ne samo vječnom Sinu Božjem, već svoj nadnaravnoj djeci Božjoj, braći Kristovoj — svakomu svojim načinom. Od časa — uči sv. Bernardin Sijenski — kad je Gospa u svojoj utrobi začela Boga, otada Ona ima oblast nad svakim vremenskim dijeljenjem milosti Duha Svetoga, tako da nijedno stvorenje ne prima kreposnu milost osim uz privolu Djevice Majke.[17] Privola Gospina tražena je na Blagovijest kod Kristova utjelovljenja po krepositi Duha Svetoga. Na blagovijest svakoga kršćanina, kad ima primiti bilo koju milost Božju po Duhu Svetome, ili za začetak kršćanskog života ili za njegov napredak i konačno savršenstvo, hoće se po redu Providnosti Bogorodičina privola, da ne samo Bog postane čovjekom u Kristu, već da i u istom Kristu, krepošću Duha Svetoga, u posvetnoj i svakoj djelatnoj milosti, čovjek postane posinovljenim djetetom Božjim. Svi darovi, — hoće slavni mariolog sv. Bernardin — sve kreposti i milosti Duha Svetoga dijele se po rukama Marijinim, komu ona hoće, kada ona hoće, kako i koliko ona hoće.

3. Prava pobožnost prema Gospi

Uloga Bogorodičina u kršćanskom životu samo sobom kaže, da opća kršćanska pobožnost uključuje i posebnu pobožnost prema Majci Božjoj. Zapravo govoreći, radi udjela Gospina u otajstvu čovječjeg otkupljenja, kršćanstvo nije samo vjera u Krista, već i u Bl. Dj. Mariju. Dokazao je to crkveni Efeški Sabor koji, na obranu božanstva Kristova, ispovjedio je istodobno vjeru u Gospino bogorodičanstvo.

---

[11] Mud. 8, 23.

[12] Kol. 2, 9. [13] Plenitudo gratiae fuit in Christo sicut in capite influente, in Maria vero, sicut in collo transfundente (Serm. p. 2. Concl. 61, art. 2, cap. 10).

[14] 1 Iv. 4, 16. [15] Rim. 5, 5. [16] 1 Kor. 3, 16.

[17] A tempore enim quo concepit Deum in utere suo, quandam (ut ita dicam) jurisdictionem seu auctoritatem habuit in omni temporali processione Spiritus Sancti; ita quod nulla creatura a Deo recepit gratiam virtutis, nisi secundum dispensationem Virginis Mariae (Serm. 6. de Annuntiatione, art. 1. cap. 2).

Dakle kult Krista uvjetuje i kult Gospe. Lijepo to sintetizira načelo klasične kršćanske pobožnosti: Po Kristu k Bogu, a po Mariji ka Kristu. Da budem sluga Kristu — ističe sv. Ildefons — prije imam služiti Gospu.

Šta je zapravo pobožnost?

Pobožnost je u vjeri priznavati Kristov — kršćanski život u sebi, i u ljubavi prema Bogu slijediti putem Kristovih zapovjedi i savjeta očitovanu volju Božju u čuvanju i napredovanju toga kršćanskog, nadnaravnog života. Ne samo vjerovati Krista u kršćaninu, već slijediti Krista u sebi, kako se On očituje u katoličkoj Crkvi — znači biti pobožan, to jest živjeti po volji Božjoj. Prvo je onda da k Bogu idemo po Kristu, a do Krista da prispijemo po Mariji. Takav je red Providnosti. Volja Božja dala je Božjega života rodu ljudskome po Kristu, s Kristom i u Kristu (Per ipsum, cum ipso et in ipso), ali Krista je dala po Mariji, s Marijom i u Mariji. Dakle po Mariji idemo k Isusu.

Prava dakle pobožnost prema Gospi smjera za tim da nam pokloni milost Kristovu u kršćanskom životu, i da tu milost dioništva Božjeg života razvijamo u duši do mjere potpunog Krista,[18] budući On traži da bude potpun ne samo u sebi i za sebe, već i u nama, za nas; da budemo sveti i neokaljani u ljubavi pred očima Kristovim.[19] Nije materinska služba Gospina zadovoljna da začme, rodi, odhrani, obrani i sva se žrtvuje za samoga svoga Prvorođenca, već istom Majčinom voljom hoće da u svakom svome drugom duhovnom djetetu obavi odnosne materinske zadaće. Ne će Gospa da svojim duhovnim materinstvom, na temelju naše požrtvovne pobožnosti prema Njoj, išta drugo ima u vidu, već samo da nastavlja misiju Utjelovljenja svoga Sina, a ta je da nas nadnaravno sljubi sa svojim Isusom, a preko njega s Bogom. Za to Ona nam se nuđa posrednicom. Kako je Krista rodila svijetu tjelesno, tako da Ga istoga nanovo rađa pojedincima duhovno, kad ovi iskreno zatraže u Nje njezina Isusa. Praktično da u tome Bogorodica uspije, ne traži Ona od kršćana, da Njoj po Kristu izvrše svoje vjerske dužnosti, već da Ona njima pomogne da po Njoj Bogu i Kristu, Sinu Božjemu, namire sve što traže naravni i nadnaravni odnosi, kako ih stilizuje objavljena religija, koju čuva i označuje otajstveni Krist na zemlji, sveta Crkva.

[18] Efež. 4, 10—16.
[19] Efež. 1, 4.

Autentična i s pravom svrhom ona je sama pobožnost prema Majci Božjoj, u kojoj sve činimo Bogu po Gospi, a ne da nakazimo tu pobožnost te se odalečujemo i od Boga i od Gospe, kad bi u Gospi zapostavljali i zaboravljali Boga. Izvršiti sve kršćanske dužnosti prema Bogu — to je cilj pobožnosti prema Gospi.

Istina, da ima i drugih sredstava koji pire kršćansku pobožnost ili nasljedovanje volje Božje. Ali najupravnija, najbrža, najuspješnija je pobožnost: p o G o s p i k I s u s u. Tako je volja Božje providnosti ustanovila. Stoga punim pravom smijemo ustvrditi, da uz Krista, sv. Pismo — riječ Božju, Euharistiju, katoličku Crkvu imamo i Gospu ubrojiti, da su to sredstva, kojima vanjska Božja Providnost uredila je mjere ljudskog otkupljenja, posvećenja i spasenja.

Koliko nas pobožnosti prema Gospi vode k Isusu, to jest, koliko promiču solidan kršćanski život, toliko su i valjane te pobožnosti.

U prvom redu pobožnost prema Gospi uzgaja u kršćaninu Kristov život milosti. Ovaj život od strane čovječje počiva na kršćanskoj molitvi i samoodricanju. Stoga kršćanska ljubav ka Gospi prvenstveno ima kršćanina poticati i rukovoditi, da moli i odriče se grešnih nagnuća. Uz to pravo djetinje štovanje Gospe ima kršćanina odvesti, da duhovno hrani se Svetim Pismom, osobito Novog Zavjeta i slušanjem riječi Božje. Euharistija je prvorođeno Djevičino čedo. Kršćanski život jest Kristov život u čovjeku. Kamo će Marija krista-kršćanina slati nego Kristu-Euharistiji, bilo na Misu bilo na Pričest? A katolička Crkva nije li živi otajstveni Krist na zemlji uz euharistijskog Isusa i krista-kršćanina? Kršćanin-krist nije jedno sa Kristom-Crkvom? Majka Marija ne uči li u prvim podukama svojim odanu djecu, da ljube, žrtvuju se i slušaju svi majku Crkvu, koju na zemlji među ljudima prestavlja Kristov namjesnik, rimski Papa?

Doista prava pobožnost prema Gospi daje čovjeku prosvijetljeni i napredni kršćanski život, koji je tim svetiji i plodonosniji u djelima ljubavi Boga i bližnjega, što po Gospi više ljubi sv. Pismo, Euharistiju, Crkvu i Papu. Sveto je Pismo riječ Kristova. Euharistija je Tijelo Kristovo. Crkva je otajstveno produženi i rasprostranjeni živi Krist. Papa je, na čovječju, živa glava i namjesnik Kristov. Marija po Isusu i u Isusu majka je sv. Pisma, Euharistije, Crkve i svakog duhovnog kršćanina.

4. Jedna praktična Gospina pobožnost.

Među bogoljubnicima Marijinim poznata je pobožnost „triju Zdravomarija." One se izmole dvaput dnevno, jutro i navečer. Jedan savremeni bogoslovski pisac svjetuje veoma tri krasne nakane, u koje da odlučujemo te tri Zdravomarije.[20]

Zapravo govoreći i u najstrožijem bogoslovskom značenju, sveta kršćanska smrt milost je Božja nad svim drugim milostima. Ona je, po nauci sv. Crkve, posve izvanredna milost Božja. Samo njome se svak spasava. Prvi ju dobio razbojnik na desnu križa Kristova. Posebno se dobiva ustrajnom i bogobojaznom molitvóm. Prva onda Zdravomarija Gospi za dobru kršćansku smrt.

Grijeh je jedina priječnica vječnog života. Dobra su djela zalog vječnog spasenja. Dakle duševna i tjelesna čistoća normalan su put posebnoj milosti ustrajnosti i dobre smrti. Druga dakle Zdravomarija Majci Božjoj da čuva čistu dušu i tijelo.

Nego molitva je skup svih kreposnih čovječjih djela. Ona je jača i plodnija duhovna veza s Bogom od iste Euharistije u tome smislu, što ona i Euharistiju oplođuje u kršćanskoj duši. Molitva je lapis christianorum. Ko nju nađe, naći će sve do milosti svete smrti. Štoviše, jednoglasno uče duhovni pisci na čelu sa sv. Alfonzom, da svemogućstvo molitve ispraša i najzadnju i ujedno najveću, zapravo krunu svih milosti: ustrajnost u dobru i svetu smrt. Ko moli spasava se, ko ne moli, redovno se gubi. Dakle odluku treće Zdravomarije Gospi, da udijeli od svog Sina dar molitve. Molitva je sredstvo određeno od Božje namisli, da po njoj; preko Gospe, u Krista, od Oca nebeskoga isprosimo zadnju ustrajnost u kršćanskom životu.

Po molitvi hajmo Gospi.
Gospa nas vodi k Isusu.
Isus nas predaje svome Ocu nebeskome.
Molitva i Gospa daju i uzdrže Kristov život u kršćanima.

---

[20] Mgr. L. Paulot: *L' esprit de sagesse* — str. 453. Desclée 1926.

Bibliotheca Mariana medii aevi

Fasc. I Joan. de Polliaco et Joan de Neapoli
Quaestiones disputatae de Immaculata Conceptione B. M. V.

SUMMARIUM. — *Animadversiones in novam collectionem marianam, cura Instituti Theologici Makarskensis editam.* — De obiecto, ambitu et fine collectionis; eius momentum multiplici via indicatur. Ostenditur, cur necessarium sit oblivioni eripere illos quamplurimos scriptores mediae aetatis, quorum sat pretiosa scripta iugiter in bibliothecarum latebris inedita manent. — Primus fasciculus collectionis, a R. P. C. Balić editus, crisi subiicitur. Laudatur ratio editionis et methodus ab editore adhibita.

I u našoj literaturi nijesu rijetki pothvati, koji se zovu Biblioteka, Kolekcija. Ima biblioteka romanâ, biblioteka životopisâ, stranih klasika, prirodoslovnih rasprava i t. d. Ova su poduzeća za nakladnike obično unosna, jer rade o pitanjima što zanimaju današnji svijet i koja se mnogo čitaju. Nakladnik ih daje uz nisku cijenu i zna da neće biti na gubitku. Biblioteka, koju hoću da ovdje prikažem, nešto je drukčija i nije u nas, barem dosada, bila u običaju.

I.

Bibl. Mariana medii aevi zahvatat će niz knjiga strogo znanstvenih, koje će pisce stati dosta truda i marljivosti a od izdavatelja tražit će velikog troška i požrtvovnosti. Ovu biblioteku poduzimlje teološčni institut u Makarskoj, ali se ne ograničuje na našu domovinu ni na same naše pisce. Bibl. M. je po svojoj naravi jedan internacionalan pothvat. U njemu mogu surađivati učenjaci-teolozi bilo kojeg naroda i bilo koje zemlje. B. M. iznosit će djela o Gospi i to dvije vrsti: izdavat će stara većinom još neobjelodanjena djela (textus) a usto iznosit će i naučne rasprave o ovim djelima (disquisitiones) i o marijanskoj nauci uopće. BM. zahvaća pisce srednjega vijeka t. j. djela i pisce iz periode koja ide od Sv. Ivana Damašenskoga (VIII vij.) do svršetka tridentinskoga sabora (XVI v.). Sve što je napisano nije i štampom objelodanjeno. Mnoge naime rasprave i djela — i to ne najgora — leže još u rukopisima, a u svoje doba bila su dosta rabljena i čitana od suvremenika. Otkad je štampa uvedena i raširena, malo ih tko prebire i malo tko za njih znade. Suviše mnoga djela štampom objelodanjena nijesu tačno i vjerno prinesena i tako pogreške iz jednog izdanja prelaze kroz vijekove u drugo izdanje. I baš ova je okolnost pokazala koliko je potrebno

iči k što starijim rukopisima, k rukopisima, koji su, ako moguće, autografi ili što bliži autografima. Izdanje djela na temelju znanstveno prosuđenih rukopisa danas je stvar velike naučne vrijednosti. Jedino ovakim kritičnim izdanjima može se služiti i na njima raditi naučni svijet.

BM. hoće da izdaje stare skolastične rukopise o Gospi i znanstvene rasprave u vezi s tim rukopisima. Stoga se i zove: B. Mariana. Izdavači upozoruju na važnost ovih starih rasprava. U djelima i raspravama skolastika o Gospi ima sva sila bogoslovnog blaga. Tu su sadržane ili s njima vezane mnoge teološke istine, kao nauka o milosti i o grijehu, nauka o otkupljenju, o utjelovljenju, o odnosu vidljive i nevidljive Crkve, nauka o Sv. Trojstvu i t. d. Za to s pravom se veli u uvodu da su djela skolastična o Gospi veoma bogato vrelo za propovijednike, priručna knjiga za bogoslove, zlatni rudokop za teologičnu znanost uopće. Nigdje tolikog teološkog blaga koliko u ovim traktatima o Gospi.

Humaniste su se nabacivali svakom porugom na teologiju i filozofiju srednjega vijeka. Početkom prošloga stoljeća stalo se ozbiljnije proučavati djela i ljude tog „tamnog" vijeka i osvjedočili su se da kod skolastika nije bila samo pugna verborum nego da se kod njih nađe solidna nauka i snažnih misli. Što se dalje proučavaju stari kodeksi, došli su ljudi do uvjerenja da nije sve blago u ono nekoliko svezaka poznatijih sredovječnih auktora. Uz ove glavne ima cijela četa manjih i manje poznatih pisaca, međuto djelašca ovih često su vrijedna i dragocjena, a ipak mnogo ih još nije štampom objelodanjeno. Da ovo potvrdim spominjem zlatno djelo njemačkog učenjaka dra Martina Gradmanna Geschichte der scholastischen Methode. Nijesu tu upotrebljavana samo štampana djela i samo poznati pisci nego je Grabmann iznio u potvrdu svojeg razlaganja i obilno blago zakopano u zaprašenim rukopisima. Kako je živa i raznolična njegova knjiga, kako lijepa i bogata! Kad sam je čitao osobito II svezak, ćutio sam vanredni užitak i uskliknuo: koliko blaga ima kod starih, a mi ga ne poznajemo; kako bi življe i potpunije bile teologične i filozofične rasprave kad bi se izgrađivale na temelju arhivskih studija i ovako bogate sredovječne baštine. Grabje s IIim sveskom ušao u XII vijek, i ja sam velikom čežnjom očekivao treći i daljne sveske ovog znamenitog djela, no do damas — u koliko znam — nije djelo nastavljeno. Dr. Gr. radi neumorno i izdaje mnogo toga, iz polja sredovječne teologije i filozofije, ali ja bih želio, kao što sam uvjeren da mnogi žele, da nastavi i završi baš ovu svoju Geschichte d. schol. M. Ovo djelo je sistematično i ima općenitu vrijednost. — Za povijest dogme i za povijest religiozne nauke uopće ova u kodeksima zakopana djela i djelašca imadu veliku važnost. Ovakova djela i rasprave kane iznositi na vidjelo poduzetnici Biblioteke Mariane.

Osnovatelj i upravitelj Biblioteke je O. Karlo Balić, lektor na franjevačkoj teologiji u Makarskoj. On se od više godina bavi proučavanjem starih manuskripta. Po raznim bibliotekama Europe namjerio se je na velik broj znamenitih a neobjelodanjenih rasprava. Njemu su osobito upale u oči rasprave o Gospi i na taj posao dao se je kao slušač teologije na louvainskoj universi. Njegovo djelo Les Commentaires de Jean Duns Scot, koje se bavi rukopisnom tradicijom ovog velikog franjevačkog naučitelja izdala je louvenska universa g. 1927 kao prvu knjigu svoje Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclesiastique. Djelo je pobudilo pažnju naučnog svijeta i auktor je u njemu došao do ozbiljnih rezultata. Prigodom putovanja po bibliotekama (Paris, Oxford, London, Rim, München, Wien i dr.) pribavio je silu arhivskog materiala. Sredstvom fotografiranja, u čem se je B. usavršio, ovaj se materijal može i kod kuće proučavati i obrađivati. U spomenutome djelu Les Commentaires na više mjesta spominje važne rasprave na koje se namjerio i obećaje da će ih drugom prigodom objelodaniti.

U uvodu ovog prvog sveska BM. o. Balić daje općeniti naputak (XII—XVII) za izdanje pojedinih svezaka. U svakome će biti uvod, bilješke o životu i djelima pisca, opis i poredba kodeksa, na kraju više kazala, koja toliko olakoćuju upotrebu knjige. Za izdanje samog teksta predlaže o razdiobi, o interpunkciji, o slovima, o marginalnim notama ono što je toliko potrebno da taj tekst bude jasan i pregledan. — Za grafične znakove Balić prihvaća sistem što ga predlaže poljski učenjak J. Siemieński u djelu Les symboles graphiques dans les éditions critiques des textes. On drži da je ovaj sistem najzgodniji i misli da bi ga morali prihvatiti barem slavenski učenjaci.

Koliko će Biblioteka imati svezaka? To o. B. ne kaže niti se može odrediti. Što bude više saradnika, to će kolekcija biti punija i bogatija. Čujem da o. B. ima u pripravi priličan broj radova, a rek bi da se je prijavilo za suradnju i nekoliko stranih učenjaka.

II.

Kao prvi svezak Biblioteke daje o. Balić Quaestiones disputatae o Neoskvrnjenom Začeću dvaju bogoslovaca iz početka XIV. vij. a ti su: Joannes de Polliaco (Jean de Poully ili de Pouilli) i Joannes de Neapoli O. Pr. Ovi su u svoje vrijeme bili na glasu učenjaci, profesori pariske Sorbone. Živjeli su i radili za života Duns Scota i njegovih učenika. Oba prihvaćaju općenito mišljenje universe da je i Gospa concepta in originali i bore se protiv „novotara" Henrika Gandavskoga i osobito protiv D. Scota i njegovih sljedbenika. Zašto je B. izabrao ovu raspravu i nju iznio u prvome svesku Biblioteke? Držim da su ga na ovo potakla osobito ova tri razloga. J. de Polliaco i J. de Neapoli pisali su u doba Duns Scotovo. Prvoga Quaestio napisana je po svoj

prilici g. 1309, godinu poslije nego je umr'o D. Scot u napunu snage i književne djelatnosti. A J. D. Scot je — u koliko znam — prvi koji je bistro i znanstveno stavio pitanje Neoskvrnjenoga Začeća u smislu kako je kasnije ova dogma od Crkve prihvaćena. Quaestio J. de Neapoli pisana je u isto doba, par godina kašnje. Zato ove su dvije rasprave vanredne vrijednosti za povijest same dogme. Drugi je razlog što se ova dvojica, osobito prvi, izrječito osvrću na razloge Skotove, pače ga imenice spominju (vidi str. 40). Napokon obojica kao protivnici Gospine povlastice u svojim raspravama snažno formuliraju teološke poteškoće koje su stale na put naučavanju Skotovu. Svi koji su za njima pisali nijesu u bitnosti iznijeli ništa nova.

Pošto je o. B. u kratko prikazao život ove dvojice i njihov književni rad — koji je većim dijelom ostao do danas neizdan —[1], govori o kodeksima u kojima su sačuvane ove Quaestiones. Od kodeksa nije nijedan autograf, a od onih, koje je rabio nije nijednog uzeo kao stalnu podlogu svog izdanja, nego je uspostavio tekst iz svih četiriju, i u uvodu (XXV—XXXI i XXXVI—XLI) kao i u notama teksta upozorio na glavne variante. Kod obojice pitanje o Gospinom Začeću nalazi se u Quodlibeta.

Na J. de Polliaco bio je Balić upozoren još g. 1925 kad se je u Münchenskoj biblioteci namjerio u jednom kodeksu (fol. 1—31) na traktat de conceptione Mariae nepoznatog pisca. Ovaj je pisao između 1326 i 1332 dakle vrlo blizu Ivanu de Polliaco i navađa in extenso po čitave komade iz J. de Pol. tako da se po ovim navodima može na mnogo mjesta uspostaviti tekst što ga Balić objelodanjuje. Spomenuti traktat inače je važan za povijest dogme N. Zač. Tu se spominje Petar de Tarantasia (Inocent V), Albert, Toma, Bonaventura, Rihard de Mediavilla, fr. Aegidius, fr. Rigaldus, Henrik de Gand., Herveus, Durandus de S. Porciano, i „ultimo adduco J. de Polliaco".

J. de Neapoli uvažen je bio u redu i zaslužan za tomizam. Petrus de Alva et Astorga u svom znamenitom djelu Radii solis veritatis štampao je 1666 Lovanii njegovu malu kvestiju o Neoskvr. Začeću, a o njemu samom piše: Praecipuus scriptor scholasticus, qui scripsit quaestionem integram contra

[1] J. de Polliaco rodio se u Picardiji koncem XIII. vij. Bio mu je učitelјem Godfrid de Fontaines. Postao i sam Magister Theologiae. Istakao se naukom i još u borbama protiv templara i protiv prosjačkih redova. Umr'o oko g. 1321. Napisao Quodlibeta, Quaestiones theologicae, Resolutiones contra replicationes. — J. de Neapoli Ord. Pr. učio je u Parizu gdje je već prije 1316 postigao licencijat. Slijeće godine vraća se u domovinu i tu naučava u Studium Neapolitanum. God. 1336 bio je još u životu. Napisao: Quodlibeta, Commentarii in 4 ll. Sent., Quaestiones disputatae, Sermones Samo ove potonje štampane u Napulju 1618.

Immaculatam B. Virginis Conceptionem, a quo sua postea transcripserunt argumenta, solutiones atque resolutiones etc Joannes Capreolus, S. Antoninus et alii: fuit Joannes de Neapoli.

U uvodu ovog I. sveska Biblioteke vrlo je važan Caput II (XLI—LIV) za razumijevanje teksta što ovdje izlazi. Balić bistro i otvoreno, ali u kratko i temeljito prikazuje stanje pitanja o Neos. Začeću u XIII. i početkom XIV. vij. Meće pred oči historijski razvitak ove nauke. Ističe momente koji su tako brojne i velike skolastike zaveli protiv nauke Immac. Conceptionis. Pri svršetku XIII. vij. prvi je Henrik Gandavski naučavao Neo. Zač. (ali i slabo stavio pitanje). On je pripravio put D. Scotu. Kad ovo poglavlje proštiješ shvaćaš položaj Scota, njegov okoliš i važnost njegovih argumenata. Joan. de Polliaco, u kvestijama koje ovdje prvom izlaze na svijetlo, kuša pobiti D. Scota te njegovu nauku — koja je protivna općenitom naučavanju universe — zove heretičnom: Si aliqui illud praedicaverint, pseudopraedicatores fuerunt, haeresim praedicantes.

Poslije znanstvenog uvoda (I—LIV) dolazi tekst rasprava (J. de Polliaco 1—70, J. de Neapoli 71—95) sa fac-simile glavnih kodeksa. Tekst je naštampan velikom pomnjom i upotrebljena su sva moderna sredstva kritičnih izdanja. Sam tekst je zgodno i pregledno razdijeljen, popraćen marginalnim notama, i ono što je u kodeksu zbijeno i više manje monotono, ovdje nastupa jasno da i moderno čeljade, lakoćom čita i prati razlaganje.

Tiskara je morala uložiti dosta truda, ne male pomnje i troška, da udesi slova i znakove po želji auktora. Ona se digla do velike tehničke savršenosti i zaslužuje svaku pohvalu.

Na svršetku knjige osim Općenitog kazala imadu još četiri indeksa, koji znatno olakoćuju upotrebu samoga djela, a to su: Elenchus operum rukopisnih, koja se u djelu navode, Loci sacrae Scripturae, Nomina propria i Signa graphica.

Mi se možemo veseliti da je u nas, u jednom malom narodu, i to požrtvovnošću jednog privatnog zavoda, osnovana ova biblioteka i da je prvi svezak opremljen ovolikom znanstvenom spremom. On može samo da podigne naš ugled u naučnom svijetu. Istina, gdjekoji bi volio da su sile, uložene u ovaj prvi svezak, bile upotrebljene u nešto nama bliže, otklen bi i opipniju korist vadili, no ne živi čovjek o samom kruhu, a dobro je da i mi malašni surađujemo općenoj nauci, od koje toliku korist crpimo.

Moja je želja da u ovoj kolekciji dobijemo što prije i što više zlatnih djelašca o Gospi, djelašca koja se mogu nazvati biserjem teologične sredovječne literature. Vrijedne su i rasprave iz povijesti dogme, no ona prva više će se mnogima dopasti. U svemu pak valja da idemo za istinom, daleko, od polemike ili bilo koje sitničavosti. Veritas salvabit nos!

KULTURNI POGLEDI

Marijino materinstvo Božje u sv. Pismu. — *De Mariae maternitate divina in s. Scriptura).*

Arhanđeo Gabrijel navijesti u Nazaretu bl. Djevici Mariji veselu vijest utjelovljenja, kad se je već bila zaručila za sv. Josipa (Lk. 1, 26-27). Na prvi mah ona se je bila prepala, jer nije znala, kako će biti djevica i majka. Kad joj je arhanđeo protumačio: „Ne plaši se, Marijo, jer si našla milost kod Boga: evo ćeš začeti u utrobi i porodit ćeš sina i nazvat ćeš ime njegovo Isus. On će biti velik, i Sin će se Previšnjeg zvati, i dat će mu Gospodin Bog prijesto Davidov oca njegova, i kraljevat će u kući Jakovljevoj u vijeke i kraljevstvu njegovu ne će biti kraja." (Lk. 1, 31-34). Poučava je, da će sv. Trojstvo ovo čudesno djelo u njoj proizvesti. Što se od nje rodi, nazvat će se Sin Božji. I njezina rodica Jelisava začela je u svojoj starosti preteču njezina Sina — Ivana Krstitelja, premda je bila neplodna. Kad Marijaču ove riječi, odgovori arhanđelu: „Evo službenice Gospodinove, neka mi bude po riječi tvojoj" (Lk. 1, 38). Tog hipa ona postade majka Božja. Tog časa Sin se Božji zače u njezinoj prečistoj utrobi djelovanjem presv. Trojstva. Tog časa vječna Riječ postade čovjekom, uze ljudsku prirodu osim grijeha: Emanuel — Bog s nama (Mt. 1, 23).

U ovom neopisivom stanju božanskog dostojanstva i uzdignuća na materinstvo Božje, puna milosti Božje, najvišeg zanosa i mističnog lirizma, čvrste vjere i neslomljiva ufanja krenu na put k rodici Jelisavi. Kad dođe u njezinu kuću, Hristova prisutnost u prečistoj utrobi svoje majke Marije toliko je djelovala na Jelisavu, da se je Ivan u njoj razigrao i od istočne ljage očistio, a ona Duhom Svetim napunila i velikim glasom uskliknula: „Blagoslovljena ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe tvoje! Pa odakle mi ovo da dolazi *k meni majka Gospodinova?* (Lk. 1, 41-43). Marija nadahnuta proročkim darom u najsrdačnijom, religioznom, pjesničkom tonu pjeva nenadkriljivi hvalospjev — zahvalnicu Previšnjemu: „Veliča duša moja Gospodina" (Lk. 1, 46 s.), što ju je uzdigao *na dostojanstvo majke Božje,* čega radi blaženom će je nazivati svi naraštaji.

Jelisava kad dade na svijet preteču Ivana — zublju, koja svijetli i žari, povrati se u svoj zavičaj Nazaret. Na njenom povratku Josip, vjerni zaručnik dolazi je pozdraviti. Videći je prisobnom, a neznajući, kako se je to dogodilo, naumi je tajno ostaviti. U toj nutrnjoj Josipovoj borbi otkri mu anđeo u snu *veliko, pobožno otajstvo utjelovljenja* vječne Riječi i materinstva Božjega svoje prečiste zaručnice (Mt. 1, 18-21). Na što on se umiri i svečano privede u svoju kuću. Car August naredi popis čitavog svijeta. Svak se je imao popisati u svom rodnom kraju. Josip i Marija odlaze iz Nazareta u Betlehem, da se tamo popišu. U Betlehemu ne nađoše zakloništa. Kao puki siromasi ostadoše u jednoj pastirskoj špiljici kod Betlehema. Tu one divne, one čarobne noći porodi vječno svijetlo svijeta: Spasitelja

Hrista Gospodina u Davidovom gradu (Lk. 2, 1-12). Porođenje Hristovo, materinstvo Božje Marijino navijestiše nebeski duhovi ne čuvenim akordima rajskog hvalospjeva: „Slava na visini Bogu!" skromnim i pobožnim betlehemskim pastirima. I oni veselo pohitiše, te nađoše Mariju, Josipa i djetešce postavljeno na jasle. Videći neopisivu pojavu, vratiše se svojim domovima hvaleći i slaveći Boga (Lk. 2, 16-20). Zvijezda na istočnim stranama naviješta Hristovo porođenje. Istočni mudraci dolaze pod njenim čudesnim vodstvom u Betlehem, da vide Boga-čovjeka i bogorodicu i da mu iskažu doličnu čast (Mt. 2, 1-12).

Marija nakon 40 dana poslije poroda prikazuje u jerusalemskom hramu svog dragog sinčića: Isusa, koji ime zadobi osmog dana na obrezovanju. Starac Šimeon proriče majci Isusovoj, da će za vrijeme muke i smrti njezina sina britki mač probiti njenu dušu (Lk. 2, 21. 27. 35). Kad okrutni Herod htjede ubiti Isusa, Marija i Josip zakloniše se u Egipat sa malim djetetom (Mt. 2, 13). Poslije Herodove smrti vraćaju se skupa u Nazaret (Mt. 2, 23). Za svetkovine vazma dvanaest-godišnjem dječaku Isusu, koji ostade u hramu, a da Josip i Marija nijesu znali, reče majka Marija: „Sine, što si nam tako učinio" (Lk. 2, 48)? — Na prošnju svoje predrage majke Marije Hrist čini prvo čudo u Kani (Iv. 2, 11). U vatrenoj raspri sa farizejima, kad mu rekoše, da ga traže njegova majka i rođaci, odgovori, da je veza, koja združuje poslušnu i vjernu dušu s Bogom nad naravno rodbinskom (Mt. 12, 46-50). Žena, koja ga je slušala, gdje propovijeda, reče mu: „Blažena utroba, koja te je nosila i prsi, koje si sasnuo" (Lk. 11, 27)! Dok je Isus propovijedao u Nazaretu, prisutni se čuđahu, odakle ovomu mudrost i moć čudesa? Nije li on sin drvodjelčev? a majka njegova Marija? (Mt. 13, 55). Marija stajaše pod križem. Isus joj govori: „Ženo, evo ti sina", zatim okriće se Ivanu: „Evo ti majke" (Iv. 19, 27). I od onog časa uze je za svoju.

Poslije Hristova uzlaza u nebo Marija bijaše skupa na molitvi sa apostolima i pobožnim ženama, koje bjehu došle iz Galileje (Dj. ap. 1, 14). Na dan Duhova Marija je molila posred Isusovih učenika, na koje je Duh Sveti sišao (Dj. ap. 2, 2-3).

Dr. fra. Juraj Božitković.

Marija u slikarstvu. — *(Iconographia B. Virginis Mariae).*

Od mnogobrojnih ideala, što ih je kršćanstvo dalo slikarstvu, nijedan nijesu kršćanski slikari tako često i tako rado obrađivali kao ideal Majke Božje! Najdublja poniznost Službenice Gospodnje i najveća uzvišenost Kraljice Neba, najčistije djevičanstvo i najveće materinsko dostojanstvo — to je najmiliji cvijet kršćanskog slikarstva. O tom su napisate posebne knjige i rasprave. Ovdje ću iznijeti neke činjenice bez kakvog upuštanja u detalje.

Kao što nemamo Kristovog autentičnog portreta, tako nemamo ni bl. Djevice Marije. Pripovijest, da je sv. Luka naslikao bl. Djevicu, ubraja se s pravom među legende petog vijeka. Sveti Oci o tom ništa ne govore. U IV vijeku sv. Augustin veli „neque enim novimus faciem Virginis Mariae." *(De Trinit. 8, 5).*

Lehner je nabrojio 24 Marijine slike, koje su nam se sačuvale iz četiri prva stoljeća. Tu nijesu ubrojene tako zvane *Orantes:* žena, koja stojeći moli raskriljenim rukama. Mnogi promatraju ove slike kao simbol Božje pomoći progonjenoj Crkvi. Svakako, ne može se reći, da nijedna od njih ne prikazuje bl. Djevicu.

Najstarija Gospina slika nalazi se u grobištu sv. Priscile. Ovu sliku prema Wilpertu donosi *Dictionaire d' Archéologie chrétienne,* u članku o katakombama. Djevica sjedi s djetićem Isusom u naručju. Pred njom stoji mladić pokazujući desnom rukom na zvijezdu, koja lebdi nad glavom djetića, a u lijevoj ruci neki spis. Schulze u svojoj knjizi o katakombama tvrdi, da je ovaj mladić sv. Josip. Drugi s pravom zabacuju to mišljenje, ističući, da je to prorok Izaija. — Maracci misli, da ova znamenja slika potječe iz početka II. vijeka, dok Rossi naglašuje, da je ona brigom i pažnjom Apoštola načinjena.

Najveći broj Gospinih slika nalazi se u prikazivanju Bogojavljenja. Takova je na pr. slika u grobištu Domitille. Djevica sjedi s djetićem u naručju, a kraljići prikuzuju darove. Još je znamenitija slika u grobištu *SS. Pietro e Marcellino.* Na prijestolu sjedi Djevica s djetićem u naručju i prima poklon i darove kraljića. Bl. Djevica nema koprene na glavi. Odatle s pravom Rossi zaključuje, da je time umjetnik htio prikazati djevičanstvo Marijino. Poznato je naime, da su se kod Židova kao što i u kršćanskoj starini, samo djevice, bez koprene mogle javno pokazati.

Kad je Konstantin ostavio Rim i god. 330 nastanio se u Carigradu, umjetnost u Italiji poče naglo padati, a na Istoku započinje nova vrst umjetnosti nazvana bizantinskom. Slikari su veoma rado prikazivali razne zgode iz života bl. Djevice. Tako na pr. *Dormitio s. Mariae,* smrt Gospina prikazana je bezbroj puta. No koncil Efeški god 431 proglasivši dogmom materinstvo Marijino, dao je stalni tip, oblik bl. Gospe umjetnicima. Otsad se slika gotovo uvijek bl. Djevica s djetićem u naručju. U ovo doba, kako rekoh, nastala je i legenda o slici bl. Djevice, koju da je naslikao sv. Luka. I naravski, da su umjetnici sve radili prema ovoj slici. To je bila norma. I tako je nastala ona ukočenost i formalizam, koji se zapaža na takozvanim „bizantinskim Gospama". — Fanatizam osmog stoljeća srušio je svu silu tih slika. Mnoge su se ipak sačuvale na Zapadu. Jedna se nalazi u *Santa Maria Maggiore* u Rimu, i ta se pripisuje sv. Luki; druge su u Mlecima, Raveni itd.

Umjetnici se ne slažu u prosuđivanju bizantinskih slika bl. Djevice. Humanisti su ih naprosto prezirali. U novije doba stvaraju se objektivniji sudovi. Neki, kao francuski kritik Bayet, vele, da nema ništa idealnijega od bizantinskog prikazivanja bl. Gospe. Tu je majka s djetićem. Djevičanstvo i božansko materinstvo! Dijete posebnom nježnošću gleda majku, a na čitavom biću majke opaža se kao neki osjećaj, da će svoga sina izgubiti... —Ipak, bizantinsko prikazivanje bl. Djevice nema života, nema živahnosti. Istina, dostojanstvo Marijino prikazato je u najvećem sjaju: Ona je na kraljskom prijestolju, često sa znakovima kraljske časti. No nije to sve! Treba prikazati Mariju i kao majku našu, majku, koja se približuje zahtjevima našega srca... I taj pravac dao je veliki trinaesti vijek—vijek vjere

i samozataje vijek genija, mistike, i idealizma. On je slikarstvo oslobodio od šablonskog, bizantinskog formalizma.

Slikarstvo ovoga vremena (il trecento) reprezentiraju tri velika umjetnika: Cimabue, Giotto i Duccio.

Cimabue (1240—1302) učinio je odijelo i druge stvarčice malo življim i naravnijim od onoga, što su bizantinci činili. Uz dostojanstvo Marijino, zapaža se posebna milina, ljubeznivost; neka atrakcija, koja srce napunja neizrecivim čuvstvima. Ipak *natura non facit saltus.* Cimabue je učinio tek jedan korak naprijed. On je još uvijek pod utjecajem bizantinizma. On stoji na prelazu. Najglasovitija mu je slika „Djevica sa sinom", koja se čuva u pinakoteci u Firenci.

Cimabue bijaše veoma ugledan u svoje doba i Vasari pripovijeda, kako je bio veličanstven prenos jedne njegove slike. Mase vjernika bile su potpuno ushićene. No Giotto ubrzo potamni slavu svoga učitelja, kao što to lijepo pjeva Dante.

„Credete Cimabue nella pittura
tener lo campo; ma ora ha Giotto il grido
sì che la faccia di colui s' oscura."

Giotto kida potpuno veze sa tradicionalnim bizantinskim formama. Njegove su slike veličanstvene. Ono što je Dante rekao u versima, što je marijanski naučitelj Duns Skot skolastičnom metodom, to njegov suvremenik Giotto kistom prikazuje. Poznate su njegove slike „velika madona" i „Krunjenje". Boje su jasne i nježne. Dugi, dostojanstveni profil bl. Djevice sa blagim očima, uvelike djeluje na srce.

Učenici Giottovi Orcagna, Giottino, Cavallini, Gaddi napuniše u 14. vijeku Italiju Gospinim slikama. Nije tu sve savršeno. Ipak, te slike su remek-djela.

Dok je Cimabue zajedno s Giottom osnovao firentinsku školu, Duccio god. 1282 osniva sjensku školu. Firentinska je škola naginjala nekom realističkom, naturalističkom prikazivanju. Sjenska škola htjela je, da istakne više mistični elemenat, nutarnjost. Opaža se dugo utjecaj bizantinske umjetnosti. Razne Gospine slike naslikali su umjetnici Šimun Martini, Lorenzetti, Tadija di Bartolo itd.

Svršetkom 14. vijeka (il quattrocento) počinje u slikarstvu sve više dolaziti do izražaja djevičanstvo Marijino. Ovo je zapravo vijek marijanske umjetnosti. U dojdućem razdoblju slikat će se bolje, savršenije, ali to će biti umjetnost često puta ljudska, pače poganska! Sada vlada čisti blagi misticizam koji izrazuje svu radost i veselje, koju osjeća dijete Marijino... —U Firenzi dao je ovaj pravac *Fra Ivan de Fiesole* (1387—1450) nazvat blaženi *Angelico.* On je uistinu Anđeo mističnog slikarstva. „C' est un peintre qui peint à genoux" — govoraše jedan Francuz. On bi dugo i dugo postio, molio i razmatrao, zatim se bacio na gola koljena i počeo da slika najuzvišeniji ideal čovječanstva—Majku Božju. Komu nije poznata njegova slika „Navještenje Marijino"? Zar čovjek ne mora reći, da je umjetnik imao pravi original pod očima? Pa onda „Krunjenje bl. Djevice"! Ona nebeska milina, čuvstvenost, mirnoća—zar to nije uzvišena ekstaza svete duše?

Anđelikovoj školi pripada i Karmelitanac Fra Filippo Lippi (1400—1461). On redovito slika bl. Djevicu s djetićem, kome se klanjaju vjernici. U Firenzi (Gall. Ufizzi) čuva se njegova slika *„L' Adorazione dei Magi."* Iz ovoga razdoblja treba još spomenuti slike: *Ghirlandaio „Poklon kraljića"; Gentile da Fabriano „Bijeg u Egipat"; Perugino* „Madona u slavi"; *Boticelli* „Djevica okrunjena"; *Giambellino „Skidanje s Križa"; Francia „Navještanje"*. Dakle, razni umjetnici škole mletačke, bolonjske, ferarske, flamske, kistom prikazuju razne zgode iz života bl. Djevice.

I sada počinje zlatni vijek umjetnosti (il cinquecento). Rim postaje domovina slikara. Pape su promicatelji umjetnosti. Ovo razdoblje ima odjelo umjetničko, kako bi rekao Dante, ali je odveć pogansko u prevelikom obožavanju ljepote. Umjetnost je religiozna, jer je predmet religiozan, ali redovito nema onog misticizma i svetosti prošlih vjekova. Već je prije proti ovoj zloporabi ustao Savanarola naglašujući kako slikari prikazuju neobično bl. Djevicu. Savanarola je imao uspjeha, ali nije mogao da zaustavi bujicu. Glavne ličnosti ovoga razdoblja jesu: Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafael, Ticiano i Correggio. To su sjajne zvijezde oko kojih treba grupirati druge.

Leonardo i Rafael znali su se uglavnom oteti težnji za pretjeranim naturalizmom. Najglasovitije Leonardove slike jesu: *Navještenje* i *La Vergine delle Rocci.*

Leonardov suvremenik Rafael Sanzio nazvat je najvećim slikarom svijeta. On mirno gleda oko sebe prirodu, bere cvijet po cvijet i bez truda stvara. Na nj je silno utjecao milieu, u kojem je živio. I prema tome razlikujemo tri periode u njegovu slikarstvu: umbrijsku, firentinsku i rimsku. U prvu periodu ubrajaju se slike: *Krunjenje bl. Djevice* i *Zaruke*. Tu se opaža utjecaj umbrijske škole: glasovitog Perugina itd. Sve obuzimlje neko blago, sveto nadahnuće. Umjetnik je u ekstazi: on zaboravlja glotnu zemlju. Tu nema klasicizma.

God. 1504 dođe Rafael u Firenzu i tu ostade četiri godine. On stoji pod utjecajem Leonarda, fra Bartolomea... Još je to sveta umjetnost u svojoj bitnosti. Iz ovoga razdoblja potječu razne Madone, kao: del Baldachino, del Gardellino itd.

God. 1508 dolazi Rafael u Rim i tu će ostati do svoje smrti utemeljivši rimsku školu. On se uspinje do savršenstva: stvara remek-djela. No sad je humanist. Strast za klasicizmom i doticaj s ljubiteljima poganstva, učinili su, da je izgubio sveto nadahnuće, mističnu čistoću. Iz ove periode potječu: Madonna di Foligno, Madonna della Seggiola; „Sistine". — Rafaelove slike nijesu baš mnogo od vjernika štovane. Ipak, u svim tim slikama dolazi iterkako duhovni elemenat do izražaja. No drugi veleumi, kao Michelangelo, Correggio, Ticijan zapadaju duboko u naturalizam i njihove slike nijesu za crkve. Gube se u nekom naturalističkom prikazivanju materinske nježnosti i ljubavi. Malen nos, pogled bojažljiv, usne s posmjehom! Veličanstvena Ticijanova slika: „Uznešenje Marijino" prikazuje pobjedu naturalizma nad idealizmom. Istoj školi pripada Tintoretto. Jedna njegova Gospina slika nalazi se u franj. Samostanu sv. Lovre u Šibeniku.

U XVI vijeku (il seicento) vlada dekadenca. U slikarstvu eklektizam:

„Je prends mon bien partout on je le trouve". Najznamenitiji slikari Gospini: Caracci, Sassoferato.

I sada, dok u Italiji zalazi sunce umjetnosti, pojavljuje se u drugim zemljama. Francuska, engleska, njemačka, flamska, španjolska škola daju dobrih slika bl. Djevice. Od svih ističe se španjolska škola s Murillom na čelu. U Španjolskoj razvile su se silne borbe o N. Začeću. I karakteristično je, što španjolski umjetnici ovo otajstvo simbolično prikazuju. Uz Murillovu sliku Sv. Obitelj, najljepša je ona o N. Začeću bl. Djevice.

U ovo vrijeme pojavljuju se i kod nas mnogobrojni umjetnici, koji hoće da prikažu razne epizode iz života bl. Djevice. Naši slikari uglavnom pokazuju isti pravac kao i susjedni talijanski umjetnici. Kao što je Cimabue kidao veze s bizantinskim formama, tako je naš *Kotoranin N.* nazvan Katherinus, bio prvi među slikarima u Mlecima, koji je zapustivši ukočeni slog bizantinski, utemeljio novi živahniji i uglađeniji. On je naslikao Majku Božju s djetetom. Naši slikari Karpat Viktor, Porečanin Bernardin naslikali su mnogobrojne slike Gospine—pripadaju mletačkoj školi XV. vijeka. Najslavniji sitno-slikar Juraj Klovio stoji pod utjecajem Rafaelove škole Julio Pipi, učenik Rafaelov naučio ga je mješati boje. Njemu mora zahvaliti onaj način bojadisanja, koji Rafaela na sve vjekove neumrlim učini. A jedna između prvih slika, što ju je Klovio načinio bojama, bijaše slika majke Božje. Klovio naslika majku Božju za kardinala Lovru Campeggia, za papu Pavla III itd. U Firenci načini stojeću Majku Božju sa sinom u naručju. Uresi Danteovu Divnu Glumu sa slikama, također bl. Djevice. Tako isto razne misale. Slike u Maloj molitvenoj knjigi posvećenoj Bl. Djevici, ubrajaju se među najveće i najdragocjenije spomenike evropejske. — Klovijeve se slike nalaze po raznim pinakotekama. Iz njih se razabire, kako je Klovio znao spojiti prirođenu slavensku nadarenost sa klasičnom umjetnošću Rafaelova slikarstva. — Isto tako brojne slike šibenskog slikara Andrije Medulića nose na sebi slična obilježja kao slike Ticianove i Tintorettijeve. Naši slikari iz XVII. vijeka, koji su slikali bl. Gospu, među ostalim jesu: Kavanjin Marko, Kokoljić Ivan, Kosmina Ivan, Ponćun Matija, Koster Petar itd. itd. Ovaj posljednji živio je u drugoj polovini 17. stoljeća. U franjevačkom samostanu u Makarskoj nalazi se na velikom oltaru njegova slika Uznešenje bl. Gospe.

Beatam me dicent omnes generationes! To vrijedi i za slikarstvo. Marija ujedinjuje u sebi sve prednosti anđela i ljudi. Ona je neiscrpljivi ideal za sve vjekove. I XVIII i XIX i naš vijek hoće da prikažu kistom razne epizode iz života bl. Djevice. Među tim umjetnicima treba spomenuti i ime naših slikara Slomšek Frano, Janek, Kavčić, Mančun, Metzinger, Potočnik, Kolombo, Malić, Marović, Medović itd. U vijeku športa i zabava nema toliko zanimanja za neiscrpljive, vrhunaravne ideale. Osjeća se i pomanjkanje stvaračkih snaga, da se ideal Majke Božje, na novi zadovoljavajući način prikaže. Povijest je učiteljica života. I fra Angelico kršćanskom slikaru pokazuje put, kojim će jedino doći do približnog dohvata uzvišenog ideala—Majke Božje.

Dr. Radoboljski

Fra Petar Knežević, kao pjesnik Marijina Materinstva Božjega. — *(De P. Petro Knežević ut poëta maternitatis divinae Mariae).*

Fra Petar Knežević rodi se u Kninu 1702, a umrije u Sinju 1768. Bio je savremenik Kačićev. O njemu ja sam napisao raspravu u „Gradi za povijest književnosti hrvatske" Jugoslavenske akademije knjiga X (Zagreb 1927, str. 149—162). Kao što je Kačić pjevao o narodnim junacima, tako je Knežević opjevao kršćanske heroje—svece, naročito pjevao je o Majci Božjoj. Može se reći uglavnom da je on bio *Marijin pjesnik*. U Mariji najviše je *slavio njezino materinstvo Božje i Neoskvrnjeno Začeće*. Nema gotovo nikakve pjesme, koju je spjevao u čast njezinu, gdje ne spominje njezine te dvije osobite povlastice. Čak i zbirku „Pisme duhovne razlike." (Mleci 1765) njoj posvećuje ovim zanosnim riječima: „Pričista, pričestita i priuzvišena; priblažena, prisveta i priblagoslovljena; priblaga, primilostiva i primilosrdna; pridraga, prislatka; i priljubezniva; *pričista i prioneskvarnjena Divice i Majko Božja, Marijo*".

Knežević kao *Marijin pjesnik* slavi i opjevaje sva Marijina otajstva, koja su se odigrala u njenom životu. Ali što je još znamenitije u njegovim marijanskim pjesmama i popjevkama to je bez dvojbe, da je on *bio prvi naš marijanski pjesnik*, koji je duboko shvatio narodnu psihu, koja je sveder štovala Majku Božju, osobito u onim kobnim časovima nemilih i zakletih borba s Turcima. On je uvjeren, da je Marija oslobodila Sinj od Turaka i naš mukotrpni narod, stoga pjeva [n. dj., str. 2]:

„Tursku Ti si oborila
Jakost i grad obranila."

Opet na drugom mjestu [n. dj., str. 86]:

„Kad je turska došla sila,
Da bi Sinj grad osvojila,
Ti kakono majka mila,
Čudno si ga obranila.

*

Jer kad Turci ugledaše.,
Da nad gradom Ti stajaše,
Žestoko se uzbojaše,
I smeteni pleća daše.

*

Vidiše bo jednu ženu
Prigizdavo narešenu,
Čudnim znakom obkoljenu,
A u suncu obučenu."

Hrvatski je narod bio pobožan prema *Majci Božjoj*. To nam neosporivo potvrđuju narodna svetišta Marijina diljem našeg naroda. Knežević ih opjevaje sa narodnim običajima, koji su se zbivali prigodom raznih hodočašća. On pjeva Gospi Sinjskoj [n. dj., str. 1—3; 53—56; 80—91; 118—122; 173—177; 194—195], Gospi od andela [4—7; 78—80; 17—199], Gospi visovačkoj [str. 113—118], Gospi od Zdravlja u Splitu [str. 130—135: 171—173], Gospi zadarskoj, šibenskoj, skradinskoj, kninskoj [str. 135—138], pojišanskoj [str. 138—146], omiškoj [str. 147—151), loretskoj i trsatskoj (str. 179—193). Nezna za Mariju-Bistricu, ni za Gospu od Škrpjela u Boci Kotorskoj, ni za Svetu Goru.

Koliko u štampanim Marijinim pjesmama, toliko u još neštampanim, koje se nalaze razasijane u trima snopićima u sinjskom arhivu, a koje sam već prepisao i poslao za tisak Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, svugdje se opaža *izvanredna pobožnost* Kneževića *prema Majci Božjoj*. Nikakav sin ne ljubljaše ni štovaše svoju majku kao on bl. Djevicu. Njegovo štovanje Marijino *nije obično* nego *svetačko*, puno nježnosti, sinovskog poštovanja i ljubavi

„Ne mogu se nasititi,
Od Marije besiditi,
Premda jesam grišnik hudi,
I najgori od svih ljudi.

*

Nju hvaliti sve nastojim,
Al se zdruge strane bojim,
Da joj nisam ugodio,
Jer hvaleć ju slab sam bio

*

Al pak opet, jer je Mati,
Želju ne će ne prijati,
Buduć Mater ljubezljiva,
Buduć Mater milostiva." [N. dj., str. 69].

Knežević je spjevao dvije najljepše pjesme *Majci Božjoj*. Prva je: *„Popjevka na slavni Božić."* Ova se pjesma i dandanas pjeva od Božića do Bogojavljenja usključivo po svim dalmatinskim crkvama. Našemu je narodu ušla u krv. Valjda ista melodija potječe od Kneževića, jer je on bio *skladatelj* na glasu onoga doba. Ona počinje ovim stihovima [n. dj., str. 43]:

„Veseli se, Majko Božja, puna milosti,
Veseli se i raduj se, rajska svitlosti,
Jer si noćas porodila,
Pak i mlikom zadojila,
Boga malahna."

Druga je neka vrsta religioznog oratorija *„Muka Gospodina našega Isukrsta i plač Matere Isusove"* (Mleci 1753). Knežević ovom pjesmom, koju sam uglazbi, natkrili sve pjesme o muci Isusovoj u našoj staroj književnosti. Nikakav plač ne može se s njegovim poreditи. Knežević ovom pjesmom postiže onu popularnost u našem narodu u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, koju uživa Kačićev „Razgovor ugodni." Ova se njegova pjesma pjeva u zboru i a solo; u zboru dvoglasno veći dio; riječi Gospine, Isusove ili Ivanove a solo i to osobito soprani na Veliki četvrtak po svim gotovo većim selima, varošima i gradovima sjeverne Dalmacije, Ona uzbuduje svačije srce na samilost skrušenje i pobožnost prema muci Hristovoj i njegovoj žalosnoj Majci. Ona može stati u neku ruku uz „Stabat Mater" Jacopona ili uz „Dies irae" Tome Celanskoga. Čak ja bih rekao: Knežević je naš Jacopone i naš Celano. Njegova je pjesma izliv i odraz franjevačkog duha prema muci Hristovoj i žalostima Majke njegove.

Zabilježio *fr. Juraj Božitković*.

Marijino materinstvo Božje u „Svetim hvalospjevim" Manzonijevim. — *(De Mariae maternitate divina in hymnis sacris A. Manzoni).*

U svjetskoj književnosti poslije staro i novo-zavjetnih hvalospjeva malo se može naći tako uzvišenih i religiozno-lirskih hvalospjeva kao u A. Manzonija. Njih nema nego pet na broju, ali oni su najdragociniji lirski dragulji kršćanske religiozne talijanske lirike. Čitava talijanska religiozna lirika pravi im okvir, a oni su njezina najljepša slika. O njima ja ne ću da pišem sada književnu estetsku ocjenu, jer to nije sada moja svrha ni namjera. Osvrnut ću se samo u ovom kulturnom pogledu na religiozni lirski momenat o *Marijinu materinstvu Božjemu u „Svetim hvalospjevim" Manzonijevim.*

Kršćanski religiozni momenat u lirici stvara *uzvišeno i velebno.* Oba elementa ulaze u „Svetim hvalospjevim" Manzonijevim. *Ulomci o Marijinu materinstvu Božjemu* stvaraju suviše osobito *čustvo nježnosti i dražesti.* N. pr. u petom hvalospjevu „Ime Marijino" pjeva (Opere, Napoli 1860, str. 615):

„A noi Madre di Dio quel nome suona:
Salve beata! che s' agguagli ad esso,
Qual fu mai nome di mortal persona,
O che gli vegna appresso?"

Nama, Majko Božja, to ime zvuči;
Oh, blažena zdravo! tko jednak njemu?
Visinu njegovu tko da dokuči?
Približi mu se u svemu?

Uslijed materinstva Božjega Manzoni *uzdiže Mariju* (n. dj., str. 616) *nad sva stvorenja:*

„Tanto d' ogni laudato esser la prima
Di Dio la Madre ancor guaggiù dovea;
Tanto piacque al Signor di porre in cima
Questa fanciulla ebrea!"

Između svih stvorova prva je ona
Božja Majka i na zemlji dolje;
Ta hebrejska d'jeva povrh je Sijona
Stavljena od Božje volje!

Židovski narod nije dao uzvišenije majke-djevice.

„O prole d' Israello, o nell' estremo
Caduta, o da si lunga ira contrita,
Non è costei che in onor tanto avemo
Di vostra gente uscita?" [3]

O, israelski rode, koji si u skrajnost pao!
Koga je srdžba Božja dugo i dugo trla,
Ti nijesi nikad jošter takav cv'jet dao
Ko što je Djevica vrla.

Ona je porijekla Davidova (n. mj.):

„Non è Davidde il ceppo suo? con Lei
Era il pensier de' vostri antiqui Vati,
Quando annunziaro i verginal trofei
Sovra l' inferno alzati."

Zar nije Davidov panj njeni čvrsti?
Nju su proricali proroci stari,
Kad su navještali na razne vrsti
Pobjeda sjaj, koji žari.

U hvalospjevu „Božić" izrazuje najdraži estetsko-kršćanski bukolički kolorit (n. dj., str. 612), kad porodi djetešce Isusa:

„La mira madre in poveri
Panni il figliulo compose,
E nel' umil presepio
Soavemente il pose;
E l' adorò, beata!
Innanzi al Dio prostrata,
Che il puro sen le aprì."

Divna majka u siromašne
Sinčića zavi krpe,
I na jasle položi tvrde
Vrh slamene male hrpe.
Klanja mu se blažena
Kultom Božjim snažena,
Što ga b'jelom sv'jetu da.

U hvalospjevu „Muka" (n. dj., str. 613) crta Marijinu heroičnost pod križem sa najsjetnijim bojama estetske epike. Religiozna lirika izrazuje *silno elegijsko čustvo:*

E tu, madre, che immioto vedesti
Un tal figlio morir su la croce,
Per noi prega, o Regina dei mesti,
Che il possiamo in sua gloria veder;
Che i dolori, onde il secolo atroce
Fa dei buoni più tristo l' esiglio,
Misti al santo patir del tuo Figlio,
Ci sien pegno d' eterno goder."

Ti, Majko, nepomično koja si gledala
Takvog Sina na križu gdje mrije, strada ...
Za nas si molila, kraljice boli i jala,
Da možemo u njegovoj slavi zrit
Plod trpnja naših — sred pečala, jada,
Koje trpe dobri od zločasta sv'jeta,
U spoju sa onim Sina tvog sveta,
U zalog vječne slasti daj nam ih svit!

U hvalospjevu „Uskrsnuće" (n. dj., str. 614) ističe najveći Marijin triumfalni ushit i neopisivu duševnu radost. Religiozna lirika svršava *u najsvečanijem uzvišenomu:*

„Dall' altar si mosse un grido:
Godi, o Donna alma del cielo,
Godi; il Dio cui fosti nido,
A vestirsi il nostro velo,
E' risorto, come il disse:
Per noi prega: Egli prescrisse,
Che sia legge il tuo pregar."

S' oltara vinu se vika:
Veseli se, uzvišena nebeska D'jevo,
Raduj se, jer stan si Božji bila — dika,
Od koje se rodi Sin Božji, Evo!
Uskrsnu, kako je rekô:
Moli za nas, jer je, isrekô,
Tvoje je prošnje zakona glas.

Manzonijevi lirski-religiozni stihovi o Marijinu materinstvu Božjemu u „Svetim hvalospjevim" izrazuju neobičnu estetsku ljepotu, divnu svježinu, jak duševni izražaj, čarobnu dražest, mistični ushit, djetinju iskrenost i pouzdanje, nepokolebivu vjeru sa najsvečanijim zanosom. Ovim prekrasnim religioznim akordima Manzoni kao lirsko-religiozni pjesnik zaslužuje u kršćanskim hvalospjevima jedno između prvih mjesta.

Priopćio Dr. fra Juraj Božitković.

„Pravoslavni" teolog Dr. Jakšić napada i kult bl. Djevice Marije! — *(Sententia theologi ortodoxi Dris Jakšić de mariolatria apud catholicos).*

Protestanti su navijestili takovu borbu proti štovanju bl. Djevice Marije, da nijesu poštedili konačno ni same osobe Gospine. Ovu je borbu razvio posebnim stilom poznati humanist Erazmo. Erazmove satire, podrugivanja sa blaženom Gospom donosi protestanat Hase u svome *Priručniku protestantske polemike.* Hase dalje razvija te ideje. Donosi neke primjere iz sv. Alfonza: spominje riječi Pija IX., koji je rekao, da je Marija njegova nada itd. Hase se sa svim tim izrugiva i žestoko napada katoličku „mariolatriju"! I gle! uprav u ovim izvorima crpio je „pravoslavni" teolog Dr. Jakšić svoju mariologiju. U gore spomenutom članku proti N. Začeću, što ga je Dr. Jakšić objelodanio u *Glasniku,* ne samo da napada dogmu od 8 dec. 1854, nego se uopće nabacuje i na kult bl. Djevice. Dr. Jakšić prvi dio svoga članka završuje ovim riječima (str. 340). „Mora se priznati, da je u rimskoj crkvi kult Djeve Marije često prelazio sve granice, zato — Hase s pravom (!) primjećuje: ‚Daher man diesen Katholicismus wohl nennen könnte *Marienchristenthum*". I u primjedbi Dr. Jakšić nastavlja: „Znameniti njemački humanista Erazmo Roterdanski u poznatom svom djelu *‚Pohvala gluposti'* (Mariae encomium sive stultitiae laus) g. 1509. pisaše: ‚masa vjernih Njoj (Presv. Djev.) pripisuje veću moć nego li Sinu..."

Čovjek ne može pojmiti, kako je ove riječi mogao objelodaniti službeni list srpske patrijaršije! Trebalo bi, da nam Dr. Jakšić kaže čisto što on drži o bl. Djevici? Da li on pristaje uz protestantsku nauku ili ne? Ono što su Hase i Erazmo rekli o mariolatriji odnosi se i na istočnu i na zapadnu crkvu. Kamen se ne baca na stablo, koje nema na sebi ploda. Protestanti nemaju uopće svrhe da napadaju „pravoslavne". — Zloporaba je kadšto bilo i kod katolika i kod „pravoslavnih". No to nije čudo! Crkvu Kristovu ne sačinjavaju samo umnici, nego i masa vjernika, koja ima neku težnju da dramatizira, da materijalizira. No Crkva je te zloporabe i teoretično i praktično pobijala. — Te su zloporabe manje nego li se misli. Treba imati pred očima narodnost, temperamenat, stil pisaca. Suviše, ima izražaja, formula koje suhi razum ne može sam da shvati, ali koje postaju razumljive i velebne, kad ih se promatra u njihovu izvoru: jezik ljubavi može shvatiti samo onaj, tko ljubi! Tako na pr. kad se Herzog ruga „dobrom Bretonskom redovniku, koji je sam sebe nazivao prostim robom Majke Božje", on misli, da se je visoko uzdigao nad ovim „dobrim redovnikom", ali, kao što lijepo zapaža Newmann, pokazuje, kako je *nikakav psiholog.* No ostavimo na stranu protestantske prigovore, koji uopće ne zaslužuju da se ozbiljan čovjek na njih osvrće. Svi ti prigovori logično slijede iz principa o justifikaciji. Protestanti zabacuju i zagovor svetih što „pravoslavni" ne čine. Nego što treba držati o onom, što Dr. Jakšić iz Erazma navađa...? Pripisuju li katolici veću moć Mariji nego li samom Isusu?

Nitko nije tako divno opisao moć Marijinu kao Oci istočne crkve. Sv. Ivan Damašenski tvrdi, da Marijine molbe nije nikada odbio Gospodin (PG 96, 647). Sv. German carigradski veli, da Marija ima sve što hoće: *Habes enim, novi, parem cum voluntate facultatem, tamquam Altissimi Parens.* (PG 98, 320). On tvrdi da Marija ne može a da ne bude uslišana zbog materinskog svoga auktoriteta: *„materna in Deum auctoritate"* ... „Stoga um ne može da shvati moć tvoga zagovora" (PG 98, 381). Slično govori sv. Grgur, Andrija kretski, sv. Efrem i bezbroj drugih. S istočnom crkvom slaže se zapadna — majka crkvi. Marija je nazvata *Omnipotentia supplex.*

Ove formule izriču uspjeh Marijina zagovora. Marija će dobiti sve što pita, jer ne može ništa pitati što se protivi slavi Božjoj. Ona je blagajnica svih milosti. Tako je Bog uredio.

I svagdanje iskustvo nas uči, da je zazivanje Marije uspješnije nego samoga Isusa. Odatle bi bilo smješno zaključivati, da je moć Marijina veća ili jednaka Isusovoj moći. Isus je neisporedivo veći od majke. — Ipak Isus je u Evanđelju obećao učenicima, da će tekom vjekova činiti veća čudesa nego li ih je On činio. I mi čitamo da i sama sjena Petrova liječi bolesnike, da je sama haljina, koju je upotrebljavao Petar ili Pavao, bila izvor čudesa. I taj Isus, koji hoće da po svojim učenicima čini čudnovatija valjda djela od onih, što ih je On učinio, On hoće, da oni, koji se obrate Majci, lakše postignu milost nego li, da se direktno Njemu obrate. Pa tko da vidi u tom nepravdu Spasitelju? Zar rađe da se ne divimo Božjoj Providnosti, koja nam stavlja za posrednicu s Bogom tako ljubljenu, dobru a ujedno moćnu majku?

Suviše, treba imati pred očima psihologiju vjernika. Djeca bježe u naručaj majke svaki put, kad im nešto treba; kad su Oca uvrijedili. Kad netko hoće, da nešto dobije kod više vlasti, ćuti potrebu nekog posrednika, i preko njega dobije, što možda ne bi postigao, da se je direktno obratio. Tko bi odatle zaključio, da posrednik ima veću moć negoli ona viša vlast? Slično se događa i s nama. Mi smo uvrijedili Boga; nevoljna stvorenja nemamo snage da dignemo oči prema uvrijeđenom Stvorcu. No gore je bl. Djevica. Ona je majka Božja, udionica Isusove slave, sjedi ob desnu Njegovu, Kraljica kod Kralja, koja mu govori od srca k srcu, kad hoće i što hoće. A opet, Ona je ne samo naša sestra po rodu, naša gospodarica po zaslugama i dostojanstvu, nego i majka svih ljudi. Može li biti što naravnijega nego da se Njoj obraćamo. O, koliko i koliko ima dobivenih milosti, koje ne bi bile postignute, da nije bilo njezina zagovora! Pa zar je stoga Njezina moć veća nego li Isusova?!

Pobožnost prema bl. Djevici Mariji cvijet je pobožnosti prema Isusu, i obratno. Katolici spajaju ljubav prema Sinu s ljubavlju prema Majci. U Francuskoj, Italiji, Španjolskoj, Jugoslaviji — u zemljama, gdje je ljubav prema Mariji velika, tu je i prema Isusu. Dok u vjerskim zajednicama, gdje nema pobožnosti prema Mariji, nema je ni prema Isusu — vjera u Božanstvo Isusovo propada, ćudoređa nestaje. Brzo se zaboravi *Pater*, ako ga ne prati *Ave...!* Ove bi činjenice morala imati pred očima „srpska pravoslavna crkva", u kojoj sve više maha zauzimlje protestantizam, kako nam to nažalost svjedoči pisanje Dra Jakšića. *Dr. Markov.*

Da li je bl. Djevica Marija mogla sagriješiti? — *(Utrum B. Virgo Maria peccare potuerit?)*

Naš poznati crkveni govornik Dr. M. Opeka, izdao je god. 1925 četrnaest govora o bl. Djevici Mariji „Žena s solncem". U četvrtom govoru, naglašuje, kako Marija nijedan grijeh nije počinila, ali da bi ga ipak mogla bila počiniti. Odmah u početku, nakon uvoda, veli Dr. Opeka: „Nikakor ne učimo, da bi Marija v svojem življenju sploh ne bila grešiti mogla... *Tudi Marija bi bila torej mogla celo smrtno grešiti*". Htio bih se samo s nekoliko riječi osvrnuti na ove tvrdnje: u kojem su one odnošaju s naučavanjem teologa, a u kojem s kršćanskim osjećajem našeg naroda.

Sveti oci, dosta su se bavili pitanjem, da li je Marija kakav mali grijeh počinila. I neki zavedeni raznim epizodama iz evanđelja, dadoše afirmativan odgovor. U petom vijeku to pitanje nekako iščezaje. Augustin izriče onaj princip: kad se radi o grijehu, neka se ne govori o Mariji! I sad među teolozima, pojavljuje se pitanje u sasvim drugoj formi: da li je Marija mogla sagrješiti? Ovo je pitanje skolastika na dugo rješavala.

Skolastici polazeći sa svoga principa „Qui bene distinguit bene docet", razlikovali su u Mariji prvo posvećenje od drugoga: Marija je mogla sagrješiti prije nego je začela Isusa, ali poslije ne. Tako uči Al. Haleški, sv. Bonaventura, sv. Toma. Tako na pr. sv. Bonaventura veli (Ed. Quaracchi III 77): *„...impossibile* fuit, ut unquam ulterius haberet peccatum". Suarez i neki drugi teolozi podvrgoše kritici teorije svojih prešasnika i dođoše

do zaključka da je Marija mogla i prije i poslije inkarnacije grješiti. Drugi su opet učili, da nije uopće mogla sagrješiti.

Nije ovdje mjesto, gdje bi se moglo raspravljati o spekulativnoj bazi istinitosti ili neistinosti ovih teorija. Ove sam razne teorije naveo, da pokažem, kako Dr. Opeka u svome govoru nije nikakove novotarije iznio.

Nije mi nepoznat teški, vječni problem slobodne volje i milosti. Potvrdenje u dobru dok smo na ovoj zemlji! Neka dakle učilišne katedre i u unaprijed raspravljaju; neka o tom ispituju! Kao što u drugim pitanjima, tako i u ovom ima dosta nepotrebne kavilacije; često *lis de verbo*. Činjenica je, da je Marija imala *apsolutno gospodstvo* nad pokretima našeg nagona, nad fantazijom i strastima. Ona je bila sva utopljena u Najveće Dobro i ono ju je neprestano privlačilo. Neprestano promatranje Boga i ljubav, koja je ovoj spoznaji odgovarala, isključivali su bilo kakovu uvredu Boga. Dr Opeka sve to priznaje, ali samo ne zaključak. „Res je", veli on na str. 33—34, „da v nji ni bilo izvirnega greha in tiste poželjivosti, ki nas druge v greh zavaja. Toda saj izvirnega greha in poželjivosti tudi v angelih ni bilo, pa so vendar grešili, ker so svojo prosto voljo odpadli od Boga. *To isto bi se bilo moglo zgoditi pri Mariji!*" Ovdje Dr Opeka gubi s vida jednu činjenicu, koju je on u svome govoru na dugo razvio. Istina je, da bi se to moglo dogoditi Mariji, ako mi nemamo pred očima nego habitualne darove milosti. No ovdje treba baciti pogled na odnošaj Marije prema Presv. Trojstvu: *na providnost, koja je bdila nad Prebl. Djevicom radi Njezina materinstva i uloge u ekonomiji posvećenja i otkupljenja.* Samo materinstvo Marijino, a da o drugom ne govorimo, *nužno je tražilo* pomoć Duha Svetoga, koja je neprestano bdila nad Marijom i na koju je Ona *imala pravo*. Marija je bila slobodna, ali ne samo da u čitavom svome životu nije sagriješila nego nije ni mogla sagrješiti. Razlozi, koje navađa Dr. Opeka, da Marija nije sagriješila, dokazuju, da nije ni mogla sagriješiti. On opisuje odnošaj Marije prema Bogu Ocu, Sinu, Duhu Svetomu.

„Bog Oče. — Kako pa naj bi Bog Oče od vekomaj Marijo kot svojo izvoljeno hčer s posebno ljubeznijo ljubil, kako naj bi jo bil od vekomaj u neizrečeno dostojanstvo Matere svojega Sina povzdignil, če bi bil v njenem življenju, ki je od vekomaj bilo pred njim kakor odprta knjiga, s svojim vsevidnim očesom videl le en sam, tudi najmanjši greh...? *Bog Oče ...jo je moral* ne samo izvzeti od postave izvirnega greha, marveč tudi tako *podpreti in utrditi* s svojo posebno milostjo, da se tudi z dejanskim grehom nikoli v svojem življenju ni omadeževala". Dakle, Bog-Otac je *morao* čuvati konstantno i efikasno Mariju od grjeha i nije mogla da sagriješi.

„In Bog Sin?... *O, ali je moguče,* da bi bil pripustil Bog Sin, da Marijo oskrni le najmanjša oskrumba greha?..." „Slednjič Bog Duh Sveti. — Marija je po božjem sklepu morala postati svetišče, v katerem naj Bog sv. Duh... O, nikdar *ni smel tega dovoliti* Gospodar svetišča, Sv. Duh!" A je li moguće, da može ući grijeh u dušu, koju tako brani i mora braniti Otac, Sin, Duh Sveti? Može li se dovesti u sklad uvod govora Dra Opeke i *corpus* toga govora?

Znam, da je jedan svećenik ovaj govor pred vjernicima izgovorio, i neki od nazočnih, kad su izlazili iz crkve pitali su: „Je li baš sve onako?

Mi ne živimo na hladnom sjeveru, gdje odnošaji s protestantima sile govornike da s posebnom taktikom govore o svetosti i veličini bl. Djevice. Pustimo, da se kršćanski osjećaj prema Mariji razvija u svome pravcu, koga je sam Bog zacrtao u duši vjernika! Ostavimo razlaganje kojekakvih suptilnih teorija za školske dvorane, a kad smo na propovjedaonici, neka nam bude kao geslo onaj princip sv. Augustina: „Kad se radi o grijehu, o Mariji neću govoriti!" Dr. Markov.

Pobožnost prema Djevici — svećeniku — *(La dévotion à la Vierge Prêtre).*

Pobožnost prema bl. Djevici Mariji pretpostavlja kao svoj temelj, izvor, objavljenu istinu o bož. materinstvu. Odatle su se tekom vjekova izvadali zaključci. Povijest ove pobožnosti, povijest je srca i razuma, osjećanja kat. Crkve, njezinih istraživanja, a kadšto i hipoteza; no ujedno, to je povijest i kontrole, bdijenja naučavajuće Crkve, koja jedina ima vlast da odlučuje. Tu je odluku Crkva mnogo puta dala i vjernici su slušali. Tako je na pr. osudila nauku, da se Marija realno nalazi u Euharistiji; zabacila je formulu „Kraljice Presv. Srca"; nije dopustila, da se u „Zdravo Marijo" umetne riječ: „Neoskvrnjena" itd. U novije vrijeme Crkva je dala neke odredbe, što se tiče pobožnosti prema Mariji — svećeniku. Budući da i kod nas kadšto o tom se govori i mnogi nijesu na čistu, što je na stvari, dat ću neka razjašnjenja.

Isus je otkupio svojom smrću rod ljudski. No On je tu misiju započeo, kad se je rodio, a završio je na Kalvariji. On je „pontifex sacerdos" — svećenik. Bl. Djevica Marija kao što je nerazdruživa od rođenja Isusova, tako je i od Njegove muke. Sveti Oci i crkveni naučitelji naglašuju, da Ona nije bez nike stajala pod križem: „... Non sine divino consilio", veli Benedikt XV. Iz ove činjenice zaključuju oni, da je Marija vršila svećeničku službu, da je Ona zajedno s Kristom svećenik. Tako na pr. sv. Epifanije u 5. homiliji u pohvalu bl. Djevice veli: „Marija svećenik ujedno i žrtvenik ... koja je dala nama nebeski kruh, Krista, na otpuštenje grijeha". Isto tako i sv. Ivan Damašenski kliče: „Zdravo, svećeniče Božji!" Alberto Veliki i sv. Antonin nazivlju bl. Djevicu svećenicom „... sacerdotissa iustitiae". O tom je god. 1911 napisao i posebnu knjigu O. *Hugon* „La Vierge-Prêtre".

Međutim se je išlo još dalje. Počele su se izdavati slike bl. Djevice, koja je bila obučena u svećeničko odijelo. Crkva na 8 aprila 1916 preko Kongregacije *S. Officii* izdaje dekret, u kojem te slike zabranjuje: „Imaginem B. M. Virginis vestibus sacerdotalibus indutae esse reprobandam." U Italiji, u glasniku „Palestra del Clero", što izlazi u Rovigu, objelodanjen je članak o pobožnosti, prema Djevici-svećeniku. I na 10 ožujka 1927 ista kongregacija piše biskupu Adrijskom, da upozori uredništvo, da se ta pobožnost ne može širiti. U istom pravcu, pisao je i O. Hugon pismo na urednika.

U enciklici od 2 veljače 1904 sam Pijo X upotrebio je riječ: „Virgo sacerdos". On je govorio jezikom svetih otaca prvih vjekova. Pijo je razložio i narav tog svećenstva. Marija je porodila Sina Božjega; Ona je dala materiju za *žrtvu* otkupljenja roda ljudskoga; Ona je imala za zadaću, da tu žrtvu hrani, odgaja i u određeno vrijeme na oltar postavi. Marija se je

na Kalvariji odrekla svojih materinskih prava ... Ona je svećenik, barem u širem smislu ove riječi. To je nauka Crkve. Puk je htio, da ovu nauku štuje; htio je, da iskazujući čast „Djevici-svećeniku", dade dokaz veselja i radosti, što je Marija suotkupiteljica njegova. No još za to nije došlo vrijeme. Mnogi bi mogli to štovanje krivo shvatiti. I Crkva hoće da se zasad ta pobožnost ne uvađa. Dr. Rodoboljsky.

Sv. Ambroz pred Efeškim Saborom. — *(Sanctus Ambrosius in Concilio Ephesino).*

Začudno je, ali je činjenica, da su se na saboru u Efesu (431.) pozivali na ugled sv. Ambroza koli pristaše Nestorijeve, toli Ćirilove. Ivan Antiohijski, glavni pobornik i zastupnik Nestorijev na saboru, piše Rufu, solunskome biskupu, u bitnosti ovo: „Mi slijedimo nauku nicejskoga sabora i svih najveći ortodoksnih Otaca, među kojima i Ambrozija," te zanosno javlja istomu Rufu, da je Martinijan, milanski biskup, poslao caru Ambrozijev traktat „De Dominica incarnatione," koji da je protivan Ćirilovoj nauci.

S druge strane na prvoj sjednici sabora (22. 6 431.), među ostalim sv. Ocima, čitaju se i izreke Ambrozijeve za potvrdu ortodoksne vjere.

ZAR AMBROZIJE HERETIK.!

Preuzetno bi bilo tražiti u Ambrozija tačne i izrazite formule u pitanju, koje se raspravljalo dugo poslije njegove smrti. († 397.) Koliko truda i muke zapalo je to istoga Ćirila Aleksandrijskoga da dade tačne pojmove riječima; *persona* i *natura; unio naturalis et personalis* još onda, kad se je ex professo tim pitanjem bavio.

Nije začudno, ako kod istih otaca sabora nađemo nejasnih izraza, a pogotovo kod otaca prije sabora. Ovakova neodređenost imala je kod Ambroza još jedan uzrok. Sabor u Efezu dogmatizirao je u Isusu jednu osobu božansku sa dvije naravi; a Ambroz je napisao traktat „De dominica incarnatione" proti Apolinaristima, koji su učili, da Isus nije imao pravu čovječju narav ni pravo ljudsko tijelo. — U Isusa bi bilo i čovječanstvo i božanstvo smiješano u jedno. Proti tome Ambroz ističe u Isusa opstojnost potpuno rastavljenih dviju naravi, božanske i čovječanske. Nestorije ide korak dalje te uči ne samo dvije naravi u Isusu, nego i dvije osobe. Pošto nijesu svi pojmovi čisto do tada bili izraženi, lako se je Nestor mogao da pozove i na Ambrozija bez ikakove Ambrozijeve krivnje.

PRAVOVJERJE SV. AMBROZIJA.

Da je Ambrozije imao pravu vjeru i ortodoksno mišljenje svjedoci su nam oci koncila i sami papa Celestin. Glavna zadaća sabora bijaše definicija *„personalis unitatis"* između božanske i ljudske naravi. Za potvrdu ove nauke oci sabora pozivaju se i na Ambrozija. U knjizi „De fide ad Gratianum," milanski biskup veli: *„Unus in utraque* (divinitate et carne) loquitur Dei Filius; quia *in eodem utraque natura est.*" Je li zgodnije mogao da izrazi jedinstvo osobe u dvije naravi? — Celestin papa na saboru u Rimu (430) pozivlje se na Ambrozija i citira njegovu pjesmu: „Veni

Redemptor gentium, — Ostedende partum Virginis; — miretur omne saeculum: — *Talis decet partus Deum.*" Ovdje je važno, što se veli: „Talis decet partus *Deum*", a ne veli se hominem. Dakle Virgo peperit Deum, Marija je Bogorodica.

Sva nauka efeskog sabora sažeta je u izrazu „Marija Majka Božja". A tako Ambrozije često nazivlje Mariju. U knjizi „De Virginibus" veli o njoj: „quid nobilius Matre Dei?" U „Expositio in Lucam" zove Mariju „Dei Generatrix, Mater Domini Verbo facta Deo plena est", a u „De Institutione Virginum" veli: „Deus ex Virgine Maria nascitur".

Razumijevanje ovih pasusa i sumnja o Ambrozijevu pravovjerju ne mogu zajedno stati.

SV. AMBROZ I MARIJINA SLAVA.

Efeški sabor, davši Mariji dični naslov: Majka Božja, okrunio je onaj kult, što su njoj ga prvi kršćanski vjekovi izrazili.

Slava Marijina glavno i prvotno je tekla iz njezina materinstva. Sveti Oci svoje slavospjeve Mariji crpili su iz njezina odnošaja prema Kristu. Tek kasnije, obzirom na povjesni razvitak, provro je drugi izvor Marijine slave: kult djevičanstva uopće a njezina naosob. Ne stoji, kao da prvi sveti oci nijesu slavili Marijino djevičanstvo, ali sve do četvrtog vijeka nije se uopće djevičanstvo puno isticalo. Četvrtim vijekom kult djevičanstva raspiruje se, jača i dolazi do vrhunca. Posve naravno, da je ovim kultom i Marijina čast poskočila; tà još davni Origen nazvao ju je „ prima inter virgines."

I baš da ovaj drugi izvor Marijine slave obilato proteče najviše je doprinio sv. Ambrozije.

Najveći slavitelj i najrevniji apostol djevičanstva. Niko kao Ambroz nije znao da izrazi veličinu i ljepotu čistoće, tog mističkog udruženja duše sa nebeskim zaručnikom.

Njegovi govori o djevičanstvu tako su bili vatreni, uvjerljivi i zanosni, da su milanske matrone skrivale kod kuće svoje kćeri i ne dale im da slušaju njegovih propovijedi bojeći se, da će sve ostaviti svijet i prigrliti djevičanstvo. Nešto baš specijalno takova ni kršćanska povijest drugi put ne bilježi. O djevičanstvu će se teško moći pisati bez imalo obzira na Ambrozijeve traktate „De Virginibus" te „De Virginitate."

Za uzor i primjer djevicama Ambroz stavlja i ističe najviše Mariju, koja je „Djevica djevicâ" i „Omnium disciplina."

Jedrinu, snagu i plastičnost Ambrozijeva jezika naslutit ćemo iz nekoliko rečenica „De Virginibus". Sit igitur — riječi su slavitelja djevičanstva — vobis tamquam in imagine descripta virginitas vita Mariae, de qua velut speculo refulgeat species castitatis et forma virtutis. — Hinc sumatis licet exempla vivendi, ubi tamquam in exemplari magisteria expressa probitatis quid corrigere, effingere, quid tenere debeatis, ostendunt. Primus discendi ardor nobilitas est magistri. Quid nobilius Dei matre! quid splendidius ea, quam splendor elegit, quid castius ea, quae corpus sine corporis contagione generavit? Nam de ceteris ejus virtutibus quid loquar? Virgo non erat solum corpore, sed etiam mente, quae nullo doli ambitu sincerum

adulteraret affectum; corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior." Na drugom mjestu Marija predvodi djevice Bogu i veli: „O quantis illa virginibus occurret, quantas complexa ad Dominum trahet dicens: Haec torum filii mei, haec thalamos nuptiales immaculato servavit pudore!"

Što čudna, ako se je ovakim govorima podigao kult djevičanstva a ujedno i slava Marijina i pripravili se duhovi na veličajnu definiciju Efeškoga sabora: *Marija Majka Božja!!*

Taki zamah djevičanstva, zamah dobra i kreposti, morao je ogorčiti i uzbuniti protivnike svake kreposti, a osobito čistoće. Ustaju Elvidije, Jovinijan te Bonoz i bore se proti djevičanstvu uopće, a napose Marijinu. Uz Jeronima diže se na obranu i Ambroz i piše treću knjigu o čistoći „De institutione virginis et Sanctae Mariae virginitate perpetua ad Eusebium," gdje je Marijino djevičanstvo potpuno i sa svakoga pogleda pretresao, raspravio i obranio.

Stoga sv. Ambrozij jest ne samo veliki veličatelj nego i branitelj slave Marijine.

Fra Karlo Nola.

Dekreti raznih koncila o bl. Djevici Mariji. —*(Decreta Mariana Conciliaria).*

Efeški sabor nije bio ni prvi ni posljednji, koji se je bavio mariološkim problemima. Mi već čitamo u Apoštolskoj Konstituciji, da je Riječ Božja postala čovjekom i od Marije Djevice, da je rođena (Mansi I 518). Antiohijska sinoda od god. 266 opisuje, kako je Djevica začela i porodila po Duhu Svetomu. Također i treća rimska sinoda od god. 369 određuje, da je uistinu Bog rođen od Djevice. No koncil efeški dao je novi mariološki implus, i osad se razni koncili bave bl. Djevicom. Ispočetka Oci koncilâ ponavljaju i tumače odredbe efeškoga koncila. Ovdje ću iznijeti razne odredbe koncila od efeškoga pa do tridentinskoga. Sve te odredbe u potpunom tekstu mogu se naći sakupljene kod *Roskovány: Monumenta de Immac. Concep. t.* VIII (374—84).

Kalcedonski koncil od god. 451 određuje, da su u Isusu dvije potpune, savršene naravi: božanska i ljudska i da je u vremenu radi našega spasenja rođen od Marije Djevice Bogorodice. Suviše, tu se određuje, da je bl. Djevica Marija bila Djevica poslije poroda i u porodu.

Prvi koncil carigradski (536) bori se proti eutikijancima, te ističe kako je ta nauka isto tako pogibeljna kao i nauka Nestorijeva, koji je tvrdio, da Marija nije Bogorodica.

Drugi koncil carigradski (553) izdao je tri dekreta o bl. Djevici. Tu se baca anatema na one, koji vele, da Marija nije Bogorodica „proprie et vere," da nije Krist rođen od Marije sveđer Djevice. — Slične odredbe nalaze u aktima III., IV. i V. toletske sinode.

Lateranska sinoda (god. 649) ponavlja nauku Otaca, da je Marija majka Božja, po Duhu Svetom začela i da je Djevica prije poroda, u porodu i poslije poroda.

Deseta toletska sinoda (god. 656) daje odredbe, što se tiče svetkovina bl. Djevice. Budući da se Blagovijest radi korizme i Uskrsa ne može

uvijek, kako treba svetkovati, to oci koncila određuju, da se u čitavoj Španjolskoj ta svetkovina slavi na 18 decembra t. j. 8 dana prije Božića.

Treći Carigradski koncil (god. 680) ponavlja nauku prvih koncila o Bogorodici.

Na sinodi u Mainzu (god. 813) izbrajaju se svetkovine zapovjedne, a među njima i *Uznešenje bl. Djevice* i *Purificatio S.Mariae.* — Sinoda u Achenu (god. 818) naređuje, da se na te dvije svetkovine čitavo oficije govori.

Četvrti carigradski koncil (god. 870) spominje nauku efeškog sabora o Mariji-Bogorodici i tu nauku potvrđuje.

Engleška sinoda u Enhamu (1009), naređuje, da se bl. Djevica štuje najprije postom, a onda izvanjskim svečanostima.

Sinoda u Pennafilu, u Španjolskoj (god. 1302) naređuje, da se svaki dan poslije kompletorije pjeva „Salve Regina," s versikulom *Ora pro nobis* i molbama *Concede nos famulos tuos, Ecclesiae tuae; Deus omnium.*

Sinoda u Avignonu (1326) određuje da se subotom missa „De Beata Maria" u svim crkvama svečano pjeva. Isti dekret ponavlja druga avinjonska sinoda od god. 1337.

Londonska sinoda (god. 1328) određuje da se „festum Conceptionis" svečano slavi.

Pariška sinoda (god. 1346) daje naredbe o govorenju „triju Zdravih Marija" prema uputama Ivana XXII; dok sinoda u Angersu (1365) naređuje pod zapovijed da se *„Matutinae et aliae Horae de B. Maria singulis diebus solemniter decantentur".*

U južnoj Francuskoj u Lavaur, god. 1368 održala se je sinoda, gdje se određuje „sub paena excomunicationis" da kad sunce izlazi zazvone zvona, i određuje molitve i proštenja. — Kelnska sinoda (1423) ustanovljuje svetkovinu na čast žalosti bl. Gospe.

Koncili bazelski i tridentinski znameniti su što se tiče N. Začeća.

Jedno od prvih pitanja, što su ih na koncilu u Baselu (1435—1439) podigli teolozi iz Francuske, Španjolske i Njemačke bilo je pitanje o N. Začeću. Razvijala se je silna borba koja je dugo trajala. Privilegij Marijin branio je franjevac Petar Perqueri i Ivan Gonzales (Segovski), a proti žestoko je ustajao general Ivan de Montenegro i Kardinal Turrecremata. I god. 1439 koncil proglasi Marijin privilegij „katoličkom istinom." No te godine koncil je bio skizmatičan i dekret nije postao universalnim zakonom.

Na koncilu tridentinskomu ponoviše se opet borbe. Kardinal Pacecho bio je pobornik Marijina privilegija. Imao je uza se glasovitoga teologa franjevca A. de Vega, a onda Jeronima Lambardella i sve druge franjevce. Kardinal Pacecho redigirao je pomirljivu formulu, da koncil ne će da zasad definira ništa, premda „pobožno vjeruje" da je Majka Božja začeta bez grijeha. Proti ovoj redakciji podiže se silna borba. Govorio je Mons. Bertano. Istaklo se je također, kako ne bi bilo uputno vrijeđati školu sv. Tome koja iskreno štuje bl. Djevicu. Da se duhovi umire, bijaše izbačeno iz dekreta „pobožno vjeruje".... Ipak, koncil je dao znati, da je Marija bez grijeha začeta, kako to ističe i Pijo IX u buli „Ineffabilis Deus".

Marija je „Negotium saeculorum." Tekom vijekova teolozi i crkveni dostojanstvenici istraživali su, koji još dragulj fali u kruni Nebeske Majke; što treba uvesti da se dostojnije štuje i časti. Ovaj plemeniti posao nastavio se je i poslije koncila tridentinskoga i danas se nastavlja po raznim učilištima i sinodama. Danas se pripravlja dogmatizacija dviju istina: o Marijinu Uznešenju i o Njezinom Posredništvu. Ako ove istine sam Papa ne proglasi vjerskim člankom, o tome će zacijelo biti govora na prvom koncilu.

Dr. Matija Radojković

Franjevački pisci o Neoskvrnjenom Začeću. — *(Bibliotheca Franciscana de Immaculata Conceptione).*

Kardinal Merry del Val u jednoj poslanici generalu Franjevačkoga Reda veli: „Od početka svoga Vaš Red, a početnik je bio isti Frano, usisao je kao slatko mlijeko ljubav prema Neskvrnjenoj; a tu ljubav kasnije, držeći se naputaka časnog naučitelja Škota, tako je gajio i uvećao, da je postao glavnim braniteljem nauke, da Marija nije znala za ikakvu ljagu, i ujedno se pokazao dostojnim, da ga Marija primi u posebnu svoju zaštitu." Drugi jedan pisac u „Civiltà Cattolica (vol. 10 pag. 704.) veli „Franjevački Red baštinio je od svog Utemeljitelja osobitu ljubav i pobožnost prema Majci Božjoj, te između svih Redova, što su u Crkvi cvali, može da se pohvali s najvećim brojem izvrsnih pisaca, koji su veleučenim svojim raspravama dokazujući i slaveći Marijine odlike uspjeli da divno prošire njezino štovanje u kršćanskom puku."

Takovih pisaca, koji su pisali o Mariji, a napose o Neoskvrnjenom Začeću, broji Franjevački Red veliko mnoštvo; „Acta Ordinis Fratrum minorum," jubilarni broj god. 1912., donosi ih više od 400; a sigurno da ih je mnogo izostalo.

Iznijet ćemo samo nekoliko znamenitijih.

Joannes Duns Scotus, rođ. oko 1270. u Engleskoj, † 1308. u Kölnu. Što je on učinio za Neoskvrnjeno Začeće kaže nam samo jedan veras neke srednjovječne pjesme o Škotu: *„Decus hoc debet illa tibi,"* (Ovu odliku (Neoskvrnjenog Začeća) ona (Marija) duguje tebi (Škotu.)

Petrus Aureoli god. 1314. napisa „Tractatus de Conceptione B. V. M." Izgleda da je ovo prva knjiga napisana od franjevaca na specijalnu obranu Neoskvr. Začeća.

Joannes Bassolis, Škotov učenik. Toliko ga je Učitelj cijenio, da je govorio, kad ne bi nikoga bilo u dvorani za predavanja, bilo bi dovoljno slušaoca, kad bi se tu našao sam Bassolis. On se drži i slijedi glasovito Škotovo razloženje: „Decuit, potuit, ergo fecit."

Franciscus Mayronis, valjda najglasovitiji Škotov učenik. God. 1323. na zahtjev Ivana XXII. postigne u Parizu doktorat; kasnije bi prozvan, „Doctor acutus et illuminatus." Bio je ispovjednik sv. Eleazara. Napisao je više djela, među kojima i četiri o Neoskvrnjenom Začeću.

Joannes Rota držao je govore o Neoskvrnjenoj u Gerundi u Španjolskoj oko god. 1390. Zbog tih govora onamošnji inkvizitor baci ga u tamnicu, od koje ga oslobodi zagovor kralja Martina I.

Joannes Maria Zamora († u Veroni 1649.) napisao je o Neoskvrnjenom Začeću šest knjiga, od kojih knjiga „De eminentissimae Deiparae Virginis Mariae perfectione„ bi stavljena na Indeks.

Lucas Wadding, glasoviti analista Reda, umro u Rimu god. 1657., posebnim traktatom dokazuje, da smrt Bl. Djevice ne smeta ništa Neoskvrnjenom Začeću.

Petrus de Alva et Astorga († 1667) drži se da je najplodniji pisac o Neoskvrnjenom Začeću. O tom predmetu napisao je 23 razne knjige. Glavni mu je cilj: braniti privilegij Neoskvrnjene Djevice. „Da obranim Marijinu čast, veli sam u knjizi „Radii Solis" i da iznađem istinu toliko sam knjiga prevrnuo, izvornika pretražio, biblioteka obašao, starih rukopisa iz tmina iskopao, od moljaca obranio, zemalja proputovao, toliko noći ne spavao, svega se dotakao, ništa neokušano ne ostavio, da odsada svak može da govori i piše po istini, sa znanjem i sa sigurnošću, i da može suditi, gdje je istina, kod mene ili kod mojih protivnika." Tako jak, bojovan karakter nije začudno, da je gdjegod i prešao mjeru u načinu, za to su mu neka djela bila stavljena na Indeks, ali se u novom Indeksu ipak ne nalaze

Među ovim piscima značajno mjesto zauzimlju pisci javnih koncertacija ili disputa.

Franjevci, glavni braniči Neoskvrnjenog Začeća, mnogo puta morali su da javno brane svoje naučavanje i da pobijaju proturazloge protivnika. Običajno bi to bila javna rasprava između jednog franjevca, koji je branio *pro Neoskvrnjenom Začeću,* i jednog, većinom dominikanca, koji je držao kontra; ili bi koji franjevac samo pismeno pobijao argumente protivnika i dokazivao tezu o Neoskvrnjenoj.

Među prvim ovakovim kontroversistima ističe se *Joannes Marchely,* provincijal u Engleskoj, † 1376. Imao je često rasprave sa Guljelmom Jordanom O. P., profesorom u Oksfordu.

Joannes Vitalis iz Španjolske po naredbi universe u Parizu napisa god. 1387. „Defensorium seu Apologia pro immunitate V. Mariae a peccato originali adversus Fr. Joannem de Montesono O. P. ejusque asseclas."

Ludovicus de Carvajal prisustvovao je kao teolog, koncilu u Tridentu, napisao je proti Spina Pisanus O. P. „Declamationem", raspravu, koju je držao u Parizu god. 1541.

Od svih kontroversista najviše se je istakao *Franciscus Sampson,* god. 1475. izabran za generala Reda. U Rimu je držao god. 1477. javnu disputu sa Vicencijem de Bandellis O. P. Raspravi je prisustvovao papa Siksto IV. *Sampsonova* oštrina uma i vještina argumentiranja tako je papu zadivila, da ga je nazvao *Samsonom,* što je takom lakoćom odgovarao na poteškoće protivnika, kakovom se je Samson oslobađao od zasjeda Filistejaca.

Među Marijinim piscima ima lijepi broj svetaca i blaženih. Prvi među njima:

Bl. Rajmund Lullus († 1315) nazvan „Doctor Illuminatus". *Bl. Bernardin a Feltria,* utemeljitelj Montium Pietatis, branio je Neoskvrnjeno Začeće riječju i perom; bio je pripravan pače da za tu istinu pred milanskim

vojvodom podnese t. zv. „probationem ignis." *Sv. Bernardin Sijenski* napisao je više djela o Mariji. *Sv. Ivan Kapistran,* pobjednik pod Beogradom, sam nam svjedoči, da je napisao traktat o Neoskvrnjenoj, da su mu ga iz samostana ukrali.

Sv. Paškal Baylon, prosti brat lajik, napsiao je više traktata, a jedan i o Marijinom Začeću.

Neki su pisali prestavke papama i vladarima u svrhu obrane Neoskvrnjene.

Bl. Bernardin de Bustis piše Inocentu VIII., *Petrus Thomas* Ivanu XXII. i Ivanu Aragonskomu, *Antonius Dasa* Pavlu V. a *Margarita Austrijska,* klarisa, kći cara Maksimilijana, piše prestavku Grguru XV.

Franciscus Sosa bio general i biskup u Segoviji. Filip III. španjolski šalje ga papi Pavlu V. moleći ga da napokon dokonča kontroversiju o Neoskvrnjenom Začeću. Sosa je napisao i više djela u ovom smislu.

Ne samo prozom nego i versom slavili su Franjina djeca svoju Majku. Bilo ih je više i u starije i u novije doba. Osobito se je istakao *Balthasar Van der Beeken,* Belgijanac. Među ostalima spjevao je 106 (sto i šest) „Chronica Acrosticha" Neoskvrnjenoj u čast i slavu.

I sestre Klarise širile su slavu Neoskvrnjene. Od više ih spominjemo *Maria Magdalena de Cruce,* koja je oko god. 1653. napisala 3 voluma o Neoskvrnjenom Začeću.

Imamo i nekoliko slavenskih pisaca, koji su slavili Djevicu bez ljage. *Bl. Ladislav a Gielnowio* napisao je više govora i pjesama u čast Neokaljanoj. *Bl. Ivan a Lipnica* piše prestavku Sigismundu III., poljskom kralju, da se zauzme za proglašenje dogme Neoskvrnjenog Začeća. Iz naših krajeva imamo: Agapitus Dalmata, Thomas Illiricus, *Franciscus Glavinić* izdao u Veneciji god. 1634. „Analisis de Immaculata Concept. B. V. M."

Imamo Slovenca P. *Angelicus Hribar* poznata zbog svojih uglazbenih pjesama Neoskvrnjenoj „Venec Mariji Kraljici." Naš najznamenitiji pisac jest svakako *Matej Ferkić,* rodom s Krka, glasoviti Škotista, dika Padovanske universe, umro je u Padovi god. 1669, a bilo mu je više od 90 godina. Godine 1632. izdao je „Praecursor de Beatissimae Virginis Immaculatae conceptu."

Franjevački Red, kako se vidi, može da se podiči sa lijepom kitom svojih sinova, koji su branili i obranili, najdragocjeniji biser svoje Majke!

Fra Karlo Nola

Da li je bl. Djevica Marija umrla i pokopana bila u Efesu ili Jerusalemu ili Bulbul-Dagh-u? — *(Utrum beata Virgo Maria vel Ephesi vel Jerusalem vel Bulbul-Dagh mortua sepultaque fuerit?).*

Prigodom 1500 godišnjice proglašenja *materinstva Božjega* bl. Djevice Marije bilo je nekih, koji su na osnovi riječi efeskog sabora:

„Gdje su bogoslovac Ivan i djevica Bogorodica sveta Marija", zaključivali, da je prečista Djevica sa sv. Ivanom u Efes došla i tu kad je priminula, bila pokopana.

Riječi efeskog sabora po sebi nijesu jasne. One nam ne kažu izrečito, da je u Efesu bila prečista Bogorodica, ni da je tu preminula, ni poko-

pana. Arheologijske iskopine ovih zadnjih trideset godina nijesu otkrile nikakva traga o grobu Marijinu. Razni hodočasnici nakon prvog stoljeća poslije Krista pa naprijed, koji su imali prigode, da pohode Efes, nikad ne spominju *grob Marijin*. Polovicom II. vijeka, „Acta Joannis," koja je napisao Lucius Marinus, svjedoče, sv. Ivan kad je došao u Efes, da je bio već vrlo star i da ga nije pratila nikakva žena. Polikrat, efeski biskup oko 190, apsolutno nezna, da je bl. Djevica bila u Efesu. Njegova poslanica dokazuje nedvojbeno, da bl. Djevica nije preminula u Efesu. [Sr. Eusebije H. E. V, 22. Migne, P. G. 20, 489; 493].

G. 1896 nove iskopine u okolini Efesa „Panaghia Capuli" ili „Bulbul-Dagh", kao objave Ane Katice Emmerich dadoše nekima prigodu, da su počeli misliti, da je tu bl. Djevica bila i preminula. Objava Ane Katice Emmerich, kaže Klement Brentano, nema nego „čistu ljudsku vrijednost" [Heidet L et Pirot L, Assomption u Dict. de la Bible. Suplément. Paris 1928. Sv. III—V, 648] „Zbor Obreda" čak je isključio iz procesa beatifikacije časne dülminske augustinke sva djela, koja je Brentano Klement obijelodanio pod njenim imenom. Sv. Birgita Švedska [Revelationes seraph. matris. S. Brigittae, Nuremberg 1521, str. 615] priča, da joj se je prikazala 8. IX. 1371. bl. Djevica i rekla: „Poslije moje smrti ja počivah u ovom grobu, iz koga bjeh prenešena u nebo posred veselja slavodobića i beskonačne slave." Ona kao i Marija d' Agreda [Cabrol F, Assomption u Dict. d' Archéologie et de Liturgie. Paris 1924. T. I, 2996] stoje, da je bl. Djevica preminula i pokopana bila u Jerusalemu.

I *arheologija* i *povijest* i *mjesna predaja obaraju*, dakle, vrijednost efeskoj tezi u Bulbul-Daghu.

Prema znanstvenom izvještaju izaslanog povjerenstva arheologijskog bečkog instituta 1906, koje je proučavalo ruševine Efesa i okoline, „Panaghia Capuli" je malena crkva iz Srednjeg vijeka. Povijest dokazuje, da vjerovanje, koje se osniva na nejasnom tumačenju navedenih riječi efeskog sabora, ne potječe nego iz petog stoljeća poslije Hrista. Mjesna predaja kaže, da „Panaghia Capuli" =; („Svasveta Vrata", Kuća) prije dolaska Turaka 1308 bila je nekoć posvećen hram Diani, pretvoren iz prvih dana kršćanstva u kršćansku crkvu, kasnije posvećen odvjetnici efeskoj bl. Djevici Mariji, adoptivnoj majci sv. Ivana, asijskog apostola.

Ovim se efesko pitanje o dolasku i smrti bl. Djevice Marije stavlja na stranu, a jerusalemska teza ima pretresti i ispitati.

Kad je Juvenal, jerusalemski biskup 451 došao u Carigrad, car Marcijan i carica Pulherija zapitaše ga, da ih izvijesti o tijelu bl. Djevice Marije. Juvenal im priča prastaru, nenapisanu apostolsku predaju, kako je bl. Djevica presveto preminula i nakon tri dana sa tijelom bješe uznešena na nebo. O. Barnaba Meistermann [Guide de Terre Sainte. Paris 1923, str. 185] donosi plan crkve: „Dormitio Virginis" na Sijonu kod Coenaculum-a, gdje je bl. Djevica umrla, a na strani 236 plan crkve Uznesenja u Gethsemaniju. L. Pirot. [n. dj., 661—664] prenosi iz Abelova djela „Jérusalem" [T. II. pl. LXXXIII] izvanjsko lice, ponutricu i plan groba bl. Djevice u Gethsemaniju. Crkva je podzemna. Prethodno stubište vodi u slavini grob bl. Djevice. U ovoj crkvi pripovjedao je drugi govor sv. Ivan

Damašenski o smrti bl. Djevice. Teodosije (530), Antonin (570), Modest i Sofronije, jerusalemski patrijarhe spominju crkvu i grob bl. Djevice u dolini Josafatskoj. Budući da su bili pod zemljom, za provale Persijanaca (614) nijesu mnogo pretrpjeli, jer ih Arkulf (670) i Wilibald nađoše netaknute. Za vrijeme Hakema (1010) bješe oštećeni. Križari popraviše crkvu oko 1130 poslije negoli sagradiše kluninskim benediktincima samostan. Kad oni napustiše ovo mjesto 1187, Saraceni poruše samostan. Samo svetište bi pošteđeno i povjereno kršćanima raznih obreda. G. 1363 franjevci dođoše u posjed zgrade i žrtvenika groba Marijina. Razdijeljeni Grci podražiše muslimane protiv franjevaca samo da oni zadobiju ovo mjesto. Posredovanjem francuskog poslanika De la Haye kod Porte u Carigradu franjevcim bi povraćeno svetište 1666. Nažalost ponovno 1740 bješe istjerani. Grci 1757 po treći put domogoše svetišta, koje dandanas drže u svojim rukama zajedno sa Armencima i raskolnicima drugih obreda.

Dr. fra Juraj Božitković.

Hrvatski prijevod „Života Majke Božje", objavljena Mariji od Agrede. — *(La mystica Cividad de Dios in linguam croaticam translata).*

Marija od Agrede (1602—1665), opatica samostana N. Začeća bl. Djevice Marije u Agredi, pripadala je franjevačkom Redu, i postala je poznata u čitavom svijetu zbog svoje knjige „Mistični grad Božji", u kojoj na temelju objavljenja na dugo opisuje život bl. Djevice. Djelo je prvi put izašlo u Madridu god. 1670, u tri velika sveska *in folio*. Povijest pisanja ove knjige veoma je interesantna. Na zapovijed svoga ispovjednika, napisala je opatica Marija god. 1637 čitav prvi dio (oko 400 stranica) u samih 20 dana. Drugi ispovjednik zapovijedi, da to sve spali. Ona veoma rado učini. Opet joj bi zapovijeđeno da iznova sve napiše. Ona posluša. I sam dominikanski teolog *Ioannes a S. Thoma*, čudio se je znanju ove priprostite duvne. Svak je bio osvjedočen, da je tu *scientia infusa*, od Boga uliveno znanje. — Čim je knjiga ugledala svijetlo, munjevitom se brzinom raširi. Doskora je bila prevedena na latinski, njemački, francuski, talijanski, grčki, arapski i na druge jezike. Provincijal hrvatski, fra Ante Bačić nije mogao podnijeti, da ovo djelo naš narod ne može na svome jeziku da čita. Stoga ga obuhvati želja da ga prevede na hrvatski. No bio je, kako sam veli: „jurve vremenit", i nije se uhvao da bi mogao toliko živjeti „dabi mogao na sverhu želechu dochi". I tako on se odluči da ukratko sve kaže: da djelo priredi, pritoči na „Illiricski". Sve je bilo uređeno, kad ga smrt zateče. I poslije smrti, god. 1773. iziđe na svijetlo: „Život Majke Božje, Kraljice i Gospoje nasse, Prisvete Divice Marie, popraviteljice gria Eve, i povratiteljice milosti, od ove Gospoje ocsitovan i objavljen službenici svojoj Marii od Agride, Duvni Manastira Neoskvernjenoga Zacsecha Szerafinskoga Reda Svetoga Oca Franceska..."

Knjiga obuhvaća 12+404 str., a djeli se na 33 poglavlja. U prvom poglavlju (9—15) dokazuje se, da je Marija bez grijeha začeta; u drugom se raspravlja o rođenju i imenu Marijinu. Zatim, Navještenje bl. Djevice; Bet-

lehem, bijeg u Egipat; Nazaret; javni život Isusov; Muka; smrt bl. Gospe u Jeruzalemu...

U knjizi se nalazi najdublja teologija. To je apologija franjevačke škole u mnogim pitanjima. Tekom vremena o knjizi su se razvile razne borbe. Odmah nakon smrti Filip IV odredio je posebnu komisiju, u kojoj je bio i tomist *Ioannes a S. Thoma*, da ispita djelo. Rezultat je bio veoma povoljan. General franjevački pozivlje 6 najuglednijih teologa Reda, koji su riječ po riječ pritražili, i izjavili da nema ništa proti vjeri. Oni rekoše „probabile formari posse iudicium, revelationes has vere esse divinas". I pohvalama ne bi kraja ni konca, dok Inkvizicija ne zabrani čitanje djela. Ta odredba bi potvrđena radi disciplinarnih razloga i u Rimu. Međutim Benedikt XIII (1729) izričito dopusti, da se knjiga čita. I tako je činio i čini čitav svijet. Sveučilišta, najveći teolozi, razni Redovi izrekoše najveće pohvale o knjizi časne sestre Marije od Agrede. K. B.

Protestansko svjedočanstvo Marijina Djevičanstva. — *(Testinominium Protestantium pro virginitate Deiparae).*

U zadnje vrijeme stali su protestanti malo više paziti na Mariju. Prošle godine (1930.) protestantski teolog Karl *Bornhauser*, profesor u Marburgu, tiskao je u *Gütersloh* knjigu „Geburts und Kindheitsgeschichte Jesu". Tu on iz sv. Pisma prema „savremenom tumačenju" dokazuje, da se je Spasitelj svijeta porodio iz *djevičanskog krila Marijina*. U tu svrhu on je htio da „poboljša" prevod Ivanova Evanđelja. Versus 13. prve glave Ivanova Evanđelja glasio je: „koji nisu rođeni ni od krvi, ni od volje tjelesne, ni od volje muževlje, nego od Boga". Bornhauser to ispravlja u: „koji *nije rođen* ni od krvi... *nego od Boga*"; i to spaja sa versom 14. koji glasi: „I Riječ je tijelom postala". To bi značilo: koji (Riječ, koja je tijelom postala) nije rođen od krvi... nego od Boga .Posve onda naravno, ako Isukrst nije rođen od krvi, ni od volje muževlje, nego od Boga, da je Marijino djevičanstvo netaknuto.

Bornhauser ide dalje i isto dokazuje iz duha i mišljenja Staroga Zavjeta. „*Bezgrješnost* Isusova, *razlaže* on, traži kao nužni preduvjet njegovo porođenje po duhu. *Mesija* ne može nikako sa strane očeve vući lozu od Davida ili Jude, jer bi lično sudjelovao u grijehu svojih pradjedova i prababa."

Sa strane pradjedova sagriješio je Juda sa Tamarom i David sa Betsabejom, a sa strane prababa Rahela je bila neka javna djevojčura, a suviše poganka kao i Rutha.

Kada Josip nebi bio samo hranitelj nego i tjelesni otac Isusov, tada bi Židovi smatrali Isusa, da se je i on nalazio „u slabinama" spomenutih grješnih praroditelja, i dosljedno, kao potomak Davidov, nebi bio bez grijeha.

Bornhauseru ne smeta ništa, što stari latinski prevodi vele: Josip uziđe u Betlehem „sa svojom ženom", jer, veli on, "zaručnica se nazivlje ženom; pa sve da je ona još djevica."

Neki prigovaraju: ne može se pripustiti vrhunaravna povijest porođenja Isusova baš i stoga razloga, jer nisu složni, pače se jedan drugome protive, Matej i Luka, koji pripovijedaju njegovo naravno rođenje. Matejevo i Lu-

kino pripovijedanje za nje bi bila lijepa pjesma, kojom se je htjelo prostoj radničkoj obitelji dati slava, kao da bi potjecala od kraljevske Davidove porodice. Ovima Bornhauser dokazuje, da je između Mateja i Luke samo prividna protivnost. Sv. Matej, pišući Židovima, donosi, takovo rodoslovlje Isusovo, kojim će biti jasno, da je Isus Bogom odabrani nosioc Davidove krune i nadâ te očekivanja kuće Davidove. U tu svrhu Matej je popisao sve one, od Davida pa dalje, koji su bili nosioci kraljevskog dostojanstva; a ovi, već je David učinio iznimku, nijesu bili vazda prvorođenci, a često i iz druge linije Davidove kuće, kao n. pr. slučaj Salathijela i Josipa. Luka pak pisući poganima kazao je pravo, krvno rodoslovlje Isusovo; dokazao nam je da je on doista pravi krvni sin Abrahamov, sin Davidov.

Rodoslovlja Isusova, razloži Bornhauser, niko ne može pripisati pjesničkoj fantaziji, koji zna, kako su Židovi budno pazili na svoja rodoslovja; pače oni, koji nebi mogli pismeno dokazati svoje rodoslovlje, nebi bili pripušteni u službu svećenika i levita. Ako je pak svaki Židov, kome je bilo stalo da bude pravi Izraelita, pazio na svoje rodoslovno stablo, to su mnogu veću važnost time davali Davidovi nasljednici, potomci velikoga kralja. Kad Matej veli u versu 16. o porođenju Isusovu od Josipa, to se ima razumjeti u smislu adoptiranja; tim više što u versu 18. „na dulje pripovijeda porođenje Isusovo i osobito naglašava porođenje od djevice."

F. K. N.

KNJIŽEVNI PREGLED

P. HERMINIUS BORZI C. SS. R., *Maria hominum Coredemptrix.* Brugis (Belgii) Car. Beyaert, ed. Pontificius, 1931. In 8°, XI—108 pp.

Mnogo se je toga napisalo ovih posljednjih godina o Marijinu universalnom posredništvu, o Njezinu sudjelovanju u djelu otkupljenja. Među takovim djelima odlično mjesto zauzimlje i spomenuta knjiga O. Borzija, posvećena jubileju 1500-godišnjeg proglašenja materinstva Marijina.

Nakon što je pisac opredjelio o čemu se zapravo radi, on dokazuje u tri dijela svoje knjige, kako je Marija pridružena djelu otkupljenja i posvećenja *„in ordine intentionis..., executionis..., applicationis."* Ovaj treći dio samo je zaključak dvaju drugih. Temelj Marijina posredništva u nebu, jest Njezino sudjelovanje u djelu otkupljenja na zemlji.

Zaista, samo je jedan naš Otkupitelj — Isus Krist. No Providnost je htjela, da ovome Otkupitelju pridruži Suotkupiteljicu. Protestanti misle, da Marija nije imala nikakova sudjelovanja u otkupljenju: to bi značilo ponizivati Isusa, kao da je trebalo Njegove zasluge nadopuniti. Kat. Crkva sve to drukčije shvaća. Marija je *aktivno* sudjelovala u otkupljenju. Ona je prije svih vjekova određena, da bude majka Spasiteljeva. U protoevanđelju označena je kao Ona, koja će se boriti proti sotoni i svladati je. Marija je „negotium saeculorum". Kao što je Eva srušila rod ljudski, tako će ga Marija spasiti: *„Oemula Dei operatio!"* Eva je bila „causa activa, positiva, sine qua non peccati". Na taj način, Marija će biti uzrok spasenja, majka živućih. Njezin *Fiat* bio je potrebit za naše spasenje. Ona je *Coredemptrix* — aktivno je sudjelovala s Kristom u otkupljenju roda ljudskoga. Ona to nastavlja na nebu aplicirajući ove zasluge na zemlji dobivene. Ovo razlaganje pisac temelji na citatima uzetih iz Sv. Pisma, Svetih Otaca i crkvenih pisaca.

Treba priznati, da je riječ „Coredemptrix" novijeg datuma. Čini se, da ju je prvi put upotrebio Salmeron ili sv. Bernardin Sijenski. I neki kat. pisci nijesu baš skloni ovom nazivu. Tako na pr. Bortmann, Pohle, Billot, Rivière i neki drugi zabacuju ovaj naziv. Ipak, ako je termin nov, nauka, koja je tu izražena, veoma je stara. Kroz sve vjekove Marija je bila promatrana i pozdravljena kao drugarica Isusova u djelu otkupljenja. Uostalom, najveći crkveni auktoriteti (Kongr. S. Officii, Benedikt XV.) u raznim zgodama ovaj su termin upotrebili i tako ga praktično potvrdili. Mi dakle možemo s pravom zajedno s Papom, biskupima i danas općenito teolozima bl. Djevicu ovim slatkim imenom zvati: „Virgo Coredemptrix". Ovu je tezu pisac dobro dokazao i u tom je uspio.

Drugo je pitanje, da li je O. Borzi postigao glavni cilj knjige, da dokaže, kako je ovo i ovakovo sudjelovanje stalan temelj Marijina posredništva u nebu s obzirom *na sve i pojedine milosti.* Bit će sigurno teologa, koji će skeptičnim okom promatrati odnošaj između premisa i zaključka u knjizi O. Borzija, *latius hoc quam praemissae...!* Pisac ne vodi računa,

i kao da ne poznaje, razne teorije o zaslugama bl. Djevice. Knjiga je izašla u Belgiji, pak je morao znati barem za članke Prof. Lebona, koji su poslije rata izašli u Malimskoj reviji: *„La Vie diocesène"*. Nijesu skolastici zadnju riječ rekli u svim pitanjima. Stoga mi se čini, da je pisac i odveć jednostavan, kad zamašno pitanje o naravi Marijinih zasluga na str. 72 rješaje jednostavno nekim citatima iz sv. Pisma: „Omnino negative respondendum esse puto, ex *auctoritate* D. Thomae". Još je kukavnije rješenje o predestinaciji Krista i Marije (str. 13 sqq.).

F. K. B.

*

B. M. MORINEAU, de la Compagnie de Marie, *La Sainte Vierge* (Bibliothèque catholique des sciences religiuses). Librairie Bloud et Gay, 1929.

Svrha je ove knjige ukratko, jezgrovito prikazati razne podatke o bl. Djevici Mariji — majci Božjoj i majci našoj, tako da bi svatko mogao imati —približno potpunu sliku o ovom uzvišenom biću. Marija je centar povijesti i teologije; filozofija ne može da Je mimoiđe; mistika je prisiljena, da na Nju računa. Sve to proizlazi iz činjenice, što je Bog, kako se je lijepo izrazio Newmann, Mariji „povjerio brigu Inkarnacije". Iz ovoga se razabire, kako je pisac uzeo da obradi veoma opsežnu temu. U prvom dijelu govori o Mariji, ukoliko je majka Božja, a u drugom, ukoliko je majka naša. Marija je povjesno lice. Stoga ju o. Morineau ponajprije promatra prema povjesnim zakonima — pravilima kritike. Sv. Pismo je glavni izvor. Evanđelje nam prikazuje Mariju kao majku Isusovu. Ali osim navještenja, porođenja i muke Isusove, mi iz sv. Evanđelja malo što o Mariji znamo. Mi smo znatiželjni da doznamo tisuće detalja, što ih u sebi ovako uzvišeno biće krije. I sad nam dolazi u pomoć sv. Predanje. Ono upotpunjuje kratke, ali dragocjenjene bilješke sv. Pisma. Osim toga, imamo svjedočanstva raznih pisaca, legende, apokrife, objave — no to sve treba upotrebiti *cum mica salis.* — Ipak, povijest nam govori o izvanjskim događajima. A tko da nam pokaže nutarnji život bl. Djevice? Sveci su sakriti svijetu govoraše Newmann. A Kraljica svih sveti? Ako je svaka duša misteriozna, koliko je više Marija?! Ipak O. Morineau upotrebljuje psihološka zapažanja, posebno psihologiju svetaca. On vješto crta beskonačno veselje i žalost — veličinu i poniznost Službenice Gospodnje. — Uz povijest, mistiku i psihologiju, nailazimo u knjizi O. Morineau-a i na teologiju. Posvud je dogmatska nit protegnuta. Marija je dovela na svijest Isusa: sva je dogmatika usredotočena u Njemu. U čudoređu Crkva nasljeduje Mariju, a Marija rađa duše.

Pisac naglašuje i povjesnim činjenicama dokazuje, kako je pobožnost prema Mariji, barometar vjere i čudoređa.

O. Morineau dao nam je u ovoj knjizi na temelju teoloških, povjesnih, filozofskih, mističnih promatranja, lijepu cjelinu — sintezu o bl. Djevici Mariji.

Dr. Markov.

*

P. LUDGERUS MEIER, O. F. M., *De Schola franciscana Erfordiensi saeculi XV.* Extractum ex periodico *Antonianum* V (1930) 57—94; 157—202; 334—362; 443—474.

Među franjevačkim školama, koje su cvale u XV. vijeku, odlično mjesto zauzimlje erfurtska škola. Već oko 1221 dođoše tamo sinovi sv. Frane i ubrzo stadoše i na znanstvenom polju razvijati veliku djelatnost. Pri svršetku XIV. vijeka „studium generale" Male Braće, bijaše pripojeno univerzi, koja je tada u Erfurtu osnovana. Franjevci su imali razne katedre. Nije dakle ništa čudnovato, što su ovih posljednih godina mnogi učenjaci pokušavali da istraže ovo dosad slabo poznato polje rada. Treba spomenuti osobito imena Rittera, Benarya i H. Bückera. Njihovim stopama, pošao je i mladi franjevac bavarske provincije O. L. Meier. U opsežnoj raspravi, što ju je objelodanio u *Antonianum-u* govori o erfurtskoj školi uopće, o metodi te škole, o njezinu odnošaju prema škotizmu, itd. No O. Meier posebno raspravlja i o nauci erfurtske škole o N. Začeću bl. Djevice Marije. Prvi put iznosi na svijetlo četiri rasprave o. N. Začeću. To si izvadci iz komentara *In sententias P. Lombardi,* četiriju velikih franjevačkih naučitelja erfurtske škole: Matije Doeringa, Ivana Premera, Kilijana Stetzinga i Nikole Lakmanna. Oni su naučavali Neoskvr. Začeće bl. Djevice. Razvili su i dokazali poznati franjevački aksiom: *potuit, decuit, ergo fecit.* U njihovim raspravama nalazimo dosta poučnih i interesantnih detalja. M. Doering rješaje prigovor, da je Marija u grijehu začeta, jer da je imala kazne grijeha, na ovaj način (str. 70): „quamvis B. Virgo praeservata fuit a peccato, non tamen a sequela peccati, qua stante hac lege cumulatur meratum, modo hoc non debuit auferri. Sed quia B. Virgo, quantum erat de se, habuisset peccatum nisi praeservata fuisset, ideo poena est inflicta propter peccatum quod infuisset". I Bremer izbraja razne naučitelje „ordinis nostri", koji su dokazali Marijin privilegij: *Scotus, Petrus de Candia, Wilhelmus Warro, Petrus Aureoli, Ioannes de Ripa, Petrus Thomae, Franciscus de Maronis.* Bremer je sastavio i govor o N. Začeću. Lakmann stavlja antitezu između nauke sv. Tome, koji je učinio, da je Marija u grijehu začeta, i nauke Duns Skota „cum suis sequacibus". Veoma je zanimljivo, gdje Lakmann raspravlja, kako je Marija sačuvana od grijeha (str. 195). Navađa 15 raznih načina...

Rasprava o. Meiera sadrži u sebi mnogo poučna gradiva. Napisata je strogo znanstvenom metodom. Želimo mladom franjevcu, da ustraje na započetom istraživanju franjevačke škole.

F. K. B.

*

Dr. AUGUSTIN KILIAN, *Maria Mutter der Gnaden,* mit sieben Bildern. Verlag I. Kösel et F. Pustet — München, (s. a.) 48 pp. M. 1.

Ova bi se knjižica mogla s pravom nazvati „himan Mariji majci Bolian, zanosnim, pjesničkim stilom opisuje nekoliko zgoda iz života bl. Djevice. Počinje s Gabrijelovim riječima: „Zdravo, Marijo!" Zatim nastavlja: milosti puna; puna i kreposti... Dr Kilian u prvom cvjetiću donosi riječi protestantskog pjesnika Jungnickela (str. 5): „Nama fali majka Marija.

Mi je moramo opet dovesti k nama. Ona će procvasti kao ruža iz hladnih stjena naših crkvi..." Limburški biskup naglasuje, da je pobožnost prema Mariji put k „jednom stadu" i k „jednom pastiru".

U drugom dijelu knjige (29—48) izdavač donosi cvjetiće o Gospi uzete iz knjige biskupa Prohaske: „Majka lijepe ljubavi". U knjižici Dra Kiliana nalazi se sedam raznih Gospinih slika: navještenje; pohod sv. Elizabete; porođenje Isusovo; prikazanje u hramu; bijeg u Egipat; smrt i slava Marijina; znamenje u nebu. Značenje ovih slika lijepo je protumačio biskup Prohaska.

Knjižica je puna unkcije. Dobro će doći osobito onima, koji ne mogu i ne mare da čitaju duge, suhoparne rasprave.

Dr. Radoboljsky.

*

I. P. DIODEME SCARAMUZZI O. F. M., *La dottrina del B. G. Duns Scoto nella predicazione di S. Bernardino da Siena.* Firenze, Vallecchi, 1930. In — 8, 218 p. L. 20.

II. P. DIODEME SCARAMUZZI O. F. M., *L' Immacolato Concepimento di Maria,* questione inedita di Landolfo Caracciolo, O. F. M. († 1351). Estratto da *Studi Francescani* III (XXVIII) n. 1 (1930) 37 p.

III. P. DIODEME SCARAMUZZI O. F. M., *La prima edizione dell' „Opera Omnia" di G. Duns Scoto* (1639). Estratto da *Studi Francescani* XXVII, 34 p.

O. D. Scaramuzzi, poznata je ličnost među učenjacima sredovječne filozofije i teologije. Njegovo djelo „Il pensiero di G. Duns Scoto nel mezzogiorno d' Italia (1927)", bilo je primljeno s velikim entuziazmom i u Italiji, a posebno izvan Italije. Sad O. Scaramuzzi pripravlja među drugim suradnicima, kritično izdanje Duns Skotovih djela; On proučaje nauku franjevačkog naučitelja u sjevernoj i srednjoj Italiji da tako dade potpunu sliku skotističnog pokreta u tim krajevima. Ovdje ću u nekoliko riječi prikazati sadržaj i cilj triju gore spomenutih rasprava.

I. — O. Scaramuzzi proučaje socijalnu, apologetsko-dogmatsku, asetično-mističnu nauku Duns Skotovu, u propovjedima velikog apoštola Bernardina Sijenskoga. Čovjek ne bi vjerovao, a ipak je istina, da je praktični misionar svoje propovjedi temeljio na proučavanju oštroumnog Duns Skota. On iz njegovih djela po čitave kolone *ad litteram* prepisuje. Često sv. Bernardin veli „secundum Scotum", a ne rijetko na svršetku poglavlja čitamo: *„Haec dicit Scotus".* „Nel quattrocento" Duns Skot je bio u Italiji ne samo na spekulativnom nego i na praktičnom polju, auktoritet, dominantna ličnost. To O. Scaramuzzi dokazuje nepobitnim dokazima, konfrontirajući propovjedi sv. Bernardina sa djelima Duns Skotovim.

Talijanski Apoštol upoznaje u oštroumnom naučitelju velikog sociologa, i kao temelj svojih propovjedi o privatnom vlasništvu, o bogastvu, restituciji, uzimlje Duns Skotovu nauku. O. Scaramuzzi donosi u primjedbama s jedne strane Duns Skotov tekst, a s druge strane riječi sv. Bernardina. Tu je ne samo idejna nego i literalna sličnost. — Problem restitucije proučaje sv. Bernardin u 8 govora. Vođ mu je Duns Skot. A ti govori sačinjavaju takav traktat, da može stati uz traktate modernih moralista i pravnika.

Sv. Bernardin bio je i pučki apologet XV vijeka. Znameniti su njegovi govori o vjeri, kraljevstvu Kristovu, ispovjedi, euharistiji... I opet apologetsku bazu sačinjava Duns Skotova nauka. U svojim govorima o bl. Djevici Mariji, sv. Bernardin naučaje Duns Skotovu nauku o Neoskvrnjenom Začeću bl. Djevice. Marija je Kraljica i ljudi i anđela. Predestinacija Krista Kralja i Njegove majke Marije! Stoga Marija gospodari nad svim stvorenjima: „Lege successionis et haereditario iure totius universi debetur B. Virgini primatus et regnum" (str. 141).

U zaključku (str. 201—203) O. Scaramuzzi donosi službene izjave Eugena IV i Nikole o nauci sv. Bernardina. On je nazvat „praeclarissimus fidei catholicae praedicator et instructor rectissimus". On je oživio Kristovo Evanđelje po svoj Italiji"; njegova je nauka *spasonosna, izvrsna, nebeska*... On je ponizivao duhove, obraćao grešnike, šibao kamatnjaštvo ... Pisac zaključuje, kako bi o ovom morali razmišljati oni, koji još i danas sumnjaju u pravovjernost Duns Skotove nauke. Pape uzvisuju i hvale nauku sv. Bernardina, a ta je nauka ili inspirirana na Duns Skotovim djelima ili *ad litteram* odatle uzeta...

Djelo o. Scaramuzzija od velike je važnosti. Napisato je historičnokritičnom metodom. Stil je lagan, ugodan, tako da se djelo od dragosti čita. Plod je dugog i ustrpljivog ispoređivanja Duns Skotovih djela s djelima sv. Bernardina. Mnogo će pridonijeti za upoznavanje škotističnog pokreta u Italiji i franjevačke škole.

II. — Među skotistima prve polovice XIV vijeka odlično mjesto zauzimlje franjevac Landulfo Caracciolo, biskup u Amalfi. O njegovu životu i radu na dugo je govorio O. Scaramuzzi u svome djelu: „Il pensiero di G. Duns Scoto nel mezzogiorno d' Italia". Sada pisac prvi put iznosi na svijetlo Caracciolinu raspravu o Neoskvrnjenom Začeću bl. Djevice. Rasprava se dijeli u šest članaka „per modum conclusionum". Caracciolo brani veoma lijepo nauku Duns Skotovu: iz njegovih spisa čitave ulomke prepisuje. To osobito vrijedi za onaj argumenat, što ga je oštroumni naučitelj formirao: „perfectissimus mediator..." Caracciolo ističe, da je nemoguće i pomisliti, da je Marija bila u grijehu začeta. Ta onda bi bila manja od anđela, koji grijeha nijesu imali. A da je umrla toga časa, zar ne bi bila osuđena? Suviše, Eva je bila stvorena nevina, a *fortiori* morala je biti takova majka Stvoritelja i Otkupitelja našega. Učenik Skotov naglašuje, kako ništa ne smeta, što je Marija rođena *per seminalem generationem*, jer grijeh nije u tijelu nego u duši. Spominje razna čudesa, kojim dokazuje, da treba svetkovati Marijino Začeće. Napokon, u šestom članku odgovara na razne prigovore. Daje pet pravila, kojih se treba držati u tumačenju biblijskih i patrističnih tekstova, koji se navađaju proti Marijinu privilegiju.

Kako se može razabrati iz ovog razlaganja, rasprava L. Carocciole svestrano promatra pitanje o N. Začeću, i može se ubrojiti među ljepše traktate skotistične mariologije. — O. Scaramuzzi popratio je izdanje ne samo uvodom od 12 stranica nego i brojnim, poučnim bilješkama.

III. — Waddingovo izdanje Duns Skotovih djela svraćalo je na se odavna, a osobito ovih posljednjih godina, pozornost kritika. O. Scaramuzzi

daje nam povijest toga izdanja. Generalni kapitul Reda u Toledu 1633 odredio je, da se pošto poto izdadu sva djela Marijanskog Naučitelja, u posebnom izdanju. Motiv je bio, jer dotadanja izdanja bila su manjkava i nije se u Redu mogla uzdržati stalna jednačica u naukama „ut quantum fieri poterit, conservetur, etiam in Ordine nostro, uniformitas philosophicarum sententiarum Subtilissimi nostri Doctoris..." Ova zadaća bila je povjerena glasovitom L. Waddingu. On je već otprije imao pred očima taj cilj, ali ga nitko nije bodrio, da se dade na tako težak posao. „Laudabant", veli on, „non promovebant". On je imao za glavne suradnike profesore koleđa Sv. Izidora: O. Antu Hiqueya i O. Ivana Poncija. Čitavo izdanje od 12 svezaka *in folio* bilo je gotovo kroz same četiri godine. Pravo čudovište djelatnosti! Uspjeh je bio izvanredan. Kroz dvije godine svi su primjerci bili raspačani. — O. Scaramuzzi donosi razna mišljenja o ovom izdanju. Str. 27—29, donosi analizu rezultata, što sam ih iznio u djelu „Les commentaires de J. Duns Scot sur les quatre livres des Sentences". O. Scaramuzzi veoma se povoljno izrazuje o tim iznašašćima. „Il P. Balić giustamente osserva" (str. 27) „Balić giustamente giudica..."

O. Scaramuzzi zauzimlje jedno od prvih mjesta u današnjem skotističnom pokretu. Resi ga uz veliku erudiciju i marljivost, objektivnost i nepristranost. To mu i protivnici skotizma priznaju. Želimo, da i njegova djela i kod nas naiđu na uspjeh, koga zaslužuju. Balić

*

I. M. GRABMANN, ***Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung, Mitteilungen aus ungedruckten Ethikkommentaren.*** (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Philos.-hist. Abt. Jhrg. 1931, Hft. 2.) München, R. Oldenbourg, 1931. In-8, 86 p.

II. M. GRABMANN, ***Mittelalterliche lateinische Uebersetzungen von Schriften der Aristoteles — Kommentatoren Johannes Philoponos, Alexander von Aphrodisias und Themistios.*** (Sitzungberichte der Bay. Ak. der Wissens. Phil.-hist. Abt. Jhg. 1929, Hft 7). München, R. Oldenbourg, 1929. In8, 72 p.

III. M. GRABMAN, ***Die Lehre des Jacob von Viterbo*** († 1308) ***von der Wirklichkeit des göttlichen Seins.*** (Sonderheft aus „Philosophia Perennis. Abhandlungen zu ihrer Vergangenheit und Gegenwart. Festgabe Joseph Geyser zum 60. Geburttage) p. 211—232. Regensburg, 1930.

Mons. Grabmann i kod nas je dobro poznata ličnost. On je auktoritet u pitanju skolastike. Neprestano objelodanjuje rasprave, članke, koji su s više gledišta poučni i otvaraju put k daljnom istraživanju. Ovdje ću se osvrnuti na ove rasprave, koje su izašle posljednje dvije godine.

1. — Na 10 dec. 1270 osudio je pariški biskup Stjepan Tempier 15 teza, od kojih je 13 averoističkih, a dvije su sv. Tome Akvinskoga. Na 7. ožujka izdade on i drugu osudu od 219 averoističkih i aristoteličnih propozicija, među kojima je bilo i 9 sv. Tome. Tu nalazimo pogubne nauke o Presv. Trojstvu, o Euharistiji, eshatologiji, a također dosta ih je etičnih: o

našoj sreći i svrsi života našega. Vrhovni cilj i sreća jest u proučavanju filozofije; mudri su samo oni, koji su filozofi: „Quod non est excellentior status, quam vacare philosophiae. Quod sapientes mundi sunt philosophi tantum". Nema svrhunaravne sreće; sreća je samo na ovoj zemlji. Čovjek poslije smrti gubi sve: „Quod homo post mortem amitit omne bonum".

Antropocentrični pravac ove nauke o sreći, zapaža se posebno u propoziciji, da blaženstvo ne može neposredno doći od Boga, jer je to u prvom redu djelo naše: „Quod felicitas non potest a Deo immitti immediate". Mons. Grabmann uzeo je za zadaću, da istraži, da li i ukoliko se one osuđene propozicije nalaze u spisima profesora fakulteta „artium: Artistenfakultät". On se uglavnom ograničuje na propozicije etičkog, religioznosvjetskog nazora.

Ponajprije münchenski profesor proučaje latinski Averoizam u kritici njegovih teoloških protivnika kao što i u spisima dvaju glavnih pobornika: Sigera Brabantskog i Boecija Dacijskog. Mnogi su se skolastici borili proti averoistima. Grabmann ističe (str. 6) kako je Dr K. Kržanić proučio literarnu djelatnost franjevačke škole u borbi proti pariškim averoistima. No svi ti sredovječni protivnici aveoizma malo nam i nimalo pomažu da pronađemo temelj, vrelo osuđenih propozicija od 1277. Nedavno je pokušao dominikanac Gorce da dokaže, kako je *Summa contra Gentiles* sv. Tome, glavni spis proti pariškim averoistima i da se ovdje mogu naći osuđene teze od god. 1270: njih pobija i sv. Toma. Grabmann se posvema ne slaže s izvodima o. Gorce-a. Spisi Sigera Brabantskog i spisi Boecija Dacijskog, koje je nedavno otkrio Grabmann, pomažu nam da pronađemo temelj nekih od teza osuđenih god. 1277. No to je tek nešto! Uz Sigera i Boecija ima bezbroj drugih. To je dosad posvema neobrađeno polje! Profesori fakulteta „artium" napisali su logične, filozofske traktate, a posebno komentare Aristotelove Elik Nihomehu: sve je to u gustu tamu obavito! M. Grabmann baca svijetla i na to područje. On na temelju rukopisa proučaje četiri komentara napisata u doba Sigera Brabantskog, i dokazuje, da se tu *ad litteram* nalaze etične propozicije, koje je osudio pariški biskup god. 1277. Dva su komentara anonimna: jedan se nalazi u rukopisu F 13 gradske biblioteke u Erfurtu, a drugi u rukopisu 485 erlangenske biblioteke. Druga dva pripadaju Egidiju Orleanskom, koji nije dominikanac kao što je Haureau mislio, i Antonu iz Parme. Mgs. Grabmann proučaje latinski averoizam u kontrastu s komentarima etike Aristotelove, što su ih sastavili teolozi, a osobito Gvido Terrani, Al. Veliki, sv. Toma itd. U zaključku naglašuje značaj averoizma; njegov popularitet i utjecaj u dojdućim generacijama.

Rezultat istraživanja Mgra Grabmanna od velike je važnosti za povijest lat. averoizma, kao što i za povijest filozofije i teologije skolastične.

II. — U početku XIII vijeka proučavala su se na pariškoj universi razna djela grčkih filozofa prevedena na latinski jezik. Tu susrećemo ne samo Aristotelove spise nego i komentare Stagirite. Utjecaj tih komentatora bio je velik na sredovječnu teologiju i filozofiju. Thurot, Cousin, Birkenmajer i drugi bavili su se tim prevodima. No nitko nije zasnovao

tako sistematično istraživanje kao Mgr. Grabmann. U ovoj raspravi iznosi svoja otkrića o prevodima djela triju grčkih komentatora Aristotelovih spisa: Ivan Filiponos (Iohannes Grammaticus), Aleksandar Afrodizije i Temistije

Iz zlatnog vijeka skolastike, samo nam je jedno djelo na lat. jeziku poznato pod imenom Ivana Filoponosa. To je 4—9 poglavlje treće knjige *De anima*. Tko je preveo ovaj ulomak? Birkenmajer, Pelzer i drugi uopće misle, da je to prijevod W. Moerbeke. Grabmann donosi toliko i takovih argumenata proti ovom mišljenju, da izgleda da nije Moerbeke. Zašto je prevodilac preveo samo ovaj ulomak? U *cod. Vat. lat.* 2438 gdje se nalazi taj prijevod, čitamo ovu notu: „Reliqua huius operis non judicavi portere transferri". Ovaj je dio važan za psihološka pitanja. Skolastici su se borili proti averoističkim psihološkim teorijama, pak ih je zanimalo, kako je u tom pogledu Filoponos tumačio Stagiritu. — Prvi skolastik, koji se pozivlje na komentar Filoponosa jest Egidije rimski; a onda Radulfus Brito, Bate Malinski itd.

U drugom dijelu rasprave osvrće se Grabmann na latinske prijevode djela Aleksandra Afrodizija: „De fato." i „De anima"... Ti se komentari nalaze u *Vat. lat.* 16096 i u cod. 233 koleđa *Corpus Christi* u Oxfordu. Tko i kad je preveo ova djela, ne može se ništa stalna reći. Nije isključeno, da je prijevod nastao u 12. vijeku i da je djelo sicilijanske prevodilačke škole. Skolastici su se rado bavili pitanjem „de fato". Kod nekih, a osobito kod Al. Velikoga, opaža se uporaba djela Afrodizijeva.

Skolastika je imala i latinski prijevod dvaju djela Temistija: komentar u *Analytica Posteriora* i *De anima*. Prevoditelj je Gerardo Kremonski.

Iz ovog kratkog prikaza, razabire se, kako je Mgr o latinskim prijevodima grčkih filozofa iznio nove poglede, nove rezultate, koji znače jedan korak naprijed za skolastičnu teologiju i filozofiju.

III. — Riječi Sv. Pisma: „Qui est misit me ad vos" (Exod. 3, 14), bile su povodom, da je u 13 i 14 vijeku mnogo puta bilo postavljeno pitanje: „Utrum hoc nomen „qui est" sit maxime nomen Dei proprium". Kao skripturističke dokaze za to navađali su skolastici razne tekste Grgura Nazijazenskog, Hilarija, Jeronima itd. Aleksander Haleški u svojoj *Summa Theol.* proučaje, na koji se način mogu pripisati Bogu pojmovi *essentia, existentia, ens, qui est.* Njegov učenik sv. Bonaventura u jednom klasičnom poglavlju svoga velebnoga djela *Itinerarium mentis in Deum* živim bojama opisuje biće Božje. Pri svršetku 13 i početkom 14 vijeka, živo se raspravlja u Parizu o pitanju, da li se pojam bića može u pravom smislu Bogu pripisati; auktori se ne slažu u odgovorima. Dosta je spomenuti Magistra Echarta, koji je naglašivao da je misao umovanje nešto većega i prvobitnijega nego biće i stoga Bog nije „ens" nego „intellectus". Osim toga među osuđenim propozicijama od god. 1277 nalazimo i ovu: „Quod Deum esse ens per se positive non est intelligibile; sed privative est ens per se". Biblioteke sakrivaju mnogo toga, što bi nam pomoglo da stvorimo cjelokupnu sliku ovih borba u tako dubokom pitanju. Mgr Grabmann iznosi na svijetlo raspravu augustinijanskog teologa Jakova Viterbijskoga, koji je završio svoje nauke kao Magister u Parizu god. 1293,

zatim god. 1302 imenovat nadbiskupom u Beneventu i umr'o 1308 kao napuljski nadbiskup. Njegove „questiones Parisiis disputate de predicamentis in divinis" nalaze se u rukopisima u Napulju, Rimu i Bordeauxu. Mgr. Grabmann proučaje prvo pitanje: „Utrum Deus dicatur vere ens". Jakov Viterbijski nakon što je jasno opredijelio stanje pitanja, razne teorije iznio ,označio što je *ratio entitatis* u Bogu i stvorenjima, te koja je tu razlika — poslije tog dugog raspravljanja zaključuje, da je Bog uistinu i u pravom smislu *ens*. Mgr Grabmann ističe antitezu između ove nauke Jakova Viterbijskog: „Deus est vere ens" i nauke magistra Echarta: „Deus est intellectus et intelligere et non est ens vel esse. Deo non convenit esse nec ens, sed est aliquid altius ente". Ovo je klica njemačkog idealizma!

Fonsegrive govoraše, da istina, koju proglasuju samo jedna usta nema onoga bogastva, one punine, koja istini pripada. Treba upoznati čitav kor duhova, koji tu uistinu pjeva! Dosad su mnogi držali, da skolastiku sačinjavaju tri, četiri ličnosti i dosta je uzeti njihova djela u ruke, da se upozna ljepota i bogatstvo velikog srednjeg vijeka. Mgr Grabmann pokazuje nam drugi put. Treba upoznati milieu, historični kontest, one diskorde sredovječnih pjevača. Münchenski profesor svojim radovima ostavio je u tom pravcu trajnu uspomenu.

Dr. Balić.

*

M. SCHMAUS, ***Der Liber propugnatorius des Thomas Anglicus und die Lehrunterschiede zwischen Thomas von Aquin und Duns Scotus.*** II. Teil: ***Die Trinitärischen Lehrdifferenzen.*** Bd. 1. ***Systematische Darstellungen und historische Würdigung.*** Bd. 2. Anhang, Texte (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters XXIX). — Münster in W., Aschendorff, 1930. In—8, XXVII—666 et 334* P. Mk. 45.50.

Početkom 14. stoljeća, neki dominikanski učenjaci, sastaviše obranbene spise „Defensoria" proti napadačima sv. Tome. Tako Bernardo Gametski, Robert Herefordski, Herve Natalis, Toma Engleški (Thomas Anglicus). Ovaj posljednji napisao je djelo: „Liber propugnatorius super primum Sententiarum contra Ioannem Scotum ordinis Minorum". U ovoj knjizi dominikanski učenjak donosi točku po točku nauku Duns Skotovu, uspoređuje je s naukom sv. Tome i svim silama nastoji da obori teorije oštroumnog naučitelja. Dr. Schmaus, profesor na praškom sveučilištu, uzimlje ovo polemično djelo kao polaznu točku, da pronađe nauku o Presv. Trojstvu najznamenitijih teologa XIII i XIV vijeka; da označi postanak i razvoj trinitarnih teorija sv. Tome i Duns Skota, te razliku između ova dva sredovječna velikana. Knjiga je krcata detalja, bilježaka, tako da nije moguće ovdje prikazati sadržaj dotrinalnog razlaganja, koje obuzima preko 650 stranica. U 15 paragrafa govori Dr. Schmaus o Presv. Trojstvu uopće, a 4 paragrafa o svakoj osobi napose. K tomu dolazi uvod i zaključak. Usve 20 paragrafa. Zatim slijedi drugi dio u kojem na temelju rukopisa objelodanjuje trinitarne tekstove Tome Sultona, Richarda Fischare, Nikole Triveta, G. Warre, Ivana Readinga...

Dr. Schmaus nije se zaustavio na Tomi i Duns Skotu. On polazi na prve izvore dominikanske i franjevačke škole, prati njihov razvoj, pa se

kadšto zaliće i do naših dana. Pisac je upotrebio svu silu izdatih i neizdatih spisa XII, XIII i XIV vijeka. Spomenut ću nekoliko pisaca iz dominikanske i franjevačke škole, koje Dr. Schmaus proučaje, da se vidi, kako je uprav svestrano zasnovao svoj plan. Dominikanska škola (str. 391—442; 616—631): Roland iz Kremone, Hugo de S. Caro, Rikard Fischare, Albert Veliki, Petar de Tarantasia, Bombolognus iz Bolonje, Petar Godin, Ivan Pariški, Durando, Jakov Lozanski... — Franjevačka škola (442—472; 607—616; 641—644): Aleksandar Haleški, Bonaventura, Odo Rigaldus, Ivan Peckham, Wilim Mare, Nikola Ockam, Roger Marston, Rikardo de Mediavilla, Petar I. Olivi, W. Ware, Bartolomej Bolonjski, W. Alnewick, Bassolis, Mayronis, Aureoli, Cowton... Nije ni to dosta! Prikazata je nauka raznih pisaca augustinijanskog, karmelitanskog reda i t. d. Na temelju ovako opsežnog, dugogodišnjeg proučavanja došao je Dr. Schmaus do veoma važnih i interesantnih zaključaka.

Pri svršetku XIII. vijeka nalazimo tri glavne trinitarne teorije sa njihovim predstavnicima: sv. Tomom, sv. Bonaventurom i Henrikom Gandavskim. Teorija sv. Tome nije nego sistematizirana nauka sv. Augustina: Augustin Anselmo — Petar Lombardski — Toma. Nauka sv. Bonaventure djelo je originalnog sredovječnog mislioca Rikarda a S. Victore. Njezin korjen treba tražiti na tlu aristotelične i neoplatonske filozofije. Flamanac Henrik Gandavski stoji po srijedi. On je eklektik. I on je za sobom povukao razne učenjake, među kojima i Duns Skotova učitelja G. Waru: Duns Skot se bori proti Henriku, no ta je borba više formalna nego stvarna. On je veoma blizu i Henriku i svome učitelju Wari. I tako on se u ovom pitanju udaljuje od stare franjevačke škole. — Predstavnik aristotelizma u XIII vijeku, sv. Toma, u trinitarnim teorijama slijedi Augustina; a predstavnik augustinianizma, sv. Bonaventura, slijedi Aristotela!

Djelo Dra Schmausa sadrži i o drugim predmetima veoma poučnih podataka. Ovdje ću se osvrnut samo što se tiče njegovih refleksija o literarnom pitanju Duns Skotovih spisa.

Dr Schmaus opširno se osvrće na neke od rezultata, što sam ih iznio u knjizi „Les commentaires de J. Duns Scot sur les quatre livres des sentences. Louvain, 1927". On o tom govori na više mjesta svoga djela: str. 6—9, 19, 82, 482, 491—493, 497, 502, 515, 663... Budući da sam među ostalim ustvrdio, da ima jedan komentar Duns Skotov ***In I Sententiarum***, neizdat, te da ga je poznavao Thomas Anglicus, Dr. Schmaus morao je, da se na tu teoriju osvrne, budući da ulazi u sastavni dio njegove rađe. On je proučio rukopise, koje sam naveo. No niti jednog momenta iz tih rukopisa nije iznio, koji se u mojoj knjizi ne bi nalazio. I tako Dr Schmaus morao se je ograničiti na neke refleksije proučavajući sadržaj moje knjige. On misli, da Toma Anglicus nije poznavao „Le commentaire inaugural", i da se je ograničio na tekst, koji čitamo u Waddingovu izdanju. To i odatle slijedi, što on taj komentar ne spominje (str. 8). No Toma Anglicus ne spominje ni „malu redakciju", pa ipak Dr Schmaus morao je priznati (str. 493), da ju je Toma i poznavao i rabio. To bijaše običaj kod gotovo svih ondašnjih pisaca da izvore nijesu naznačili.

Ne stoji ni to, da je morao spomenuti taj komentar, jer bi to bolje odgovaralo njegovoj polemičnoj svrsi. Nauka Duns Skotova — veli i Dr Schmaus — u raznim komentarima nije *toto coelo* različna. Činjenica da T. Anglicus izostavlja odgovore Duns Skotove na dokaze one teorije za koju franjevački naučitelj simpatizira i odveć je značajna. To je bilo dosta za polemiku. Ovdje se odalečuje T. Anglicus od Waddingova teksta i sigurno je imao pred očima „malu redakciju". To Schmaus priznaje (str. 493). A mala redakcija" apsolutno se ovdje slaže s „početnim komentarom". — T. Anglicus imao je pred očima razne spise i iz njih je vadio. Zašto se ne bi dakle reklo da je on imao pred očima „početni komentar", kad se s njim slaže u poredanju dokaza proti Waddingovu tekstu? Zašto mjesto toga reći: rasporedio je tako, jer je tako htio?

Dr Schmaus naginje na to, da bi „Le commentaire inaugural" bio izvadak iz Oxoniense. No zato nema dosad apsolutno nikakova dokaza. Schmaus naglašuje notu vatikanskog rukopisa „secundum op. Scoti", koju sam i ja iznio i protumačio u mojoj knjizi na str. 57. No Dr Schmaus zaboravlja drugu notu u istom kodeksu (fol. 98va): *„Explicit* primus Scoti..." Obe su bilješke iz XIV vijeka. Jedan je čitalac opazio, da je u tom komentaru sve krnjavo: nema ni uvoda ni zaključka, ni prave razdiobe. Sve je nekako strpano i on je stavio: „secundum Scotum". Drugi je poznavao možda i druge bolje, potpunije rukopise. On je više stranica nadodao iz Oxoniense, i zaključuje: Ovo je Duns Skotovo djelo! S ovim posljednjim svjedočanstvom slaže se i bečki rukopis „L[iber] I Scoti" i padovanski: „Scotus super I et II" = druga je knjiga sigurno Duns Skotova, a i prva je. (cf. moja naz. knjiga 57—58). Učenici su Duns Skotovi imali i odveć veliko poštovanje prema Učitelju, da bi kompendije naznačivali, kao prava Duns Skotova djela. Oni to nazivlju: „Scotulus" (str. 57). Ja sam naglasio, kako novi komentar nema one rasprave u Prologu, gdje se spominje god. 1300 i tako se rješava staro pitanje koje je ovaj datum podigao (moja naz. knj. 62 sqq.). — Što se tiče prigovora, da bi „početni komentar" pokazivao veću sistematizaciju, nego *Oxoniense,* kad bi to bilo istinito što ne uviđam, moglo bi se odatle možda zaključiti, da nije nastao prije nego Oxoniense, a drugo ništa!

Dr Schmaus, s kojim sam radio god. 1926 u padovanskoj biblioteci, a 1928 u Münchenu, nije htio ni da kritizira ni da pobija rezultate iznešene u spomenutoj knjizi. On se veoma pohvalno izrazuje o „neumornom istraživaču Skotovih komentara" (str. 7) i o bogatstvu novog materijala, što sam ga iznio. On je samo neke refleksije iznio, a da nije htio da reče odlučnu riječ. I ja sam uvelike zahvalan praškom profesoru na ovim refleksijama, očekujući nove rezultate njegova ovogodišnjeg istraživanja po engleskim bibliotekama. Samo ovakovom suradnjom i svestranim proučavanjem, moći ćemo pronaći autentični tekst Duns Skotovih djela, za kojim toliko čeznemo.

Dr Schmaus dostojan je učenik svoga učitelja Mgra Grabmanna. Njegovo djelo, o kojem smo nekoliko riječi rekli, može se ubrojiti među najbolja djela, što su zadnjih godina publicirana o sredovječnoj teologiji. To

je riznica neprocjenjivog blaga; ključ, kojim ćemo rješiti mnoge probleme.

Balić.

Dvije religijozne antologije francuske:

„Louange de l'Hostie" iz modernih pjesnika. In 4°

„Louange de Notre Dame" — isto izbor u čast Gospi. Librairie Bloud et Gay („Ars et Fides") Paris.

U istoj kolekciji „Ars et Fides" izdane su ukusno obje antologije katoličke iz francuskih novijih pjesnika, čija je kratka bio-bibliografija stavljena na koncu redom alfabetskim. Zastupani su ponajljepši pjesnici i isti najčešće u obje te antologije: Paul Claudel, Grolleau, Heuriette Charasson, Maurice Brillant, Francis James, A. Praviel, L. Mercier, E. Riepert — k tome Louis de Cardonnel, H. Gléon, P. Nolhac... etc. *„Slava Hostiji"* ima sedam razdjela uz uvod: I Priprava za posljednju Večeru (Euharistijska priprava), II Žrtvovanje, III O sacrum convivium, IV Božanski Gost, V Tijelovo, VI Misli i molitve, VII Himne — *„Slava Gospi"* ima devet dijelova uz uvod — i to najprije sva tri otajstva: I radosna, II žalosna, III slavna, IV Krunica, V Litanije, VI Hodočašća i svetišta razna, VII Gospa u umjetnosti, VIII Gospine svetkovine i konačno IX Razmatranja i molitve

Dr. A. Nuić

Précis de Théologie pastorale — manuel pour les Séminaires — *par Lithard,* S. Sp. — *Bloud et Gay,* Paris 1930 In 8° pp. XV +352, frcs. 20.

Jedna vrlo lijepa i praktična pastoralka, možda prva u cjelovitosti na francuskom jeziku. Tu je samo čisto pastoralna stvar isključivši juridično i druge discipline specijalne, (da se ne ponavljaju iste stvari u svako teol. stručnom manualu). Nije preveliko, ko što je običaj. Pregledno je djelo i savladivo. U I dijelu samo o *pastiru* i njegovoj ličnoj spremi i sposobnostima: *alter Christus, lux mundi, Sal terrae, dispensator* mysteriorum Dei... U II dijelu: *Ovce s pastirom.* Općenito pogled na odnos pastirov prema ovcama i stanje i direkcija ovaca. Razne zgode i nezgode što ih susreću. Zalazi auktor u najvrelije i svakodnevne stvari, koje često ne ćeš naći ni u većim priručnicima. O župi, o organizacijama. Rad kod kuće i u misijama. Nastoji osobito odgojiti posluh klera i stada prema vlasti vrhovnoj, i ljubav sinovsku prema Crkvi. K tome o konverzijama i metodama u katoličkoj Akciji. Kritika se je francuska silno dobro izrazila tako i mi preporučujemo knjigu.

Dr. A. N.

MLLE CE'CIL JE'GLOT: *La vie de la Vierge dans l'art.* in 8—262 + LXXII pp. (160 ilustracija) Librairie Bloud et Gay. Paris.

Mlle Cécil Jéglot stavila je u ovome djelu sebi za zadaću, da nam prikaže život Majke Božje u umjetnosti. Umjetnost je proučavala i prikazivala Bl. Djevicu s raznih gledišta: Marija raste, djeluje, trpi, kraljuje. I gdica Jéglot slijedi slikare i kipare na tom uzvišenom putu umjetnosti i po-

božnosti. Čitavo je razglabanje razdjeljeno na 26 poglavlja: N. Začeće, obitelj Bl. Djevice, djetinjstvo, božansko materinstvo, žalosti Gospine, slava Bogorodice, Marija i mi itd.

Franjevačka škola na čelu sa Duns Skotom istakla je ideju Marijina preodređenja i njenog N. Začeća. Marija u zamisli Božjoj! Gdica Jéglot ponajprije istražuje, na koji su način umjetnici izrazili ovu „zamisao Božju": „Sous quelles influences et comment les artistes ont-ils pu rendre le concept divin?" (str. 8). U XV vijeku umjetnici prikazuju Mariju bez djetića: *Ona je sama*. Tako ju nalazimo naslikanu u brevijaru štampanu u Parizu god. 1505. To je prva slika N. Začeća. Marija lebdi između neba i zemlje pod blagim pogledom Svemogoga Stvorca. Na sličan način prikazata je u knjizi o N. Začeću, koju 1513 objelodani kanonik Clichtovej. No najveći slikar Marijine čistoće bez ljage jest Murillo. Na slici u Louvru uz Mariju stoje dva anđela držeći vrpcu, na kojoj je napisato: „In principio dilexit eam". U XVIII vijeku Tiepolo prikazuje Djevicu, gdje nogom tare glavu zmije, koja drži u ustima jabuku. Marija-nova Eva! Marija prema protoevanđelju. — Eto na taj način smrtnici su tekom vjekova kušali da nam dadu ideju One, koja je bila određena da bude Majka Stvoriteljeva.

Umjetnost nam prikazuje Mariju u vremenu. Njezina je mladost prikazata prema naivnim legendama djela Jakova De Voragine „Legenda aurea".

Slike u kojima je prikazato otajstvo Upućenja nalaze se posvuda. Čovjek uživa, kad ih promatra, ali kad hoće, da ih protumači opazi, da mu ne dostaje riječi. Gdica Jéglot potanko proučaje mjesto navještenja, kao što i ponašanje bl. Djevice. Gdje je Marija primila anđela? U kući ili na dvoru? Umjetnici puštaju slobodne uzde mašti. Na istoku slikari prikazuju Mariju kod izvora. Svakako, umjetnici su na divan način kistom izrazili one dvije riječi *Ave* i *Fiat*.

Jéglot opisujući, kako su slikari prikazivali žalosti Marijine, s pravom protestira proti onima, koji su prikazivali Mariju u prekomjernim bolima (gdje pada na zemlju itd.) *Stabat!* Marija prikazuje Sina Vječnom Ocu! Umjetnici nijesu shvatili kadšto ovu veliku teološku misao, ali su imali uvijek svetu nakanu. Fra Angelico je divno prikazao ideju *„Stabat..."*.

Ja sam se ovdje osvrnuo samo na dva, tri poglavlja. No to je dosta da shvatimo ljepotu i bogatstvo ove knjige. Jéglot traži i uspješno nalazi izvore raznih slika Majke Božje. 160 ilustracija na svršetku knjige stavljaju nam pred oči remek-djela glasovitih umjetnika: Murilla, Ghirlandaja, Giotta, Orcagne, Tiepola, Fra Angelica, Ticijana itd. itd.

Knjiga je napisata laganim, lijepim francuskim jezikom. Čita se uprav s ugodnošću. Preporučujemo je posebno učećoj mladosti.

Fra Drago Radoboljsky.

LUKOVIĆ don NIKO: Zvijezda mora. *Štovanje Majke Božje u kotorskoj biskupiji.* 103 str. „Bokeška Štamparija" — Kotor 1931. Cijena 10 D.

Poznati naš pisac kan. Don Niko Luković imao je sretnu misao, da nam prigodom ove hiljadupetstogodišnjice efeskog sabora, prikaže razvoj pobožnosti prema Mariji u Boki Kotorskoj. Boka se ne može ni zamisliti bez

mora: ona je domovina čuvenih pomoraca. I žarka ljubav prema Mariji „Zvijezdi Mora", koja je plamtila u srcu bokeljskih pomoraca, stvorila je mnogobrojne Bogorodičine crkve, slike i kapele, koje su najljepši ures Boke. S tim crkvama vezane su važne uspomene iz prošlosti — to su većinom i narodni, historijski spomenici. I u ovoj knjižici Preč. Luković kratkim potezima navada sve katoličke crkve u Boki, koje su posvećene Bl. Djevici, te oltare i slike Majke Božje, koje narod na osobiti način štuje, kao i one koje imaju umjetničku ili historijsku vrijednost. Opisato je ukratko više od dvadeset raznih crkvi. Napose je lijepo prikazata povijest glasovite crkve Gospe od Škrpljela, posvećena Uznesenju Marijinu. Napokon štovani pisac izbraja razne bratovštine na čast Majke Božje, te neke historijske događaje u vezi sa štovanjem bl. Djevice.

Ova knjižica sačinjava lijep prilog za povijest pobožnosti u našoj domovini. Bilo bi poželjno, da se i drugi ugledaju u preč. Lukovića, te nam opišu štovanje bl. Djevice u raznim biskupijama, redovničkim zadrugama itd. Iz tih da tako rečem monografija mogla bi se napisati lijepa knjiga u kojoj bi bio prikazat razvoj pobožnosti prema Mariji u čitavoj našoj domovini. Slične knjige imaju drugi narodi, a u našoj literaturi takove knjige još nema, iako je istina, što Preč. Luković veli (10): „U pobožnosti prema Majci Božjoj odlikuju se među ostalim narodima Sloveni".

Ovu knjigu napisatu lijepim, zanosnim stilom na temelju marnog istraživanja svima preporučamo.

K. B.

VJESNIK

Svečanosti prigodom 1500-godišnjeg jubileja efeškoga sabora. — Pozivu, koji je došao iz Vatikana o proslavi jubileja efeskog sabora, katolici širom svijeta, odazvali su se uprav na divan način. Posvuda se drže predavanja, sastavci, hodočašća u proslavu znamenitoga događaja u analima Crkve. Vijek Marijin slavi svoju odvjetnicu, svoju pomoćnicu. Nije moguće ovdje ni letimično spomenuti sve te proslave, koje se neprestano zbivaju. Navest ćemo samo neke svečanosti:

Rim: 10—14 svibnja. Poznato je da se u Gospinoj Basilici S. Maria Maggiore štuje osobitom pobožnošću starinska slika Gospina, koju radi mnogobrojnih primljenih milosti vjernici nazvaše **Salus populi Romani.** Prigodom proslave jubileja efeskog Sabora, u Rimu su se odigrale izvanredne svečanosti u čast Majke Božje, i imale su za središte uprav ovu znamenitu sliku. U veličanstvenoj procesiji bijaše prenesena na 10 svibnja u Lateransku arhibaziliku, i opet na isti način 14 svibnja bi povraćena u onu crkvu, koju već u četvrtom vijeku dade obnoviti Papa Siksto III na uspomenu efeskog sabora. — Osim ove, bile su druge razne proslave u Rimu tekom ove godine. Ne možemo, da se ne osvrnemo na karakterističnu proslavu Maronita u mjesecu svibnju. Imala je više znanstveni karakter. Koleđ Maronita u Rimu pribavio je za biblioteku vatikansku mnogo kopskih spisa i maroniti su ih već u prošlom vijeku proučili i osvjetlili mnoga nejasna pitanja o Nestoru i koncilu efeskom.

Prof. Sfair u svomu govoru istakao je također na temelju novih podataka neke činjenice o Nestoru i njegovoj osudi. Govornik je završio svoje razloge riječima sv. Efrema: „Ne samo dok budem živ, nego i u grobu kosti će moje vapiti: Marijo, ti si Majka Božja." Služba Božja je obavljena na sirskomu jeziku. — Mesina: 24 svibnja čitava Mesina išla je po gradskim ulicama noseći u procesiji Majku Božju. O. Bruccoleri u nazočnosti nadbiskupa prikazao je povijest efeskoga sabora. — Milan: katolički Milan sastao se na 20 svibnja u Aula magna universe Presv. Srca, da inaugurira marijansku proslavu. Govorio je prof. Caccia, zatim kardinal nadbiskup Figini i t. d. Među tezama bila je i — „Efez i Milan". Slavlje je trajalo više dana. — Susa: Koncil je efeski proslavljen u svoj dijecezi na nedjelji Presv. Trojstva — završetak mjeseca Marijina. — Palermo: Nastojanjem franjevaca, konventualaca na svršetku svibnja priređen je uprav veličanstven marijanski kongres. Tu se je raspravljalo među ostalim o temama: „Neoskvrnjeno Začeće", „Immaculata i Franjevci", „Marija i misije" i t. d. Kardinal Lavitrano svečano

je stavio krunu na glavu kipa majke Božje u bazilici konventualaca. Bilo je pet biskupa. Na kongresu su stvoreni razni zaključci; kao da se upravi molba na sv. Oca da proglasi dogmom uznešenje Marijino; i zaključeno je, da će se jedna ulica u Palermu na uspomenu ovoga jubileja nazvati Mater Dei. — Treviso: Početkom lipnja održan je marijanski kongres. Govorilo se je i o sličnosti između svećenika i Marije. — Zadar: Proslava je bila na 31 svibnja. Nošena je u procesiji Gospa od Zdravlja. U bazilici sv. Anastazije govorio jedan franjevac. — Benevento: Proslavu su organizirali redemptoristi, koji tu imaju svoj koleđ. — Prag: U lipnju se je obavila proslava po raznim dijecezama. Osobito u Pragu. Bio je prisutan nadbiskup Kordač.

Govorio je prof. universe Jar. Beneš o efeškom saboru: Papa i Marija... Katolička crkva i dobrobit Češke. — Carigrad: 14—15 lipnja bijaše proslava u bazilici Duha Svetoga. Bilo je prisutno mnoštvo crkvenih dostojanstvenika. Govorio je P. Angiolini o važnosti efeškog sabora. Osim toga nadbiskup atenski razložio je zadaću papinstva u svijetu. — Firenze: 20—22 lipnja priredište lijepu proslavu serviti. Svetište Anunziate ovom prigodom objelodanilo je almanak Gospin. — Marsilja: Bilo je do 40 nadbiskupa i biskupa. Iz sve pokrajine došli su hodočasnici. Preko 150.000 vjernika. Kardinal — Legat svečano je na uspomenu efeškoga sabora okrunio kip bl. Djevice. — Smirna: Na proslavu su došli predstavnik Sv. Stolice u Turskoj Mons. Karlo Marggotti, nadbiskup Mesembrije, Mons. Anđeo Roncolli apost. vizitator u Bugarskoj i Mons. Ivan Frano Filippucci latinski nadbiskup u Ateni. Proslavu je otvorio na 22 lipnja u franjevačkoj crkvi Svete Marije nadbiskup u Smirni mons. Eduard Toma s alokucijom. Iza njega je održao propovijed p. o. Euzet superior lazarista. Sjutradan ujutro nadbiskup i drugi crkvenjaci hodočastili su u Efez, koji je od Smirne udaljen 80 klm. Obašli su glavne ruševine kao baziliku sv. Ivana Ev. i crkvu, gdje se je održao sabor. Tu su zapjevali Magnificat i izmolili ružarije na čast Majci Božjoj. Drugih obreda nijesu mogli držati jer aktualne prilike toga mjesta nijesu dopuštale. Hodočasnici su se povratili uvečer. Na 24 u kapucinskoj crkvi sv. Polikarpa bila je drugi dan svečanost. Propovijedao je na grčkom i francuskom jeziku mons. Filuppucci. Treći dan najsvečaniji i završetak svečanosti bio je 26. u dominikanskoj crkvi sv. Rožarija. Brojne svete pričesti i Homilija o efeskom saboru. Katolici Smirne razišli se veselo s nadom u bolju budućnost, koju će im od svog Sina isprositi Marija Majka Božja i Posrednica svih milosti. — Alba Julija: U mjesecu lipnju proslave su se održale u dijecezi, koja je ustanovljena za sv. Stjepana. Biskup Mojlàtti, koji već 35 godina upravlja dijecezom izdao je program svečanosti. Svećenstvo i vjernici odzvali su se pozivu svoga pastira. Među tim proslavama ističe se hodočašće na Du-

hove u Cziksomlyó — franjevačko svetište. Tu je taj dan došlo do 30.000 vjernika. Veličanstvena procesija razvila se oko brežuljka. — Amalfi: 26 i 27 lipnja kad grad štuje svoga zaštitnika sv. Andriju, bila je i Marijina proslava. Benediktinac fr. Mezza, mons. di Pietro i drugi održali su konference o efeškom saboru. — Venezia: U svetištu Monte Beriri početkom srpnja priredile su se velike svečanosti. Tagliaferro razvio je temu: „Pobožnost prema Mariji od efeškoga koncila do danas". U samoj Veneciji u crkvi: „Mater Domini" slavila se je za više dana uspomena Marijina jubileja. — Friburg: Ove godine navršilo se je 35 god. utemeljenja prvih Marijinih kongregacija u Friburgu. Njih je ustanovio sv. Petar Kanizije. To su uopće prve kongregacije na svijetu. S ovom proslavom povezala se je i proslava 1500 god. efeškoga sabora. Prisutan je bio apostolski nuncij u Švicarskoj Mons. Di Maria i friburški biskup Besson, koji održa prigodnu propovijed. — Foggia: Za vrijeme marijanskih svečanosti 16 augusta, najviše se je raspravljalo o istočnoj crkvi: Po Mariji k Isusu! Naređene su bile posebne molitve „pro oriente". — Salerno: Na uspomenu efeškoga sabora okrunjen je bio kip Majke Božje u crkvi sv. Augustina. — Loreto: 18. VIII. Prisutno je bilo više biskupa i nadbiskupa, a među njima i bolonjski nadbiskup kardinal Nasalli-Rocca. Tri dana trajale su svečanosti kojima je prisustvovalo veliko mnoštvo naroda. Govorilo se je o Mariji kao Majci Božjoj, Kraljici Italije i Pokroviteljici zrakoplovstva. — Arrezzo: Marijanski kongres trajao je tri dana, uz prisustvovanje raznih redova. Govorilo se je o Mariji Posrednici milosti. — Na marijanskom kongresu u Porenču skupila se je cijela Istra sa Mons. Fogarom biskupom Trsta. Govorilo se je o Materinstvu Majke Božje. Mnogobrojne pričesti i ogromna procesija dokazali su ljubav istarskoga naroda prema Mariji i Njezinu Sinu. — Oropa: 20—23 kolovoza marijanske svečanosti. — Malfetta: Marijanski kongres, koji potraja tri dana polovicom kolovoza. Među temama ima i: „Što je dovelo do koncila efeškoga?" — Rod: Kongres euharistično-marijanski 16—20 rujna.

Osim čisto crkvenih svečanosti održale su se razne akademije, predavanja po zavodima i sveučilištima. Gregorijanska Universa u Rimu održala je tri navrata svečana predavanja: 26 veljače govorio je O. Hocedez o dogmatskoj važnosti efeškog koncila; 8 ožujka crtao je o. K. Silva-Taronca povjesni ambijenat efeškoga sabora, a na 22 ožujka O. A. Laragnani tumačio je apologetsku važnost efeške definicije. — Na kat. Institutu u Parizu održano je svečanih predavanja O. A. d' Alès. — Anagni: Mjeseca svibnja papin koled u nazočnosti mnogo biskupa i nadbiskupa proslavio je Marijin jubilej. Bile su zastupane političke i vojne vlasti. Biskup De Sanctis prikazao je Mariju: Kraljicom teologije, koja ima svrhu da upozna Boga; Kraljicom prava, jer

je ona ogledalo pravde; Kraljicom povjesnih znanosti, jer oko porođenja Njenog Sina okreće se 60 vjekova moderne i stare povijesti. — Venezia: Brigom „Scuole grandi" proslavljen je jubilej. Govorio je poznati pisac, odvj. Fr. Saccardo o temi: „Mater Dei".

Dotakao se je i povijesti, umjetnosti, filozofije. — Malines: Pod presjedanjem kardinala Van Rovey, dne 24 lipnja bogoslovi malinske dijeceze u Belgiji priredište svečanu akademiju u čast Bogorodice. Teze su bile dogmatske, povjesne i t. d. — Asis: Akademija u papinskom provincijalnom koledu. Bilo je 12 biskupa. Svečanost je obavljena 25 svibnja. Bilo je više predavanja o historijskoj važnosti efeškoga sabora i t. d.

Ovdje nijesmo iznijeli ni stoti dio proslava. One dnevno bivaju ne samo u Evropi, nego i s onu stranu Oceana, i tamo na dalekomu istoku. Adveniat Regnum Mariae!

Literatura prigodom jubileja efeskog sabora. — Prigodom jubileja efeskog sabora je dosta velik broj knjiga, brošura, članaka o ovom važnom događaju u povijesti Crkve Kristove. Ovdje ćemo iznijeti kratak prikaz iz te literature:

Poznato je, kako je problem nestorijanske borbe u novije doba na osobiti način izazvao silnu polemiku među stručnjacima. Tu dolazi u pitanje ponajprije problem izvora. Taj problem kušao je da riješi E. Schwartz objelodanivši „Akte" efeskog koncila u „Kolekciji općih koncila": **„Acta conciliorum oecumenicorum jussu atque mandato Societatis scientiarum Argentoratensis** edidit Edwardus Schwartz. — Tomus I: Concilium Ephesinum. Vol. I: Acta Graeca, 1927—1930 ..." Ocjenu ovoga izdanja objelodanio je Devresse u **„Revue des Sciences philosophiques et théologiques** (1929, str. 229—242, 408—431). U istom pravcu napisao je lijep članak O. Galtier u **Récherches de Science religieuse** (travanj 1931, str. 169—186). O. Galtier napisao je u istoj smotri (1931, str. 186—199, 269—298) krasnu raspravu **„Le centenaire d'Ephèse, Rome et le concile"**. Učeni pisac prikazuje, koju je ulogu imao Rim u osudi Nestorija i baca novo svijetlo na ulogu samoga Sv. Cirila.

Uz znamenito djelo E. Schwartza, treba spomenuti djelo, što ga je objelodanio poznati učenjak, profesor teologije na kat. Institutu u Parizu A. D' Alès: „Le dogme d'Ephèse". Djelo je štampao Beauchesne (Paris 1931), a obuhvata VI—312 stranica. Poznato je, da je prigodom 1600-godišnjeg jubileja nicejskog sabora (325—1925) O. d' Alès objelodanio študiju **Le dogme de Nicée.** Učena rasprava o efeškoj dogmi upotpunjuje prvu. „Definicija nicejskog sabora", veli pisac u uvodu, „jest ključ otajstva Trojstva... Definicija efeška... ključ je otajstva Inkarnacije..."

Od revija, koje su posvećene jubileju efeškoga sabora posebno se ističu **Ephemerides Theologicae Lovanienses** (1931 fasc.

3). Luvainska universa štuje Mariju kao svoju zaštitnicu: „Sedes sapientiae Lovaniensis." I stoga nije mogla da i ovom zgodom ne iskaže počast nebeskoj Majci. Na uvodnom mjestu nalazi se članak poznatoga mariologa, profesora povjesti dogmi J. Lebona: „Autour de la définition de la foi du concile d'Ephèse (431)". On proučaje metodu, kojom se je postupalo na efeškom saboru. Baca novo svijetlo na mnoga interesantna pitanja. Zatim slijede članci: **Adm. d'Alès:** „La lettre de Théodoret Ause maines d' Orient"; **J. Bittremieux:** „De congruo promeruit nobis B. Virgo quae Christus de condigno promeruit": **Al. Janssens:** „De glorificatione corporali B. Mariae Virginis."

E'chos d'Orient (N° 163) posvećuje pet veoma značajnih članaka jubileju efeškoga sabora: N. Jugie: „Le décret du concile d'Ephèse sur les formules de foi et la polémique anticatolique en Orient.; R. Devreesse: „Après le concile d'Ephèse. Le retour des Orientaux à l'unité"; V. Grumel: Le concile d'Ephèse. Le Pape et le concile; M. — Th. Disdier: Le pélagianisme au concile d'E'phèse; E. Gerland: Le nombre des Pères au concile d'E'phèse.

U Španjolskoj **Estudios Ecclesiasticos** posvetila je jedan broj bl. Djevici. Tu se ističe lijepa rasprava o Mariji u starozavjetnim pjesmama.

„Gregorianum" objelodanjuje razne, učene rasprave o efeskom koncilu. Spomenut ćemo članak O. H. De Manoir: „Le symbole de Nicée au concile d'Ephèse" (Gregorianum, 1931, fasc. I, 104—137). Zatim u drugom broju iste smotre izišla je odulja rasprava O. D'Alèsa: „Le Concile d'Ephèse".

La Scuola Cattolica u Milanu donijela je učenih članaka o efeškom saboru, od kojih spominjemo članak, što ga je napisao Mario Ginnetti: **„Un precursore di Efeso. S. Efrem e la sua Mariologia."** (u tri broja od 1931 siječanj, veljača i ož.). Centralsko na ideja Mariologije ovoga velikoga sirskog naučitelja jest božanmaterinstvo Marijino. Iz ove povlastice proističe Njeno djevičanstvo, Neoskvrnjeno Začeće, punina milosti i napokon univerzalno posredništvo. — Dr K. Figini: „La maternità di Maria e la Christologia" (lipanj 1931).

La Civiltà Cattolica objelodanjuje članak: **Gli splendori Mariani nel XV centenario del concilio di Efeso** (N. 1941); zatim **„Il terzo concilio ecumenico di Efeso 431"** (N. 1945).

U Etudes piše A. d' Alès: „E'phése 431" (20 lipnja 1931).

L'Osservatore Vaticano ne samo da neprestano donosi izvještaj o proslavama jubileja efeškog sabora po kat. svijetu, nego tu ima i veoma učenih članaka. Tako u broju 158 G. Venturini S. J. objelodanio je članak: „Nel XV centenario di concilio di Efeso. La divina maternità fonte dei privilegi di Maria." On je napisao u broju 184. „I compiti materni applicati alla maternità

universale di Maria." U broju 186 čitamo članak C. C.: „La Madre divina (Nel XV centenario del Concilio Efesino." U više brojeva izlazila je učena rasprava: „Efeso e Roma (cf. broj 141). **D. L. Lena** napisao je lijepe rasprave: „Il Papa di Efeso: San Celestino I" (N. 131); „San Celestino I Maestro e Pastore" (N. 155). — **L'Illustrazione Vaticana** donijela je tekom ove godine više lijepih Gospinih slika. Tu su objelodanjeni i interesantni prikazi, kao **G. Anichini; La „Mater Dei Dignissima" di S. Maria Maggiore** (1931, an. II N. 15 str. 23—26); G. Dalla Torre: **Mariae Nascenti** (1931, an. II N. 16 str. 7—8). — G. Bardy objelodanio je članak „Le concile d'Ephèse" u **Revue apologétique** (1931, t. I, str. 641—52).

Slika na uspomenu jubileja efeškog sabora. — Ovu sliku, koju donosimo u prilogu **N. R.** izradio je Don Grgur Stossi iz opatije Grottaferata. Umjetnik je tu na divan način prikazao čitavu povijest efeškog sabora. Na vrhu je Djevica s Djetićem, a sa strane sigle, kojima se izražuju dvije dogme definirane na ekumenskom saboru: materinstvo Djeve, Mater Dei, jedinstvo dviju naravi u Kristu — Jesus Christus Deus-homo.

Iz nebeskog oblaka, na kojem kraljuje Djevica, izlaze zrake u tri smjera: s lijeve strane padaju na dno bazilike sv. Marije u Efezu, gdje se vidi skupljenih 198 biskupa i pod slikom na počasnu mjestu jest sv. Ćiril okružen legatima Celestima I.

U sredini zrake rasvjetljuju baziliku sv. Petra. Njezin temeljni kamen stoji napose i na njem je napisano: Tu es Petrus... Na ovaj kamen sv. Ćiril naslanja desnu ruku, dok rasvijetljen trećom zrakom svijetla diže lijevom rukom dvonožje, simbol dviju naravi hipostatično ujedinjenih u Kristu. On nogom gazi otrovnu zmiju, koja grize spis, u kojem je nauka bezbožnog Nestorija.

Još jedan prizor rasvijetljuje sliku: narod je tu, koji prati sv. Oce na izlazu iz crkve povikom: Ave, Mater Dei!

Razni prizori slike sačinjavaju harmoničnu cjelinu, koja oko naše veoma zadovoljuje, a pamet, misao našu nosi u one slavne dane istočne crkve, kad još nije bila odjeljena od svoje Majke — svete rimske crkve...

S druge strane slike nalazi se molitva, koju je sv. Ćiril upravio Bogorodici u nazočnosti Otaca Koncila i koju je Pijo XI. obdario oproštenjem od 300 dana.

Ova lijepa slika dijeli se po kat. svijetu kao uspomena na jubilej efeškoga sabora.

Protestantizam i božansko materinstvo Marijino. — O. Delottre na svojim čestim putovanjima po Njemačkoj, zapazio je, da malo po malo oživljuje kult bl. Djevice u protestantskim crkvama. Tako je vidio, kako je u staroj cistercinskoj crkvi u Hannoveru, koja je sada protestantski hram, stavljen kip bl. Dje-

vice. Kult bl. Djevice našao je svoga velikoga branitelja u pjesniku Jungnickelu, koji neprestano od 1919 kliče: „Evandeličkа crkva propada od leda. Moramo tu dovesti majku: Mariju! Tada će se ugrijati." Revija Hochkirche, glasnik liturgičkog pokreta evandeličke crkve, često govori o toj ideji. Od pastora najviše ovu zamisao propagira Lortzing u Gotti, koji je objelodanio veliku knjigu: „Marijanski cvjetići u tuđinskoj zemlji." Tu donosi više od stotinu svjedočanstva raznih protestanata u prilog kulta bl. Djevice.

U Kölnu prošle godine izišao je anonimni Apel na svu zajednicu evandeličku", gdje se naglašuje, da se mora obnoviti kult Marijin u protestantskoj crkvi. Čovječanstvo je uvijek štovalo majku velikih ljudi: tako na pr. majku Goetheovu, majku Graccha, svetu Moniku, majku Augustinovu itd. Samo jednu, zaključuje pisac, zaboraviše protestanti, a to je majka našega Spasitelja — Djevica Marija!

Iste se pojave zapažaju u Holandiji. Mieereus je objelodanio listić „Zazivanje Marije", gdje gorko cvili nad sudbinom protestantizma. Nemamo više, veli on, pjesama Marijinih, nemamo Njezinih svetkovina, ni slika. Marija je kod nas ponizno i milo lice, koje se samo jedamput na godinu, na Božić, stavlja pred oči, da je onda za čitavu godinu zaboravimo!

I tako dok u protestantskim crkvama bez Marije nestaje vjere, nestaje morala u masama, izabrane duše osjećaju potrebu, da pogledaju Zvijezdu mora, koja pokazuje put k luci spasa.

Ove pojave tješe nas i napunjaju svetom nadom. Nikakva apologetika — zaključuje O. Delattre — nije tako efikasna da zabasale duše privede Kristu kao što je molitva upravljena Mariji Majci...

Još jedna franjevačka revija. — Kapucinski Red imao je sretnu ideju, da osnuje u Asisu koled za proučavanja povijesti reda, te sredovječne franjevačke teologije i filozofije. Koled izdaje reviju „Collectanea Fransiscana: Periodicum trimestre". Već su izašla tri broja. Svrha je ove smotre, da publicira ponajprije rasprave dogmatskog, apologetskog, ašetično-mističnog, egzegetskog i homiletičkog sadržaja, posebno s obzirom na franjevački red i franjevačku školu.

Također revija će se baviti franjevačkim misijama i utjecanjem franjevačke djelatnosti na današnji život. Članci moraju biti strogo znanstveni: „Articuli non admittentur nisi iuxta methodum critico-scientificam sint exarati atque aspectum originalem prae se ferant." Osim članaka revija donosi razne kulturne prema glede, članke manjega opsega, a što je najvažnije u svakom broju ima „Bibliographia Franciscana." t. j. prikaz djela ili članka u kojima se radi o povijesti ili nauci franjevaca.

Također ima Chronica Franciscana: „franjevački vijesnik. — Uglavnom revija se služi latinskim jezikom. — Urednik

je ove znanstvene smotre O. A. Teetaert, doktor i magister teologije na louvainskoj universi. On je danas učenjak svijetskoga glasa, i njegovo ime garantira za potpuni uspjeh zamašnog potkvata.

Tri dosad izišla broja uprav su na divan način uređena. Prikazi Dra Teetaerta o franjevačkom Redu u suvremenoj literaturi, daju smotri posebnu zanimljivost. Tu čovjek gleda pred sobom, sve što se važnijega danas piše u tom pravcu. O. Teetaert ne samo da ukratko donosi sadržaj raznih knjiga, članaka itd., nego on uz taj prikaz naznačuje i svoja kritična zapažanja, mnogo sličajeva znače snažan korak naprijed. — Dok bratskom Redu od srca čestitamo, ujedno ovu lijepu smotru zanimanim krugovima preporučujemo.

† Mp. O. Fra Petar Bačić. — Na Visovcu 20. VII. umro je O. Petar Bačić. Ovaj uzorni svećenik, franjevac rodio se je na 1 list. 1847. na Miljevcima kod Drniša. Bio je odjenut haljinama sv. Frane 4. IX. Od 1869. slušao je bogoslovlje u Šibeniku i Makarskoj. God. 1871. ređen je za svećenika.

Dovršivši 1872. bogoslovne nauke, najprije služi kao župnički pomoćnik i katehet u Kninu. Potkraj iste godine ode u Sinj. Tu je najprije župnički pomoćnik, zatim prefekt u sjemeništu pa učitelj u gimnaziji. Zatim je pošao u Makarsku gdje osta godinu dana kao učitelj na teologiji, a tada se opet vrati u Sinj i tu ostade 32 godine. Od 1876. do 1907. bio je učitelj na sinjskoj franj. gimnaziji, a posljednje tri godine i upravitelj. God. 1907. imenovan je gvardijanom u Šibeniku, ali na početku 1909. eto ga i opet u Sinj, da preuzme službu duhovnika u franj. sjemeništu. U ovoj službi ostade 16 godina.

Početkom kolovoza 1925. ostavi fra Petar Sinj i pođe na Visovac, i tu je u svetoj samoći čekao smrt.

Umrije lijepom smrću na 20 VII. na svom dragom Visovcu. U nazočnosti mnogobrojne braće sprovod je obavio Mp. Provincijal fra P. Grabić, koji se je od nezaboravnog pokojnika oprostio u ime Provincije Presv. Otkupitelja. O. Bone Dr. Radonić govorio je uime sinjskog samostana, sjemeništa i gimnazije, a uime pokojnikovih brojnih prijatelja načelnik skradinske općine g. Niko Dragišić.

Evo ovo bi bio fra Petrov život prikazan u suhoparnim brojkama. Nego njegov život nisu samo brojke, koje nam prikazuju dugi niz godina, nego to je život rada i žrtve. Dà, fra Petar je kroz punih šezdeset godina neumorno radio u vinogradu Božjem. Kao duhovni pastir, ispovjednik, učitelj, uzgojitelj mladeži, upravitelj III Reda sv. O. Frane, duhovnik stotinâ pitomaca, propovjednik, — uvijek je nastojao da širi oko sebe duh Isusova nauka i pobožnost prema bl. Djevici. On je bio čovjek i pera. Napisao je mnogo pripovijedaka, životopisnih crtica, političkih, kri-

tičnih i drugih radnja u listovima: „La Dalmazia Cattolica", „Katolička Dalmacija", „Narodni list", „Hrvatska" itd. Napose je tiskao „Pouku o čestoj sv. Pričesti". „Ogled Franovačke redodržave presv. Otkupitelja". „Spomen knjiga Franj. Gimnaz. u Sinju" obljubljeni molitvenik „Pravila kršćanskog života" itd. Radi ovog svoga rada i neprikorna života fra Petar će ostati u našoj trajnoj uspomeni. R. I. P.

CHRONICA

De solemni commemoratione decimi quinti centenarii concilii Ephesini. — **Sarajevi:** in tota archidioecesi Bosnensi, praesertim Sarajevi catholici hoc centenarium magna cum pompa sollemnitateque celebrarunt. Die 15 maii sollemne sacrum ab Eccl. arhiepiscopo Dr Joanne Šarić coram magno coetu fidelium paractum est. Congregationes Marianae in memoriam Concilii Ephesini academias praeparabant. — **Spalati:** die 31 maii solemni modo peracta est commemoratio Concilii: magno fidelium comitatu deteque celebrarunt. Die 15 maii solemne sacrum ab Eccel. arhiepisco Dr Joanne Šarić coram magno coetu fidelium peractum est. spalatensi celebrata est. Sermones a P. F. Miolin O. M. Con. (de significatione 15 centenarii C. Ephesini) et a R. Braškić habiti sunt. Postea solemnis procesio cum imagine B. Virginis, in qua interfuerunt circa 12 millia fidelium, societates, deputationes potestatis civilis, complures musicae, etc. — **Makarska.** Clerici Studii Theologici O. F. M. in memoriam 15 centenarii excelentis praerogativae B. matris Dei die 31 maii dabant solemnem academiam in magna aula novi collegii. Sermones: „Conc. Eph. et Maria", „Maria Theotocos"; carmina declamantur (S. Milovanov „Iz Svibanjskih pupoljaka, G. Arnold. „Bogorodici", Zjačić: „Motu Mariae"). — **Slatinae** in insula Čiovo: die 31 maji commemoratio Jubilaei Concilii Ephesini locum habuit in sanctuario dicto **„Prizidnica"**, quod anno 1546 extructum et Immaculatae Conceptioni dicatum fuerat. — **Orošac.** 2. VII. Commemorationi interfuit etiam illustr. episcopus Dr. J. M. Carević una cum 12 sacerdotibus D. Lepež de B. V. sermonem habuit. — **Đakovo:** Die 29 iunii in cathedrali commemoratio solemnissime peracta est. Ill. D. episcopus Dr A. Akšamović coram magna multitudine fidelium eruditum sermonem edixit. — **Podaca:** Die 2 julii sollemnitas caelebrata est. Concursus populi ex vicinis paroeciis. Translatio sollemnis statuae B. V. ex sacello ad ecclesiam paroecialem. Sermonem habuit R. P. P. Mandac, O. F. M. — **Šolta:** Omnes paroeciae insulae Šolta celebrarunt Jubilaeum die 16. VIII. in villa Gornje Selo, apud antiquum sanctuarium **Stomarija,** Episcopi dioecesani vicem gerebat Illus. D. J. Bavčević. — **Milna:** 12. VIII. commemoratio insimul a tribus paroeciis peracta est. D. Dorotić Illmi episcopi vicem gerens sollemnem missam celebravit. Sermonem vero J. Bonacci habuit. — **Vis** (insula), pagus Veloselo: Perpulchra religiosa cellebratio Concilii. Fideles ex vicinis pagis properant ad Divinum verbum audiendum de Matre sua per triduum ante diem Assumptionis eius in coelum. Ipso die fit missa pontif. Ill. ep. Pušić, processio cum imagine B. Domi-

nae, proclamatio ecclesiae ut sanctuarii pro tota insula. — **Cerna:** Diebus 14—15 augusti in commemorationem Concilii ex vicinis paroeciis magno cum concursu veniebat populus processionaliter sub vexillis, praeeuntibus ecclesiasticis sacerdotibus. Vespere vigiliae Assumptionis B. V. Mariae Sacrosanctum altaris Sacramentum expositum erat publice venerationi usque ad dimidiam noctem. Solemnem missam celebravit Rev. D. Galović decanus qua finita magna processio theophorica, peracta est. Societas iuvenilis „Branimirovci" dabant spectaculum „Čudo Lurdske Gospe". — **Šolta:** die 15 et 16 augusti populus totius insulae Matri suae mancipavit pignus fidelitatis et venerationis. In vigilia tota insula igne erat illuminata, ipso die faesti convenerunt in Sanctuarium Virginis „Gospa Stamorija", ubi erat solemnis missa decantata a Rev. simo Don J. Baščević. Culmen tamen celebrationis erat magna processio cum confraternitatibus et catholicis societatibus sub vexillis portatis. — **Olovo:** Ad Sanctuarium B. Mariae Virginis, quod a plurimis saeculis a Franciscanis custoditur, die 15 augusti ex tota Bosnia magna multitudo fidelium venerat. Clerici ex collegio seraphico Visoko sub magistro musicae F. Matejovsky perpulchre canebant. — **Letinca:** 14—16 VIII. Prima manifestatio eucharistica in partibus disidentium. Copiosa multitudo populi advenerat ad B. M. V. vulgo dictam „Crnogorska Gospa", quae veneratur non tantum a catholicis sed etiam a muhamedanis. Huic montanae sollemnitati Illustrisimus D. episcopus Gnidovec interfuit. Expositio eucharistica una cum commemoratione Concilii celebrata est. Sermones habuerunt R. P. P. Vlašić, O. F. M., R. P. L. Mitrović O. F. M., P. Cepetić S. J. Praesens fuit et R. P. Buković cum sua societate musica. — **Žumberak:** 26—28 VIII. Graecco-orientales uniti non defuerunt in communi gaudio venerationis Mariae eiusque jubilaei. In parochiis Radotovci i Dragoševci erat triduum devotionis Deipare — Theotocos. Sermones tenebat prof. Universitatis Zagrabiensis Dr J. Šimrak, qui et liturgiam celebravit. Permultae confessiones excipiebantur populusque fidelis et devotus sacra synaxi refectus primam fidem et honorem Virgini uti proeciosissimum donum donavit. — **Pučišće** (insula Bracchica) in commemorationem mariani concilii die 30 augusti peregrinationem fecerunt in Sanctuarium Virginis „Vepric". — **Baška** (insula Krk): cum magno concursu populi festa jubilaria diebus 6—8 sept. sollemniter commemorata sunt. Illustris orator R. P. Stephanus Rade, guardianus conventus O. F. M. Rab, (insula) tribus diebus pulchris et doctis sermonibus B. Virginem Mariam decoravit. Multae confessiones et communiones in sola Baška numerum 3000 excesserunt. Missam pontificalem celebravit Ill-mus D. J. Srebrenić. Sermonum tituli: „De amore ad Mariam...", „De veneratione B. V. Mariae in Ecclesia", „De insigni parte Sanctisimae Deipare in vita populi Croatiae. — **Imotski** (Imothae): die

15 augusti a devoto populo praeeuntibus pastoribus totius decanatus imotensis sollemniter festa jubilaria mariana celebrata sunt. Diebus 12, 13 et 14 aug. in omnibus paroeciis triduum sollemne in honorem Deiparae peractum est. Die 15 aug. fideles ex paroeciis Imotski, Lokvičići, Podbablje, Vinjani, Runović, Poljica, Ričice, Studenci, Proložac processionaliter sub vexillis ecclesiasticis, a respectivis parochis ornati superpelicea stola et pluviali adducti sunt ad Mariae Sanctuarium „Vrlika" ubi permagnam multitudinem sacra confessione et synaxi refecerunt. Solemnem missam decantavit prof. Ć. Ujević O. F. M., sermonem de Virgine decanus P. C. Rudan O. F. M. edixit. Pulchre erat visu magnam illam processionem; sacerdotes in ornatu ecclesiastico et populum devotum cum choro musicae et cantorum. — **Nevest:** Die 15 Aug. sollemnitas locum habuit. R. P. M. Radić, O. F. M. de divina maternitate Mariae locutus est. — **Borovci-Novasela:** Die 15 augusti mane translata est statua B. Virginis ex sacello ad ecclesiam paroecialem, ubi parochus R. P. B. Radonić, O. F. M., sermonem habuit de Maria fidei propagatrice et haeresum expugnatrice. — **Pasičina:** In paroecia ab immemorabili tempore colitur imago B. Virginis de Salute. Parochus R. P. A. Gnječ, O. F. M. hoc anno Jubilaei Mariani, sollemnitates magnas in honorem Deiparae fecerat. Fidelibus explicavit doctrinam catholicam de Maria Matre Dei hominum (Dispensatrix Gratiarum). — **Metković:** Die festo Assumptionis B. M. V. paroeciae vicinae (Vid, Bagajović, Vidonje et Dobranje) repraesentatae erant per parochos respectivos et magnum concursum fidelium. Post processionem R. P. F. Klarić, O. F. M. sollemnem Missam decantavit. Locutus est R. D. Puratić de magnitudine Dei Genitricis in vita, in morte et in gloria. Post meridiem, coram Sanctissimo praeclaram concionem habuit R. P. Franciscus Klarić, O. F. M., decanus, „De Deigenitrice et Euharistia". — **Potravlje:** Die 23. VIII. in processione deferebatur lignea statua Matris Dei. Parochus R. P. Antonius Cvitanović, O. F. M. populo fideli nitidis verbis et caute significationem Jubilaei explicaverat. — **Zasiok et Bitelić:** Die 8 sept. commemoratio peracta est. — **Vukovar:** Die sept. sollemnitates magnae erant in honorem Dei Genitricis. In processione ad sanctuarium Virginis „Gospe od Hrasta" plusquam quatuor millia fidelium aderant. — **Gradac** (Makarska): 8. VIII. Die commemorationis de significatione festi sermonem proferebat R. P. L. Ivanković O. F. M. — **Makarska et Veliko Brdo:** in sanctuario Vepric die 8 sept. sollemniter jubileum ephesinum commemorati sunt. R. P. G. Božitković O. F. M. sermonem de matre divina, Christi nostraque habuit. — **Kutuni-Kreševo:** diebus 5—8 sept. commemoratio iubilaei mariani a populo fideli celebrata est. Diebus 5—7 vicedecanus et parochus D. M. Vulić eruditis sermonibus populum in numero magno ad sanctuarium Virginis venientem praeparabat. Vespere vigiliae nativitatis Matris Dei,

ignis artificialis de magna sollemnitate vicinos certiores reddebat. Sollemnitatis culmen die 8 septembris fuit. In processione antiquissima lignea statua B. Virginis in coelum assumptae deferebatur. Sollemnem missam celebravit Don. M. Radojković; R. P. C. Balić, O. F. M. thema: „Cunctas haereses sola interemisti" evolvens in memoriam populi fidelis revocavit patres eorum sub vexillo B. Virginis apud Zadvarje contra Turcas bellum excitavit in amorem erga B. V. M. Plus quam 7 millia antiquissima imago B. V. translata est sollemniter ex ecclesia SS. Annuntiatae ad ecclesiam cathedralem. Exc. D. episcopus M. Pušić sollemnem missam celebravit. R. P. H. Belić, O. P. sermonem habuit. — **Donji Humac** (Brač): 8. VIII. Decanatus Supetar et Nerežišće unitis viribus commemorationem sollemni modo fecerunt. Fideles R. P. F. Miolin, O. Min. Con., allocutus est. — **Gdinj**: 8. VIII. Decanatus Sućuraj in honorem Deiparae sollemnitates peregit. Sermones habuerunt Ill. Dorotić, S. Bojanić et cl. D. Iko Radovanović. — **Iloča** (diocesis Đakovo): Die 8. VIII. locum habuit benedictio specus B. M. Virginis in memoriam aniversarii Concilii. Sed sollemnis commemoratio fuit die Assumptionis B. M. V. Illustrissimus Dom. Ep. Akšamović fidelem populum excitavit in amorem erga B. V. M. Plus quam 7 millia fidelium erga beatam Virginem filiali amore flagrabant. — **Tuhelj** (archidioc. Zagrabiensis): 20. VIII sollemnis commemoratio Concilii una cum concursu populi fiebat. Sermo (a P. Verlanck) ad hanc circumstantiam jubilaei mariani cum processione totius populi acomodatus est. — **Jelsa**: Commemoratio Concili (13. IX) in praesentia Illustrissimi D. J. Pušić episcopi, 12 sacerdotum. Magnus concursus populi fidelis ex vicinis parochiis: plusquam quatuor millia. R. P. Dr M. Rudan O. F. M. de cultu Deiparae locutus est. — **Hrvace** (prope Sinj): Commemoratio Concilii in festo B. M. V. Dolorosae cum magno populi concursu peracta est. Loquebatur R. P. R. Klapež O. F. M. — **Zagrabiae**: Die festo Reginae SSmi Rosarii in ecclesia cathedrali sollemnem missam celebravit Excel. D. Arhiep. A. Bauer. Concionem de Concilio Ephesino habuit professor universitatis Ill. D. S. Bakšić. — Eadem die juxta mandatum Exc. D. Archiepiscopi in omnibus paroeciis archidioeceseos sollemnis commemoratio Jubilaei Ephesini peracta est. Nominare liceat tantum paroeciam oppidi Karlovac. In hoc oppido ex antiquis temporibus nota est specialis omnino pietas erga Deiparam. In ecclesia paroeciali SS. Trinitatis cura emeriti parochi R. P. G. Bencetić O. F. M., commemoratio Concilii Ephesini sollemni modo peracta est. Sollemnitati aderat etiam Illus. episcopus Salis-Sewis, qui ad hunc finem invitatus erat. — Juxta mandatum Exc. D. Episcopi H. Mileta, O. Fr. M. Con., in tota dioecesi Sibenicensi sollemnis commemoratio Jubilaei Mariani dies 21. novembris praefixa est. Jam in nonnullis ecclesiis huius dioeceseos commemoratio peracta est. Ita in ecclesia S.

Laurentii Sibenici magna sollemnitas erat die festo Matris Gratiarum. Sermones habuit per tres dies R. P. S. Rade. O. F. M. — In pago **Piramatovci** die festo Reginae SS. Rosarii parochus R. P. F. Borić O. F. M. commemorationem peregit, fidelibus significationem festi scite explicando.

Publicationes litterariae in perennem memoriam Concilii Ephesini. — In nostra lingua, occasione Jubilaei Concilii Ephesini variis periodicis plura typis mandata sunt. — „Duhovni život" (Vita spiritualis) integrum Nr. 5 huic Jubilaeo dedicavit. Index fasciculi: „Marija na efeškomu saboru — De Maria in Concilio Ephesino" (Dr. R. Bauer); „Majka — De Matre" (Bošković); „Marija i duhovno savršenstvo — De Maria et spirituali perfectione" (O. L. Bajić); „Majka i Sin — De Matre et Filio" (Ivanišić); „Pohvale Mariji — Laudibus Mariae"; „Božansko Materinstvo i Križ — De Maternitate Divina et Cruce (Dr Budrović). — „Život" (Vita) typis mandavit in Nr. 6 et 7 valde eruditum articulum Ill. episcopi J. Srebrnić: „1500. objetnica Bogorodičine slave — De centenario XV. jubilaei gloriosae Dei Genitricis" — Redactio folii dioeceseos Spalatensis-Makarskensis „List Biskupije Splitsko-Makarske..." numerum 6. Jubilaeo Virginis Deiparae dedicavit cum sequentibus thematibus: „Coelestinus Papa I Nestorium ep. C.politanum sub excommunicatione monet ut errores depponat (Ex epistula „Aliquantis diebus"); „Epistula Grilli ad Alexandrinos" (textus Graece et latine); „O 1500 godišnjici efeskoga sabora — De centenario jubilaei Concilii Ephesini (Epistola pastoralis Excell. D. episcopi M. Pušić). — „Efeski sabor. K njegovoj 1500-godišnjici — De Concilio Ephesino" (Dr. I. V.). — „Katolički List — Folium Catholicum" Nr. 37 typis mandavit longam et valde eruditam epistolam pastoralem Excel. D. archiepiscopi Zagrabiensis: „O proslavi 1500 godišnjice efeškoga sabora — De commemoratione XV. centenarii jubilaei Concilii Ephesini" — Folium dioceseos Đakovo in numero 11 et 12 publici iuris fecit sermonem et epistolam pastoralem Excel. D. episcopi Akšamović de Jubilaeo Ephesino. — Excel. D. archiep. Šarić in ephimeridi „Vrhbosna", de insigni eventu Concilii Ephesini scripsit. Eodem modo fecerunt alii Excel. Domini episcopi in foliis dioeceseos. Exc. D. episcopus Njaradi edidit perutilem homiliam „Bogorodica" (De Deigenitrice). Denique cl. D. canonicus N. Luković typis mandavit opusculum de cultu Deiparae: „Zvijezda Mora. Štovanje Majke Božje u kotorskoj biskupiji". Kotor 1931.

V—centenarium Ecclesiae Cathedralis s. Jacobi Sibenici. — Haec cathedralis aedificari coepit 1431. quando episcopus B. Pulšić 9. apr. huius anni benedixit lapidem fundamentalem. Aedificabatur centum annorum spatio sub diversis architectis, scilicet: Francisco Jacobi, L. Pinčino, Georgio Orsini, Nicolao Fio-

rentino etc. Ecclesia constructa est stylo gotico, Venetiano, dum postea alii architecti alios quoad aliquas partes stylos induxerunt. Merito censeri potest ut opus praestantissimum Medii Aevi. Tota lapidea est, non exlusis etiam cupola et tecto, subtectum non habemus. In hoc non invenitur quid simile in tota architectura Europae illius temporis. — Sibenicus igitur merito gloriatur hac sua antiquitate, et occasione 5-centenarii voluit quam maxima cum sollemnitate celebrare hunc iubilaeum. Sollemnia haec statuta sunt diebus illis Sibenici festivis, i. e.: S. Jacobi, S. Anne et S. Christophori (25—27—VII). — 24—VII. H. 7.30 post meridiem sollemnes vesperae lingua vernacula cantabantur celebrante Excel. Dr J. Mileta, O. Min. Conv., post quas Chorus cantorum „Sv. Cecilija" hymnum s. Jacobi (a Mo. A. Sentinella) decantabat. — 25—VII. In seminario aperta est expositio missionaria; in ecclesia cathedrali pontificale cum sermore E. Dr J. Mileta rite obivit. Ad vesperum hora 9 coepit adoratio Sanctissimi nocturna, et in medio noctis pontificale (in paleo-slavica idiomate) ab E. Dr J. Mileta peractum erat. Sermones RR. DD. Dr K. Zorić et Ill. D. A. Šare sollemniter prolati sunt. — Dum die 26 mane A. R. P. Dr P. Grabić, O. F. M., Minister Provincialis sollemnem missam sub divo celebravit coram ingenti multitudine fidelium, quos parochi franciscani conducerunt e parochiis: Perušić, Dubravice, Rupe, Piramatovci, Banjevci, Stankovci, Lišani, Promina, Miljevci, Drniš, Gradac, Unešić, Mirlović, Šibenik (Varoš), Danilo, Blizna, etc. A. R. Pater Provincialis sermonem habuit de mutuis relationibus inter franciscanos et populum nostrum vigentibus. H. die 9.30 publica disputatio locum habuit. Sermones habuerunt: Josip Vodopija (De Eucharistia et Familia), Dr F. Marušić (De Eucharistia et medicina), Marija Stanković (De Eucharistia et foemina) et Stjepan Ramljak (De Eucharistia et iuventute). Denique secutum est pontificale a E. Dr J. Carević (episcopi Ragusani) cum sermone a R. P. C. Balić, O. F. M. ad praesentes. Post meridiem erat inter alia theophorica, maxime festiva processio, in qua plus quam 10.000 hominum interfuerunt. 135 vexilla ecclesiastica cum septem musicis — inter quas musica sanctuarii mariani „Gospa Sinjska", 2 episcopi, parochi qui populum conduxerant. Post vero processionem a P. C. Balić O. F. M. universus populus allocutus est. Deinde sequebatur publica consecratio SS. Cordi, quae ab episcopo dioecesano recitata est. Die 27—VII. Missa pontificalis ab E. Dr J. Carević habita est ab E. Dr J. Mileta confirmatio administrabatur. Ad vesperum conclusio sollemnitatis fuit, ab E. Dr J. Carević sermonem habito, post quem sollemnis „Te Deum" decantabatur cum benedictione cum Sanctissimo. — Ita haec sollemnia peracta fuerunt.

Magnus erat hac occasione concursus populi. Civitas ipsa numquam aliquid simile vidit. Pius populus tribus illis diebus in

diversis ecclesiis sacramentis poenitentiae et Communionis refectus erat. (Die 26—VII in seminario erat Communio infantium). Notandum est sollemnia incepisse et finisse cum primitiis; sc. die 25. Primam Missam celebravit O. J. Friganović O. F. M. et 27. O. A. Zjačić O. F. M. Sunt quasi 2 gemmae totius sollemnitatis! Congresui ipse banus misit salutem gratulabundus desiderans ut haec omnia sint ad progressum civitatis. — Hoc et nostrum desiderium est ut sollemnia sit ad prog. spiritualem et temporalem dioeceseos sibenicensis!

In memoriam. — R. P. Julianus Jelenić, O. F. M. Zagrabiae die 5 augusti subita morte decessit. In pago Riječine (in Bosna) 29 augusti 1877 natus, anno 1898 habitum Fratrum Minorum sumpsit. Jam tum Fr. Julianus sub pia educatione docti P. M. Batinić. Magistri novitiorum et egregii viri, se Provinciae sua gloriae praeconem futurum prodebat. Hoc enim tempore dissertationem in Franjevački Glasnik (Proeco Franciscanus) de missionibus Fratrum Minorum Bosnae in Bulgaria publici iuris fecit. Philosophiae et Theologiae Sutjeskae operam navabat. Cum insigni ingenio et diligentia praestaret, a superioribus 1901 Budapestinum missus est, ubi anno 1905 rigoroso tentamine licentiatus est. Anno vero 1908, doctor S. Theologiae creatus est, ipsius dissertatione. „De Patarenis Bosnae" publici iuris facta. Ab anno 1909 Sarajevi in studio theologico Provinciae praelegebat, etiam inde ab anno 1908 „Serafinski Perivoj — Hortus Seraphicus" serius „Naša Misao — Sensus noster" appelatum redigens usque (ad) annum 1916. Hoc tempore plura opera publici iuris fecit, inter quae percelebre duorum tomorum „Kultura i bosanski Franjevci — Cultura Franciscanique Bosnenses", quod litteratorum omnium iudicio etiam exteriorum summa laude elatum est. Anno 1919 in Universitate Zagrabiensi professor ordinarius historiae ecclesiasticae renuntiatus est. Eximium opus in idyomate croatico: „Povijest Hristove Crkve — Historia Ecclesiae Christi" tribus tomis edidit, dum alios parabat, Rerum historicarum doctissimi viri et profundi investigatoris nomen nactus inter membra Academiae theologicae Croatarum et Jugoslaviae Societatisque Regiae Archeologicae adnumeratus est. Conversatione comis, scientia et eruditione praestans, in labore indefessus ac pietate eximius omnium et maxime studentium animos attraherat. Ideoque summo omnium maerore maxime autem Provinciae Bosnae, defunctus, VII. Idus augusti clarissimo funere honestatus est, cui interfuere: Excelentissimus Dnus Dr Antonius Bauer, Archiepiscopus Zagrabiensis cum capitulo suo; primores Academiae et Universitatis ac innumera plebs pia. Exuviis defuncti ad ianuas ecclesiae elatis, G. Manojlović praeses Academiae Jugoslavicae, Dnus A. Barać Professor in Facultate theologica et studens theologiae; Dnus S. Kukolia defuncto Jelenić selectis panegiris va-

ledixerunt. Sepultus est Visoko, ubi Collegium Seraphicum Provinciae invenitur.

Pii religiosi, viri doctissimi, inclyti nostrae nationis filii, Seraphici ordinis decoris, periodici nostri amici et cooperatoris, apud nos erit memoria aeterna. R. I. P!

Fra Karlo Balić—Makarska.

Štovanje Bl. Djevice Marije u Franjevačkoj Provinciji Presv. Otkupitelja

Turpe ac indecorum est, in patria peregrinum esse! (Cassiodorus).

SKRAĆENICE:

AM = samostanski arhiv u Makarskoj.

AS = samostanski arhiv u Sinju.

ALŠ = arhiv u samostanu sv. Lovre u Šibeniku.

AŽ = samostanski arhiv u Živogošću.

AV = samostanski arhiv na Visovcu.

AZ = samostanski arhiv u Zaostrogu.

LAPM = Liber Archivialis Provinciae u Makarskoj.

SUMMARIUM

De cultu B. V. Mariae in Provincia Franciscana SSmi Redemptoris in Dalmatia

Provincia SSmi Redemptoris in Dalmatia ex tredecim conventibus et plusquam 80 paroeciis coalescit. Munus vero pastorale suam notam suamque physiologiam prorsus peculiarem constituit. In quo munere obeundo cultum Beatissimae Virginis pro virili parte promovebat. Anno Mariano recurrente, historiam huius cultus brevi calamo exhibere, opportunum iudicamus.

I. DE CONVENTIBUS ET PAROECIIS. — E tredecim conventibus octo B. Virgini dicati sunt. — *Conventus Matris Gratiarum Vissovatii.* In amoenissima insula *Visovac* invenitur. Saec. XV originem ducens ab anno 1676 sub nomine *Matris Gratiarum* venit. Anno 1648 Fratres ob metum Turcarum Sibenicum refugerunt miraculosam B. Virginis imaginem praecedere facientes. Postea vero cum imagine reversi sunt. Imago Virginis concursu populi e tota Dalmatia septentrionali honoratur. A fidelibus Vissovatium antonomastice *„Locus sanctus, Insula Mariana"* nominatur. — *Conventus Matris Gratiarum Signii.* In nobili augustaque ecclesia imago miraculosa *Matris Gratiarum* specialissima omnino veneratione colitur. De historia huius sanctuarii deque miraculis a Virgine patratis specialia opera scripta sunt a Dre J. Marković et a Dre S. Petrov, viris arte critica indutis. Mirabile consecuta est iter haec Deiparae imago. In conventu enim S. Petri Ramae in Bosnia miraculis claruit et concursu populi honorabatur. Anno deinde 1686 Fratres una cum populo prae metu Turcarum Dalmatiam petierunt miraculosa imagine praeeunte. Per plures annos diversis in locis refugium poscentes, denique Signii pedem fixerunt. Anno 1715 gloriosissima victoria de Saracenis per intercessionem Virginis obtenta, tanta percrebuit per totam Dalmatiam, Bosniam, Hercegovinam ... huius sanctissimae imaginis fama, ut undequaque quotidie illuc confluant non vicini modo, sed etiam longe dissiti. Imago pulchrior est, quam ut a natura esse picta, credi possit. Porro variasse vultum, et doloris quandoque ac laetitiae signa dedisse, si fides iuramento habetur, quo testes omni exceptione majores factum affirmarunt, dubitari non potest. — *Conventus B. Virginis Mariae Salutis Spalati.* Anno 1731—2 lue contagiosa Dalmatiam affligente cives suburbii Dobri imaginem Virginis e Venetiis obtinuerunt ad eamque confugentes mirabile auxilium experti sunt. B. Virgo *Dobri* immunem a lue servavit, ita ut nemo unus repertus sit in quem pestis saeviret, quae circumiacentem regionem corripiebat. Tempore pestis 1764 iterum audita sunt vota fidelium. *Imago* repraesentat B. Virginem cum Filio Iesu. Super omnia spectatorem trahit reciprocus amor Matris et Infantuli. Ornatur haec imago auro et gemmis et populi supplicantis affluxu pene continuo. Hoc anno e

comportatis a civibus pecuniis sumptuosum templum initium sumet. — *Conventus B. V. De Monte Carmelo Alminii.* Prostat in templo statua lignea Virginis antiquitate insignis. Origo eius et hominum memoriam et scriptorum diligentiam fugit. Titulum autem maiores dedere et voluere, ut a posteris appelaretur *Gospa od Skalice (Virgo de Scala).* Anno 1716 a civibus in custodiam Fratrum Minorum tradita est. Tam miraculosa est ut magnetis instar trahat non modo vicinos verum etiam dissitos. — Antiquissimi *Conventus Makarskensis* et *Zaostrogiensis* B. Virgini in coelum assumptae dicati sunt. Temporibus illis, quibus pestis intus, foris hostis, fames ubique certatim suas agebant strages, haec Virginis sanctuaria unicum refugium populi erant. — *Conventus Karinensis* B. Virgi Immaculatae sacratus est. In hoc Virginis templo milleni tum catholici, tum graeco ritui addicti, absque religionis discrimine, vota solvunt. — In *Conventu S. Laurentii Sibenici* imago est Virginis Filium tenentis brachio, saevissimum quemque vel solo aspectu lenitura. A gratiis, quas praestat, nomen *Matris Gratiarum* est sortita. Anno 1648 Fratres prae metu Turcarum Vissovatio relicto, hanc imaginem secum portarunt. Cultus Virginis in dies augetur. — In altari principi duae sunt statuae e candidissimo marmore artis non contemnendae, Annuntiationem Virginis repraesentantes. Conventus habet plures imagines Virginis peritissimo penicello (Tintoretti, G. Renni . . .) depictas. — De imagine B. Virginis, quae summa veneratione colitur in ecclesia *Conventus S. Francisci Imothensis* appono verba instrumenti circa an. 1730 confecti, quae ita sonant: „spirat odorem suavitatis et movet affectum et corda hominum ad devotionem". — Imaginem Virginis brachio Filium tenentis, quae in ecclesia *Conventus Živogostensis* veneratur pinxit anno 1727 Budae, Policarpus Falconerius Scotus; curavit vero P. Carapandža. — Antiquissima imago B. Virginis in *Conventu S. Martini* in insula Brachia, nomen habet *Dispensatrix omnium Gratiarum.* Allata est anno 1648. — Imagini quae in ecclesia *Conventus Thinniensis* insigni cultu veneratur maiores titulum *Matris Misericordiae* dedere. Initio saec. XIX lue pestifera per urbem grassante, fideles auxilium Virginis invocant, quae votis favens, luem abegit. — Longum sane esset hic omnes illas parochias ennumerare in quibus imagines B. Virginis auro et gemmis ornatae populique supplicantis affluxu venerantur. Non possumus tamen quin nominemus *Vrgorac,* ubi Franciscani anno 1690 mosqueam Turcarum in ecclesiam B. Virginis converterunt. Deipara in tabula lignea cum puero Iesu picta est. Videtur esse ectypon *S. Mariae Maioris.* — In pago *Hrvatce* est imago Matris Dolorosae: praeclarum opus ignoti auctoris . . .

II. DECRETA DE CULTU VIRGINIS. — Decursu saeculorum varia decreta ad cultum Virginis promovendum, a superiobus edita sunt. Ita anno 1701, 1726, 1742, 1767, 1774 etc. Die 20 sept. 1726 Minister Provincialis Fr. Paulus Nikolić praecepit „ut in litaniis eiusdem gloriosissimae Virginis post *Regina sanctorum omnium,* addatur *Regina immaculate concepta . . .*"

III. DE LITERATURA MARIANA. — Vix existit liber a quopiam Franciscano Provinciae SS. Redemptoris scriptus, qui de Maria prorsus taceret. In diversis tractatibus Franciscani laudes B. M. inseruerunt. — *P. Hieronymus Filipović* (1686—1765) Philosophiae ac Theologiae Perusii operam dedit et Florentiae Lecturam Philosophiae magno cum honore sustinuit. Plura scripsit et in documento 1765 confecto, legitur „scriptis suis aureis totum pene Illyricum illustravit." Opus tamen praecipuum est *„Pripovidanje nauka Karstijanskoga — Ennuntiatio doctrinae christianae"* (Venetiis 1750). In quo opere plures sermones de B. Virgine inveniuntur, et praesertim *Explicatio Salutationis Angelicae* quatuordecim sermonibus constans. — *P. Iosephus Banovac* († 1771), concionator celebris ,sermones magni momenti de B. Virgine Venetiis 1747, 1759 etc. typis mandavit. — *P. Thomas Babić* († 1750), concionator celebris, scriptor eximius, librum valde utilem, quem *Flos multiplicis odoris spiritualis — Cvit razlika mirisa duhovnoga,* intitulavit, anno 1726 Venetiis in lucem dedit. In hoc opere egregie cecinit ea, quae B. Virginis vitam et obitum concernunt. Plura encomia Deiparae proponuntur: Magna Dei Mater concepta sine labe; Maria Virgo recens nata; Maria Virgo templo se sistens; Maria Virgo invisens Elisabetham; Virgo in coelum assumpta etc. — *P. Petrus Knežević* (1702—1768) nobilis poéta carminibus celebravit omnes praerogativas Virginis omniaque fere sanctuaria eius in Dalmatia descripsit in opere *„Pisme duhovne — Carmina spiritualia"* (Venetiis 1765). — Hac periodo, quae „Aurea aetas" dici meruerit, plures alii patres elegantissimo stylo de B. Virgine scripserunt. Ita Fr. S. Badrić († 1747), Fr. M. Zoričić († 1783), Fr. L. Vladimirović († 1788) etc.

Omnes scriptores quorum nomina recensuimus, immunitatem ab originali noxa clare docuerunt. Item, in scriptis eorum doctrina de Maria Dispensatrice omnium gratiarum luculentissime exponitur: saepe loquuntur Deum totius boni plenitudinem in Mariae manus posuisse et voluisse totum nos habere per Mariam . . .

IV. DE INFLUXU IN EVOLUTIONEM CULTUS VIRGINIS APUD POPULUM FIDELEM. Illis nequissimis temporibus quibus magna pars Dalmatiae Turcico dominatui subiecta erat, pastoribus oviculisque unicum solatium, unicum refugium benignissima Mater Gratiarum erat. Pudori violentia insolens, religioni Turcicus furor, tyranicas dabant leges. Franciscani libros sacros scripserunt ad extirpanda vitia quae sub dominio Turcico irrepserunt necnon ad mitigandos animos fidelium continuis bellis efferatos. Et revera, populo tam accepti facti sunt, ut multi rustici cantinellas Fr. Babić et Fr. Knežević ad hodiernum diem libentissime recitent. Populus fidelis ad mentem scriptorum, de quibus locuti sumus, canit metro laudes B. Virginis, piaque ad eam dirigit suspiria.

Nostris diebus Provincia SSmi Redemptoris ulterius pergit, vestigia patrum premens. A. R. P. Petrus Grabić, Minister Provincialis, a Sancta Sede facultatem obtinuit festum Mariae omnium gratiarum Me-

diatricis in omnibus ecclesiis celebrandi; Zagrabiae hoc anno novus conventus fundatus et B. M. Virgini de Lourdes sacratus est; sanctuaria Virginis Sinj et Split periodica *„Gospa Sinjska"* et *„Čudotvorna Gospa od Zdravlja"* ad promovendum cultum Virginis in lucem edunt. Denique hoc anno Virgini Deiparae dicato, *Institutum Theologicum Makarskense* collectionem *„Bibliotheca Mariana Medii Aevi"* inauguravit. — Adveniat Regnum Mariae!

Sv. Bonaventura tvrdi, da je Serafinski Otac imao uprav nevjerojatnu pobožnost prema bl. Djevici,[1] a državni tajnik Pija X Merry del Val u službenom pismu od god. 1904 veli, da je Franjevački Red odmah u početku ovu pobožnost svoga Oca kao slatko mlijeko usisao.[2] U ovoj ljubavi prema Mariji nijesu naši franjevci ni najmanje zaostali za drugom svojom braćom širom kat. svijeta. Povijest franjevačkih svetišta Trsata, Sinja, Olova, Brezja, Dubrovnika i mnogih drugih pokazala bi nam, kako naše franjevačke provincije zauzimlju odlično mjesto u tom pogledu. Moja je bila živa želja da ovdje opišem ukratko tu povijest. No spriječen raznim okolnostima, moram se zadovoljiti s nekoliko kratkih bilješki o štovanju bl. Djevice u Provinciji Presv. Otkupitelja.[3]

U teškim danima Turske najezde Gospina svetišta Sinj, Visovac, Makarska, Zaostrog itd. bijahu tako reći i otac i majka i učitelj i utješitelj našem patničkom narodu. Tu se je uzdržao žrtvenik vjere i domovine za toliko ratovanja i selenja, kužnih i gladnih godina. Iz tih samostana sinovi Asiškoga Ubogara nosili su zublju prosvjete kroz pustošna brda i doline. Gospina svetišta bijahu sjajna luč, zvijezda polarnica, prema kojoj su se okrećala srca našega naroda: bijahu zalog sretnije budućnosti, znak u kojemu će se pobjediti. Osim toga čitav rad, sva književna djelatnost dalmatinskih franjevaca nosi na sebi marijanski pečat.

[1] S. Bonaventura, *Legenda S. Francisci*, cap. X, 3: „Matrem Domini Iesu Christi *indicibili* completebatur amore". *(Opera Omnia*, ed. Quarachi 1898 T. VIII 530).

[2] „Tamquam dulce lac combibit". Cf. P. Pauwels, *I francescani e la Immacolata Concezione* (francuski pr. od Molini) str. 11. Roma, 1904.

[3] U *Novoj Reviji* već je izišla lijepa povijest provincije iz pera Fra Karla Eterovića (NR VIII br. 3—4). Štampana je i kao 23 *Knjižica NR. Sinjska* VI (1927) 120—121.

Iz ovoga, što je rečeno već se lako može razabrati sadržaj, značenje i poteškoće teme, koju sam uzeo da obradim. Ponajprije navest ću sve samostane i župe posvećene bl. Djevici, kao što i one slike Gospine prema kojima ili narod iskazuje osobito štovanje ili se odlikuju umjetničkom vrijednošću. U drugom dijelu iznijet ću nekoliko odredaba o štovanju Kraljice franjevačkog Reda. Zatim ću kratkim potezima prikazati literaturu o bl. Djevici, i napokon širenje Marijine slave u narodu. Budući da su mnoga pitanja, koja su vezana s obradbom ove teme još nerješena, morat ću se ovdje, ondje na nje osvrnuti da slika bude potpunija i življa.

I. SAMOSTANI I ŽUPE

Provincija Presv. Otkupitelja ima dvanaest samostana, a pojedine župe **de jure** pripadaju pojedinim samostanima. Franjevci župnikuju na mnogim župama od Neretve do Velebita; od mora do dinarskih gora. Sedam je samostana posvećeno bl. Djevici. Tu su svi učilišni samostani: Sinj, Zaostrog, Makarska, Visovac. Također velik broj župa štuje Mariju kao osobitu svoju zaštitnicu.[4]

SAMOSTAN MAJKE OD MILOSTI U SINJU

Nije potrebno više pisati povijest sinjskog svetišta nakon onako lijepih rasprava i članaka poznatog našeg pisca O. fra Stanka Dra Petrova.[5] — U srednjem vijeku Sinj bijaše sijelo moćnih cetinskih knezova, od kojih se osobito ističu Nelepići Ivan II. i sin mu Ivan III. Ban Ivan Nelepić, koji od god. 1345 vlada Cetinom, ljubio je veoma sinove Asiškoga Ubožara i podigao im samostan i crkvu, u kojoj se štovala čudotvorna prilika bl. Djevice. U XV. vijeku sve to poruši turska sila i za jedan vijek i po stenjala je sinjska krajina pod turskim kopitom. Kad je god. 1686 naša vojska otela Sinj Turcima siđoše fratri iz Rame s pu-

[4] Obratio sam se na sve župnike i gvardijane, da me izvjeste o pobožnosti prema Mariji u njihovim župama. Braća su se molbi spremno odazvala, pak im i ovim putem srdačna hvala! Podaci o župama, koje ću spomenuti dobrim su dijelom uzeti iz tih službenih izvještaja. Nažalost, radi ograničena prostora, mogu se osvrnuti gotovo samo na župe Gospi posvećene. No drugom zgodom bit će svi izvještaji upotrebljeni.

[5] Fra S. Petrov, *Gospa Sinjska*, povijest sinjskoga prošteništa sa slikama. Knj. 258 *Jeronimske Knjižice;* Marković-Petrov, *Gospa Sinjska*. Split, 1921; *Vjenčić molitava na čast Čudotvorne Gospe Sinjske*. Šibenik, 1929. Fra Stanko je kao urednik glasnika *Gospa Sinjska* obilodanio mnogo krasnih crtica, pjesama o Gospinu svetištu. Šteta, što nije posebno štampao barem one lijepe crtice „Po stopama otaca".

kom, noseći čudotvornu sliku Majke od Milosti. U Sinju ne nađoše ni kuće ni kućišta. Neki ostadoše s pukom, a drugi s Gospom pođoše na Dugopolje. Turci su za njima išli u potjeru i stoga zatvoriše se u klišku tvrđavu, odakle se spustiše u Split. Tu ostadoše devet godina. God. 1696 kridimice odnesoše fratri Gospu u Sinj i smjestiše je u crkvicu pod gradom. Čitavu ovu povijest pretočio je u stihove Marijin pjesnik, član Provincije Presv. Otkupitelja Fra Petar Knežević. On spominje kako je uprav triumfalno dočekana i primljena od Sinjana Ona, koja će im biti za uvijek osobita svetinja — duša i ures.

Prama tebi izajdoše — Na kolina svi padoše,
Cetinjani s barijaci — Kako tebe upaziše
A za njima svi dojdoše — Fale Bogu svi dadoše,
I misnici sa svim djaci: — I tebi se pokloniše. [6]

Ljubav prema Mariji silila je i franjevce i vjernike da joj sagrade dostojno svetište. I god. 1699 udariše temelj današnjoj crkvi i samostanu. Tu se namjestiše čuvari Gospina svetišta god. 1715. [7] Ali gle! Malo je dana prošlo, kad primiše vijest da je rat navješten! Gospa ostavlja novu crkvu. Fratri se s Njom zatvaraju u tvrđavu. Na 14 kolovoza turska vojska jurišaje na grad. Fratri i vjernici neprestano su gledali sliku bl. Djevice. I grad bi čudnovato oslobođen!

[6] Knežević je više pjesama spjevao o Gospi Sinjskoj, a uglavnom su objelodanjene u knjizi „Pisme duhovne razlike" (Mleci, 1765), posvećene Gospi Sinjskoj.

[7] Budući da je sinjski samostan samo nastavak samostana u Rami, stoga se u početku u službenim spisima i nazivlje „S. Petri", kako se je onaj u Rami nazivao. Tako na kapitulu u Visovcu 17 lipnja 1696 bi izabran za gvardijana „in Conventu S. Petri de Sign P. Paulus Vuckovich" (LAPM 5). Na sastanku u Velici 1697 i ne spominje se Sinj nego „Conventus S. Petri de Rama" (LAPM 12). U službenim aktima od god. 1700 čitamo: „Pro Conventu S. Petri Rhamae sub Segnio R. P. Stephanus Vuknilovich" (LA PM 23), a tako isto i u spisima od 1701 (LAPM 34). No god. 1702 na kapitulu u Velici nazvat je „S. Mariae" (LAPM 40). Ipak još se taj naziv ne bijaše ustalio. God. 1703 na sastanku u Visovcu dolazi pod naslovom Sv. Frane „S. Francisci Signi" (LAPM 44), a tako isto u jednom aktu od 1711 (LAPM 99). Godine 1730 držat je definitorijalni sastanak „In Conventu Nr'o S. Mariae Gratiarum Signi" (LAPM 218). I od ovoga časa ovaj naziv „Sanctae Mariae Gratiarum" ističe se svugdje. Cf. A M, Acta Turić 33; Acta Vučić 19 itd. Da su starešine ispočetka naglašivali naziv *S. Petri* jedino stoga da sačuvaju uspomenu na samostan u Rami, to se razabire iz dekreta izdata u Velici 1698 proti gvardijanu fra Pavlu Vučkoviću i sinjskim fratrima (LAPM 15). Fra Pavao je poslije dobio zasluženu zadovoljštinu...

Liber Archivialis piše, da su Turci vidjeli na tvrđavi Bl. Djevicu i da su pobjegli: „Mahometani fassi sunt, in aere effigiem feminae se videsse, a qua perterrefacti ac infirmitate in castris exorsa, valde debilitati ,in Bosnam redierunt". [8]

Kad Turčin jasnu taku svitlost vidi, — Ter čija slika ovo more biti,
I da to viša sveđer biti slidi, — Tko l' može jakost taku razrušiti,
Vojska se diže, i natrag pobiže, — Već Ti priblaga, Ti Majko pridraga
Smetena čudno. — Našega Boga. [9]

Ova pobjeda Gospe Sinjske nad Turcima pronijela se je munjevitom brzinom širom naše domovine. Posvuda bijaše neopisivo veselje: pjevale su se pjesme zahvalnice, podizali se spomenici. Nadbiskup Kupili u Splitu i na Klisu prinese Svevišnjemu žrtvu zahvalnicu. U samomu Sinju veselju nije bilo ni kraja ni konca. Časnici i poglavari sakupiše između sebe 80 cekina i poslaše u Mletke da se skuje zlatna kruna, koju god. 1717 na glavu Djevice postavi nadbiskup Kupili. Na rubovima se i danas čitaju slova: „In perpetuum coronata triumphat Anno MDCCXV." Sinjani na ovu uspomenu ustanoviše poznatu igru Alke, koja se i danas trči sutradan po velikoj Gospi. Grabovac i Kačić — kako ćemo poslije vidjeti i drugi pjesnici opjevaše ovaj znameniti događaj. Slikari nijesu zaostali za pjesnicima. Osim slike u sinjskom samostanu, koja nam prikazuje pobjedu nad Turcima 1715, značajna je slika, koja se danas nalazi nad vratima u sakristiji starodrevne crkve sv. Ivana u Omišu. Poznato je da za vrijeme sinjskog rata 1715 u Omišu čitavu noć vjerni puk klečao pred slikom bl. Djevice. I na glas o pobjedi kršćanske vojske Omišani digoše vječni spomenik u slavu Djevice. Na spomenutoj slici prikazata je bl. Djevica gdje nad tvrđavom lebdi u stanju molitve: oči uprte prema nebu, a ruke raširene. S desne joj je sv. Bernardo, a s lijeve sv. Ante, Nad glavom velikim bijelim slovima natpis „Vittoria dei Signani contro i Turchi per intercessione di M. V. ottenuta li 15 Agosto 1715". Ispod bl. Djevice prikazat sv. Mihovil, kako Turske sječe glave: Turci bježe, da si barem život spase. [10]

Ne ću izbrajati čudesa ni milosti Gospe Sinjske, jer je svakomu dobro poznato, koliko je ona moćna, koliko dobrostiva. To svjedoče oni zlatni lanci, kolajne, križevi, tri velika srca, mre-

[8] LAPM 282.

[9] Knežević, Razne pjesme u rukopisu u *AS*.

[10] Matas, Zlatović i drugi vele, da se nalazi u filipinskoj crkvi u Brelima slika sinjskog rata. Obratio sam se na župnika velč. Soljanića, koji me izvješćuje, da niti u filipinskoj crkvi ima te slike niti se tko sjeća, da je bila. Valjda je prinešena u Split. U spomenutoj crkvi bila je i sjedalica i pastoral pk. Bijankovića, pa je to prošle godine odnešeno u Split.

žica od stotina zrnaca sitna bisera. Svjedoči onaj krasni srebreni okvir; svjedoče oni divni prizori vjere i ljubavi, koji se svake godine na 15 kolovoza u Sinju odigravaju. Nije moguće opisati, koliko se je pred slikom Gospe Sinjske suza osušilo, bijede ublažilo, nepravda oprostilo, odluka za dobra djela stvorilo...

A sve dare i milosti,
Koje ti nam hoti dati,
Nije jezik moj za dosti,
Za moći ih iskazati...[11]

Već sami pogled na sliku Gospe Sinjske ulijeva u dušu sveте osjećaje, sveta čuvstva. Neki vele, da ju je vjerojatno naslikao neki talijanski slikar 15. vijeka, drugi misle, da je taj slikar bio Hrvat, možda i franjevac: „no tko bio, da bio", lijepo veli O. Petrov, „njegovu ruku kao da je vodila sama nebeska Kraljica: toliko je on ljupke miline i rajskog dostojanstva umio da prelije preko dragoga lica Božje Majke!"[12]

Ako želi tko viditi
Lipost taka u tebi je,
Da ju lipšu učiniti
Ljudska ruka vridna nije...

Da smim reći i Božanstva
Zrak u tebi nahodi se.
Od kog našeg čovičanstva
Slabost preda i straši se.[13]

God. 1887 prigodom dvjestogodišnjice Gospina povratka iz Rame bijaše u Sinju lijepa crkvena svečanost i narodno slavlje, koje opisuje fra Ivan Marković u posebnoj knjizi.[14] Sinjani podigoše navrh grada Gospinu spomen-crkvu. Tu se je na 16 kolovoza sakupilo do 12.000 vjernika. Priko pontifikalne mise nadbiskupa Milinovića zanosno je govorio Don Stjepan Buzolić, koji je za ovu prigodu ispjevao i odulju pjesmu. Sa svih strana naše domovine vrvile su brzojavne čestitke, među kojima se napose ističe ona biskupa Strossmayera, koji kliče: „Slava oslobođenja vašega, slava je cijeloga našega naroda. Tom slavom u zametku i korjenu slavimo slobodu i prosvjetu našu..."[15] A Kosta Vojnović veli: „Bogu i Bogorodici, pak našim Franovcem... zahvaljujemo, što su nam vjera i narod spašeni".[16]

[11] Knežević, *op. cit.* 82.

[12] Petrov, *Gospa Sinjska,* str. 32. Iz ove sam knjige uzeo dobar dio podataka, što sam ih spomenuo.

[13] Knežević, *op. cit.* 80—81.

[14] Marković, *Sinj i njegovo slavlje god. 1887.* Spomen-knjiga. Zagreb, 1898. Tu su i prigodne pjesme raznih auktora.

[15] Marković, *op. cit.* 110.

[16] *Ibid.*

Vrli sinci rajskog Frana
Rukovode brojne čete;
Zakrilje im i obrana
Čudna slika Gospe svete,
Što ih prati i tetoši
Kroz zasjede, kroz pustoši.[17]

*

Od župa, koje pripadaju sinjskom samostanu, tri su posvećene bl. Djevici: Blizna, Nevest, i Brštanovo.

Blizna

Ova župa, trogirske općine nastala je god. 1687, kad su fratri s pukom u to mjesto došli. Crkva je posvećena Porođenju Marijinu. U starim maticama od 1725 čitamo: „Ego fr. Stephanus Zorković baptizavi **in ecclesia paroeciali B. V. Mariae in Blizna...**" Veliki oltar sagrađen je god. 1850. Na njem je slika bl. Djevice, koja prikazuje Neoskvrnjeno Začeće. Predaja kaže, da je narod donio sa sobom ovu sliku, kad je ovamo došao. Stavio ju je u razvaline stare crkve, odakle ju je često prenosio, baš na mjesto, gdje se sad nalazi. To bi bio razlog, zašto je nazad kakova dva stoljeća narod sagradio ovu crkvu, na sadašnjem mjestu. Milosti, koje je narod od Gospe primio označuju mnogobrojni zavjetni darovi; svjedoči veliko bogoljubstvo vjernika. Narod tvrdo vjeruje, da se ova Gospina crkva ne može nikako pokrasti i kao dokaz navađa ovaj događaj. Nazad sto godina neki hajduci, a na čelu im neki Marčić htjedoše pokrasti Gospinu crkvu. Uđoše unutra; pograbiše sve zlato i srebro s Gospine slike. I gle! kad htjedoše da pođu iz crkve ne mogoše naći vrata. Kad to vidješe povratiše sve, što su uzeli i nađoše vrata. Marčić opet uze, što je ostavio. Dođoše do vrata a pred vratima more! I sad se počeše kajati: obećaše da će saliti krunu od srebra i staviti na glavu bl. Djevice. Što rekoše, to učiniše. I danas ta kruna resi sliku Marijinu...[18]

U istoj je crkvi oltar Bl. Gospe od Loreta. Na njemu je kip bl. Djevice. Sagrađen je nazad kakovih trideset godina.

Ovoj župi pripada i selo Rostovac, gdje je crkva posvećena bl. Djevici Mariji od Plaće (De Mercede). Sagrađena je god. 1862. Na oltaru je slika bl. Djevice, koja u naručaju drži Djetića Isusa, a oko nje dva roba.

[17] Stjepan Buzolić, *Sinjsko-Cetinsko dvjestoljetno godovno,* u navedenoj knjizi Markovića str. 120.

[18] Ove podatke vadim iz izvještaja župnika fra Mate Stošića.

Nevest

Selo je opstojalo kao posebna župa od god. 1492, pa sve do provala Turaka u 16. vijeku.[19] Iza odlaska Turaka bijaše god. 1686 obnovljena, i zatim pridružena župi Visoke. God. 1881 šibenski biskup Fosko opet proglasi Nevest osebnom župom. Crkvica je posvećena Očišćenju Marijinu (Purificatio B. M. V.) Ima dva Gospina oltara. Na velikom oltaru starinska slika Gospina na platnu prikazuje samo poprsje Marijino, pod kojim je polumjesec. Gospa je odasvud okružena anđelima, koji joj poklanjaju ružice i ljiljane simbol njezina djevičanstva i čistoće. Slika na pobočnom oltaru predstavlja bl. Djevicu u mlađim godinama. Blaženo lice Gospino podsjeća na fra Anđelikove slike. Bogoljubstvo je u narodu veliko prema ovim Gospinim prilikama. God. 1929 M. P. O. fra P. Grabić, provincijal, za svog kanoničkog pohoda, postavi na glavu bl. Djevice krunu od suhoga zlata, koju su pobožni štovatelji Marijini poklonili iz harnosti za primljene milosti.

Brštanovo

Župa je nastala kad su nakon progona Turaka, fratri narod okupili i smjestili 1689 u ovom kršnom kraju, na početku zagore. Prostrana, lijepa crkva koju sagradi god. 1872 fra A. Poljak posvećena je Uznešenju Marijinu. Na oltaru je kip Gospin, a i na službenom je pečatu urezana slika Marijina Uznesenja.

Hrvatce

U hrvatačkoj crkvi, koja je posvećena Svim Svetim, štuje se velikim bogoljubstvom na posebnom oltaru slika „Sedam Žalosti Marijinih".[20] Ta krasna slika dušu na sućut i bol ganjiva. Vještaci kažu, da je velike umjetničke vrijednosti. Neki misle, da ju je naslikao Palma mlađi († 1628), drugi tvrde, da je to Dolcijevo djelo. Vjernici su uvelike pobožni prema ovoj prilici Gospinoj. Ponosno govore o njoj. Vele, da im je Strossmayer nudio 4.000 fiorina, da će je prenijeti u Zagreb; pripovijedaju,

[19] Bačić fra Petar, *Župe i župnici Franovačke Provincije Presvetoga Odkupitelja u Dalmaciji, od davnine do god. 1926.* Svrha je ovoga djela, da pronađe imena župnikâ od najdavnijih vremena. Čuva se u rukopisu u arhivu visovačkog samostana. Bit će citirano: Bačić, *Župe*, u AV.

[20] Cf. prikaz: „Gospa Sinjska i Hrvatačka" u glasniku *Gospa Sinjska* III (1924) 23—25. — Na mnogim mjestima nalaze se slike, koje su potpuno slične Hrvatačkoj Gospi. Tako na oltaru sv. križa u crkvi dominikanaca u Splitu, u crkvi sv. Ivana u Staromgradu itd. Ovu sliku donosi P. Kuničić, u *Spomenica ženske pučke škole u Staromgradu* 24. Sarajevo, 1925.

kako su je za Napoleonove okupacije po polju njihovi stari krili samo da je francuzi ukrali ne bi. Predaja veli, da je neki Kanaet služio kao vojnik u Mlecima i videći u nekoj srušenoj crkvi ovu sliku, da ju je donio u Hrvatce.[21]

Grab

I u Grabu narod veliko bogoljubstvo iskazuje Gospi od Sedam Žalosti. U crkvi sv. Ivana Krstitelja mramorni je Gospin oltar. U selu Velici, koje ovoj župi pripada, crkva je posvećena Gospi od Rožarja. Tu je uprvotač i stanovao župnik i to bijaše glavna župska crkva. Stara Gospina slika sa samim poprsjem isikićena je raznim zavjetnim darovima. Također u odlomku Jabuka nalazi se kapela Gospe od Zdravlja, a i kapela Gospe Sinjske, koju god. 1924 dade sagraditi župnik fra Frano Tonković.

Zlopolje

Ovo ime ima župa samo od god. 1882, kad je od Ogorja odjeljena. U Postinju crkva je posvećena Porođenju Marijinu. Tu je Gospin oltar s novijim drvenim kipom, a na drugom oltaru starinska je slika Gospe od Zdravlja. U crkvi sv. Marka u Crivcu oltar je i kip Gospe od Rožarja. Glavno je crkve titul „Svi sveti". Na oltaru je slika, koja pretstavlja Svesvete, a na vidnom je mjestu u srijedi uz Presv. Sakramenat i sv. Petra, slika bl. Gospe. Fra Stj. Grčić misli, da je donešena od Broćna. U crkvi je i posebni oltar s kipom Gospinim. U crkvi sv. Ivana u Ramnjenima nalazi se oltar sa slikom Gospe Sinjske.

SAMOSTAN MAJKE OD MILOSTI NA VISOVCU

Nedaleko od Skradina prema sjeveru nalazi se maleni ali veoma lijepi otočić Visovac.[22] Ovdje su imali u prvotoč augustinianci crkvu, koja bijaše posvećena sv. Pavlu. Liber Archivialis veli, da kad su augustinijanci pobjegli, da su fratri došli. „Augustinianis illo aufugientibus... Fratres nostri fixerunt pedem".[23] Zlatović tvrdi da je to bilo god. 1445,[24] dok, drugi spominju god. 1521, kad su Turci uništili Skradin.[25] Otočić je poznat već od starih vre-

[21] Fra Petar Bačić veli, da mu je fra Mate Vezilić rekao, kad su za mletačke republike neki iz Hrvatca služili u Mlecima u vojsci i da su donijeli ovu sliku u svoju crkvu u Hrvace. Bačić, *Župe*, u AV 170.

[22] U visovačkom arhivu nalaze se četiri razne monografije o Visovcu, što ih je napisao fra Petar Bačić.

[23] LAPM 274.

[24] Zlatović, *Franovci države Presv. Otkupitelja.* 15. Zagreb, 1888.

[25] Cf. Eterović, *art. cit.* 15—16.

mena pod imenom Gospe od Milosti. Predaja kaže, da su ovu sliku donijeli sa sobom Franjevci iz Sutjeske u Bosni. God. 1648 moradoše bježati sa slikom Gospinom u Šibenik, da se spase od turskog zuluma. God. 1675 povratiše se opet u Visovac, gdje nadoše same ruševine. U Šibeniku ostaviše „pro tempore" Gospinu sliku a njoj sasvim sličnu načiniše, da obnove u vjernicima obumrlu pobožnost prema bl. Djevici: „sopitam populorum devotionem excitarunt. Utpote, Deipara Virgine uberioribus, quam antea miraculorum profluviis, dimanante, locus pristinum honorem adeptus est."[26] I budući da je sve veća pobožnost vjernika bivala, sagradiše joj pod vodstvom umnoga gvardijana fra Pavla Nikolića (1724) krasnu lijepo uređenu crkvu.

U toj crkvi ima šest oltara od mramora i sedmi elegantan „Gospi od Rožarja", u sredini između drugih dvaju velikih. Čudotvorna prilika milostive Majke od Milosti nalazi se na velikom oltaru, koji je od bijeloga kararskoga mramora, a stupovi su mu od crvenoga. Oltar je učinjen 1721, kako se razabire iz natpisa na njegovu podnožju: „Fece fare reverendo Padre Elia MICHY et Nicolo fratelo suo alla Madona di Visovaz di Crocha Allanta: 1721". Slika Djevice u pozlaćenom okviru načinjena je prema staroj slici, koja je ostavljena u Šibeniku. Na dnu je natpis: „Mater Dei, ora pro nobis 1679". Marija sjedi na prijestolju sklopljenih ruku i milo gleda na djetešce Isusa, koje joj u krilu leži. Gospina glava nagnuta je malko na desno i okružena svijetlim vijencem. S desne strane stoji sv. Ivan Krstitelj, koji upire prstom u Isusa govoreći: „Evo Jaganjca Božjega". Odmah do njega kleči fratar sklopljenih ruku, a uprtim očima u bl. Djevicu. S lijeve strane je sv. Frano: u desnoj mu je knjiga evanđelja, a u lijevoj Propeće.[27] Gospinu sliku rese svakovrsni zavjetni darovi, a posebno zlatna kruna, koju joj svršetkom prošloga vijeka darova skradinski trgovac Marko Toljan.

Gospa od Milosti poznata je po čitavoj sjevernoj Dalmaciji. Tu osobito na 2 i 15 kolovoza dolazi sila svijeta noseći zavjetne darove na „Sveto Mjesto — Marijin Otočić". Tu je pobožnost opjevao stari Knežević u pjesmi: „Lipoj Majci Visovačkoj".

Tebe štuju Šibenčani
I težaci i gradani
A također Skradinjani
I svi slavni Kotarani.

Sva Zagora Tebe štuje
I harnost ti pokazuje
Pružimo se još i dalje
I Lika ti dare šalje

[26] LAPM 274.

[27] Bačić fra P., *Gospin Otočić*, u *Gospa Sinjska* VI (1927) 128—130.

A što brojim ja puk koji
Naokolo tebe stoji?
Dalmacija sva zna za te
I na pomoć zaziva te.

Tvoja čuda i milosti
Ja za kazat nisam dosti
Jer su mnoga i bez broja
Milodarna čuda tvoja.[28]

Ovu je Kneževića pjesmu puk s nekim preinakama naučio i ona se i danas recitira po našim dalmatinskim krajevima. Mi ćemo se dolje niže osvrnuti na ovu interesantnu pojavu. Vidjet ćemo, kako su i neki drugi pjesnici opjevali milu Majku Visovačku. Ovdje samo spominjem, da je još prije Kneževića, fra Pavao Posilović, koji je opjevao Gospu od Olova, posvetio odulju pjesmu „Gospi Visovačkoj".[29]

Početkom mjeseca kolovoza god. 1876. bijaše lijepim svečanostima proslavljena na Visovcu „tristogodišnjica posvećenja ovoga samostana Gospi; dvjestogodišnjica obnove istoga samostana nakon prisiljene seobe u Šibenik; napokon...povratak iz Šibenika starodrevne slike Majke Božje Visovačke".[30] Te je naime godine istom povraćena slika, koju su fratri bježeći iz Visovca god. 1648 sa sobom ponijeli u Šibenik. Ova je slika mnogo manja od one u crkvi; šira je nego dulja. Na sredini se vide slova: „P. F. F. 1576". Ovom prigodom gvardijan fra Stjepan Zlatović dade obnoviti staru kapelu, koju je već god. 1784 sagradio gvardijan fra Vinko Žepina na čast Gospe od Anđela. Na novo sagrađeni oltar u kapeli postaviše povraćenu sliku nakon što ju je svečanim načinom okrunio šibenski biskup Foško. Prigodni govor izrekao je narodni poslanik don Mijo Pavlinović.[31] On zanosno opisuje ulogu Gospina Otočića u povijesti sjeverne Dalmacije. Gospa Visovačka bijaše kršćanima u borbi proti Turcima znak, u kojem će se pobjeda izvojštiti: „Župnici" veli, Pavlinović, „Zmijinski, Petropolja, Zagore, videći pred sobom u sjajnom oblaku Majku Božju od Visovca, napred udaraju krstaškim barjacima, a krajine za njima: i tim mahom otimlje se Klis...I napokon postojbina naša od Zrmanje do Cetine ostaje prosta od Turčina". I narod je svjestan da mu je jedino Gospa Visovačka mogla dati tolike srčanosti i vjere u teškim danima, i stoga vjernici vrve na proštenje na Sveti Otočić. Svak hoće — nastavlja don Mijo — da svoj zavjet pred Gospu donese: hrvatski vojvode odlazeći na vojnu u Taliju, nose bogate zadužbine; trgovci nabavljaju mramore i kandila; krajišnici skidaju sa sebe srebrne toke i jačerme; gospoje polaže svilene odjeće; seljanka

[28] Knežević, *op. cit.* 113—114.

[29] Posilović fra Pava, *Naslađenje duhovno*, 53—56. Mleci, 1682. Pjesma počinje: „Divica si slavna svita; Kraljestva su tobom sita".

[30] Zlatović, *Tristagodišnjica samostana Blaž. Gospe na Visovcu u Dalmaciji* 6. Zadar, 1876.

[31] Čitav je govor objelodanio Zlatović u nav. brošuri 15—27.

svoje derdane; pastiri janjce i teoce, nek Visovac na vodi raste, nek se kuća Majke Božje veliči... Šta više? Nema milijeg pokoja kostima preminulih vitezova do Visovca. Od Kruševa do Zagore viđeniji knezovi, serdari, koluneli Visovcu mrtve svoje kosti ostaviše...[32]

I danas je Visovac magnet, koji mnoga srca osvaja i privlači: kao labud pliva nad površjem da bude vjernicima kažiputem. Okolni narod i danas reče: „Visovac na vodi znamenje. Visovac sveto mjesto, Gospa odabrala". I čim putnici, hodočasnizi ugledaju Visovac prekrste se, pozdravljaju milostivu Gospu na Visovcu. Otud svim četirima stranama naziv „Pozdravljanje".

*

Ovom samostanu pripada dobar broj župa po ravnim Kotarima. Teške patnje i stradanja tih mjesta za vrijeme turske najezde spominje Starac Milovan u poznatoj pjesmi „Pala magla od neba do zemlje":

Kad su došli Turci u Kotare,
Porobiše crkve i oltare:
Paramentam konje pokrivaju,
A kaležim rujno vino piju.[33]

Pet je župa posvećeno bl. Djevici: Stankovci, Drniš, Vrlika, Mirlović i Gradac. Od drugih župa, koje nijesu Gospi posvećene, spomenut ću samo Miljevce pokraj Visovca, gdje se u crkvi Imena Isusova nalazi oltar **„Gospe od Milosti"**.

Stankovci

Stara župa, matica Stankovaca bila je župa Velim.[34] Matica-crkva bijaše Gospa u Podrebači (pod brdom Rebač). Crkva, posvećena Porođenju Marijinu i danas opstoji. Sadašnji župnik fra A. Dizdar dade napraviti u njoj lijep Gospin oltar i nabavi novi kip. — I u odlomku nazvatom Putičanj nalazi se crkva posvećena Gospi od Karmela. U Stankovcima, gdje tamo od god. 1752 prebiva župnik, sagrađena je (1869—1893) nova lijepa Gospina crkva. Posvećena je Uznešenju Marijinu na nebo. Na velikom oltaru je starinska, lijepa slika, koja prikazuje to otajstvo iz Marijina života. Drugi oltar posvećen je Neoskvrnjenom Začeću. Na njemu je krasan kip Neoskvrnjene. — U župi je osobita pobožnost prema bl. Djevici. Narod pjeva najrađe Puratićevu pjesmu „O Marijo Majko!" po napjevu fra P. Bačića. Po putevima četiri su Gospine kapelice.

---

[32] Zlatović, *Tristagodišnjica*. 22—25. —

[33] „Pisma Močivune Vuka", u *Razgovor Ugodni*, 324. Zagreb, 1889.

[34] Fra P. Bačić na dugo raspravlja, zašto je Velim porušen. Donosi predaju, da je stoga, što su jednoč bogati, oholi stanovnici župnika istukli. Bačić, *Župe*, u AV 56.

Drniš

Prije god. 1520 Drniš se nigdje ne spominje.[35] Pod ovim imenom u ovo doba se Drniš javlja u povijesti. Turci su ga sagradili i poradi njegove prirodne ljepote prozvali ga „Malo Sarajevo".[36] Kad su Turci bili potjerani, dođe fratar iz obližnjeg mjesta Badanj i nastani se u Drnišu. God. 1670 blagoslovi Tursku damiju i posveti je sv. Anti i Gospi od Rožarja. Visovac dade ovoj crkvi sliku sv. Ante i bl. Gospe. I ova crkva okruglom kupulom šćemerena bijaše župska crkva sve do god. 1886. Tekom vremena bila je proširivana. Na mjesto stare slike sv. Ante danas je na novom mramornom ol'aru kip, ali Gospina slika ostade netaknuta. Narod je nazivlje Gospa od Zdravlja i uvelike je štuje. Za vrijeme svjetskog rata podiže joj krasni mramorni oltar na kojem se ovaj natpis štije: „Bogoljubnici župe Drniške nastojanjem župnika O. Ante Bilonića prigodom svjetskog Rata 1914—16 u čast B. Djev. Marije podigoše ovaj oltar". — Narod je bogoljuban i prema Gospi od Žalosti, koja je na oltaru Srca Isusova. Slična je Gospi Hrvatačkoj, a natpis glasi: „Majko prižalosna, moli za nas". — Sadašnja nova župska crkva posvećena je Gospi od Rožarja. Lijep Gospin oltar od mramora darova svršetkom prošloga vijeka Vice Mikulandra. Na njem je dosta velika slika: Marija s Djetićem u naručju. Uz oltar u zidu kip je Gospe od Rožarja, koji se na tu svetkovinu u procesiji nosi.

Vrlika

Čim je naša vojska god. 1688 osvojila Knin, visovački fratar fra Jure Bogić poleti sa četnicima na Vrliku.[37] Turci su u Vrlici čuli, da je Knin pao u kršćanske ruke, i počeše bježati u Bosnu glavom bez obzira. Bogić blagosovi đamiju i pretvori je u Gospinu crkvu. Župa ima pečat Gospe od Rožarja na uspomenu oslobođenja od Turaka. I općinski je grb Gospa od Rožarja. Stara Gospina crkva već se je bila počela rušiti, kad 1868 bi sagrađena lijepa nova crkva. Narod je veoma bogoljuban prema prilici Majke Božje, za koju se veli, da ju je svomu rodnome mjestu darovao poznati narodni borac fra Filip Grabovac. Ove godine na uspomenu jubileja efeskog sabora crkva je zauzimanjem župnika fra P. Bilušića, a doprinosima vjernika potpu-

---

[35] Fra P. Bačić napisao je lijepu monografiju: *Franovci i župa varoša Drniša i crkva Sv. Ante*... Čuva se u AV. Bačić veli: „Derniš nije hrvatska riječ nego persijanska, koja sastoji od riječi: Der — vrata; Niš — polje. Tako Der-niš pravo znači: Vrata na polje, vrata poljska".

[36] Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati* sv. II 58—59. Zagreb, 1881.

[37] Bačić, *Župe*, u AV 122—124. Vidi o Vrlici, Klaić, *op. cit.* 160.

no preporođena. Akademski slikar Vlade Marjanović uprav ju je divno uresio. Među brojnim slikama ističe se na svodu bl. Djevica, zaogrnuta u sunce, a ovjenčana slavom.

Mirlović

Pod ovim imenom spominje se god. 1600.[38] Župska crkva posvećena je Uznešenju Marijinu u nebo i ta slika urezana je i na službenom pečatu. Crkva je sagrađena iza odlaska Turaka iz ovih strana god. 1690. Tekom vremena bila je proširena i popravljana.

Gradac

Gradac bijaše starinska katolička župa, a na istom mjestu, gdje je današnja crkva, bilo je krasno Gospino svetište. Sudeći po iskopinama bit će da je ta crkva sagrađena za vrijeme Petra II Svačića.[39] Nova župa Gradac nastala je nakon kandijskoga rata. Kao prvi župnik spominje se fra S. Brakus (1710—1736). Zauzimanjem poznatog našeg historika fra Gaspara Vinjalića, koji je bio župnikom 1752—1757, lijepa je crkva sagrađena i posvećena Porođenju Marijinu. Na službenom je pečatu Gospin lik. U crkvi ima jedna mala Gospina bizantinska slika, prema kojoj vjernici iskazuju veliko bogoljubstvo.

Promina

Župa Promina prostire se pokraj ruševina glavnog grada srednje Ilirije „Promona", ispod planine Promina, od Velušića do rijeke Krke, te do mejaša župe Miljevaca.[40] Ova veoma prostrana i lijepa župa ima više sela, ali sela „Promina" nema. U staro doba, za vrijeme narodnih vladara spominje se crkva Porođenja Marijina u Lukaru. Tu crkvu Turci za kandijskog rata porušiše. Nakon progona Turaka opet je vjernici sagradiše. I to je bila župska crkva sve dok nije u Oklaj-Kuli sagrađena lijepa crkva sv. Mihovila. Gospinu crkvicu u Lukaru nanovo priuredi i proširi dugogodišnji župnik Promine fra Nikola Vučić god. 1790. U ovoj crkvi velikim bogoljubstvom štuje se tako zvana „Gospa Čatrnjska". Zove se tako jer tu vrije živa obilna voda „Gospina Čatrnja". Starinska slika prikazuje Djevicu s Djetićem u naručju. Na Malu Gospu dolaze na poklon i hrišćani noseći zavjetne darove. Prigodom hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva zauzimanjem župnika fr. L. Plepela sagrađen je lijep Gospin oltar od bijeloga kararskoga mramora. Na mramornoj ploči štije se natpis: **„Prigodom hiljadugodišnjice krunisanja prvoga hrvatskoga kralja Tomislava ovaj oltar Gospi Čatrnjskoj sagradio je fra Lujo Plepel župnik".**

[38] Cf. *Schematismus Provinciae Sanctissimi Redemptoris in Dalmatia* 47. Spalati, 1909.

[39] Bačić, *Župe*, u AV 103.

[40] Klaić, *op. cit.* 59.

SAMOSTAN GOSPE OD ZDRAVLJA NA DOBROMU U SPLITU

Dok su Turci god. 1715 opsjedali Sinj, neki fratri pobjegoše u Split. Nastaniše se kod Poišana. No doskora moradoše odatle bježati. Jedni se vratiše u Sinj, a drugi, četvorica, podoše na Dobri. Na kapitulu u Požegi to prebivalište bi proglašeno residencijom, a na 28 ožujka 1735 Klement XII dade vlast, da se proglasi „Hospitium Spalatense" pravim samostanom.[41] Malena ali lijepa crkva posvećena je bl. Djevici. Na glavnim vratima crkve štije se natpis: „D. O. M. IN HONOREM DEIPARAE VIRGINIS PIA FIDELIUM LARGITATE FF. MINORES DE OBSERVANTIA EREXERUNT ANNO SALUTIS IC IC CCLX". Sve do god. 1745 u službenim aktima samostan se nazivlje „Svete Marije" ili rađe „SS. Annuntiatae".[42] Na 11 kolovoza 1745 sastaje se provincijalni sastanak „In Conventu SSmae Annuntiatae Spalati".[43] I uprav na ovom kapitulu izdat je dekret, da se unaprijed samostan mora nazivati „Presvetoga Otkupitelja".[44] Razlog je bio taj, što je provincija dobila ime „Presv. Otkupitelja", a običaj bijaše, da jedan samostan ima isti titul kao i Provincija. Splitski se je morao odreći svoga prvotnog titula, jer je od svih najnoviji. I dekret starešinstva bi proveden u svim službenim aktima. Taj dekret čini se nije nikada ni uništen protudekretom. Norinio u knjižici štampanoj 1775 veli: „Manastir u Splitu u Varošu od Dobroga posvećen Prisvetome odkupitelju."[45] Međutim u službenim aktima nazivao se je tek nekoliko godina „SSmi Redemptoris". Godine 1765 samostan se nazivlje „Prikazanja Bl. M. Djevice — Praesentationis B. M. Virginis Spalati".[46] U aktima provincijala Staničića od god. 1767 nazivlje se: „Samostan Sv. Marije od Zdravlja — Conventus S.

[41] LAPM 294—298. Na str. 150—151 živo su opisate razne borbe proti fratrima.

[42] LAPM 303, 308, 321. Cf. u ALŠ „Archiviolum" fra P. Kneževića 62; ALŠ: „Provincialatus... Hieronymi a Rama" Theca VI, itd.

[43] LAPM 372.

[44] AM, Acta Prov. Turić 11.

[45] Norinije, *Pripisanje početka kraljevstva bosanskoga* Mleci, 1775.

[46] AM, Acta Provincialatus Petri Filipović 17.

Mariae Salutis".[47] I od ovoga časa svi službeni akti tako samostan i crkvu nazivlju.

Nije ništa čudnovato, što dekret provincijalnog starešinstva od god. 1745 nije mogao da se održi na snazi. Vjernici su posebnim bogoljubstvom štovali Gospinu priliku, koju je poslao iz Mletaka buditelj narodne svijesti fra Filip Grabovac.[48] God. 1731 i 1732 strašna je kuga harala po dalmatinskim gradovima i selima. Svjedok — očevidac fra Petar Knežević opisuje, kako su stanovnici Dobroga ovu sliku uprav stoga dobavili, da ih Bog po njenom zagovoru oslobodi od tog strašnog biča. I Gospa usliša vapaje vjerne djece svoje:

Kad je kuga zor činila,
Naokolo svud moreći,
K Dobrom nije pristupila,
Na Dobromu ti stojeći.
Onda bo si donešena
Za tvoj Dobri obraniti,
Zato kuga sva smetena
Ne smide se pojaviti.

Sedam stotin varh hiljade
S triest s jednim lita biše,
Kad mogućstva ti tvog dade
Zlamen, koga svi vidiše.[49]

Posve je dakle naravno, da je puk nazivao ovu Gospinu priliku Majkom Zdravlja, Zdravljem bolesnih, Majkom milosti, ili najrade Gospom od Zdravlja. Potom vjernici istim imenom i crkvu i samostan prozvaše. I proti ovom spontanom osjećaju pobožnog naroda ništa ne mogoše kojekakovi dekreti, jer kako Knežević veli:

I zato se ti nazivaš
Gospa Zdravlja dobrostiva;
Jer ga bolnim ti darivaš,
Kako Majka milostiva.

God. 1764 i opet se pojavi nemila kuga u Splitu. Čuvari Gospina svetišta zasvjedočiše svoju ljubav do pregaranja života

[47] AM, Acta Provincialatus A. Ataničić 31. I po mnogim drugim župama ima crkva, oltar ili kapela *Gospe od Zdravlja* (cf. Čudotvorna Gospa od Zdravlja I [1931] br. 11). U Bajagiću lijepa je kapela Gospe od Zdravlja, u Konjevratim ima oltar Gospe od Zdravlja, a tako u Potravlju. Fra A. Cvitanović poslao mi je nekoliko pjesmica, što ih narod recitira na čast bl. Gospe.

[48] Cf Eterović, *Fra Filip Grabovac* 23. Split 1927. Eterović veli, da je Grabovac poslao sliku 1732, dok fra A. Crnica *(Čudotvorna Gospa od Zdravlja* I [1931], str. 98). misli, da je donešena 1728, svakako prije 1732 .Povjesna je činjenica, da je ova prilika bila na Dobromu za vrijeme kuge 1731—2. O tom se nikako ne može sumnjati. To svjedoči ne samo suvremenik Knežević nego i drugi dokumenti, o kojima ćemo dolje niže govoriti.

[49] Knežević, *op. cit.* 131.

za braću svoju. I ovoga puta Gospa od Zdravlja priteče u pomoć stanovnicima Dobroga. Dok grad i druge varoši bijahu u crno zavijeni, „Dobri zdrav ostade":

Ovo s isto ponovila
Posli triest i tri lita,
Buduć Dobri obranila
Od tog biča jadovita,
Jer varoši drugi kuge
Poznadoše nemilosti
Al ne dade ti te tuge
K njemu Majko od Milosti.[50]

Varošani nijesu ostali nezahvalni prema svojoj pomoćnici. U znak harnosti skovaše dvije krune od suhoga zlata i postaviše na glavu Djevice i Djetića. Tu se i danas vidi natpis: „Tempore pestis suburbium Dobri ex voto 1764":

Što Dobrani, kad poznaše,
I čudesa ta vidiše,
Zlatne krune dvi skovaše
I tebi ih pokloniše.
Jedna da bi tebi bila,
Druga Sinu tvom slatkomu
Koga ti si umolila
Da se smili tvom Dobromu.[51]

Mi ćemo poslije vidjeti, da je Knežević bio veoma ugledna, učena i vjerodostojna ličnost. On propovijeda, što je svojim očima vidio i ušima čuo. Nekim posebnim tonom i čudnom nervozom govori nam o čudesima Gospe od Zdravlja: „A mnogi je i kušao, Da si čudna u čudesi... Ti si, Ti, Majko nami zdravlje dala..." No nije Kneževića svjedočanstvo osamljeno. „Liber Archivialis Conventus" na Dobrome sadrži svu silu starih isprava, službenih i privatnih svjedočanstva o kugi, koja je god. 1731—2, 1764, 1784 harala u Splitu[52] te o „čudu", što ga je „Dobra Majka na Dobromu" tom prigodom učinila. Tako na str. 135 Liber Archivialis donosi originalni dokumenat Šimuna Contarinija — generalnog providura za zdravstveni odio Dalmacije i Albanije. Dokumenat je napisat u Splitu na 30 rujna 1732, a počinje o-

[50] Knežević, *op. cit.* 131.

[51] *Ibid.* 133. — Knežević je spjevao i drugu pjesmu „Popjevku" Gospi od Zdravlja, prigodom krunjenja 1764. *Op. cit.* 171—173.

[52] Tu se posebno ističe požrtvovnost OO. Franjevaca s Dobroga „nell' assidua assistenza da essi *con pericolo di vita amministrata agli injetti*" (Liber Archivialis str. 351, 145, 150 itd.) Iz raznih dokumenata, koji se tu nalaze, vidi se, da je u ono doba Dobri bio dosta napučen. Tu je stanovao i jedan odio vojske. — Na str. 367 nabrajaju se svečanosti u crkvi na Dobromu. Uz god. 1755 spominje se „madonna della Salute." — U dokumentu od 20 veljače 1775 spominje se „L' erezione da suoi fondamenti di questo magnifico Tempio della B. V. della Salute" (Str. 145). — Str. 430: *„Voti venuti in Tempo di peste nel anno 1784 incominciata nella città di Spalato adi 29 Marzo cioè voti alla B. Vergine..."* (nabrajaju se razni zavjetni darovi). *Bajamonti* u djelu *„Storia della peste in Dalmazia*, str. 168 (Venezia 1768) veli, da je kuga 1785 umorila u Splitu 1264 osobe, a na Dobromu su umrle samo *dvije! Liber Archivialis* na spomenutom mjestu kazuje, kako su Dobrani i ovaj put stavljali zavjetne darove svake vrsti pred Gospu od Zdravlja i Ona ih sačuvala. Dakle 1731—2; 1764 i 1784!

vim riječima: „Attacati dal mòrbo contagioso i Borghi principali di questa Città solo quello di Pozzobuono, quantunque posto nel mezzo, restò, per Divina misericordia preservato dalla minaciata infezione." Splitski plemić Petar Marchi u pismu od 28 lipnja 1732 izričito to „čudo" pripisuje jednako kao i Knežević Gospi na Dobromu. Dok se je gradila kapelica na Dobromu svak je pomagao. U toj vrevi uzeto je nekoliko građevnog materijala koje je pripadalo Marchiju. Gvardijan se ispričaje, a Marchi odgovara. Ovo značajno pismo, koje se u Liber Archivialis nalazi na str. 133—134 ovdje u cjelosti donosimo:

Molto Rev.do Pr.e e sig.re Rev.mo

Mi riesce molto grato l'aviso pervenutomi con questa sua favorit.ma delli 16. scorso, che sia stata coperta la Capella della *Santisima Nunziata in cotesto Borgo di Pozzobon; et avendo preservato il med.mo dalla contaggiosa infermità; si deve confidare che in tutte le più pericolose urgenze sarà il più forte propugnacolo di cotesta Metropoli:* io voglio credere, che averanno construtto detta Capella con decente architettura, per dare un sodo princi pio al tempio della Sant.ma Madre di Dio nostra Protettrice; e Avocata.

Si come io godo che si siano impiegati alcuni travi della mia casa per detta fabrica; così volontieri gliene faccio libero, e perpetuo dono; pregando loro Padri, di suffragare con le loro sante orazioni l'anime delli defonti della med.ma mia casa; et anco me peccatore, per potere travagliare al conseguimento della beata eternità: augurando dunque a tutti li religiosi dell' Ordine Serafico una copiosa raccolta di anime con le loro Apostoliche opere, raccomando sempre me, e la mia casa alle loro sante orazioni, e sono

di V.a Pa.tà Molto Rev.da

Venezia li 28. Giugno 1732

Devot.mo et Ossequios.mo ser.te
Gio. Pietro Marchi.

Starac Knežević bodrio je „Slavni Split", da se ne boji neprijatelja svojih, jer on ima „bdeću Vrataricu, Koja čuva vrata tvoja, I moguću Pomoćnicu, Koje milost jest bez broja". On se je posebno radovao Dobromu: „A ti Dobri blago tebi..." No starac opominje potomstvo da slijedi staze otaca, da nezahvalnošću ne bi ovu milost izgubilo. Prošlost i sadašnjost svjedoči, da su vjernici ostali u ljubavi prema majci milostivoj. Za vrijeme kolere god. 1836 utiču se Dobrani Gospi od Zdravlja i na njezin oltar zavjetne darove stavljaju: jedno zlatno srce poklanja Bl. Djevici, a drugo Djetiću. Za vrijeme kolere 1885 darovaše joj prekrasne naušnice s biserima. Kad je sadašnji oltar Gospin bio god. 1822 sagrađen, ondašnja uprava samostana dade učiniti srce od srebra, gdje su bila napisata imena svih dobročinitelja za ovaj krasni oltar. Kad je god. 1877 Gospa bila po-

kradena nijesu odnešeni darovi, koji su Joj bili poklonjeni, kad je u raznim prigodama pritekla stanovnicima varoša u pomoć: „Zamjerno!", kliče povjesnik Zlatović, „Svetogrdna ruka god. 1877 sadri sve dragocjenosti sa svete slike, a ostadoše uspomene krune, srca i oušnice, koje i danas rese svetu sliku i bogoljubne duše naknadiše novim darovima stare zavjete!" [53]

Poznato je, da danas ne samo splićani nego vjernici i iz udaljenijih krajeva naše domovine doprinose dosta žrtava za gradnju novog svetišta Gospina. Milodare donosi posebni list „Čudotvorna Gospa od Zdravlja", koji uređuje Dr. fra Ante Crnica. [54] Na 21 st. ove godine proslavit će se dvjestogodišnjica Gospina svetišta. Tada bi se prema programu imao staviti temeljni kamen nove crkve, a također imala bi se postaviti na glavu Djevice zlatna kruna, njezina slika u novi srebreni okvir, koji se izrađuje iz zavjetnih darova.

Iz onoga, što je ovdje ukratko rečeno, može svatko razabrati temelj i posve normalni razvoj onih lijepih prizora vjere i ljubavi, koje danas — osobito na 21 studenoga — zapažamo u maloj crkvi na Dobromu. Za vrijeme proslave dvjestogodišnjice čudotvorne Gospe „De Laus" u alpinskim brdima, pravom je jedan francuski biskup rekao „Svaka je Gospina prilika čudotvorna". Ipak je činjenica da neke Gospine prilike imaju posebnu moć, koju im je od vijeka odredio Onaj, koji je čitav svemir duhom svojim ispunio. Sveta Stolica postupa veoma oprezno. No ako su vjernici osvjedočeni, da su oni sami ili njihovi predi priko ove ili one Gospine prilike čudesna ozdravljenja i druge milosti primili, onda Crkva nema ništa proti tomu, da ti vjernici iskazuju posebno štovanje toj prilici i da je čudotvornom nazivaju. Među takove prilike s potpunim pravom ubraja se i Gospa od Zdravlja u Splitu. Stoga lijepo završuje fra P. Knežević spomenutu Popjevku čudotvornoj Gospi od Zdravlja:

Ti si, Ti, Majko, nami zdravlje dala,
Podpuna zato nek je Tebi fala.
Ovo nek čuje svak, i Tebe štuje
Svim kazujemo. [55]

---

[53] Zlatović, *Povijest dvanaest samostana*, rukopis u ALS, str. 15.

[54] O povijesti svetišta napisao je u ovom glasniku više crtica fra A. Crnica. Osobito je u tom pogledu bogat svečani broj Br. 11. O. Crnica je izdao i lijep „Vjenčić čudotvorne Gospe od Zdravlja". Split-Dobri, 1931.

[55] Knežević, *op. cit* 173.

SAMOSTAN GOSPE OD KARMELA U OMIŠU

Od straha pred Turskim zulumom ostaviše fratri svoj stari samostan u Prološcu i god. 1715 pobjegoše prema moru. Srećom dođoše u blizinu grada Omiša. Od davnih vremena omiška gospoda živo su željela da se fratri kod njih nastane, pa ništa čudnovato, što su sada objeručke primili bjegunce iz Prološca.[56] Građani su svakako htjeli, da se Sinovi Asiškoga Ubogara nastane u samomu gradu. No kad oni na to ne pristadoše predložiše im mjesto kod istočnih vrata pri groblju, kod crkvice sv. Luke. No ni to im se nije svidjelo. Zapela im za oči prastara crkvica sa čutvornim kipićem Gospe od Karmela. Ta crkvica, kojom je upravljala posebna bratovština, dizala se je na pustošnom mjestu pri morskoj obali nekoliko stotina metara udaljena od istočnih gradskih vrata. Čim Omišani saznadoše, da bi se franjevci najrađe tu nastanili, odmah im želji udovoljiše: bratovština pokloni crkvicu, a gospoda mjesto za samostan. Generalni providur Emo, nadbiskup Kupili i starešinstvo provincije dopuste da se tu bjegunci iz Prološca nastane.[57] Tadanji gvardijan bijaše O. Vrljić. U dekretu, kojim se na kapitulu u Velici god. 1717 izabire za gvardijana fra Martin Kraljević, samostan se nazivlje „Svete Marije".[58] Taj je titul posve razumljiv, ako se uzme uobzir, da se je samostan nalazio na teritoriju, koje je od vajkada bilo posvećeno bl. Djevici. Međutim starešinstvo je moralo druge okolnosti imati na vidu. To bijaše samo nastavak samostana sv. Frane iz Prološca. I stoga starešinstvo u Našicama 26 lipnja 1716 određuje, da omiški samostan mora svakako zadržati stari titul „Sv. Frane".[59] Pod tim imenom susrećemo ga u svim službenim aktima sve do godine 1742.[60] No budući da je već bio osnovan imotski samostan, koji se je smatrao kao nastavak prološkog, starešinstvo u Šibeniku 28 srpnja 1742 određuje, da se omiški mora zvati „sv. Kaja".[61] Kao razlog navađa se također i to, što je sada Provincija odbacila prvotni titul Sv. Kaja, pa da se sačuva uspomena na njenog prvog zaštitnika. I već god. 1744 provincijal Karapandža drži provincijalni zbor „U samostanu Sv. Kaja u Omišu".[62] Taj se naziv susreće i u provincijalnim aktima Turića (1746),[63] Vučića (1748)[64] i t. d. No već za provincijala

[56] Zlatović, *Povijest samostana*, ALŠ, str. 333.
[57] LAPM 283—287.
[58] LAPM 113.
[59] LAPM 283.
[60] LAPM 186, 247 itd.
[61] AŽ, „Stare okružnice".
[62] LAPM 365.
[63] AM, Acta Prov. Turić 33.
[64] AM, Acta Prov. Vučić 64.

Marjanovića 1757 nazivlje se „Svete Marije od Karmela".[65] Onaj dekret od 1745 nije bio uništen drugim dekretom. Norinio god. 1775 veli: „Manastir u Omišu posvećen S. Caji Papi fundat aliti podumintan 1715. rečeni Gospe od Skalice".[66] Ovo „rečeni..." pokazuje osjećaj vjernika, koji su svećer i samostan i crkvu Gospinom držali i nazivali. I eto kao što u Sinju i Splitu, tako i u Omišu, osjećaj vjernika konačno pobjeđuje. Danas se titul Sv. Frane i Sv. Kajo, samo u knjigama **pro memoria** spominje.

Današnja Gospina crkva od glatka, četverouglasta bijelog kamena, počela se je graditi 1741, a dovršena je 1770. Iznutra po rimskom slogu razdjeljena je na četiri jednake kapele sa lijepim oltarima, od kojih se posebno ističe oltar Gospin na kojem se, u srebrenom okviru nalazi starodrevni, drveni kipić Gospe od Karmela. Koliko se je ova Gospa u Omišu od davnih vremena štovala, to se može razabrati iz ugovora, što ga je Bratovština Gospe od Karmela učinila s fratrima 10 srpnja 1716.[67] Članovi bratovštine u tom ugovoru spominju, kako je bio običaj u Omišu, da se u slučaju, da narod zadesi teška nesreća, čudotvorni kipić nosi u procesiji u grad. To će se morati i unaprijed činiti.[68] Osim toga čuvari svetišta dužni su svake nedjelje i zapovjednih svetkovina reći prvu svetu misu na Gospinu oltaru, da vjernici tako mogu zadovoljiti svojoj pobožnosti: poslanica i evanđelje protumačit će se narodu na slavenskom jeziku.[69] Svake subote mora goriti svijeća pred oltarom Gospinim itd.[70]

Ne samo Omišani nego i čitava Krajina uvelike štuje Gospu od Skalice. Tu se osobito na Gospu od Anđela i na Gospu od Karmela slegne masa naroda iz krajiške, poljičke, i drugih općina. Starac Knežević nije mogao da ne opjeva i ovu slavnu Zaštitnicu kršćanskoga naroda: „Još je jedna slavna Mati, Koju ne imam ostavljati..."

Ova Gospe od Skalice,
Koja lipša od Danice
Jest, i koje mnoga čuda
Čuvena su jurve svuda.

Prid Omišom nahodi se
U svom kipu i slavi se,
Od gospode Omišana,
I od drugih svih mišćana.[71]

Nakon što je opisao, kako je Omišani uvelike štuju i kako Ona sve njihove molitve uslišaje bezbrojna čudesa čineći, on kliče:

[65] LAPM 461.
[66] Norino, *op cit.* 47.
[67] LAPM 285.
[68] LAPM 285: „Che nei tempi calamitosi per implorare la Divina misericordia, come s'è praticato in ora, sequendo il transporto in questa Città del miracoloso Prototipo della Gloriosa..."
[69] *Ibid*... „Colla spiegazione dell' epistola, e del S. Evangelo in slavo".
[70] Ima usve 11 raznih odredaba.
[71] Knežević, *op. cit.* 147.

Ti si radost u žalosti:
Ti si jakost u slabosti
Ti si zdravlje nemoćnika
Ti s' ufanje svi grišnika.

Ti nebeska Vratarica
Jes' i rajska ključarica.
Ti, ti prva posli Boga
Jesi život nas svakoga.

Svim razlogom od Skalice
Ti se zoveš, o Divice,
Jer upravna skala jesi,
Koje vrh je na nebesih. [72]

*

Od nekoliko župa, koje pripadaju omiškom samostanu, posvećena je bl. Djevici samo župa

Runović

Ovdje stajaše za rimskoga vladanja glasoviti grad **Novae**, uz koji je rimska cesta prolazila. [73] Taj se grad posljednji put spominje 532 i tada bijaše kršćanski grad. Današnja župa ocjepila se je nekako oko 1748 od Podbablja. Velika, lijepa crkva, koju pomoću vjernika sagradi fra Ivan Glibotić (1871) posvećena je kao i omiška Gospi od Karmela. Ima tri oltara. Gospin oltar od mramora načinjen je za župnika fra Jake Milinovića. Na njem je kip Gospe od Karmela od drveta. Osim toga u župi su dvije lijepe kapelice Gospine posvećene Gospi od Zdravlja. Jedna je odmah uz župsku kuću. Tu župnik za rabotnjih dana govori svetu misu. Sagrađena je god. 1894, a drveni kip Gospe od Zdravlja darova Iva Puljić. Druga je kapelica u zapadnom dijelu župe sa slikom Gospe od Zdravlja. Sagrađena je god. 1909. Narod je veoma pobožan prema ovim Gospinim prilikama. Prije svake Gospine svetkovine posti po nedjelju ili dvije dana.

SAMOSTAN SVETE MARIJE U ZAOSTROGU

U srednjem vijeku u ovoj pitomoj uvali makarskog primorja bijaše grad Ostrog τὸ Ὄστρωκ koji se spominje u polovici 10. stoljeća. [74] Farlati tvrdi, da su prije franjevaca tu stanovali redovnici sv. Augustina, koji imađahu crkvu Svete Marije. [75] U arhivu samostana nalaze se neke ovjerovljene povelje, od kojih jedna ima datum od 10 rujna 1468. Potpisat je vojvoda Žarko Unski, ban kliški, koji tjera augustinijance a daje franjevcima samostan i crkvu Svete Marije. Ima ih, koji sumnjaju u autentičnost ove po-

[72] *Ibid.* 149.

[73] Cf. Klaić, *op. cit.* 164. — U izvještaju, fra S. Kutleša veli „Rusnovae".

[74] Klaić, *op. cit.* 170.

[75] Farlati, *Illyrici Sacri* T. IV, str. 191. Venetiis, 1769.

velje. Svakako je činjenica, da su se franjevci pod Ostrogom nalazili prije 1490. Turci su u više navrata palili i robili Gospinu crkvu. Tako god. 1538, 1590. [76] Za kandijskog rata nekrst sve poruši, što su fratri kroz 150 godina gradili u Zaostrogu. No kao što dosad tako se i sad iz ruševina podiže Gospino svetište. Današnja prostrana Gospina crkva dovršena je 1757. Na glavnom pragu velikih vrata urezat je ovaj natpis bosančicom: „Ovu crkvu posveti Gosp. Frančeško Balićević Biskup Bosne, Požege i Biograda a na poštenje svete Gospe na 8 prosinca 1589". [77] Čovjek bi pomislio da je današnja crkva posvećena 1589, da pokraj ovoga praga na drugom kamenu nije rimski broj: „MDCCXLVII". Prag velikih vrata uzet je od stare crkve, koja je uistinu posvećena na Neoskvrnjeno Začeće 1589. I to je žalibože sve, što nam je od te stare crkve ostalo.

Crkva ima sedam oltara, od kojih veliki i dva druga iz lijepog mramora, a ostali su od kamena. Dva su oltara posvećena bl. Djevici: jedan Neoskvrnjenom Začeću, a drugi Gospi od Karmela. U debeloj, uvezanoj knjizi zaostroškog arhiva, u kojoj je najstariji mrtvar provincije nalazi se bilješka o nabavi kipa Neoskvrnjenog Začeća iz god. 1729. Ova je uspomena napisata bosančicom, te bilježi kada i gdje je nabavljen kip, koliko zapada, od koga je blagoslovljen i namješten. Evo je doslovce:

Adi 6 setebre 1729.

Bi donesena Statua b. Gospe to jest Conception, iz Mletaka, koju čini učinit o. p. fra Stipan Pekić, i dode (zapade) cekina 13 usve i bi blagoslovljena od o. p. fra Jakova Vickovića gvardijana, namišćena na svoje misto isti dan. [78]

L. Narentinus u svome djelašcu „Chronicon Archiviale Sanctae Mariae Zaostrogiensis", koje objelodani 1770 ne govori o ovom kipu nego o slici Majke Božje na platnu, koju su fratri sa sobom donijeli, kad su još u XV vijeku iz Ljubuškoga došli. [79] Sre-

[76] Zlatović, *Dvanaest samostana*, str. 116 sl., u ALS.

[77] Eterović, *Fra Andrija Kačić Miošić*, 46 bil. 1. Dubrovnik, 1923.

[78] Ovu je uspomenu našao, prepisao i poslao mi M. P. O. fra Karlo Eterović. On mi šalje i ovu interesantnu bilješku o kipu sv. Ante, koja se tu nalazi: „Die 29 Maji Anno Domini 1728.

Bi donesena Statua svetoga Antuna od Padue i blagosovljena *Solemniter* koja bi učinjena u Mleci iste godine i noseći je ljudi priko Mletaka na pedatu uteče im i pade na piaci svetoga Marka i ne razbi se niti što od nje odpade, niti se što odkarnu. To svidoči o. p. fra Nikola Gojaković i druzi mnozi koi biše tute. Pisa ja fra Filip Žderić, meštar".

[79] Lucius Narentinus, *Chronicon Archiviale*. 42, Venetiis, 1770: „quae pretiosa Imago adhuc in adventu fratrum ad hujusce Monasterium delata est de Gliubuski, ut tradunt Seniores Patres, et profecto in facie spirat odorem suavitatis".

brena kruna, što joj je glavu resila, dar je fra Andrije Rosića iz Broćnoga. Zlatović tvrdi, da je ta slika u njegovo doba stajala nad kipom Gospinim: „Na Gospinu oltaru — veli on — štuje se najvećim bogoljubstvom kip Majke Božje okićen dragocjenostima krunâ, prstenjâ, đerdanâ i narodnih srebrenih oprava, koje pobožni kršćani prinesoše za harnost i zahvalnost za primljene milosti, a nad njim slika na postavu, koje predaja tvrdi, da su donešene iz razrušenoga samostana sv. Kate pod Ljubuškim". [80] No kako po crkvenim propisima nije mogla stati slika s kipom na istom oltaru, ova slika bijaše stavljena u sakristiju, te bi se svake godine na Veliku Gospu u procesiji nosila. Ove godine na uspomenu jubileja efeskog sabora gvardijan O. Vrcan opet ju povrati u crkvu i stavi na počasno mjesto.

Na oltaru Gospe od Karmela nalazi se kip bl. Djevice s Djetićem u naručju. Ima velik broj vjernika u bratovštini Gospe od Karmela.

Godine 1883 nastojanjem gvardijana fra Mate Šimića i fra Serafina Vežića, Gospino svetište bilo je potpuno preobraženo. Stručnjaci iz Rijeke, Trsta i Italije tako lijepo izgladiše zidove i kamene oltare mramorinom, da bi čovjek rekao da je to sve sami mramor.

Gospin samostan u Zaostrogu bio je za dva stoljeća, dok je Turčin tlačio naš narod, žrtvenik vjere i domovinske ljubavi. Odatle su fratri u onim teškim danima nosili luč vjere po svem Primorju, Neretvi i južnoj Hercegovini. Vjernici su sa svetim ponosom uvijek gledali na ovo Gospino svetište: tu im je bila nada i utjeha. Oni nijesu žalili nikakovih žrtava samo da se ovo sveto mjesto dostojno uzdrži i da samostan može Turčinu teške poreze, ucjene i globe isplaćivati. Iz dalekih krajeva, vjernici su se sjećali Gospine crkve. Tako kapetan Niko Rešti, kad god. 1633 u Madridu umiraše, ostavi 200 cekina crkvi B. Gospe od Zaostroga. Biskup Bartul Žarković dade Gospinoj crkvi dvije krasne paramente sa svojim plemenskim grbom zlatom navezenim. [81] U riznici je i krasni kadionik, dva srebrena uresna propeća, pa planita skrojena iz kraljskog plašta bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Svi viđeniji ljudi Primorja i Neretve ostaviše kosti svoje crkvi svete Marije u Zaostrogu. Tu je grobnica plemićke obitelji Nonkovića iz Neretve, tu uz mnoge odličnike počivaju kosti fra Ivana Despota i glasovitog pučkog pjesnika fra Andrije Kačića.

I danas Gospin samostan u gustom gaju zimzelenih maslina, starovječnih dubovâ i čempresa svi, koji se sjećaju prošlosti nadan Velike Gospe spliva se ovdje narod iz Vrgorca, Neretve, s

[80] Z l a t o v i ć, *Dvanaest samostana*, str. 132, u ALŠ.
[81] Z l a t o v i ć, *op. cit.* u ALŠ 132.

Otokâ i Primorja i tu iskazuje počast onoj Djevici, koju nekrst oboriti ne mogaše...

Četrnaest župa pripada ovomu samostanu. U mnogima je osobito štovanje prema bl. Djevici. [82] Osim P l i n e posvećena je bl. Djevici župa Vrgorac, koja zaslužuje, da se posebno na nju osvrnemo:

Vrgorac

Godine 1519 spominje se Vrgorac kao turski grad pod imenom **Hadgoracz.** [83] Pod gradom podiže se za turske vlade današnja varoš Vrgorac. Kad je god. 1690 pomoću zaostroških franjevaca ova varoš oteta Turcima pretvoriše fratri đamiju u crkvu bl. Gospe. Turska munara tek je god. 1861 porušena, [84] a đamija je bila župska crkva sve do god. 1913. Sve do pada mletačkog vladanja bio je uz župnika i „Parochus Fortalitii Vrhgorac". Crkva je odmah u početku posvećena Navještenju Marijinu. Tu su se od početka štovale dvije slike Gospine: „Gospa Arapska" i „Gospa u oltaru". Predaja veli, da je prvu donijela iz Podgorice Ana sestra Rade Miletića. Ta se slika nalazi danas na oltaru Sv. Kate. Daleko je znamenitija druga bizantinska slika „Gospa u oltaru". Predaja veli, da je serdar Rade (Mijo) Miletić vidio u Mlecima tri slike na izložbi. Njemu kao bivšem hrišćaninu zape za oko istočnjačka Gospina slika; kupi je i donese u Vrgorac. Narod ju je velikim slavljem primio; sagradi joj u bivšoj turskoj đamiji posebni oltar i tako je prozva „Gospa u oltaru". Ovu sliku narod drži kao čudotvornu, od koje su mnogi dobili zdravlje u teškim i opasnim bolestima, a zagrezli i skoro izgubljeni grješnici obraćenje na času smrti. Narod pripovijeda o fra Ivanu Raosu, koji je živio kao pokornik i veoma svet čovjek, da mu se je Gospa prikazala u njezinoj slici kao živa, te da je djetića, koga drži u naručju, premjestila s ruke na ruku, dok je on pred njom sv. Misu govorio, tako da je on narod svjetovao, da ne traži drugamo čudotvorne Gospe, kad je ima u Vrgorcu. U narodu se također pripovijeda, da ova slika Gospina mijenja boju lica. Bilo što mu drago o povjesnoj istini ovih legenda, činjenica je da Gospa Vrgoračka dijeli vjernicima obilne milosti. To svjedoče zavjetni darovi i štovanje puka.

[82] Ne možemo da barem ne spomenemo župe Pasičinu, Borovce i Metković. U Pasičini je crkva Svisveti. Na velikom je oltaru slika Gospe od Zdravlja, koja je prema tradiciji donešena od početka osnivanja župe (1764). Narod je uvelike štuje. — U Borovcim, kapela je Gospe od Zdravlja i u crkvi Sv. Ante špilja Gospe Lurdske (1911). U Metkoviću se na oltaru Gospinu štuje kip Uznesenja Marijina.
[83] K l a i ć, *op. cit.* 171.
[84] *Ibid.*

Od nakita, što ih vjernici darovaše „Gospi u oltaru" učinjeno je lijepo, veliko ostenzorje od pozlaćenoga srebra, srebreni kadionik, zlatna kruna, koja danas resi kip Gospe od Rožarja na velikom oltaru itd. I danas se recitira pjesmica u čast „Gospe u oltaru", za koju se veli, da ju je spjevala jedna ozdravljenica, koja je naglo ozdravljene pripisivala čudu bl. Djevice. Evo nekoliko početnih verasa:

Zdravo, Majko divnog Boga
I života mog novoga!
Kadno smrtna bol bjesnila
Život na smrt dokončala,
Onda ti si, Djevo mila,
Meni zdravlje darovala.
Ispovidam, drugo nije,
Sve što imam po tebi je.
I želila drugo ne bi,
Nego postat mila tebi...[85]

Tko je i kada ovu sliku naslikao, ne može se sa stalnošću reći. Ona podsjeća na **Mater Dignissima** u S. Maria Maggiore, koju su radi mnogih primljenih milosti, Rimljani privikli zvati **Salus Populi Romani.** U starom i srednjem vijeku kršćanstvo je bacalo svoj pogled na ovu baziliku Svete Marije, Majke Božje, koja je već opstojala u 4. vijeku i koju Papa Siksto III (432—440) dade obnoviti i povećati na vječnu uspomenu efeškog sabora. Razne su crkve željele imati kopiju ove rimske slike i staviti se pod zaštitu one, koja je **Salus Populi...** Tako G. Anichini veli, da je sv. Frano Borgije, kao General Isusovaca, svaki put, kad bi osnovao novu residenciju slao tamo kopiju **Matris Dignissimae.**[86] Anichini posebno spominje sliku Gospinu, koja se štuje u Viterbu (XII. vijek) i afresko u Tivoli (XII vijek).[87] Vrgoračka Gospa u mnogočem sliči ovoj u Tivoli. Odijelo Gospino u jednoj i u drugoj dosta je iskićeno. Djetić ne drži više u ruci knjigu nego sveščić s tom razlikom, da je u slici u Tivoli svezak smotan, a u Vrgorcu je razmotan i na njem su grčka slova. Vrgoračka pokazuje veću udaljenost od bizantinske ukočenosti. Uz Gospinu glavu napisata su ona obična slova *MP ΘY* Majka Božja. Nad glavom Djetića riječi iz Exod. 3, 14 *ο ων* = Onaj, koji jest. Na svesku, što ga Djetić drži u ruci riječi su iz Iv. 8, 12 i 6, 35: *εγω ειμι το φος του κοσμου οελθον πρός μεον μι πινασι και ο πίστεβον ισεμε* =

[85] J. Martinac iz Vrgorca kazivala ovu lijepu pjesmicu.

[86] Anichini, *La Mater Dei Dignissima di S. Maria Maggiore*, u *L' Illustrazione Vaticana* (1931) 23—26.

[87] *Ibid.* — Grumel, u *L' Unitè de L' Eglise* IX (1931) 454, donosi sličnu bizantinsku sliku s raznim grčkim natpisim. — *Mater Dei*, III (1931) donosi sliku Gospe iz Viterba i divnih članaka o proslavi efeskoga sabora.

Ja sam svijetlo svijeta; tko dolazi k meni, ne će ogladnjeti, i tko vjeruje u mene. — Pisac je posve slabo znao grčki.

Iz svega što je rečeno, jasno se razabire, da se „Gospa u oltaru" može označiti slikom, gdje se je na osobiti način htjela pozdraviti Marija kao Bogorodica. I stoga ništa čudnovato, što se Vrgorac sprema, da ove godine proslavi što dostojnije jubilej efeskoga sabora. Župnik fra I. Tomasović već je dao izraditi lijep srebreni okvir, u koji će se postaviti Gospina slika. Kupe se milodari za novi mramorni oltar Gospin, koji će resiti lijepo Gospino svetište, koje je započeto bilo 1913, a još nije potpuno dovršeno.

SAMOSTAN SVETE MARIJE U MAKARSKOJ

Danas je teško znati i razabrati pravo doba utemeljenja ovog znamenitog Gospina samostana. Za vrijeme turskih nasrtaja, opetovanog razrušenja i selenja propadoše stari dokumenti. Svakako je činjenica, da su god. 1503 makarani pozvali franjevce, da im budu duhovni pastiri. Osam godina kasnije (1511) dobiše od ljubuškoga zapovjednika Homera dopust, da mogu popraviti uz manastir i porušenu crkvu Svete Marije. God. 1518 postade makarski samostan prebivalištem biskupa, a crkva katedralom. God. 1537 bojeći se mlečani, da se ovdje Turci ne bi ušančili, zapališe i crkvu i manastir. Fratri ostadoše bez krova i bez zaklona. No ljubav vjernika nije mogla podnijeti da gleda u ruševinama Gospino svetište. Opet podigoše vjernici i samostan i crkvu. Sam trgovac iz Olova, Martin Ljubić sagradi malen, ali vas od kamena šćemeren samostan, da ga vatra ne bi uništila. I za kandijskoga rata izgori u samostanu i crkvi sve što je moglo goriti.

Klaić,[88] veli, da se je samostan uprvotač nazivao Sv. Petra. Činjenica je, da se i u XVIII. vijeku tako nazivlje u službenim rimskim spisima. Tako u dekretu od 1745 ukida se „Studium Generale...in Conventu **Sancti Petri Marcarschae...**"[89] Ovaj naziv vjerojatno ne dolazi odatle što bi današnji samostan bio posvećen Sv. Petru. I u najstarijim dokumentima zove se „Svete Marije", „S. Marije", „Conventus B. V. M. In Coelum assumptae", „Matris Gratiarum" itd. Naziv „Sv. Petra" ovako tumači fra A. Lulić.[90] Fratri — veli on — prije nego su se nastanili u Makarskoj stanovali su u Zadvarju. Odatle bi kad jedan, kad drugi došao u Makarsku. Pa kako su se zaustavljali u jednoj kući pokraj crkve Sv. Petra na poluotočiću, tako su dobili i ime „Sv. Petra".

[88] Klaić, *op. cit.* 167: „posvećen nekoć sv. Petru".

[89] LAPM str. 17.

[90] Lulić fra Ante, *Memorie della Francescana Provincia de MM. OO. del SS. Redentore in Dalmazia*, 37 bil. 1. Split, 1867.

U današnjoj crkvi, koja je uglavnom ostala ista, kakova bijaše oko god. 1540 imaju četiri oltara. Dva su posvećena bl. Djevici. Na velikom je slika Uznešenja Marijina, kojoj je i crkva posvećena. Slika pokriva cijelu pozadinu kapele. Razdjeljena je u tri okvira: srednji najveći prikazuje Mariju, gdje uzlazi na nebesa okružena anđelima i apoštolima. U desnom je okviru sv. Lovre, a u lijevom sv. Stjepan: povrh svetoga Lovre slika je sv. Frane, a povrh svetoga Stjepana slika sv. Klare. Radnja je izvedena klasičnim kistom.[91] Vještaci se dive krasnoj kompoziciji, a nada sve izražaju Gospina lica. Fra A. Lulić veli, da ju je uslikao „Palma il Giovine". No pod starije svoje dane (na 2 listopada 1874) fra Ante je najvećom pomnjom sliku pregledao i našao ime auktora: „Pietro de Coster fecit 1680". I malo na desno uštampane su riječi: „Matthaeus de Vexillis et... de Machar f. f.".[92]

Na pobočnom Gospinu oltaru nalazi se umjetničko urezani kip Gospe od Začeća. Fra Nikola Gojak u svome poznatome **Dnevniku** [93] opisuje kako je i kada današnji lijepi oltar Gospin od mramora nastao. On nam pripovijeda, što je tekom vremena bilo na mjestu Gospina oltara. Godine 1694 — tako on pripovijeda — počela se je u ovoj crkvi načinjati kapela svetoga Ante. Nijesu fratri znali, gdje bi je sagradili. Neki htjedoše, da to bude na mjestu, gdje je danas Gospin oltar. No tu je bio oltar Sv. Mihovila „altare pivilegiato quotidiano" i slika sv. Mihovila na zidu. Godine 1681 načiniše posebnu sliku sv. Mihovila i kad su ovu sliku metnuli, onu na zidu okartaše. I tako ostade sve do 1736. U ovo vrijeme Benedikt XIII izdade dekret, da nijedna crkva ne može imati privilegirani oltar u kojoj se dnevno ne govori 30 misa. U makarskoj fratri ne znadoše, što da učine. Zapitaše fra Nikolu, komu tada bijaše 56 godina. On im je govorio o staroj slici sv. Mihovila na zidu, dokazivao da se njih ne tiče dekret Benediktov itd. Međutim fratri dignuše staru sliku i na zidu ništa ne nađoše. I sada 1735, kad je pod svoje stare dane fra Nikola oltar Gospin gradio obistini se da je sve bilo istinito, što je od starih čuo:

Dogodise lipa prigoda del 1753 fratri od mramora otar učinisce na Poštenje B. G. 1754. Ja fra Nikola Gojak, u mojoj starosti od gosta 74 najdose ovde gvardianom kadase ovi oltar načini, i kad tidosmo zid probiatt, najdosmo na rečenomu zidu upenganu rečenu figuru S. Miovila vehoma lipu i jednu malehnu Capelu svu postampanu. Dakle je istina što stari rekoše. Dakle bratte redovniče pitaj stari ljudi koisu pametnii i koise spominju stvari stari, pamti, i piši neka moreš drugomu dati nauk.

[91] Cf. Kaer, *Makarska i Primorje* 38. Rijeka, 1914. Ima više netačnosti.

[92] Lulić, *op. cit.* 37. U primjerku pod br. 4488 makarske biblioteke Lulić je sam svojom rukom ovu bilješku napisao.

[93] Gojak fra Nikola, *Dnevnik.* u AM. str. 96.

Nad kapelicom sv. Ante nalazi se velika slika općenitog suda, gdje je Marija lijepo prikazata. U samostanu se nalazi desetak starinskih Gospinih slika mletačke i bizantinske škole. Neke su od nemale umjetničke vrijednosti.

Starinska Gospina crkvica šćemerena na šiljasti svod znamenita je s više gledišta. Blizu za dva vijeka bila je katedrala makarskih biskupa zajedno i župska crkva sve do god. 1707. U staro doba iz ove Gospine crkve franjevci su vršili župne dužnosti po svim mjestima oko Cetine do Zadvarja, a onda od Brela pa sve do Vrgorca. U njoj počivaju smrtni ostanci knezovâ Kačićâ i svih kneževskih i poglavitih obitelja grada i okolnih sela, kao što i njezinih dvaju biskupa fra Petra Kačića i fra Marijana Lišnića.

Puk kao da nije zaboravio, da je Gospina crkva, stara matica župna i stolna. Služba se Božja obavlja redovito u crkvi, a na Gospu od Začeća i na sv. Antu mnoštvo naroda učestvuje u procesiji.

Na 15 kolovoza prošle godine blagoslovljen je temeljni kamen nove, prostrane Gospine crkve, a ove je godine čitav samostan za polovicu povećan i priređen.

*

Od župa, koje pripadaju ovome samostanu spomenut ću samo Bast-Baškuvodu i Ugljane-Budimir.[94]

Bast-Baškavoda

Sudeći prema iskopinama čini se, da je ovdje bila nekoć rimska naseobina Bisto, uz koju je vodila primorska cesta iz Salone k Neretvi.[95] Današnja župa Bast nastala je u davnije doba i nakon odlaska Turaka bila je obnovljena. Crkva je posvećena Uznešenju bl. Djevice. Ova je Gospina slika i na pečatu urezana. U crkvi se velikim bogoljubstvom štuje kip bl. Djevice. I u crkvi sv. Nikole u Baškojvodi nalazi se oltar Gospe od Rožarja s lijepim kipom.

[94] Ovom samostanu pripadaju i župe Velikobrdo, Tučepi i Slivno. Na teritoriju župe Velikobrdo nalazi se poznato svetište Vepric. U starodrevnoj crkvi sv. Mihovila slika je bl. Djevice (datum 1684). U crkvi je oltar Gospe od Zdravlja. U Slivnu ima sedam kapelica bl. Gospe. Župska je crkva posvećena Presv. Trojstvu, a na velikom oltaru je slika iz god. 1769. Na vrh je Presv. Trojstvo, a u sredini Marija s anđelima. Na 11. kolovoza 1778 Pijo VI dao je potpuni oprost svima, koji se ispovijede i pričeste na svetkovinu N. Začeća. Original je u župskom arhivu. — U Tučepima crkva na moru posvećena je bl. Gospi i sv. Ani.

[95] Klaić, *op. cit.* 169.

Ugljane

Više sela pripada ovoj župi, od kojih treba da spomenemo Budimir. Crkva je sagrađena oko god. 1772 od župnika fra Jakova Maroevića i tada posvećena Gospi Rožarici. Kip prikazuje Gospu, gdje drži Isusa okrunjena u naručju. K ovoj crkvi dolaze hodočasnici iz udaljenijih krajeva na zavjet. U crkvi sv. Ante na Ugljanima, koja je sagrađena 1741 za župnika fra Ivana Cvitanovića, postavio je oltar Gospe od Začeća fra Frano Tonković god. 1907. Učinio ga je Vicko Taglioferri. Tonković je iste godine i za odlomak Novasela nabavio lijep kip Gospe od Karmela.

SAMOSTAN NEOSKVRNJENOG ZAČEĆA MARIJINA U KARINU

Hrvatski velmože u sretno doba svoje moći sagradiše franjevcima samostan Svete Marije u Karinu. U jednom službenom aktu od 23 lipnja 1459 starešinstvo izbraja dobročinitelje ovoga samostana među kojima se spominje i Jelisava žena Nikole bana.[96] No već god. 1528 bijaše Karin (castel di Carin) u turskoj vlasti: fratri protjerani, a samostan porušen. God. 1730 fra Marijan Lekušić polazi u Mletke, da isposluje od vlade da se taj starinski samostan obnovi.[97] God. 1732 toliko je popravljanje napredovalo, da je na kapitulu u Brodu Karin proglašen pravim samostanom.[98] Posvećen je Neoskvrnjenom Začeću Marijinu.[99] Crkvu je posebno lijepo uredio fra Jozo Banovac, koji bijaše god. 1738 župnik Perušića, a malo poslije i gvardijan novog samostana.

Veliki oltar posvećen je Neoskvrnjenoj Djevici. Oltar je sagrađen god. 1912. Na njem je kip, koji prikazuje Neoskvrnjeno Začeće. Stari kip, nabavljen oko god 1889—1891 prikazuje Djevicu s Djetićem. Sasvim odjelito pred bl. Djevicom kleči bl. Ivan Duns Skot. Ovaj se kip danas nalazi u sakristiji.

U crkvi i samostanu ima više znamenitih Gospinih slika. Veliku sliku Neoskvrnjenog Začeća darovao je odmah u početku (1734) zadarski nadbiskup Zmajević. Druga istočnjačka slika na drvetu prikazuje Gospu s Djetićem na lijevoj ruci. Pod slikom štije se natpis: „Sveta Bogorodice moli za nas Carin 1743". Još je vrijedno spomenuti bizantinsku sliku na drvetu, gdje je Marija prikazata kao Kraljica sjedeći na velikom, ukrašenom pri-

[96] LAPM 38—39.

[97] LAPM 219.

[98] LAPM 232. Izabrat je za gvardijana fra Marijan Lekušić. Na drugom mjestu LAPM 369 veli: „Franciscus Caime. Carinensis Coñtus instaurator et *primus ejusdem Superior localis*".

[99] Cf. LAPM 234. Međutim Norinio, *op. cit.* 48 veli: „Manastir u Karinu... posvećen B. D. Mariji od Anđela fundat 1731".

jestolju sa Djetićem na desnoj ruci. Pod slikom stoji napisato: „Milesimo ano Domini 1759 delli Rev. Pa. dell Con. di Carin".

Gospin je Samostan u Karinu posrednik između katolika i hrišćana u sjevero-zapadnom dijelu Dalmacije. Često puta i katolici i hrišćani iz Podgorja, Bukovice i Kotara dolaze u Gospinu crkvu, pomažu je milostinjom i ponosno vele: „Naš manastir, Naš kloštar!" Osobito na Gospu od Anđela i na 17 svibnja sljegne se ovdje masa svijeta i tu u Gospinu svetištu može čovjek promatrati divne prizore vjere i ljubavi prostodušnoga naroda, koji ne zna za mržnju ni neprijateljstva...

*

Ovom samostanu pripadaju župe

Kruševo i Perušić

Župa Kruševo prostire se na ruševinama starog rimskog grada Clambetae.[100] U selu Bukovac crkva je posvećena Neoskvrnjenom Začeću Marijinu.

Godine 1684 istjeravši Turke iz gradića **Perušić**, tamo se zajedno s franjevcima povratiše starosjedioci. Te godine sagradiše na kosi uzvisita polegnuta brda, lijepu crkvu i posvećena bi Uznesenju Marijinu u nebo.

ŠIBENSKI SAMOSTAN

U travnju god. 1648, kad su fratri od straha pred Turcima ostavili Visovac dođoše sa Gospinom prilikom u Šibenik. Konačno se 1654 smjestiše u Gorici, na mjestu, gdje se danas nalaze. Samostan je posvećen Sv. Lovri iz zahvalnosti prema velikom svome dobročinitelju Providuru Lovri Delfinu. No narod je sve do u novije doba zvao i samostan i crkvu „Gospe Visovačke". To i je zapravo Gospin samostan. U nijednom nema toliko umjetničkih Gospinih slika; u malo kojoj crkvi toliko Gospinih oltara kao u crkvi Sv. Lovre. Na velikom oltaru nalazi se „Gospa Visovačka". Na sredini slike štije se natpis: „Frater marchus de chrescevo fieri fecit". To je fra Marko Vićić iz Fojnice, koji je bio gvardijanom u samostanu Sv. Lovre god. 1670, a zatim je bio gvardijanom obnovljena Visovca 1676—78.[101] Ovaj veliki, krasni oltar od plavog mramora pribavi god. 1832 fra Luka Kostan. U tu svrhu već je bio ostavio biskup Kosirić 100 cekina, a vjernici dadoše obilne doprinose.[102] Oltar resi remek-djelo od bijeloga kararskoga mramora: Navještenje Marijino. Krasni kipovi Gospe i Gabrijela prizivlju nam upamet djela velikih umjetnika.

[100] Bačić, *Župe*, str. 32, u AV.

[101] Bačić, *Povijest Visovca*, u AV.

[102] Zlatović, *Povijest Samostana*, str. 247, u ALŠ.

U ovoj crkvi osobitim se bogoljubstvom štuje Gospina prilika „Gospa od Milosti".[103] Sliku su donijeli franjevci sa sobom, kad su god. 1648 bježali iz Visovca. Nije bila odmah stavljena u crkvu. Dugo je vremena visjela u velikoj samostanskoj dvorani, u udubini zida. Predaja veli, da je prenešena u crkvu početkom prošloga vijeka, kad je na njezin zagovor ozdravio fra Fortunat Samaluk iz Mandaline.[104] Bijaše stavljena na oltar sv. Petra Alkantarskoga. No fra Dane Đirlić 1892 digne veliku sliku sv. Petra, prazninu ispuni bijelim mramorom i postavi na povišenom mjestu Gospinu sliku.

God. 1830 fra Frano Belamarić dade skovati za Gospinu sliku srebreni okvir.[105] Koliko bogoljubstvo imaju Šibenčani prema Gospi od Milosti, to svjedoče mnogobrojni zavjetni darovi.

Još je jedan Gospin oltar u ovoj lijepoj crkvi. „Gospa od sedam žalosti" bijaše uvelike štovana u Šibeniku. Velika starinska slika prikazuje Mariju s mrtvim Sinom u naručju. U nuglu slike na lijevoj strani naznačen je auktor: „Joseph Marcedi P." Ova je slika bila sve do oko godine 1910 na sadašnjem oltaru Srca Isusova, koji sagradi plemićka obitelj Miočević. Te godine slika Gospe od Žalosti prenešena je na oltar Sv. Šimuna Bogonosca, koji darova obitelj Banovac, a slika sv. Šimuna kao što i slika sv. Petra postavljene su u samostan.

U crkvi je još na oltaru sv. Ante stara slika Gospe od Zdravlja u srebrenom okviru. — Odmah uz crkvu nalazi se krasna špilja Gospe Lurdske učinjena zauzimanjem fra A. Bukića.

U samostanu ima preko 40 starih slika, od kojih većina prikazuje bl. Djevicu Mariju.[106] „Gospa od mlijeka" Bellinijeve škole, polaganje u grob, koju neki pripisuju Meduliću, a napose slika, koja pretstavlja Gospu, sv. Lovru i sv. Margaritu. Zlatović veli, da je Lovro Delfin ovu sliku naredio „odličnome vještaku Tintoretu". No kako je Tintoretto umr'o 1594, a sin mu Dominik 1637, neki su posumnjali, da li je to uistinu Tintorettijevo djelo. U jednom starom dokumentu šibenskog arhiva našao sam bilješku, gdje se ne kaže, kako se je Zlatović slabo izrazio, da je Delfin naručio sliku kod Tintorettija, nego da je fratrima poklonio sliku, koju je bio naslikao Tintoretti: „In huius rei memoriam nobilem quandam picturam eis donavit, **in qua per manus celebris pictoris Tintoretti, expressa manet effigies B. M. V. S. Laurentii Mart. et**

[103] Cf. dvije lijepe crtice, što ih je napisao fra Bernardin Topić u *Gospa Sinjska* IX (1930) 70—72 i 148.

[104] Cf. Topić, *art. cit.* str. 71.

[105] *Ibid.* str. 72.

[106] Cf. Stošić, *Šibenske izložbe*, u *Hrvatska Prosvjeta* XVIII (1931) 222. Oltar Gospe od Žalosti nije danas onaj, koji je bio za vrijeme Zlatovića!

sanctae Margaritae Virginis et Mart." Sliku je prošle godine preslikala č. sestra R. Egger iz Maribora.

Ove je godine sve slike, koje su bile po raznima sobama samostana, stavio u lijepo uređenu dvoranu, gvardijan fra B. Topić. U toj dvorani na počasnom mjestu nalazi se kopija slike Gospe od Milosti, baš na onom mjestu, gdje je uprvotač original bio.

*

Četiri župe pripadaju ovomu samostanu, a posvećena je bl. Djevici samo župa

Varoš

Od davnine bio je varoš van gradskih bedema zvan „vrtli".[107] Crkva se je uprvotač zvala Sv. Kuzme i Damjana, a za biskupa Savorgnano (1557—73) nazivlje se i bl. Djevice ili Svete Marije u Vrtlinama. Današnja je crkva sagrađena 1740, kako svjedoči ploča povrh glavnih vrata. Titul joj je „Porođenje Marijino". Veliki oltar, na kojem je slika Djevice s Djetićem, nabavljen je iz Mletaka 1783. Lijepa kruna na toj slici nabavljena je 1844. Narod uvelike štuje ovu Gospinu priliku i na Malu Gospu učestvuje u velikom mnoštvu u procesiji.

Ovoj župi pripada i nekoliko podružnih crkvi posvećenih bl. Djevici. U Crnici crkva je posvećena Gospi od Začeća, čija se slika sa zavjetnim darovima na oltaru nalazi. Crkva Gospe od Zdravlja u Dubravi sagrađena je g. 1912—13. Crkva u Bilicama na brdu Pomišalj posvećena je Velikoj Gospi. Starinska je Gospina slika na velikom oltaru, koji je podignut 1880. U Bilicama na mjestu Jerkulovac postoji kapela **Pomoćnice kršćana.** Predaja veli, da je iz te kapele prenešena Gospina slika, koja je sada u varoškoj crkvi. Kapela je bila porušena, a današnjoj bi postavljen temeljni kamen na 19 rujna 1869. Sliku **Pomoćnice kršćana** darovala je na 12 rujna 1869 Marijana Tommaseo, sestra slavnoga Nikole.

IMOTSKI SAMOSTAN

Dok se je jedan dio franjevaca, koji su pobjegli iz Prološca, smjestio kod Omiša, drugi ostadoše s narodom u mjestima današnje krajiške općine. Glas, koji se je širio o pobjedi bl. Gospe pod Sinjem, ulijevao je utjehu i nadu u srce bijednoga puka, koji daleko od svoje kuće sve više je propadao od glada, leda i bolesti. I u srpnju 1717 krene kršćanski narod da potjera Turke iz imotske krajine. Osam fratara na čelu s O. Vrljićem pođe u izvide. I na Gospu od Anđela 1717 kršćani ametom potu-

[107] Don Krsto Stošić napisao je lijepu monografiju o varoškoj župi. Već ju je dao u štampu župnik fra P. Silov. Odatle, dopuštenjem auktora, donosim ovo nekoliko podataka o Varošu.

koše Turke: imotska tvrđava bijaše osvojena. Svak je u ovoj pobjedi gledao pomoć One, koja prije dvije godine uništi Turke pod Sinjem. I na vječnu uspomenu bi odmah u tvrđavi sagrađena kapela Gospe od Anđela. Tu O. Vrljić ispjeva pjesmu zahvalnicu Bogu i Bogorodici.[108] I ova kapelica nikla iz zemlje mučeničkom krvlju napojene bijaše klica iz koje će se razviti ona lijepa crkva i samostan u Imotskom. Taj je samostan posvećen sv. Frani na uspomenu starodrevnog samostana u Prološcu. No ni građani ni fratri nikada nijesu izgubili s vida događaj od 2 kolovoza 1717. Svake godine obavljale su se veličanstvene proslave za tri dana: u nazočnosti providura, časnika, poglavica i mnogobrojnog naroroda na 2 kolovoza nosila se je triumfalno u procesiji Gospina slika iz kapelice u tvrđavi do župske crkve. Kad više u tvrđavi kapelana nije bilo, slika je Gospina prenešena 1795 u župsku crkvu. No opet je crkvica u tvrđavi bila obnovljena i sveta slika Majke Božje tamo povraćena.

Fratri nijesu u samostanskoj crkvi ostali bez slike Majke Božje. Već im je poznati budilac narodne svijesti fra Filip Grabovac poslao iz Mletaka lijepu Gospinu sliku, o kojoj stari dokumenat u imotskom arhivu veli da „spirat odorem suavitatis et movet affectum et corda hominum ad devotionem".[109] Ova je prilika Majke ljubeznive postavljena u srebreni okvir neobične ljepote. Fra Feliks Luetić oko god. 1856 dade napraviti Gospin oltar, a dok je fra Mijo Kotoraš (1900—1904) iznutra crkvu god. 1883 sagrađenu, uređivao, darova profesor Ivanović krasan mramorni Gospin oltar.

I danas na 2 kolovoza svake godine velikim slavljem i procesijom po varošu, slavi se uspomena oslobođenja imotske krajine od turskoga ropstva. Toga dana okupe se svi okolni župnici, a mnoštvo svijeta navrvi iz Hercegovine i okolnih sela.

*

Ovom samostanu osim varoša pripadaju samo dvije župe

Proložac i Vinjani

Župu u Prološcu osnovali su fratri starodrevnog samostana, koji bijaše sagrađen na krasnom otočiću **Proložac.** Na Vrlici je

[108] Zlatović, *Povijest Samostana*, str. 6, u ALŠ. — O fra Stjepanu Vrljiću piše šibenski nekrologij: „Die 13 decembris 1744 Imothae R. P. Stephanus Varych — Varglich a Runovich Agregatus, hic anno 1715 die 11 Januarii, quo tempore erat Gvardianus in scopulo Proloxaz ubi fuit conventus: a quo eodem tempore exulavit una cum tota familia Alminii, ibique primo fixit domicilium, postea reversus Imothae et tempore sui officii Parochialis in eodem fortalitio convertit, instruxit, atque baptizavit viginti octo Turcas uti extat in libro baptizatorum eiusdem ecclesiae, tandem confractus laboribus obiit in Domino aetatis annor. 68".

[109] Eterović, *op. cit.* o Grabovcu str. 25 bilj. 86.

crkva posvećena Velikoj Gospi. U crkvi sv. Mihovila, koja je sagrađena 1897—1901 nalazi se Gospin oltar. Na njemu je slika o kojoj fra Gabro Puratić veli, da je „dobra slika Gospina ista kao u Sinju, i ova kao i ona donešena od fratara iz Rame". Potpuno ista slika nalazi se u franjevačkom samostanu u Makarskoj i neki misle, da su to proste kopije slike Gospe Sinjske. U župi se nalazi i lijepa kapela Gospe od Zdravlja. Godine 1812 postaviše temelje i zidove ove kapele fra Anđeo Roščić i fra Mate Bušić. Godine 1856 iznutra je lijepo uredi i pridvorje napravi župnik fra Karlo Balić.[110]

Kad je na 2 kolovoza 1717 imotska tvrđava oteta Turcima, izdade na 17 istoga mjeseca providur Mocenigo naredbu, da radi velikih njihovih zasluga, jedino franjevci mogu biti župnicim imotske krajine.[111] Sam providur imenova za Vinjane župnikom fra Marka Carića. Tekom vremena u župi su sagrađene tri crkve urešene lijepim slikama i oltarima bl. Gospe. Prigodom hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva podiže župnik fra I. Vukušić veoma interesantnu kapelu na cesti, koja vodi iz Imotskoga u Mostar. U njoj se nalazi lijep kip bl. Djevice. Ovaj je kraj nazvat T o m i s l a v l j e v o i već se kupe milodari, da se tu sagradi pećina Gospe Lurdske.

ŽIVOGOŠKI SAMOSTAN.

Kad god. 1563 Turci zapališe franjevački samostan u Mostaru, pogorioci bježali su od nemila do nedraga da nađu zgodnu zaklonicu: iz Broćna bježe u Proložac, iz Prološca u Makarsku. Zatim u Drašnice, odakle 1584, kako bilježe stari dokumenti „radi bure i nevire" pobjegoše u Živogošće, gdje počeše graditi samostan, koji bi dovršen 1614 sa crkvom god. 1620.[112] Crkva je posvećena Sv. Križu. Na velikom je oltaru slika bl. Djevice pod križem. Pobočni je oltar posvećen Majci Božjoj. Gospa drži u desnoj ruci Djetića. Ovu je sliku naslikao god. 1727 u Budimpešti Polikarp F. Scotus, a crkvi ju darova fra Petar Karapandža. To nam svjedoči natpis na zadnjem dijelu slike, koji ovako glasi: **„Donata et cordicitus commendata devotioni, et fervori religiosorum venerab: contus S. Crucis Xivogosten. Al. prov. Bosnae arg. ab ejud. Alum. = Devoto Iesu et Mrae cliente fre Petro Karapancsich SS. Th. L. Ge. Devoti mirabilem spr experientur".** Pri dnu

[110] Puratić, *Podaci za državni Schematizam...*, u ALŠ. — Puratić nadodaje: „U uredu župnikovu neima starih matica kao ni po ostalih selih ove krajine, a to stoga što su izgoreli u makarskoj kancelarii Biskupskoj, budući bio običaj da svi župnici doli ih šalju za viđenje Biskupsko. *Izgoreno je do 1783*".

[111] Zlatović, *Povijest samostana*, str. 7, ALŠ.

[112] Zlatović, *Ibid.*

slike s desne strane označeno je ime auktora: „POLICARPUS FALCONERIUS SCOTUS PIN... BUDAE. MDCCXXVII". Karapandža je dao i sliku, koja se nalazi u sredini kora. Veoma je slična slici u Zaostrogu, za koju smo rekli, da predaja veli, da je iz Ljubuškoga. Zanimljivo je, da je ovu sliku, što je u Živogošću Karapandža poklonio zaostroškoj crkvi. To se razabire iz natpisa na istoj slici, koji glasi: „R. P. PETRUS CARAPANG. DE MOSTAR S. TH. L. G. CURAVIT FIERI ANNO 1733 BUDAE IN HUNGARIA ET CONTUS ZAOSTROGIEN. ECLAE D. D. D. AN. DNI 1750."

*

Od župa, koje danas uzdrži ovaj samostan dvije su posvećene bl. Djevici.[112b]

Zavojane

Ova je župa nastala svršetkom XVII stoljeća, kad su fratri iz mostarskoga Blata doveli jedno dvadeset obitelji i ovdje postavili. Crkva je glavna posvećena Porođenju Marijinu, a sagrađena je svakako prije 1729. To se zaključuje odatle, što na 17 siječnja iste godine Nikola Bijanković biskup naređuje: „Omnes parochi in posterum debent in omni adnotatione seu descriptione baptizatorum exprimere haec verba: Ego Frater N. N. Parochus seu curatus Ecclesiae S. M. Virginis Zavojanensis"...[113] Fra G. Puratić veli, da je vidio nad jednim prozorom prema velikomu oltaru urezat broj 1751.[114] No tada se je nadograđivala, kako se doznaje iz dekreta Stjepana Blaškovića od god. 1756. U crkvi je Gospin oltar, a učinio ga je polovicom prošlog vijeka naš majstor Stjepan Rako iz Imotskoga, nastojanjem fra Ivana Šimića.[115] Na njem je kip Porođenja Marijina. God. 1926 crkva je nastojanjem župnika fra F. Vidaline lijepo obojadisana od Fr. Ference, koji je na zvjezdanom svodu uprav majstorski naslikao Bl. Djevicu, a oko nje uštampao: „Rajska Djevo, kraljice Hrvata, naša majko, naša zoro zlata". — U Mihačam je crkva Velike Gospe, a u crkvi sv. Ante u Dragljanu oltar Gospin načinjen od spomenutog majstora Rake.

Igrane

Ova je župa na lijepom položaju kod mora. Kuće se uzvijaju laganom uzbrdicom. Tamo je na srijedi kula „Zale od Igrana",

[112b] Ovom samostanu pripada i župa Potravlje. U crkvi sv. Filipa i Jakova lijep je Gospin oltar sa kipom Gospe od Zdravlja. I na velikom je oltaru slika Djevice s Djetićem. Također i župa Muć Donji, posvećena Porođenju Marijinu, *de iure* pripada Živogošću.

[113] Puratić, *Podaci*... u ALŠ.

[114] *Ibid.*

[115] *Ibid.*

iz koje je njezin zapovjednik Zale ubio turskog barjaktara na planini.[116] Crkva posvećena Gospi od Rožarja. Tu je oltar Gospin s lijepim drvenim kipom, koji je nabavljen nazad jedno 50 godina. Pri moru je starinska kapela Neoskvrnjenog Začeća Marijina. Kip na prvi mah izgleda starinski, ali je dobavljen i postavljen nazad jedno osam godina. Na pragu je natpis: D. O. M. ET VIRGINI SINE LABE CONCEPTAE DICATUM.

SUMARTINSKI SAMOSTAN

Kad su 1646 Turci osvojili Zadvarje, strah zavlada cijelim primorjem. I franjevci makarskoga samostana zajedno s pukom ukrcaše se i pođoše put Brača. Bio je to uprav dan sv. Martina (11 studenoga), kad prispiše u uvalu, i tu se smjestiše.[117] I stoga kad poslije načiniše crkvu, posvetiše je sv. Martinu. God. 1747 fra Andrija Kačić današnjem samostanu temelje postavi,[118] a u novije vrijeme brigom fra Ante Gilića sagrađena je lijepa crkva. U njoj se velikim bogoljubstvom štuje slika Gospina, za koju predaja veli, da su je sa sobom fratri donijeli, kad su ovamo došli. Narod je nazivlje „Posrednica svih milosti". Slika je na drvenom oltaru, a već je skupljeno do 50.000 din. za novi mramorni Gospin oltar. Slika je u krasnom, umjetnički izrađenom okviru od srebra. Napravljen je u Fuldi nastojanjem fra Ante Gilića, koji je kroz dugi niz godina po raznim mjestima prištedke skupljao za ovaj okvir. Osobito na 2 kolovoza dolazi okolni svijet u velikom broju na zavjet bl. Djevici.

KNINSKI SAMOSTAN

Poznato je, da je lijepi hrvatski grad Knin bio ondje, gdje je sada selo Biskupija.[119] U tom gradu uz stolnu crkvu Svete Marije, koju sagradi Krešimir IV, bijaše i franjevački samostan. Sve to poruši turska sila. Kad su god. 1688 Turci istjerani iz Knina, O. Resica podiže tu franjevačko prebivalište, koje poslije bi proglašeno samostanom. Župska crkva Sv. Ante, koja je od god. 1688 do 1860—62 tri puta iznova građena, ima oltar b. Gospe. Na njem se nalazi starinska slika Majke Božje, napram kojoj vjernici ne samo Knina nego i okolnih mjesta veliko bogoljubstvo iskazuju. Narod je osvjedočen, da ga je početkom prošlog stoljeća ova Gospa od kuge oslobodila. U narodu se pripovijeda, da su tada ovu sliku nosili u procesiji po gradu. Najednom neka stara gospođa, hrišćanka, iziđe na prozor te povika: „Što

[116] Klaić, *op. cit.* 169.

[117] Zlatović, *Franovci države Presv. Otkup.* 87.

[118] Eterović, *op. cit.* o Kačiću 23.

[119] Klaić, *op. cit.* 55.

su ti ga bunjevci nakitili svoju Gospu! Da i mene onako nakite, bila bih ljepša od nje!" Obnoć naglo oboli ona, muž joj i udova kći, i sve troje umrije od kolere. To su bile zadnje žrtve ove strašne pošasti u Kninu. Slika se je prenosila kadšto u crkvicu sv. Josipa i tu bi je naizmjence djevojke čuvale. Svijet je zove: „Gospa od milosrđa", a glavno se svetkuje na 2 kolovoza. Ovu je sliku, po svoj prilici, darovao samostanu poznati dobročinitelj fra F. Grabovac. Starac Knežević, koji je rodom iz Knina, nije mogao da ne opjeva i ovu Majku od milosrđa. Marijin pjesnik u ovoj lijepoj pjesmi kliče:

U čudesih obiluješ,
Koja često svud se čuju;
I milosti podiljuješ
Onim, koji Tebe štuju...

Nisu tebi donešeni
Ti zaviti različiti,
Ni prid tobom obišeni,
Da se tvoja slika kiti.

To su dari i milosti,
Koje posli neg ti dade,
Svaki svoje rad harnosti
Taj ti mali dar podade.[120]

* * *

U doba, kad su Turci obarali crkve i oltare, uništavali sela i gradove, franjevci su stavljali pred oči patničkog puka sliku Pomoćnice kršćana kao zalog sretnije budućnosti. I kad su zatim fratri s narodom iz Bosne naseljivali opustošena garišta, puste dalmatinske krajeve, nosili su sveđer sobom sliku Bogorodice.

U početku, dalmatinska se je provincija zvala Sv. Kaja, no taj se titul mnogima nije sviđao i 1742 traže, da im se dade ili Presv. Otkupitelja ili Neoskvrnjenog Marijina Začeća.[121] Provincija je posvećena Bož. Spasitelju, a Mariji župe i samostani. Isus i Marija!

Slava nek je najpri njemu
Svagdi, vazda i u svemu,
Za njim tebi, čast i dika
Neka bude ća do vika![122]

---

[122] Knežević, *op. cit.* 151.

[120] Knežević, *op. cit.* 135—138: „Pisma na poštenje Gospe od Caschtela Zadarske, Gospe od Caschtela Scibenicke; Gospe Skradinske i Gospe Kninske". Kninskom samostanu pripada župa Vrpolje i Kijevo. Nastojanjem župnika Vrpolja fra F. Rakića, ove je god. sagrađena u Golubiću krasna špilja Gospe Lurdske. — U Kijevu je osobito razvijena pobožnost prema Gospi od Karmela. Tu je pod tim nazivom kapela, koju 1897 sagradi fra M. Kotoraš.

[121] Eterović, Franjevačka Provincija... 29.

II. ODREDBE O ŠTOVANJU BL. DJEVICE

Starešinstvo je budno pazilo na to, da ova posveta samostana i župa bl. Djevici ne bude samo na papiru. Na raznim kapitulima i sastancima, često se je vodilo računa o pobožnosti prema bl. Djevici. To je uvijek bio barometar vjerskog, redovničkog života. Stoga su se izdavale razne naredbe, opomene; uvađale nove pobožnosti. Spomenut ću samo nešto.

DO GOD. 1735

Prije odjeljenja od Bosne, zajednički kapitul u Velici izdao je na 24 kolovoza 1702 razne dekrete, među kojima čitamo, kako Oci kapitula naređuju, da se uvijek poslije Večernje izmoli „ritmica Antiphona **S. Maria succurre miseris** etc" sa molitvom **Concede nos.** Poslije Jutarnje mora se izmoliti **Sub tuum praesidium** sa molitvom **Protector in te sperantium.**[123]

Ovaj dekret obnavlja i upotpunjuje kapitul u Našicama od god. 1705: „Pro incremento Provinciae"[124] za procvat majke Provincije treba se moliti Nebeskoj Majci Zaštitnici.

Slijedeći kapitul od god. 1708 zapovjeda i naređuje pod prijetnjom najtežih kazna, da se te molitve točno govore.[125] Kapitul u Velici 1717 ponovno izbraja molitve, a napose: „Post Matutinum vero **sub tuum praesidium cum versu dignare me.**[126]

No to još nije sve! Trebalo je narediti da se i oficije bl. Djevice moli. To je učinjeno u Našicama god. 1719. „Ut clerici officium B. V. Mariae in Choro recitent cum debita reverentia et devotione supra omnes invigilantia superiori locali committitur.[127]

Na 20 rujna 1726 Provincijal Fra Pava Nikolić, rodom šibenčanin, izdaje dekret, kojim naređuje, da svi članovi Provincije moraju u letanijama poslije **Kraljice svih svetih,** nadodati **Kraljice bez grijeha začeta.**[128]

---

[123] LAPM 42.
[124] LAPM 53.
[125] LAPM 69.
[126] LAPM 118.
[127] LAPM 127.
[128] ALŠ, *Okoloredne, naredbe OO. Generala, Provincijala.* „Secundo. Cum nostra seraphica Religio ab exordio sui, disponente ita nostro Patriarcha, in singularem Patronam assumpsisse Beatissimam Virginem sub titulo Immaculatae Conceptionis, quodque mysterium semper totis defendit viribus, et adjuvante ipsa sacratissima Virgine palmas reportavere. Propterea unusquisque Seraphici Ordinis Alumnus erga tale mysterium omni conatu devotionem augere tenetur; ideo Nos precipimus Religiosis Nostrae curae concreditis ut in litaniis eiusdem gloriosissimae Virginis post *Regina sanctorum omnium,* addatur *Regina immaculate concepta,* uti consuetum est pluribus in locis nostrae Religionis fieri".

POSLIJE GOD. 1735

Na trećem kapitulu poslije razdiobe (u Šibeniku 1742) izdali su se mnogi spasonosni dekreti za procvat Provincije. Na prvom mjestu nalazi se dekret o pobožnosti prema bl. Djevici. Na svetkovine i vigilije, kad se pjevaju letanije Gospine, mora svećenik obučen u kotu i štolu sa akolitima klečati pred velikim oltarom, dokgod se letanije pjevaju. Poslije **Tota pulchra**, svećenik se digne, da izmoli obične molitve. I poslije Pozdrava Anđeoskoga „clara voce" dade blagoslov: „Benedicat vos omnipotens Deus Pater et Filius et Spiritus Sanctus". Silazeći s oltara, klerik mu pruži škropilo „Aspergillum" i on reče škropeći: „Aqua benedicta deleantur nostra delicta." Svi iz kora odgovore: „Amen". [129]

Fra Andrija Staničić, koji je budnim okom pazio na tačno obdržavanje stege, izdaje god. 1767 naredbu, da se u svim samostanima jednako moraju obdržavati spomenute naredbe o pobožnostima prema bl. Djevici. [130]

Napose treba istaknuti dekret provincijala Maroevića od god. 1772. [131]

Svake subote poslije kompletorija, to jest prije nego počnu letanije Gospine, mora se u koru pjevati himan **O Gloriosa Virginum** [132] i onda polazi procesija preko sakristije do oltara Gospina i tu braća razdijeljena u dva kora, molit će letanije s Pozdravom Anđeoskim. Na svršetku povratit će se u kor pjevajući ove lijepe verse: **Maria, mater gratiae, Dulcis parens Clementiae, Tu nos ab hoste protege, Et mortis hora suscipe.** Svjetuje se, da prije ove funkcije zazvone sva zvona, da obavijeste obližnje vjernike. Suviše nedjeljom, dok se pjevaju letanije, moraju se na velikom oltaru četiri svijeće užgati.

Provincijal Radman zajedno sa definitorijom određuje na 18 kolovoza 1774 „pro futuris perpetuis temporibus", da se u svim samostanim, naznačenim redom, svake prve subote od mjeseca, pjeva sv. Misa u čast bl. Djevice Marije. [133]

---

[129] LAPM 346.

[130] AM, *Acta Provincialatus R. P. A. Staničić*, 44.

[131] LAPM 603. — AM, *Acta Maroević*, str. 93—94. Dekret je zapravo izdat samo za Živogošće prigodom kanonskog pohoda. Provincijal pretpostavlja, da se ta odredba već vrši po drugim samostanim.

[132] Ovaj se je himan u Provinciji veoma rado molio. Ove god. izišao je u *Gospa Sinjska* (X br. 3 str. 51) prijevod fra S. Petrova. Poznato je, da je već M. Marulić ovaj himan preveo ,ali i mnogo nadodao.

[133] AM, *Acta Prov. Radman*, str. 71.

Kadgod se je Provincija nalazila u teškim časovima, starešinstvo je pozivalo podložnike, da dignu oči svoje prema Zvijezdi mora, da se skupa uteku Mariji. Tako drugom polovicom prošloga vijeka provincija se je nalazila u teškoj materijalnoj krizi. Trebalo je uzgajati podmladak. Sinovi težačkih roditelja nijesu mogli da plaćaju. Provinciji bijaše dignuta svaka potpora. I provincijal fra Ivan Mandarić piše na 4 prosinca 1869 značajno pismo, gdje pozivlje župnike i samostane na požrtvovnost, a posebno na molitvu bl. Djevici. „Da se pak Bog", veli O. Mandarić „svemogući, Otac dobrostivi i sveđer milostivi, i koji sunce sjati čini i svoje milosti izlijeva i svrhu griješnika, dostoji se ganuti i prignuti srca vladalacâ na privoljenje pitane potrebite nam pot-pore", neka se i samostani i župnici „uteku pričistoj i neoskvrnjenoj Pokroviteljici našoj Majci Mariji Prisvetoj.... sa tri Zdrave Kraljice i tri Zdravo Marije s molbom **Concede misericors Deus,** dok se ne dostigne naša opća želja" [134] I Marija je uslišala vapaje djece svoje. Tako se je dogodilo bezbroj puta!

Franjevci su u raznim zgodama pitali i dobivali od Svete Stolice i razne privilegije za svoja svetišta. Pod provincijalom Šalinovićem sinjski, makarski i visovački samostan postignuše od Lava XIII, da svetkovina Gospe od Milosti bude prvoga razreda s osminom i posebnim oficijom. Za tu svetkovinu papa je dao tim crkvama i potpuno oproštenje, da se može dobiti. [135]

---

[134] AM, *Protokol Provincijala Mandarića*, str. 107.

[135] AM, *Protokol Provincijala Šalinovića*, br. 94—96.

III. LITERATURA O BL. DJEVICI

Franjevci Presv. Otkupitelja nijesu iskazivali svoju ljubav prema Mariji samo posvetom crkava i oltara, molenjem Njena oficija i pjevanjem himana. Ne! Oni i perom proslaviše svoju nebesku Zaštitnicu, svoju majku. Ovaj književni rad može se razdijeliti na četiri periode: prvo doba, dok su dalmatinski fratri bili zajedno s bosanskim (do god. 1735); drugo od 1735—1768; treće od od 1768 do svršetka svjetskog rata; napokon četvrto, o kojem specijalno ovdje ne ćemo govoriti, od svjetskog rata pa do danas.

PRVO DOBA

Inter arma silent musae! Dok su Turci Dalmacijom gospodarili, paleći crke i samostane, ubijajući pastire duša; dok je posvuda odjekivao glas bojnih lumbarada, nije moglo biti ni govora o štampavanju knjiga. Franjevci, koji su u ovo doba živjeli u Bosni (Divković, Anić...) daleko od ratnih lomljavina, objelodaniše lijep broj poučnih knjiga, dok su njihova braća u Dalmaciji morali — kako veli Zlatović — mjesto pera mač u ruci držati.[136] Sav književni rad iz tih tužnih vremena (propovijedi, katekizmi...) ili je spaljen ili još neizdat u arhivima leži. No čim su dalmatinski franjevci počeli slobodno na rodnoj grudi da dišu, stadoše žilavo raditi i na književno-prosvjetnom polju: objelodaniše djela, koja su od nemale važnosti u povijesti naše književnosti. U ovim djelima bl. Djevica zauzimlje odlično mjesto. Među ove prve pisce treba ubrojiti uz Šitovića i Lekušića,[137] posebno fra Tomu Babića.

Fra L. Šitović

Fra Lovre Šitović († 1729), osim dviju drugih knjižica, izdade na svijetlo veoma interesantnu „Pismu od pakla" (Mleci 1727).[138] On je imao plemenitu nakanu, da duhove, koji su neprestanim ratovanjem s Turcima, počeli nekako gubiti osjećaj straha Božjega, svede na pravu kolotočinu. Naš je narod bio navikao da pjeva i sluša „Pisme od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjanina... također lipote divojke, od rujnoga vina...", a za duhovne stvari malo je i nimalo mario. Naučio se psovati, svakakove nepristojne riječi govoriti.[139] Ovom neredu htio je Šitović da stane nakraj i stoga ispjeva u desetercu ovu pjesmu u pet poglavlja razdjeljenu.[140] Fra Lovre nije mogao da tu ne progovori o bl. Djevici. On spominje, kako je Marija moguća:

Jedan biše pakao vidio,
Pak od mrtvih biše uskrsnuo.
Po milosti Prisvete Trojice,
A po molbam Marie Divice.[141]

Šitović opisuje muke u paklu. Osuđenicima će neprestano neki glas govoriti: „Ubi est Deus tuus?" Njima će strašne muke zadavati već sama pomisao, da nikada ne će vidjeti svoju dragu majku — bl. Djevicu Mariju:

Kamo li ti Marija Divica,
Kojano ti biše pomoćnica?
Nije tebi sad prijateljica,
Jer ti živi i umri grišnica.

Nigda Boga ti ne ćeš viditi,
Ni Mariju nigda pogledati:
Ajme tužna što si sagrišila,
Ter toliko dobro izgubila![142]

Ovu je pjesmu Šitović „u Makarskoj ispisao, i dosad upisanu z dičicom istoga mista pivao". No fra Lovre je želio „da vazdi

---

[136] Zlatović, *Franovci...* 166.

[137] Lekušić je objelodanio: *„Bogoljubna razmišljanja otajstva čovičanstva sv. Bonaventure"* (Mleci, 1730). Cf Zlatović, *op. cit.* 472; Kukuljević, *Bibliografija hrvatska* I 85. Zagreb 1860; Fra Roko Rogošić, *Književni rad Hrvatskih Franjevaca do XIX. vijeka*, u *Nova Revija* V (1926) 417. Ovaj lijepi prikaz Rogošić je podijelio na više paragrafa: lirika, epske pjesme, nabožno-poučna proza, crkveno govorništvo, povijest, filologija, teologija.

[138] Druge dvije knjige jesu „Slovnica-hrvatsko-latinska" i „Nauk kršćanski". Cf. Zlatović, *op. cit.* 474. — O Šitoviću napisao je krasnu crticu fra S. Petrov: *„Gospin obraćenik i misionar Fra Lovro Šitović Ljubušak"* (†1729), u *Gospa Sinjska* VIII (1929) str. 38—41. — Na kapitulu u Narentius a Gliubuscki ex Mahometano factus Xnus, seu ex lupo agnus" šicama god. 1708. imenovat je za profesora filozofije u Makarskoj: „P. Laurentius a Gliubuscki ex Mahometano factus Xnus, seu ex lupo agnus" (LAPM 66). God. 1715 imenovat je za profesora teol. u Šibeniku (LAPM 104, 138), a 1724 opet za prof. filozofije u Makarsku (LAPM 163). O njem Norinio *(op. cit.* 69) veli, da mu je život magis admirabilis quam imitabilis".

[139] Šitović, u posveti knjige Zmajeviću.

[140] Vodnik veli, da su Šitovića pjesme imale *„nelijepu* tendencu, da istisnu narodne junačke pjesme..." B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti* I, 340. Zagreb, 1915. — Još prije Vodnika u istom je smislu pisao Prohaska: „In der Widmmung an Vizenz Zmajević, den Erzbischof von Zara, spricht sich der Verfasser abermals gegen die Volkslieder aus. Seienen Standpunkt vertrat auch die offizielle Kirche (!)" (Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegowina*, str. 137. Zagreb 1911). — To je neispravno. Šitović je htio, kao i Babić i Knežević, da i duhovno uzgoji naš narod. To je njihova *„tendenca"!* Vidi lijepa zapažanja P. Grkca *„Čudoredna vrijednost narodne pjesme"*, u *Kalendar Sv. Ante* 1932, str. 106.

[141] Šitović, *Pisma od pakla* 66.

[142] *Ibid.* 53.

bude pivana na općenu duhovnu korist puka kršćanskoga".[143] Teško je označiti, u kojoj se je mjeri ispunila ova želja pjesnikova. Materija, koju je odabrao, nije bila ni malo privlačiva. U tom je neisporedivo sretniji bio fra Lovrin brat i savremenik fra Toma Babić, koji zaslužuje, da se potanje na nj osvrnemo.

Fra Toma Babić

Rodio se je oko 1680 na Velimu, onda posebnoj župi, a danas opustošenom mjestu u župi Stankovaca.[144] Već kao dječak dođe na Visovac u samostan Gospe od Milosti, i tu je duboko u svoje srce zasađivao ljubav prema bl. Djevici. Na „Gospinu Otočiću" obuče i redovničke haljine, te svrši novicijat.[145] Po ondašnjem običaju, filozofiju i teologiju svrši na redovničkim visokim učilištima u Mađarskoj. Dok je 1719—1723 vršio župsku službu u Skradinu,[146] napisa ono djelo, u kojem ostavi živi, vječni spomenik svoga visokoga nauka, velike pobožnosti prema bl. Djevici i ljubavi prema svomu narodu. Ta knjiga poznata je u našem narodu pod imenom „Babuša", a fra Toma joj dade naslov: „CVIT RAZLIKA MIRISA DUHOVNOGA". U uvodu sam nam Babić opisuje, gdje, kada i zašto je sastavio ovo djelo, koje čitavo ima marijanski pečat na sebi. On je to djelo sastavio u Skradinu, kad je tu bio „Parrok illi Piovan, i Vikar Pris. i Pripos. Biskupa Skradinskoga Gosp. Nikole Tomassea Vlas. Bračkoga, pak opet Vikar pris. i pripos. Gos. F. Vicenza Bragadi-

[143] Šitović, *op. cit.* 12, 72.

[144] Nekrologij u ALŠ veli da je umr'o u Šibeniku na 31 srpnja 1750 „aetatis annor. 70 obiit". Nekrologij u AŽ stavlja „Die 2 mensis augusti", a tako i nekrologij u AS. No to je dok je vijest iz Šibenika stigla.

[145] Obukao je redovničke haljine na 28 lipnja 1701 (LAPM 37), a na 2 srpnja 1708 imenovat je za vikara visovačkog samostana. U jednom dekretu od 1711 potpisat je „Fr. Thomas Babich gvardianus Vissovatii" (LAPM 83), a Liber Archivialis Conventus, u AV str. 16 veli, da je te godine bio *„Praeses"*. God. 1713 izabrat je za gvardijana kninskog samostana (LAPM 93); god. 1714 za gvardijana u Visovac (LAPM 100). God. 1732 postaje definitor (LAPM 152). God. 1726 ponovno gvardijan kninski (LAPM 232). Na 25 augusta 1732 izabrat za visovačkog gvardijana (LAPM 232). Igra vidnu ulogu pri razdiobi provincije (LAPM 240, 245, 246). God. 1735 ide u Mletke (LAPM 317), i opet god. 1744 „Venetias ad imprimendos libros" (LAPM 370). God. 1739 izabrat za gvardijana visovačkog *Liber Archivialis Conventus*, u AV izbraja sve, što je fra Toma učinio za svoga gvardijanstva (str. 15—18). Počeo je graditi sjeverni dio samostana 1732—34, a svršio 1739. Napravio oltar sv. Frane... LAPM 274 veli, da je Visovac uređen „diligentia et industria R. P. Thomae Babich pluries gvardiani". — Cf. Jelenić, *Bio-bibliografija*... 9—10; Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schrifttum*... 135.

[146] Zlatović, *op. cit.* 179.

na..."[147] Ovo djelo prvi put objelodani u Mlecima 1726. Babić ne mjeri književnom mjerom svoj rad; njemu nije svrha da piše samostalna djela. On hoće da stvori pučku duhovnu knjigu, koja bi odgovarala duševnim potrebama našeg naroda. On veli, da je objelodanio ovo djelo, ne da razglasi sebe i svoje nezmanstvo „nego za istumačiti koji ne znadu, niti se mogu našim knjiga pomoći jer je malo pisano u naš jezik, što je naša sramota".[148] I često puta sin Asiškoga Ubogara očituje svoju ponizmost, a mudracima ovoga svijeta dovikuje sa sv. Pavlom, da je Propeti sva njegova mudrost...

Babićevo djelo bijaše ubrzo razgrabljeno i već god. 1736 ugleda svijetlo drugo izdanje.[149] Knjiga je razdjeljena u tri dijela, a u dva sveska: u prvom nauk kršćanski, a u drugom razne pjesme. Bilo bi suvišno isticati, da je sav nauk kršćanski isprepleten raznim molitvama i mislima o bl. Djevici. Tu Babić poučaje, kako treba govoriti krunicu Gospinu; tumači članak vjerovanja, koji se odnosi na bl. Djevicu; napose tumači „Pozdrav Anđeoski" i napokon donosi razne molitve bl. Djevici.[150]

U drugom svesku ima mnogo pjesama, u kojima se slavi Majka Božja. Na prvoj stranici opet naglasuje fra Toma, da on ove pjesme nije učinio za ljude mudre. „Imadu znati — veli on — ljudi mudri i naučni da ove Pisme illiti Verse, nisam činio Za nje, nego za Dicu koja gube vrime zaludu neka se zabavljaju u stvari Duhovni, Pivajući etc."[151] Ovdje ću spomenuti glavnije pjesme Gospine. Na prvom mjestu dolaze **Versi od Začeća B. D. Marie:**[152]

Maria se zače danas — Veselte se svi narodi,
Da se Bogu moli za nas. — Jer se od nje Isus rodi;
I božja će biti Mati — Jer je ovo slavna Diva
Svaku će nam milost dati. — Od kolina jur Davida.[153]

U pjesmi Versi na Porođenje B. D. Marie,[154] **pjesnik pozivlje sve narode, da se raduju i vesele, jer je došla na svijet Ona, koja će dovesti sunce pravde i istine.**

[147] Imam pri ruci drugo izdanje od 1736 „Drughe sctampe". Imprimatur je dat 1726. Cf. uvod „Bogoljubnomu štiocu".

[148] Cf. *uvod.*

[149] Ovo je izdanje ukrašeno mnogim slikama. Čim otvorimo prvu stranicu odmah nam je pred očima slika Gospe Visovačke (145×104 mm). Na slici je i samostan i Krka s natpisim. Bakreni klišej još je u visovačkom arhivu. Tu je i klišej sličan, ali mnogo veći, Visovačke Majke milostive. Također bakreni klišej Gospe od rožarja itd. — Babićeva oba sveska puna su većih ili manjih slika. U slikama su prikazata i sva otajstva iz Marijina života; sedam smrtnih grijeha... Babić je znao što naš narod privlači!

[150] Babić II, 15, 57—58, 92—95 itd.

[151] Babić II u početku.

[152] *Ibid.* 40—41. [153] *Ibid.* [154] *Ibid.* 42—44.

Veselte se svi narodi,
Maria se danas rodi.
Ovo sveto porođenje,
Svim će biti na spasenje.

Ti si radost svega svita,
Kako jedna zvizda svitla.
Kako sunce jarko svitli,
Ti vas ovi svit prosvitli.

— — — —

Maria se rodi za nas,
Veselte se braćo danas.
Veselte se ter pivajte,
Slavnoj Divi falu dajte.

Do istine veće moreš,
Neg' svi sveti, ako hoćeš:
S' kim pribivaš na Nebesi
Dostojna' mu Mati jesi.[155]

Dijalog između Marije i Gabrijela opisat je do u tančine u pjesmi „Od navištenja B. D. Marie", koja počinje ovim stihovima: „Anđeo priđe, jur Nebeski, Ter Marii sad navisti, Isusovo upućenje, Svega svita otkupljenje."[156] Marija je začela po Duhu Svetomu, i stoga treba da Joj se klanja svako koljeno i da je s anđelom pozdravlja:

Zdravo Gospe i Kraljice
Majko slavna i Divice!
Ti si Majka i ćer Boga,
Zaručnica svemogoga.

Zdravo Majko Gospodina,
Isukrsta Božjeg Sina...!
Zdrava Gospe, Majko slavna,
Od' svih sveti poštovana![157]

U istom tonu, istom lakoćom opjevana je epizoda iz života Bl. Djevice, kad je prikazala Isusa u hramu.[158] No nadasve pjesnik izlijeva čuvstva svoja u pjesmi: „Od Uznešenja B. D. Marie." Marija je uznešena „svrhu devet sveti Kori."[159] Osim toga, Ona sjedi na desnu Sina svoga.

Isus će nam milost dati,
Rad ljubavi drage Mati.

Štogod' od nje usprosimo,
I njojzi se uzmolimo,

Biti će nam na pomoći
I u danu i u noći!...[160]

Žalosti bl. Djevice Marije osjeća bogoljubni pjesnik[161] u svome srcu. Čovjek ne može da te stihove bez ganuća čita: „Draga Majko od milosti, Želim znati te žalosti. Jer imadem ja odluku Procinjivat strašnu muku."

Dvanaest puta kliče štovatelj Gospin: „O, Gospojo od milosti. Koje bihu tad žalosti... O Gospojo i Kraljice, Koje bihu tad tužiče..."[162]

Napokon, Marijin pjesnik opjevaje 15 otajstva sv. Krunice „Od Rožaria B. D. Marie."[163] Te pjesme žalosne, radosne i slav-

[155] Babić II 42.
[156] *Ibid.* 44—46.
[157] Babić II 45.
[158] *Ibid.* 46—48.
[159] *Ibid.* 48—51.
[160] *Ibid.* 51.
[161] *Ibid.* 51—54.
[162] *Ibid.*
[163] *Ibid.* 54—65.

O, Divice plemenita,
I u svemu uzorita.
Isus primi tebe k sebi
Da dopusti svaka tebi.
Jere si mu draga Mati,
Svaki želi tebe znati.

I pod tvojim krilom stati,
Tebe Majkom zazivati.
Po milosti tebe obra,
I grišnika k tebi dozva.
Da nam budeš na pomoći,
I u dnevu i u noći.[164] Amen.

Izvori Babuše

Ljubić veli, da je fra Toma Babić stavio u svoj Cvit, Plač Gospin od fra P. Kneževića, Vuletićeve pjesme i druga razna djelašca.[165] Tako su mislili i mnogi drugi. Ovo je skroz neosnovano mišljenje. Babić je dva puta objelodanio „Cvit", a posljednji put 1736, dakle deset-petnaest godina prije nego je Knežević objeldanio Plač Gospin. Tek u trećem izdanju od god. 1802 ušla su u Babića „Cvit", djelašca, o kojima govori Ljubić. Fra Jozo Pivac iz Zavojana, preuredio je na neki način „Babušu" i prema ovomu izdanju učinjena su druga. Pivac je vidio, da je Babić razdijelio Cvit u tri dijela, i on je tu razdiobu ostavio. No dok je Babić pjesme podijelio u dva dijela, Pivac ih je stavio u treći dio, a u drugi Badrićevo djelo o istočnoj i zapadnoj crkvi. Zatim je izmješao red pjesama i druge nadodao. To se je sve zbilo pedeset godina nakon smrti fra Tomine.[165b] — Imajući pri ruci

[164] Babić II 65.

[165] Ljubić, *Dizionario biografico*, Vienna 1856. Cf. i Ljubić, *Ogledalo* II str. 416.

[165b] Šafarik nabraja ova izdanja Cvita. Prvo je 1726, drugo 1736. A onda 1759 u Mlecima 4° 327 str. U Mlecim 1802 itd. (Šafarik, *Geschichte der Südslawischen Literatur*, II: *Geschichte der Illirischen und Kroatischen Literatur* [Herausgaben von. J. Jireček] str. 253. Prag, 1863). Onoga izdanja od 1759 nijesam mogao da nađem. Činjenica je, da Pivac u izdanju od 1802 jasno na naslovnoj stranici piše: *„Za treći put prištanpan"*. No i Kukuljević *(Bibl.* I str. 190) tvrdi, da je treće izdanje izašlo u Mlecima 1759. Prohaska *(op. cit.* 134) veli, da je ovo izdanje od 1759 bilo posvećeno splitskom nadbiskupu Nikoli Dinariću. (Prohaska, *Das krotisch-serbische Schriftum in Bosnien und der Hercegowina* str. 134. Zagreb) 1911). — Šafarik naznačuje i ova djela Babićeva „Pisme duhovne". Venetiis, 1722. 12°; Pisme duhovne, izvađene iz knjiga mnogih. U Mlecih 1736. 16° 60 str." (Šafarik, *l. c.* 144, 146). No fra Julijan Jelenić veli, da je on na Visovcu našao ovu posljednju knjigu s ovim naslovom: „Pisme duhovne *izvagene iz knjiga oca fra Tomasa Babicha*. Iza veću lakost štioca, pivaoca prinesene u ove knjižice po istomu. U Mleci M. DCCXXXVI". (Jelenić, *Bio-Bibliografija Franjevaca Bosne Srebreničke* str. 11. Zagreb 1925). Tražio sam ovu knjigu na Visovcu. Našao sam je u katalogu, ali nažalost nijesam mogao da nađem pod brojem.

drugo izdanje, što ga je sam fra Toma objelodanio, reći ću nekoliko riječi o izvorima ovoga njegova djela.

Dok su pisci, koji nijesu imali pri ruci prva izdanja „Babuše" tvrdili, da su pjesme, koje se tu nalaze pokupljene od raznih pjesnika, drugi su temeljeći se na prvim izdanjima mislili, da je bez sumnje sve pjesme, što su tu, sam fra Toma ispjevao. Tako fra Julijan Jelenić veli: „A da ih je baš sve on sastavio, vidi se iz predgovora drugome dijelu, gdje na str. 213 veli:..., imadu znati ljudi mudri i naučni, da ove Pisme illiti Verse nisam činio za nje, nego dicu".[166] No Jelenić u Bio-Bibliografija Franjevaca Bosne Srebreničke (Zagreb 1925 str. 8) zabacuje tu tvrdnju. Već je god. 1911 Prohaska u svome poznatome djelu Das kroatisch-serbische Schriftum... (str. 133—134) upozorio, da je Babić više manje sabirač i priređivač. Prohaska spominje kao izvore Babuše posebno Bandulovića, Divkovića, a onda i Šitovića. Prohaska veli, da je „verse" o krštenju, božiću i uskrsu pozajmio Babić uglavnom od Bandulovića; poslanice, Plač Gospin, pjesmu Sv. Katarine od Divkovića, a u drugo prošireno izdanje od 1736 umetnuo je Šitovića pjesmu od pakla.

Već smo spomenuli, da je Babić stavio za svoje načelo „Nije potribe od mudrosti ljudske nego od istine Božje..." On opominje čitatelje ako bude marna pčelica, da će u svakom „cvitku naći meda slatkoga".[167] Ove se je metode držao i fra Toma. Gdjegod je našao Božju istinu, on ju je uzeo. Iz talijanske, latinske, dubrovačke, bosanske, dalmatinske književnosti, Babić je pokupio sve što mu se je činilo najljepše; on je pobrao „Cvit."[168] Između „Stipanjače" t. j. djela „Ispovied krstjanska", koju napisa suvremenik Babićev fra Stjepan Margitić († 1714)[169] i „Babuše" nalazi se na više mjesta sličnost ili potpuna identičnost. Tako posebno u ovim pjesmama: **Versi na ime Isusovo;**[170] **Pozdrav tila i krvi Isusove;**[171] **Versi od uznešenja B. D. Marie;**[172] **Versi svetoga Ivana Krstitelja;**[173] **Versi S. Oca Franceska;**[174] **Versi svetoga Stipana;**[175] **Versi S. Klare...**[176] Rekli smo da je Babić imao pred očima i Divkovićeve pjesme. „Versi od muke Isusove" imaju znatnu sličnost s pjesmom „Plač blažene Gospe Divice Marie", koja se nalazi u Divkovićevim djelima.[177]

[166] Jelenić fra Julijan, *Kultura i bosanski franjevci* I 242. Sarajevo, 1912.

[167] *Ibid.*

[168] U Visovcu ima sva sila knjižica, koje je zacijelo imao pri ruci fra Toma. Tako: *„Thesaurus Precum..."* (Coloniae 1616). Tu je na str. 497 psalam 90: „in tribulatione dicendus et in omni praesenti periculo: *Qui habitat...*" (Cf. Babić I 45). Tu je Belarminov katekizam, a osobito Anić, *Lux christiana*" (1677), koga je u mnogočem imitirao Babić... — Pjesma u Babića (II str. 126—127) *„Versi naravski"* uz neke varijante nalazi se kod Jurja Barakovića († 1628) pod naslovom „Prilike". Cf. *Djela Jurja Barakovića* (Stari pisci hrvatski XVII [1889] str. 341—2). Već je Kolendić upozorio, da je Babić upotrebio nekoliko stihova fra P. Posilovića u svojoj pjesmi „Versi od svrhe knjiga". Cf. Kolendić, *Fra Pavao Posilović i njegovo „Nasladenje"* u *Radu Jugosl. Akadem.* Knj. 200 133) veli: „Vieles wird er auch in den alten Handschriften von Liedersammlungen vorgefunden haben; denn auch die arbeiten von Divković und Bandulović gehen auf solche ältere Quellen zurück. In der Bibliothek der Franziskaner zu Ragusa sah ich solche Handschriften unter N. 193".

[169] Cf. Prohaska, *Pregled hrvatske i srpske književnosti,* 64. Zagreb 1923; Bogdanović, *Pregled književnosti hrvatske i srpske* I 268; Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schriftum...* 128—131. — Kukuljević *(Bibl.* I, 11) nabraja ova izdanja Margitića djela: u Mlecim 1701, 1704, 1707, 1788. On veli, da je ova posljednja štampana latinicom i u Splitu 1842 prištampana. Šafarik *(op cit.* 2173) tvrdi, da je već god. 1703 u Mlecim izišlo izdanje *latinicom,* a god. 1707 ćirilicom (Šafarik, *op. cit.* 218). On to izdanje od 1707 potanko opisuje. Ima 285 stranica. Od 1—50 pouka o molitvi; 51—76 molitve kod ispovijedi; 77—121 čudesa; 122—267 versi; 268—285 letanije Gospine. Izdanje, koje imam pri ruci nema prve stranice, ali se *potpuno slaže s ovim opisom Šafarika.* Dopust je dat tiskaru 1703. — Jelenić *(Kultura...* 230) *i* Kukuljević vele, da se je u Bosni neka posebna knjižica zvala „Stjepanušom". To ne bi bila *Ispovied...* U Dalmaciji se je rabila i nazivala *„Stipanjačom"* Ispovied... Narod ju zove i *„Jajčanin"*. Tim imenima i ja ću je označivati. — Hamdžija Kreševljaković konačno je dokazao, da „Stjepanuša" nije ništa drugo nego *Ispovied...* Cf. *Nastavni Vjesnik* XXVI (1917) 39—41.

[170] Babić II 14—16; Margitić 123—129.

[171] Babić II 36—37; Margitić 130—135. Ova se pjesma pjeva po Dalmaciji, Bosni itd. za vrijeme sv. Mise. Kod Babića (II 36—37) pozdrav *Tijelu* ima sama 34 versa, a pozdrav Krvi 22 versa. Kod Margitića pozdrav Tijelu ima preko 70 verasa, dok pozdrav Krvi ima više od 60. Svi gotovo versi, koji su u Babića, nalaze se i kod Margitića, ali drugim redom... Margitić krasno pozdravlja i bl. Djevicu: „Zdrava prisveta oštio, I ti divico Mario. Od tebe se Isus rodio, I u oštiju uputio! Ti si mati tvoga oca, Tomu čudu nije konca..." Ove zadnje verse uzet će Babić za svoje Gospine pjesme. Fra L. Vladmirović objelodanio je pozdrav Tilu od 14 verasa, a Krvi isto toliko. *(Cvit...* 66—67). On skraćuje Babića. Lulić u *Blago kršć. molitvica* 27—28 objelodanjuje istu pjesmu kao Vladmirović.

[172] Babić II 84—51; Marg. 135—145.

[173] Babić II 67—69; Marg. 145—154.

[174] Babić II 75—77; Marg. 155—162.

[175] Babić II 11—13; Marg. 163—172.

[176] Babić II 93—96; Marg. 173—184.

[177] Divković, *Plač bl. Divice Marie, verši Abramovi, verši sv. Kate, verši sv. Kate s drugim pjesmama i naukom karstjanskim.* Prva stranica propala. Valjda je izdanje od 1631 u Mlecima. — Prohaska, *Das kroa-*

Od spomenutih pjesama nas ovdje posebno zanimaju dvije, t. j. pjesma o uznesenju Marijinu, te Plač Gospin. Ovdje ću se malo pobliže na njih osvrnuti.

U trinaestom vijeku **Jacobus de Voragine** u svojoj knjizi „Legenda Aurea" iznio je naivnih i veoma milih pripovijesti o čitavom životu Marijinu, a napose o Njezinoj smrti i Uznesenju na nebo.[178] Dok je bl. Djevica plakala želeći vidjeti svoga Sina, ukaza Joj se anđeo i reče Joj, da se sprema na dugi slavni put — na nebesa. Marija moli tri milosti, a u prvom redu, da vidi sve apoštole. Njena je molitva uslišana. Apoštoli su na okupu. Ukazuje se Isus i vodi majku u rajske dvore. Glasoviti slikari kao Giotto, Dürer, Rembrent i drugi nalazili su u ovoj legendi inspiraciju za umjetnička djela.[179] Pjesnici ne zaostadoše za slikarima. U „Stipanjači", a posebno u „Babuši" opaža se jak utjecaj spomenute legende. Babić nije naprosto prepisao od fra Stjepana Margitića. Ne! U samostanu visovačkom ima talijanski prijevod djela J. De Voragine, kojim se je služio fra Toma. Samo po srijedi pjesme ime dosta sličnih ili jednakih verasa kod Babića i Margitića. Dugo opisivanje od skoro dvije stranice, gdje Babić opisuje prema **Zlatnoj Legendi**, kako anđeo dolazi k Mariji i s njom se razgovara — to „Stipanjača" izostavlja.[180] U drugom dijelu „Stipanjača" opisuje, kako je Uznesenje Marijino „Slavne Bosne sve veselje" i kako su po svoj „Bosni plemenitoj" Uznesenju Marijinu sagrađene crkve i oltari. Fra Stjepan opisuje Gospu od Olova „Bosno slavna, Bosno draga, U tebi je Božja snaga"![181] Posve je razumljivo, da te verse nije Babić stavio u svoj **Cvit**. No što je najvažnije, jest to da je Babić najljepši dio svoje pjesme o neoskvrnjenom Marijinu Začeću uglavnom uzeo od fra Stjepana Margitića. To je ona divna molitva koja počinje: „O, Divico plemenita, O, Ružico zlamenita! O, studenče vode

tisch-serbische Schriftum, str. 102—103 veli o izvorima *Plača Gospina* kod Divkovića: „Seine ‚Tränen der Muttergottes' weisen ebenfalls auf verschiedene Passionslieder ‚der Leiden Christi' hin. In der akademischen Ausgabe der ragusanischen und dalmatinischen ‚Alten Schriftsteller', Altkroatische Passionsspiele des XVI. und XVII Jahrhunderts, sind mehrere Versionen der ‚Leiden Christi' vorhanden, die stelleweise mit Divković Versen übereinstimmen, doch kann man auf Handschriften, so auf die von Klemenković hinweisen".

[178] Cf. Cecile Jéglot, *La vie de la Vierge dans l'art* str. 181. — Imam pri ruci *„Legendario delle vite dei santi composto dal R. P. F. Jacobo di Voragine... et tradotto per il R. D. N.* Manerbio Venetiano" (Venetia 1614).

[179] C. Jéglot, *op. cit. passim.*

[180] Babić II 48—49; Margitić 135.

[181] Margitić, l. c.

žive, O, začeće slavne Dive".[182] No ima dosta varijanata. Tako gdje je u „Stipanjači": „O **čistoće** slavne dive", Babić je stavio prema svojoj svrsi „O začeće slavne Dive". I upravo ovim prilagođivanjem, Babić je pokazao potomstvu put. Ova molitva, kako ćemo poslije vidjeti, mnogo puta bijaše preštampana, a i danas je narod rado recitira.

Uspoređujući „Plač Gospin" kod Babića i kod Divkovića, može čovjek opaziti, da je najviša razlika u samom uvodu. Što je Divković rekao u kakovih trideset verasa, to Babić izrazuje u 4—5.[183] Inače potpuna je sličnost: čitave kolone jednake kod Divkovića i Babića. Razlika je u tome što fra Toma više ističe neke pojedinosti, koje se tiču mučenja Bož. Spasitelja. Fra Toma naznačuje broj udaraca, donosi sve poruge Židova itd. Ima i drugih detalja, koji nijesu isti. Kad se je susrela Gospa s Isusom, vapila je: „Obazri se, zlato moje, Marija te majka zove!" Tu se slaže **Cvit** s Divkovićem. No sada **Cvit** donosi u 18 verasa riječi, koje Gospa dalje govori, što u Divkovića nema itd.[184]

Habent libri fata sua! Stari pjesnici Baraković, Vetranić, Nalješković, Marulić i mnogi drugi ispjevali su krasne duhovne pjesme. No to bijaše razbacano cvijeće, odakle je narod teško mogao da crpe korist. Divković, Margitić, Posilović... stavili su uz pouku nauka kršćanskoga neke pjesme, poznavajući dobro psihologiju naroda. Babić je na tom izrađivao dalje. Skoro čitav katekizam pretočio je u stihove. Posebnom se nježnošću i nekom nebeskom milinom ističu pjesme o bl. Djevici. Pisao je za „korist duhovnu našega naroda slavnoga i jezika Arvackoga". Izradio je jednu cjelinu, gdje je dao svega sama sebe narodu svome. Narodu se je tako dopao, da je u svoje doba Zlatović mogao reći, da bi teško našao „kuću gdje se štilac nahodi da nema Babuše uz Pismaricu i Korabljicu O. Kačića."[185]

[182] Babić II 41; Marg. 136. Prije ovih verasa ima u Margitića opisivanje, kako su fratri progonjeni, a Gospa ih štiti. Zatim nastavlja: „O Gospojo uzvišena, Na nebesa uznesena! Svrhu kora postavljena, Od svih svetih proslavljena. Svitlim suncem obučena, A zvizdami okrunjena". I sad nastavlja: O, Divico plemenita..." Babić (II 41) prije molitve veli: „Sad devoto svi slušajte, Slavnoj Divi falu dajte. I pivajte svi kolici, Slavnoj Majci i Divici: O, Divico plemenita..."

[183] Babić II 17; Divković, *op. cit.* 4—5.

[184] Babić II 19; Divković, *op. cit.* 11.

[185] Zlatović, *Povijest Samostana*, u ALS 85.

OD GOD. 1735 DO GOD. 1768.

Nakon razdiobe od bosanske provincije, dalmatinski franjevci pod vodstvom umnih starešina uređuju svoja učilišta u Sinju, Makarskoj, Šibeniku, Kninu... i podižu ih na zamjernu visinu.[186] Svak se je nekako natjecao da objelodani djela svoja. Čini se, da je to bio i duh onoga vremena, kako nam to svjedoči fra Petar Knežević, kad u uvodu svoje **Duhovne Pivke** (Mleci 1759) veli: „Čudna stvar! Sad je vrime došlo, da (klanjam se naučnim i ljubim stope gdi staju) kako koji nauči po karti (nek ovako rečem) istom perom brčkati, udilj mu crv zakopiri u glavi, da ono svoje lipo rukodilje na svitlost dade..." Bilo što mu drago, činjenica je da su u ovo doba dalmatinski fratri izdali lijep broj knjiga, od kojih neke imaju trajnu vrijednost. Dosta je spomenuti imena Filipovića, Kneževića, Kačića, Grabovca, Banovca...

Fra Jerko Filipović

„Otac Provincije" fra Jerko Filipović zacrtao je stazu, pokazao je potomstvu put.[187] Provincijal fra Petar Filipović imao je sretnu namisao, da u službenom spisu od god. 1765 opiše ukratko život i rad ovog učenog i bogoljubnog redovnika-propovijednika bl. Djevice.[188] Fra Petar nam veli, da se je fra Jerko rodio u Rami god. 1688 od bogoljubnih roditelja. Kad je u to vrijeme narod bježao iz Bosne u Dalmaciju, pobježe njegova majka Doroteja, već udovica, sa svojim sinčićem i nastani se u Sinju. Dječak je postao sinjskim građaninom. Učio školu kod fratara i u svetištu Gospe Sinjske obuče redovničke haljine 24 siječnja 1706. Filozofske nauke svrši u Makarskoj, a teologiju u Perudi. U Šibeniku i Budimu kao generalni lektor predaje teologiju. Bijaše više puta generalov povjerenik, a u dva navrata (1735—1738; 1751—1754) provincijalom. Fra Petar svjedoči, da je kroz trideset godine neprestano pripovijedao riječ Božju.[189] A k tomu O. Glunčević nadodaje, da je napisao koju hiljadu propovijedi i koju sto-

[186] Na definitorijalnom sastanku u Zaostrogu lipnja 1736 „Diffinitorium instituit et declarat in Conventu S. Mariae Macarschae Studium S. Theologiae". U Šibenik se prenaša filozofija, a također se i u Zaostrogu ustanovljuje filoz. učilište. Protokol *„Jeronymi a Rama* 1735—1739" u ALŠ fol. 5.

[187] Cf. Marković, *Sinj i njegovo slavlje* 56—57; Petrov fra S., *Gospin radnik fra Jeronim Filipović (Gospa Sinjska* VII 1928 str. 61—2).

[188] *„Acta Adm Rdrum Pat. Provlm Philipovich atque Stanicich* (1763—1770), u AM, str. 87.

[189] *Ibid.* Prema LAPM određuje se 1724 za prof. u Šibenik (str. 63); god. 1726 počinje obilaziti provinciju (str. 184); god. 1733 određen je za lektora u Budim (235); 1735 general ga imenuje provincijalom i hvali njegove kreposti (LAPM 371). Na 13 oktobra 1765 fra Petar Filipović izdao je o fra Jerki veoma značajnu okružnicu. AM, T. 3.

tinu pohvalnih govorenja u čast bl. Djevice Marije i drugih svetih.[190] Dosad su tri djela objelodanjena: „Skup pisnih bogoljubnih" (Mleci 1759); „Put Križa" (Budim, 1730), a najveće djelo jest **Pripovidanje Nauka Krstjanskoga** (Mleci 1750, 1759, 1765.) Velik dio tih propovijedi posvećuje Filipović bl. Djevici. On piše krasne propovijedi o Navještenju Marijinu, o Porođenju Isusovu, o zagovoru Marijinu u Kani Galilejskoj, a napose traktat od četrnaest govora, gdje tumači pozdrav Anđeoski „Zdravo Marijo!"[191]

To su govori puni teologije, ašetike; govori napisati posebnom unkcijom i govorničkom vještinom. „A sve riječi", veli Filipović, „koje od Boga izhode u sebi velika otajstva zatvaraju. Ova otajstva pak Bog očituje kad hoće i po komu hoće. Buduci dakle riječi pozdravljenja, kojim Gabriel Divicu Mariju pozdravi, od Boga izašle, valja reći da u sebi otajstva zatvaraju, i da je ova Bog presvetoj Crkvi očitovao."[192] Filipović ova otajstva nevjerovatnom vještinom otkriva. Nakon što je pokazao, zašto mi poslije Očenaša govorimo Zdravo Mariju; nakon što je razložio, kako mi moramo ovu riječ „„Zdravo" izgovarati, Filipović u trećoj propovijedi razlaže o imenu Marijinu, o moći ovoga imena proti grijehu i vragu; slast i milina imena Marijina... U jedanaestom govoru raspravlja o materinstvu Marijinu. U završnom govoru rekapitulira svoje govore i tumači, koliko je ovo pozdravljenje „Zdravo Marija" Djevici ugodno, koliko je nama korisno, te kako ga imamo govoriti, da je Djevici Mariji ugodno, a nama korisno".[193]

U Filipovića propovijedima obrađena je sva mariologija. On govori o preodređenju Marijinu prema Duns Skotovim principima: Marija je prvorođenica svih stvorenja. On na divan način tumači otajstvo Upućenja, Marijino djevičanstvo i materinstvo: „Zraka sunčeva prolazi kroz cakao, ali cakao ostaje zdrav i cilovit. Isukrst izajde iz utrobe Divice Marije, ali ona ostade cilovita i čitava u svome Divičanstvu";[194] „Marija je **Omnipotentia supplex. Sve milosti dijeli."**[195]

Filipović je bio uzor, u koji se je mladost morala ugledati i njega nasljedovati. Učenici su morali njegove govore napamet učiti i javno ih **in corona fratrum** izgovarati. Kad bi provincijal u službene pohode došao, morali su ga učenici pozdraviti izgovo-

[190] Marković, *op. cit.* 57.

[191] Filipović, *Pripovidanje nauka kršćanskoga* I 506—580. Mleci 1750.

[192] *Ibid.* 511.

[193] *Ibid.* 580.

[194] *Ibid.* 82.

[195] *Ibid.* 571.

rivši napamet koji govor iz djela „Dekana-Oca Provincije". [196] I ovaj zanos urodio je obilnim plodovima...

Fra Petar Knežević

Tri godine poslije smrti fra Jeronima Filipovića, umrije u Sinju (1768) svetačkom smrću fra Petar Knežević, rodom iz Knina. [197] Vršio je u Provinciji učiteljsku službu; bio je definitor i kustos provincije, te gvardijan u Sinju. Svi stariji spisi hvale njegovu pobožnost „qui orationi ac devotioni semper intentus". [198] Osobito se ističe njegova pobožnost prema bl. Djevici. Fra Ivan Marković ovako opisuje njegovu smrt: Bila je subota. Zamoli gvardijana, da ne iđe na Večernju, nego da ostane s njim. Gvardijan to učini. Po Večernji fratri iz kora, po ondašnjem običaju, pođu svi pred Gospin oltar da ispjevaju letanije. Fra Petar je htio, da mu vrata od sobe budu otvorena, kako bi čuo i pratio letanije; pa će sklopljenih ruku odgovarati „moli za nas". Kada dva pjevača, iza letanija pred Gospom pjevahu „Sva si lijepa o Marijo" i glas fratara, ponavljajućih odnosne stihove, po crkvi se i po samostanu razlijegaše, bolesnik zajedno s njima pripjevaše Marijinu pohvalu. A kad pripjevka dođe na onaj ganutljivi i slatki uzdah „O Marijo!", bolesnik, tronutim glasom odpjeva: „O Marijo!"; i s ovom riječi ispusti lijepi duh svoj, koji odleti u raj, da s anđelima pjeva hvale Božje i Marijine. [199]

Knežević sastavi i objelodani više djela, od kojih spominjemo ova: Duhovna Pivka (Mleci 1759); Pisme duhovne (Mleci 1765); Osmina redovnička (Mleci 1766); Muka Gospodina našega i Plač matere njegove (Mleci 1766). [200]

U svim ovim knjigama nalaze se razne pjesme o bl. Djevici. Najveći je broj u knjizi „Pisme duhovne". Knežević nam tu opisuje sva glavnija svetišta Gospina po Dalmaciji itd. On pje-

[196] Na 5 kol. 1765 javlja fra Petar Filipović svoj službeni pohod i na prvom mjestu određuje: „Per tenere la studiosa Gioventù nel santo e tanto necessario esercizio della predicazione già dalli Nostri Precessori santamente introdotta *con far recitare in Refettorio in tempo della Visita li Studenti un Discorso dalli Libri del P. M. R. Decano.* Ancor noi intediamo facino lo stesso nel Nostro arivo in Visita", u AM, Theca 3.

[197] Cf. Božitković fra Jure, *Život i rad fra Petra Kneževića.* (1702—1768), u *Građa za povijest Književnosti hrvatske* X (1927) 149—162.

[198] Nekrologij u ALS.

[199] Cf. Marković, *Sinj i njegovo slavlje* 58. Vidi Petrov, *Gospin pjesnik fra Petar Knežević,* u *Gospa Sinjska* VII (1928) 35—6.

[200] Zlatović *(op. cit.* 471) nabraja osam raznih knjiga. Cf. Božitković, *art. cit.* 149; Ljubić, *Ogledalo* II 420—21; Kukuljević, Bibl. I str. 71.

va veličinu i dostojanstvo Marijino. Sam nam na raznim mjestima kazuje, kako je i zašto te pjesme sastavio. U uvodu veli, da nije ima na pameti da ih objelodani i stoga nijesu poredane, kako treba „kako bi koju u kakvoj prigodi sastavio, tako se i nađode". Kneževiću nije do tašte slave. On je sve to učinio, da širi slavu Božju i Njegove Majke bl. Djevice. Fra Petar ima pred očima priprostiti i neuki naš narod, koji ipak želi pouke: „Znaj, da sam ih učinio za ljude priprostite, a prid naučnim kapicu skidujem... naravnim bo načinom služio sam se za moći od onih bit priat, koji su meni slični". [201]

On redovito pjeva u osmercu „jer je način ovi našemu čoviku, koj nije duboko učijo skladno slaganje draži... i ugodniji". [202]

Jedan znamenit događaj nam Knežević pripovijeda iz svoga života, koji ga je silio, da širi slavu Marijinu, da Joj pjeva pjesme zahvalnice. On je bio oslijepio i Marija mu je vid povratila. Izgubio je vid uprav, kad je pjevao njoj na čast pjesmu, koja započinje: „Tebe važda, o Marijo hoću štovati". Posljednja kitica, koju je spjevao prije nego je oslijepio glasi:

'Jer Anđeo buduć k Tebi s neba sašao,
I da Majka Božja bit ćeš, glas ti kazao,
Iz srca se ponizivaš,
I raba se Ti nazivaš,
Majko primila: [203]

I dalje nije mogao, jer ma baš ništa vidio nije. Tako je neko vrijeme bolovao. I gle! najednom mu Marija povrati vid. Fra Petar stade da odmah nastavi započetu pjesmu, u kojoj, spomenutoj kitici, nadodaje u osmercu ovu izjavu:

Ovu pismu još ne svrših,
Kad' viditi posve svrših,
Ne mogući ni nazriti
Slova, kamol' pismo štiti.

Al ne žalim što ne mogu,
Nego dajem fale Bogu,
Kad' sam pišuć oslipio
Pismu tvoju, o Marijo!

Vid buduć mi povratila
Majka sladka i primila
Sad joj veću dužnost imam
Zato pismu priuzimam. [204]

I od ovoga časa Knežević je ispjevao svu silu Gospinih pjesama. On osjeća u srcu svome pravu nuždu, da iskaže harnost

[201] Knežević, *Pisme duhovne razlike,* str. VI—VII. Mleci 1765.

[202] Knežević, *Muka Gospodina našega,* str. 2. Mostar, 1884.

[203] Knežević, *Pisme duhovne* 51. Cf. [Crnica], *Pjesnik Gospe od Zdravlja,* u *Čudotvorna Gospa od Zdravlja* I (1931) 98—99.

[204] Knežević, *Pisme duhovne*... 51—52.

Majci svojoj. Svoje ozdravljenje pripisuje Gospi Sinjskoj i stoga dolazi pred Njezin oltar i tu Joj ispjeva divnu pjesmu, koja ima za naslov: „Pisma pivana od sastavljaoca ovi Pisama, prid Prilikom prislatke Majke, koja je pod Sinjem, budući po milosti nje progledao i vid stekao".[205] Ova ganutljiva pjesma započinje:

Klanjam ti se, o Marijo,
Jedan, koji slip je bio;
I nek svak te časno štuje,
Čuda tvoja proglasuje.

Ja sam sladka Majko moja,
Slipac, kog je ruka tvoja
Milodarno ozdravila,
I vid oku povratila.[206]

Kneževićpripovijeda, da je dvije godine bolovao i sad pogledala je Marija na molitve njegove i ozdravila ga: „Jur su sada dva godišta, Da ne viđa s livim ništa, A u desnom vid pristade, Kad Prišašća post nastade."[207]

Razni su liječnici sve sile uložili, da starcu-fratru povrate očinji vid, ali sve je to bilo uzalud! Oni su sami priznali, da ga samo Zdravlje bolesnih ozdraviti može...[208]

*

Sve što je Filipović izrazio u svojim govorima, Knežević je pretočio u verse. Materinstvo i djevičanstvo Marijino, njezine sve kreposti, napose Neoskvrnjeno Začeće i posredništvo svih milosti[209] opjevaje svugdje Marijin Pjesnik. On posvuda kliče, da je Marija savršenstvo Božjeg djelovanja i da se ništa većega ne može zamisliti od Majke Božje. Smrtnik to shvatiti ne može:

Ne moremo jer Bog može,
Mnogo lipši svit stvoriti,
Ali mater pak ne može
Sveršeniju učiniti.[210]

Ima li neizdatih Kneževićevih pjesama?

Već su razni pisci upozorili na tri „snopića lirskih, nabožnih Kneževićevih neizdatih pjesama",[211] koje se čuvaju u arhivu sinjskog samostana. Tu ima nekoliko i Gospinih. I u arhivu visovačkog samostana ima rukopis u kojem su razne pjesme duhovne. Odmah je na početku prijevod Tebe Boga hvalimo.[212] A zatim kao i u sinjskom rukopisu „Pjevke razlike za

[205] Knežević, *op. cit.* 53—56. [206] *Ibid.*
[207] *Ibid.* 54.
[208] *Ibid.*
[209] Vidi osobito str. 63, 102, 135.
[210] *Ibid.* 48.
[211] Božitković, *art. cit.* 161; Petrov, *Gospa Sinjska* VII (1928) 36.
[212] Ima dosta varijanata s „Tebe Boga" u Knežević, *Pištole i evanđelja*", 265—6. Mleci, 1773.

na mladih Missah" (3—17) itd. Ima usve sedam Gospinih pjesama i to: Na Očistjene B. D. Marie (24—25); Na Blagovist (28—30); Na Gospu od Karmela (39—40); Na Gospu od Angelah (41—42); Na Malu Gospu (43—45); Na Neoskvrnjeno Začetje Pričiste Divice Marie (45—48). Od ovih pjesama, pjesma Na Blagovist štampana je s nekim interesantnim preinakama u knjizi Pisme duhovne (Mleci 1765).[213] Da li je Knežević i druge objelodanio? Prije nego se dade odgovor na ovo pitanje, treba imati pred očima sva djela, koja je Knežević na svijetlost dao. U uvodu spomenutog djela Duhovne pisme od 1765 veli: „Ovo su pete ovake knjižice, koje sam na svitlost dao". Dakle je Knežević prije 1765 izdao četiri knjižice, a koje su to? Iz popisa Zlatovića i fra J. Božitkovića[214] doznajemo za tri takove knjige.

Kukuljević (Bibl. I str. 713) spominje Kneževića djelo, koje da je prije 1753 štampano: „Nikoliko duhovnih uradjenjah". Šafarik veli, da je ovo djelo štampano oko 1765 (Šafarik op. cit. 256). Nažalost ni jedan ni drugi niti nam označuju sa stalnošću godine, kada je ova knjiga bila izdata, niti spominju mjesta. Svakako, ako je istina, da je ta knjiga izdata prije 1753, kako Kukukuljević veli, ili barem do 1765, onda bi imali svih pet knjižica na koje nišani Knežević kad veli: „Ovo su pete..." Kukuljević (Bibl. I 205) spominje još jednu pjesmu Kneževića, ali ne označuje godinu izdanja: „Pisma koju složi O. F. P. K. Reda Manje Br. S. R. F. 8, str. 14". — Posve je vjerojatno, da ima neštampanih pjesama Kneževića, ali dok se sva štampana djela ne pronađu i ne prouče teško da se može o tom govoriti!

Od spomenutih pjesama u visovačkom i sinjskom arhivu, posebno se ističe pjesma o N. Začeću Marijinu. Iz uvoda se razabire, da je već mnogo pjesama fra Petar o Gospi ispjevao, što još po sebi ne bi bio dokaz, da je spjevana poslije god. 1756, premda mi se čini vjerojatnim. Ona je u visovačkom rukopisu na zadnjem mjestu. Evo dvije kitice iz uvoda:

Od blagdanah Mariini
Jesam mnogo krat pivao:
Ali mi se posve čini,
Da što činim nisam znao.

Pisao sam i pivao
Uzdižući nje kriposti;
Al znam da joj nisam dao
Sve podpuno što je dosti.[215]

Knežević sabire sve svoje sile, da opiše što bolje veliku Marijinu odliku: njezino Začeće bez ljage. Rekapitulira dosadanju svoju nauku. On ističe još jedamput Duns Skotovu ideju o preodređenju Marijinu: Bog sam poznaje veličinu majke svoje jer

[213] Knežević, *Pisme duhovne*... 156—159.
[214] Božitković, *art. cit.* 150 spominje Kneževića, *Muka Isusova* (1753) i *Životi četiriju svetaca* (Mleci 1759), a Zlatović *(op. cit.* 471) i *Duhovnu Pivku* (1759).
[215] AS str. 87, AV 45.

Ovi sam je nju poznao — Brez nijedne oskvrnosti
Još od svoje svevičnosti, — Hoti da se začne čista,
A na vrime pak joj dao — Jere puna bi milosti,
Neizmirne savršnosti. — U njoj grihu ne bi mista. [216]

Knežević opširno razvija argumente franjevačke škole: potuit, decuit; ergo fecit. On veli, da su ti argumenti već svakomu poznati:

Ovo razlog hotijaše — Pak podobno i čut nije,
Bistro poznan od svakoga, — Da je mater svemogoga
Jer s vrimenom bit imaše — Pod sužanjstvom ikad prije
Prava mater svemogoga. — Bila duha paklenoga,
Ter kakvu bi mater sebi — To Bog može učiniti,
Bog budući odabrao, — A pristojno jur bijaše;
Kad j' od trohe prija ne bi — Dakle reći tko će smiti
Svake sasvim sačuvao? — Da bit ovo ne mogaše? [217]

I Marijin pjesnik ispovijeda vjeru našega naroda u ovu Marijinu povlasticu: „Mi držimo brez sumnjosti, Da brez griha istočnoga, Bi začeta po milosti, u Trojici Jedinoga". No on ima pred očima i protivnike ove istine. Stara predaja veli, da se je u Parizu na Sorboni, u početku XIV. vijeka odigrala znamenita Marijanska rasprava. Sva sila učenjaka sakupila se u dvorani; tu su i dva legata papina. Više od dvjesta argumenata bi donešeno proti Neoskvrnjenom Začeću. Duns Skot na sve to odgovori i bi aklamiran „Victor Scotus", a pariška universa primi nauku njegovu. Ovu pripovijest i Knežević stihovima izrazuje. Uza sve one nepobitne i uvjerljive razloge Duns Skotove, da je Marija bez grijeha začeta, bilo ih je, koji su protivno tvrdili, ali ih pobjedi marijanski naučitelj:

Bi Skot Ivan medu njima
Mog Frančeška sin izbrani,
Koji čudno nada svima
Nje čistoću pak obrani.

U književnom prigovoru,
Njega riči take biše,
Da svi sasvim u tom zboru,
Protivnici zanimiše.

I tako se tad odluči,
Da svak ima to držati.
A tko ne bi neka muči
Ni da s' ima već slišati. [218]

[216] AS 88; AV 45.
[217] *Ibid.*
[218] AS 89; AV 46—47.

Izvori Kneževićevih pjesama

Knežević je originalan pjesnik; stvaralački duh. O tom nema sumnje. To svjedoče i one mnogobrojne pjesme prigodnice. Ipak to pretpostavivši, može se postaviti pitanje, da nije on, slijedeći običaj onoga vremena, uvrstio u svoju zbirku koju pjesmu, koja nije njegova. On je imao pred očima praktičnu svrhu: „Pivaj brate — kliče on — i fali Boga... ostavivši akanja i okanja, koja su većkrat nesamo nekorisna, dali još i duši škodna". [219] Pa bi li bilo išta čudnovato, ako bi njemu zapela kakova lijepa pjesmica za oko, koja bi mu svrsi odgovarala, pak je onda u svoju zbirku uvrstio? Ima nekih znakova, koji nas na prvi mah nekako potiču, da tu mogućnost i činjenicom proglasimo.

Nazad malo vremena namjerih se u visovačkoj biblioteci na knjigu „Način Pravi kako karstiani imadu Boga moliti... po Gosp. Petru Jurichiu iz Ruppa" (Mleci 1763). [220] Juriću nije svrha da sastavi originalno djelo. U početku veli, da je „izvađeno iz različiti knjiga". On donosi prema Babuši „Zdravo tilo Isusovo!" [221] Tu je i pjesma Veseli se majko Božja. [222] koja se ubraja među najbolje Kneževićeve pjesme. Nju fra J. Božitković * uspoređuje s pjesmama francuskog kralja Roberta, velikog Akvinca te Simeuna Novog Bogoslovca, pa veli: „Ona je kimelij njegova religiozno-liričkoga pjesništva. Ona je za me najsavršenije njegovo djelo". [223] No je li to djelo Kneževića ili Jurića ili nekog trećega? Ovo se pitanje mora postaviti, jer je Jurić izdao svoju knjigu 1763, a Knežević 1765.

[219] Knežević, *Pisme duhovne*... VII.
[220] Cf. Ljubić, *Ogledalo* II 462. Jurić posvećuje knjižicu fra Luci Vladmiroviću. Knjižicom se je god. 1880 služio neki fra Marko Šumeg imoćanin, koji je rukom na prvoj stranici napisao i ove retke:

Hic est Liber meus, — Questo libro è di carta,
Testis est mihi Deus. — questa carta è di pezza,
Nomen meum non pono, — questa pezza è di tella,
Quia laudare me nolo. — questa tella è di lino,
Si vis eum scire, — questo lino è di terra,
F. Marci est ille. — questa terra é di Dio,
Ex quo genu natus, — Questo Dio è da se stesso.
Šumeg, est vocatus.

[221] Jurić, *op. cit.* 118—120. Ima i drugih lijepih pjesmica. Spomenut ću molitvu sv. Paški: *„O, Paškalu pun milosti, U zlamenjih i čudesih"* (134—35). Ta se pjesma danas po Dalmaciji pjeva kakova je i ovdje uz male varijante.
[222] *Ibid.* 129—131.
[223] Božitković, *art. cit.* 155.
* Vidi u ovom istom broju prikaz Dra Božitkovića. Još nije pitanje definitivno riješeno, pa puštamo slobodu raspravljanja *(Op. Uredništva)*.

Ponajprije treba istaknuti, da ima nekoliko varijanata izmedu pjesme kod Kneževića i kod Jurića, te da je u narod prodrla rađe ona redakcija, kakova je kod Jurića.[224] Jurić „Ah! da nam je sad viditi, koja diluješ, I promotrit, kako sinka dragog miluješ". — Knežević: „I razmislit, kako..."[225] Jurić: „Slavnim mlikom". — Knežević: „Pak i mlikom".[226] Jurić: „Nek i grišnik veseli se premda tužiti, Imao bi i za grihe vazda cviliti". — Knežević: „I za grihe sveger hukati".[227] No najveća je razlika u posljednjoj kitici, koja glasi ovako:

Jurić:[228]	**Knežević:**[229]
Na dobro Vam svim kolicim Božić došao,	Svim vam Božić čestitujem, braćo ljubljena,
I nijednog od vas ovde ne mimošao,	I kod svakog u junaštvu vazda faljena,
Već vam milost svoju dao,	
Pak u raj vas sve prijao,	On svakomu milost dao,
Jer se rodio: Jer se rodio. Amen.	Koju bude tko pitao Na dan današnji.

Može li se reći da su sve ove redakcije djelo Kneževića? A priori, to ne bi bilo isključeno. Možda je prije 1765 objelodanio Knežević pjesmu Veseli se... u onoj „četvrtoj knjižici", koju smo gore spominjali; možda je Jurić imao i pri ruci Kneževića rukopis. Sve su to hipoteze, koje bi se mogle gomilati. Svakako redakcija iz Kneževića zbirke nosi na sebi znakove nekog korigiranja, i Čulić, Lulić, Poljak prištampavaju za puk redakciju, kakova je kod Jurića. Knežević je zacijelo poznavao Jurića knjigu, pak ako je to bila njegova pjesma, čemu one promjene, koje

[224] Imam desetak raznih izdanja pjesme „Veseli se Majko Božja". Izdavači su tekom vremena nadomećali, promjenjivali itd. Onakova, kakova je u Jurića knjizi, uz posve neznatne dvije-tri varijante, štampana je kod Čulić, *Pisme duhovne različne* 235—207; Lulić fra Ante, *Blago kršćanskih molitvica* 67—69. Split 1872; Poljak fra Pijo, *Put Raja* II 458—460. Split 1905. — Ova se pjesma u ovoj redakciji pjeva po makarskom primorju. — „Vjenčić božićnih pjesama" izdat od *Hrvatske Knjižare u Splitu* razilazi se i od Jurića i od Kneževića, ali se više primiče Kneževiću.

[225] Jurić 130; Knežević 44. Kod Lulića je „gledati" mjesto „promotrit", a tako je i u Poljaka.

[226] *Ibid.* — Čulić, Lulić i Poljak „slavnim mlikom".

[227] Ovo izgleda malo smješno *„hukati"*, no to će biti zacijelo štamparska pogriješka namjesto „kukati".

[228] Jurić 131. Čulić stavlja „vas" namjesto „nas", a Lulić (c. l.) i Poljak (l. c.) namjesto „I nijednog... = „Niti prazan od nas komu on mimošao".

[229] Knežević, *l. c.* — Neka je sličnost u „Vjenčiću" (str. 17) koji još dodaje jednu kiticu na svrsi.

ništa pjesmu usavršile nijesu!? Oni ispravci tek se onda lako razumiju, ako se pretpostavi, da je Knežević uvrstio u svoju zbirku pjesmu, koja mu se je sviđala, a onda joj htio svoj karakter utisnuti. Vidjeli smo, da to bijaše metoda rada onoga vremena. Osim toga svak lako zapaža, da je ova pjesma „najsavršenija" u zbirci. Tu nema one naivnosti, koja se kadšto provlači kroz fra Petrove pjesme.. .A zar i ova činjenica u pitanju autenticiteta ne igra vidnu ulogu?

Osim spomenute pjesme ima ih još, koje su slične kod Jurića i Kneževića. Tako u pjesmi Na Vazam više je kitica potpuno jednakih s kiticama u Kneževića istoimenoj pjesmi u rukopisu:

Jurić:[230]	**Knežević:**[231]
Kakves' ovo sad promine,	Kakves' ovo sad promine
Poljubljena braćo moja!	Poljubljena braćo moja?
Gdi je trešnja, gdi su tmine,	Gdi je trešnja, gdi su tmine,
Kamo žalost brez pokoja . . . ?	Kamo žalost brez pokoja?. . .
Sad budući oživio,	Sad budući oživio,
Koji nam je život dao,	Koji nam je život dao,
Do istine kriv bi bio	Do istine kriv bi bio
Tko bi danas tužan stao. . .	Tko bi danas tužan stao.

*

O pitanju izvora Kneževićevih pjesama tek je anketa otvorena. Moći će ovo pitanje riješiti, tko sva djela od njega objelodanjena bude pri ruci imao, a također i svu našu duhovnu literaturu![231b]

Knežević je Marijin Pjesnik u najpotpunijem smislu riječi. Njegove su pjesme protkane nekom uzvišenom mistikom, zamjernom pučko-religioznom lirikom. I on, poput Babića, daje svega sebe u svojim pjesmama; u nje prelijeva vrhunaravnu ljubav, kojom bijaše čitavo biće njegovo prožeto. On, kako ćemo poslije vidjeti, živi još i danas u tisućama srdaca.

[230] Jurić 131—132. [231] Knežević, *Pjesme*, u AV 31. Također i Jurićeva pjesma o Neoskvrnjenom Začeću podsjeća na Kneževićevu: Jurić, 133—134; Knežević, Pisme AV 47.

[231b] Kneževića „Plač Gospin" ima u mnogim točkama sličnost ili bolje identičnost s *Plačem* Divkovića, Babića itd.

Fra Petar Filipović i Fra Jozo Banovac

Još ni godina dana nije prošla, kako je sinjski samostan bio izgubio vrijednog člana fra Petra Kneževića, kad se preseli u bolji život i drugi fra Petar. Bijaše to fra Petar Filipović.[232] Napisao je prvu povijest Gospina svetišta u Sinju, kojom se je dosta služio fra Ivan Marković, a koju je u glasniku **Gospa Sinjska** objelodanio fra Stanko Petrov.[233]

U isto ovo vrijeme razvija svoju djelatnost po dalmatinskim gradovima i selima vrsni govornik fra Jozo Banovac. Na 8 ožujka 1717 stupi u red, a na 19 ožujka položi zavjete.[234] God. 1725 Šlektor u Sinju.[235] Bio je zatim gvardijanom u Šibeniku (1732).[236] God. 1736 imenovan je profesorom moralke u Karinu.[237] Malo poslije u istom je samostanu i gvardijan, a ujedno i definitor provincije.[238] God. 1745 susrećemo ga kao magistra klerika u Ka-

---

[232] Umr'o je u Sinju na 8 veljače 1769 u 63 god. života. Cf u AM, *Acta Filipović-Staničić* str. 137. — U Zaostrogu na 6 stud. 1718 uze na se franjevačke haljine i slijedeće godine se zavjetova (LAPM 131); god. 1727 spominje se kao „lector philosophiae" (LAPM 196). God. 1736 izabrat je za gvardijana živogoškog (LAPM 303); god. 1737 za gvardijana sinjskog (LAPM 308); god. 1738 predaje moralku u Sinju (LAPM 321); god. 1745 izabrat je za definitura (LAPM 372), a od god. 1763—1766 bijaše provincijalom.

[233] „Raspisanje od čudotvorne Prilike Blažene Divice Marie, koja se u varošu sinjskom kod fratara Braće Manje Opsluženja svetoga oca Frančeška osobito štuje, od fra Petra Filipovića es difinitura spisano godišta 1757", u *Gospa Sinjska* I (1922) str. 38. itd. U više brojeva.

[234] LAPM 108: „Bacsini die 8 martii 1717 per patr. A. R. Petrum Pastirovich ad Novitiat. suscepti sequentes... Fr. Josephus Banovaz a Sebenico in Dalmatia" Cf. str. 128.

[235] LAPM, u Brodu na 24 lipnja 1725 imenovat je za Sinj, kao profesor moralke i „magister juvenum". — U aktima provincijala Staničića (AM str. 134) piše: „Die 10 octobris 1768 Data fuit facultas Reverendo Patri Fri Josepho Banovacz, ut secunda vice novam missam Sibenici celebret"; U aktima provincijala Despotovića (AM str. 175) štije se: „26 Februarii 1757. Conceditur facultas R. P. Josepho Banovacz typis mandandi librum ab ipso conscriptum cui titulus est". Titula nema! U protokolu provincijala Karla Maroevića (AM str. 47) ovako je zabilježena godina smrti Banovčeve: „Die 21 Junii 1771 R. P. Joseph Banovacz Agtus de numero aetatis annorum 78 religionis 51 munitus SSmis Sacramentis in Conventu Sibenici obdormivit in Domino".

[236] LAPM 232.

[237] LAPM 304.

[238] LAPM 320.

rinu.[239] a god. 1747 u Šibeniku. Tu je i umr'o na 27. lipnja 1771 u 68 godini života. On je bio veoma uvažen propovijednik. „Concionator celebris", veli nekrologij. Osobito su ga Sinjani rado slušali u svetištu Gospe Sinjske. Tako nam **Liber Archivialis** svjedoči, da je u više navrata odreden za propovjednika u Sinj. God. 1759 izdao je u Mlecima: „Predike od svetkovina došašća Isukrsta". Osim na „Gospu Kandaloru" (72—78),ima tu propovijed „Na Začeće Gospino" o molitvi bl. Djevici. Banovac razglaba vjernicima ideju universalnog posredništva Marijina (str. 55): „Dao je ovi Kralj (Isus) svojoj Materi Mariji ključe svojih milosti, da ih ona razdiljuje po svomu otenju, **neka svaki znade, da milosti, koje od Boga primimo, prolaze kroz Ruke Marijine,** kako svjedoči sv. Bernardo: „Bog nama ništa ne daje, što kroz ruke Marijine ne prolazi". — Banovac je napisao i drugo djelašce: „Razgovori duhovni Pastira s oltara", izdato god. 1763 u Jakinu U propovijedi na navještenje bl. Djevice, Banovac tumači vjernicima: „Kako se Bog učinio milostiv u njezinoj utrobi" (136—143). On tu propovijed završuje riječima sv. Jeronima: „Nullus qui salvus fiat, nisi per te, o Maria." Još je znamenitija propovijed na svetkovinu N. Začeća (7—10): „Od mogućstva Marijina... Tko mene nađe naći će život..." I u knjizi „Pripovidanja na svetkovine korizmene i druge predike..." (Mleci, 1747) ,Banovacpo svećuje jednu krasnu propovijed Mariji: „Od pomoći Marijine: Gospa je naša pomoćnica u životu, na smrti i na sudu" (str. 125-135).

Banovac je spleo i lijep vijenac molitava na čast bl. Gospe: „Prisvete obiteli skazanja i probuđenje bogoljubstva prama Isusu, Mariji i sv. Josipu izvađeno iz različitih knjižica latinski, prinešeno i složeno u hrvaski jezik..." u Mlecim, 1759. Odmah u početku štovatelj Marijin daje upute, kako se mora govoriti sv. krunica. — „Bogoljubna pozdravljanja Divice Marije u kojima se uzdrži uspomena njezina života", (44—71) puna su uzvišenih ašetičnih misli. Tu je krunica sedam žalosti Gospinih; tu su „Gospina pozdravljenja za svaki dan priko nedilje", koja počinju riječima: „Zdravo slatka, i ugodna Marijo, koja si od Boga odabrana za Mater prije sviju vikova... Zdravo slatka i ugodna Divice Marijo, koja si bila, željena od svetih Otaca... Zdravo

---

[239] LAPM 376. Imenovat je „ocem provincije". U aktima od 1766 veli se: „Considerando il Venebile diffrio le fatiche benemerite del R. P. fra Giuseppe Banovacz in più anni *avendo predicato con decoro della Provincia*... dichiara che la lui aggregazione ancor nella Congreg. di Visovaz fatta, sia aggregazione di numero... „AM, *Acta Staničić*, str. 19.

[240] LAPM 219, 249, 327.

[241] Vladmirović, u *Slavodobiće kršćansko* (Mleci 1765), u posveti obitelji Banovčevoj veli, da je fra Jozo „uštampa *više od dvadeset* razliki Kniga od nauka duovnoga".

koja si bila čudnovatim načinom učinjena prilipa u utrobi tvoje Matere od velikoga Boga...,"[242]

U istom svesku, u kojem se nalazi ova Banovčeva knjižica u biblioteci makarskoga samostana (499) nalazi se još 5 anonimnih duhovnih knjižica. Dvije su posvećene bl. Djevici. — Prva je: „Bogoljubstvo blažene Djevice Marije od Rožaria. Maria moguće i prignuta pomoć vazda grješnika. Čudesa dilovana, koji su govorili Rožarie, krunice, i postili na poštenje Majke Božje i otajstva S. Rožaria, i druga izvađena iz veće knjiga i složeno u ove knjižice, za lasnost Bogoljubni Djevice Marije po Jednomu Redovniku S. O. Franceska. Prikazan je i posvećen istoj Djevici Mariji od Rožaria (Mleci 1760). U ovom naslovu sve je kazato, što se u knjizi od 72 stranice nalazi. Drugo djelašce jest: „Psaltirić duhovni Pisama bogoljubnim dušama pripravljen i s dopuštenjem Starešina na svjetlost dan godine 171 u Budimu." U 118 stranica nalaze se „Pisme Gospodnje" „Pisme Gospine" „Pisma od različitih sveti", „Pisme u različitim vremenima." Ima 5 pjesama o Gospi i „Plač Gospin". Knjižicu o Rožarju, mislim da je sastavio koji dalmatinski fratar, dok je „Psaltirić" vjerajatno djelo kojega fratra iz Hrvatske.[243]

Grabovac. Kačić.

Grabovac i Kačić,[244] koji su imali u svojim spisima u prvom redu nacionalne ciljeve, nijesu mogli da ne progovore o bl. Djevici. I oni su u Mariji gledali svoju, proti nekrstu, čuvaricu narodne svijesti, majku i pomoćnicu. Grabovac u svome **Cvitu** opjevaje pobjedu bl. Gospe nad Turcima u Sinju god. 1715, i on kliče:

Ne obrani sila od junaka,
Nit dopade pomoć od Mletaka.
Već u gradu bijaše prilika,
Koja čini čuda privelika,

Naše Gospe Majke od milosti
Neba, zemlje velike svitlosti.
Kad najvećma turci udaraše
Ona turske sile sataraše...[245]

[242] I Banovčeva knjižica „Blagoslov polja" (Jakin 1767) puna je misli i molitvica o Gospi.

[243] Pjesnik opjevaje (str. 76—78) sv. Ivana Kapistrana, glavnog povitelja provincije kapistranske...

[244] Već smo naveli lijepe monografije fra K. Eterovića o Grabovcu i Kačiću.

[245] Grabovac, *Cvit razgovora naroda i jezika Iličkoga* str. 396. Mleci 1747.

Grabovac na dugo opisuje, kako se je Gospa „tri puta znojila moleći Sina, koga je rodila..." Ona je zaklinjala Isusa, da se smiluje kršćanskome puku; „Zarad Sinko tvoje teške muke, Ne daj puka u nevirne ruke, Tako t' moje muke i žalosti, Ti se prigni grišniku oprosti". I nastavlja se dijalog između Isusa i Marije. Isus veli: „Pusti mene moja majko mila, Pokaraću sad njihova dila, Od njih su mi dodijali grisi, Nek im sinđir oko vrata visi." No majka od milosti nastavlja svojim molitvama sve dok Isus „milošću opsinu". Grabova copisuje poraz Turaka, te veli: „Pobjegoše pometeni Turci, Sinj grad osta u hrvatskoj ruci." Napokon Grabovac ističe, kako Marija, „liči od svake nemoći" i opominje naš narod, da se ne će osloboditi svakovrsnih zala bez pomoći bl. Djevice.

Vapi, brate, čas svakoga danka
Ona čini čuda bez pristanka!
Spomen imaj na suhu i vodi,
Bog i Gospe, drugi ne slobodi...![246]

Grabovac još na drugim mjestima svoga Cvita govori o bl. Djevici. Spominje borbu proti Turcima 1443 i kako kralj Ladislav pođe „k' Budimu. Priko grada bos ode u crkvu B. D. M. za dati fale i slave Majci od milosti. Na njezinu oltaru svojom rukom obisi tolike Turske barjake u boju dobivene."[247] Grabovac odmah na početku svoje knjige opominje naš narod, da svako jutro razmišlja „pet žalosti i bolesti B. D. M. koje najveće imade za svojim prislatkim Sinkom." Također i ovu molitvicu kao duhovnu hranu svom narodu nuđa:

O, Divico božja mati,
Tvoju milost daj m' imati!
Majko mila, ne zapusti.
Primi dušu kad duh pusti.
Bogorodna daj pomoći
Na pogibli i nemoći.

Oh, Marijo, kruno raja
Sad' životu dospi kraja!
Oh, kraljice milostiva
Vidiš vraga holostiva.
Gospe čuvaj i obrani
Duše naše ti sarani!
Amen Jesus i Marija.[248]

I nakon ove molitve treba izreći Očenaš, Zdravo Marijo i Slava Ocu.

Grabovca je nasljedovao Kačić. Ne samo da on u Korabljici govori o bl. Djevici nego i u „Razgovoru." U pjesmi o pobjedi kršćana nad Turcima u Sinju god. 1715. Kačić opisuje moć i milosrđe bl. Djevice.[249] Ima više verasa, koji su potpuno identični s Grabovčevom pjesmom. Nakon što je opisao junaštvo cetinskih vitezova i poraz Turaka, Starac Milovan veli:

[246] Grabovac, *op. cit.* 397. [247] *Ibid.* 417.

[248] *Ibid.* str. 4. Ima više pjesmica, koje je valjda preveo Grabovac iz koje talijanske knjižice.

[249] Kačić, *Razgovor ugodni* 352—3. Zagreb, 1889.

Obrani ga Maria Divica,
Koja no je Sinjska pomoćnica.
Koliko ih pod grad dolazaše
Toliko ih mrtvih ostajaše.

Bi u Sinju Gospina prilika,
Koja čini čudesa velika:
Tri krat se je u gradu znojila
Moleć Sinka, koga je rodila,

Da pogleda na svoje stvorenje,
Koje nosi njegovo zlamenje:
„Zarad sinko! tvoje gorke muke,
Ne daj puka u nevirne ruke..."

I nastavlja se dijalog između Isusa i Marije jednako kao i kod Grabovca. Isus Majci odgovara: „Pusti mene moja majko mila, Da pokaram ja njihova dila. Njihovi mi dodijaše grisi, Nek im sindžir oko vrata visi..." Napokon Isus uslišaje molitvu majke: Turci umiru, velika nevolja i teška ih bolest napade: „Po trista ih na dan umiraše, Po toliko iz vojske bižaše: A u oči Gospojine Slavne, Biže Turci iz Cetine ravne". Kačić opominje cetinjane, da se sjećaju ovoga velikoga čuda i budu harni Majci Božjoj:

Zahvaljujte od Sinja junaci,
Brez pristanka Isusovoj majci,
Koja no vas od Turak' obrani;
I da ste mi zdravi, Cetinjani! [250]

Badrić. Vojković. Matić. Pavlović. Staničić. Anonim.

Fra Stjepan Badrić, iz Drniša,[251] napisa: „Pravi način za dovesti duše virni na život vični." Štampana je u Mlecima 1746, a ima 96 stranica, To je lijep katekizam s raznim molitvama, među kojima se osobito ističu molitve bl. Djevici Mariji. Badrić naglašuje, da kršćanin mora imati pred očima Majku svoju danju i noću. Ranim jutrom „kleknuvši na kolina... reci pozdravljenje B. D. Marije" (str. 6—7). Podučaje, kako treba da se moli „Krunica Gospina običajna", „Krunica Gospina Jeruzalimska", sv. Rožarje, i t. d. Značajne su molitve u čast bl. Djevice (str. 71—76).

[250] Kačić, *op. cit.* 353.

[251] Nekrologiji se ne slažu o godini smrti. U AŽ nekrologij veli, da je umr'o na 20 aprila 1745, dok neklogij u ALS: „Die 20 aprilis 1747 Veronae P. Stephanus Badrich a Dernisio, capelanus classis venetarum aetatis annor. 60 obiit". Bio je dugo vremena kapelan vojnički. Cf Neklogij fra Petra Bačića, koji o Badriću donosi nekih podataka. — Jelenić *(Bio-bibliografija...* 14—15) veli, da i šibenski neklogij pogrešno naznačuje, da je Badrić umr'o 1745. No to se odnosi na manjkavi nekrologij, koji se u blagovalištu čita. U arhivu šibenskog samostana ima mrtvar na kojemu je novijom rukom napisato: „Najstariji neklogij", i taj ovdje upotrebljavamo. — NB! Bačića jedan neklogij nalazi se u AV, a drugi istog skoro opsega kod fra S. Petrova.

Fra Ljudevit Vojković (†1801)[252] objelodani razmišljanja o muci Isusovoj i put križa: „Meditazioni per ciascun giorno del mese sopra la passione di N. S. Gesù Cristo... coll Aggiunta della Via Crucis" (Mleci 1765). Opisuje, kako je Isus dao Ivanu bl. Djevicu za majku. Ivan bijaše pretstavnik svega roda ljudskoga.[253] Put križa započinje poznatom Gospinom pjesmom: „Stabat Mater dolorosa".

Fra Frano Matić (†1786)[254] sastavi knjižicu: „Jezgra istomačenja stvari najpotrebitiji našega spasenja s kratkim upitanjima..." (Mleci, 1762). Krasno je tumačenje: „Svrhu Zdrave Marije" (26—32). Ovo tumačenje završuje riječima (232): „Može nas od sotone obraniti, i milost isprositi, da naša duša pođe s ovoga svita u milosti Božjoj oružana svetim sakramentim, ako je budemo štovati i bogoljubno ufati."

U mnogim knjižicama, o kojima smo govorili, franjevci su davali razne upute, kako da se umirućemu pomogne da sretno pođe s ovoga svijeta. No o tom su i posebna djelašca izdata. God. 1767 dade na svijetlo fra Bernardin Pavlović[255] „iz Dubrovnika... Provincije Svetoga Otkupitelja u Dalmaciji" djelašce: „Pripravljanje na smrt". Ovo djelo izađe i god. 1800 pod naslovom:

Pokripljenje umirućih za dobro i sveto poći u milosti Božjoj s ovoga svita, istomačeno i skupljeno pria po Don Luci Terziću, koje da bolje i upravnije izgovara u Hrvaski jezik popravi i prištampa po ocu P. fra Bernardinu Pavloviću iz Dubrovačke Države, Štioc, Pripovidoc i Sudac Provincie SS. Odkupitelja u Dalmaciji i Namisnik Komesara od Svete Zemlje Jeruzolimske.

U ovoj knjižici uz letanije bl. Djevice nalaze se uprav divne molitve Majci dobre smrti. — Fra Bernardin Pavlović objelodanio

[252] O Vojkoviću ima nekoliko podataka u aktima fra Petra Filipovića (AM, Cf str. 19). — Izabrat je za gvardijana šibenskog god. 1767. Bio je dobio i časni naziv „Oca Provincije". Umr'o je u Šibeniku na 4 studenoga u dubokoj starosti od 94 godine (Nekrolog. u ALS). Nekrolog u AŽ stavlja 92 godine. No vjerodostojniji je daleko šibenski. Živogoški ima i drugih pogrešaka. Nekrologij fra P. Bačića stavlja 94 godine.

[253] Vojković, *op. cit.* 111—12, 116, 119.

[254] Na Visovcu obuče redovničke haljine na 31 svibnja 1731 (LAPM 228); god. 1735 iđe na nauke u Italiju (LAPM 317),. God. 1771 susrećemo ga kao gvardijana u Kninu (AM, Acta C. Maroević). U službenom mrtvaru je upisato: „Die 28, maji 1786 Pr. Francus Mattich aet. an. 70 munitus SS. sacramentis Sibenici obiit" (AM, *Acta Provinc. Loze* str. 41).

[255] Bila su dva fra Bernardina Pavlovića u provinciji. Jedan je bio od Imotskoga. Ovaj bijaše župnikom Kozice, Basta itd. Pisac je od Dubrovnika, i umr'o je u Splitu god. 1763 u 74 god. života (Nekrl. u ALS). Drugi fra Bernardin umr'o je u Imotskom god. 1798. (Nekrl. u ALS).

je u Mlecima 1767 i „Pripravljanje za dostojno reći sv. Misu", gdje je preveo one lijepe molitvice Gospi iz misala.

Sinovi asiškoga Ubogara rado su se bavili promatranjem Muke Isusove i žalosti bl. Djevice, i tako nastadoše molitvenici o Putu Križa.

Već smo spomenuli fra Jeronima Filipovića, fra J. Banovca i Vojkovića. Norinio svjedoči, da i „F. Andrija Staničić od Brača, es definitur uštampa put od križa." [256] Jedna je taka knjižica izišla anonimna god. 1757 u Mlecima. „Način za dilovati Put Križa...s jednim razgovorom i istomačenjem proštenja. Sve za ljubav i korist duša jedan Misnik... Provincije Prisv. Odkupitelja". Pisac govori u uvodu o zaslugama „Blažene D. M. koja s nikakvim grijom ne sagriši".

OD GOD. 1768 DO SVRŠETKA SVJETSKOG RATA

God. 1768 mletačka vlada izdade naredbu, prema kojoj provinciji Presv. Otkupitelja ne bijaše više dopušteno ni primati bilo koga u red ni slati svoje članove u inozemstvo. Ova naredba zadade provinciji težak udarac, koga nije tako lako preboljena.[257] Poslije, kad je ovaj zakon opozvan nadođoše prevrati i ratni zapletaji. Austrijska i francuska vlada zabranjivali su hrvatski jezik u svim uredim, pa i u međusobnom općenju. Napokon, svršetkom prošloga vijeka imala je provincija da provodi neke nutarnje reforme prema odredbama Lava XIII izdatih za čitav red. Sve su to bili razlozi, da se književni rad nije mogao razviti u onoj mjeri, kako se je moglo očekivati. Ipak i u ovom razdoblju dalmatinski fratri stvorili su djela neprolazne vrijednosti, u kojima bl. Djevica zauzimlje odlično mjesto. Dosta je spomenuti Despota, Markovića, Bačića.

Fra Luka Vladmirović. Fra Mate Zoričić

Ova su dva pisca počeli štampavati svoja djela već prije 1768, no glavni dio njihova rada pripada ovomu razdoblju.

Vladmirović († 1788) je vrlo interesantna ličnost. [258] Pod raznim pseudonimim Plinija, Naronia, Prudencija, Lucia, Starograđanina itd. izdao je mnoštvo knjižica raznog sadržaja. Bio je lektur generalni, kustos provincije... Učen i dobar redovnik. O njem

[256] Norinio, *op. cit.* 71.

[257] Zlatović, *op. cit.* 296.

[258] Ušao je u red na 1 siječnja 1736 u Živogošću i tu se zavjetovao (LAPM 315). Za provincijala Loze 1786 naznačeno je, koliko koji fratar ima godina, i Vladmiroviću je označeno 68 (AM, Acta Loze). 1757 šest fratara iđe u Mletke ,da čine natječaj, a tu je i fra M. Zoričić i Vladmirović *(Acta Radman* 172). Bio je više godina župnikom u Šibeniku. Umr'o je u Zaostrogu na 8 listopada 1788 u 71 godini života (AM; Acta Prov. Bilušić str. 77).

jedan savremenik piše, da je „slava, čast i poštenje naroda Ilirčkoga". [259] Imao je nesretnu sklonost da se gubi u istraživanju uglednog postanka svoje obitelji i rodnog kraja. Vladmirović je dosta pridonio proširenju slave Marijine. Slijedeći Babića i on je sastavio „Cvit mirisni nauka Karschianscoga". Tu su razne pjesmice, koje je Vladmirović uzeo iz „Stipanjače", „Babuša" itd. Nakon što je istumačio nauk kršćanski, fra Luka nadodaje: „Pisma Gospina, koju će dičica pivat Gospi, kad uzuće ovi nauk karstianski, jeda bi ona prosvitlila." [260] I sad slijedi devet kitica one lijepe pjesmice, o kojoj smo već govorili, i poslije ćemo se na nju osvrnuti: „O, Divico plemenita, O, Ružico zlamenita, O, studenče vode žive, O, čistoćo slavne dive". Na svršetku pjesmice daje Vladmirović napomenu: „Kad je koja Gospina svetkovina, govori se Porođenje, Začeće, Navištenje, Uznesenje etc." Mi smo spomenuli, da je Babić mjesto „čistoće slavne dive" stavio „začeće."

Fra Luka je više godina župnikovao; propovijedao je od Zrmanje do Neretve, pa je opazio, da narod slabo zna moliti, te je htio „da nauči neumitne". U svim duhovnim knjižicama donosi razne molitve i lijepe misli o bl. Djevici. Tako u „Razmišljanja kršćanska za svaki dan od miseca" (Mleci 1765) ima posebno razmatranje „Od bogoljubnosti prama Gospi". Vladmirović kliče: „Srce koje nju ne ljubi, nije dostojno živiti ni ljubiti nijednu stvar... Nitko ne može poginuti u krilu Marijinu".

Fra Mate Zoričić [261] složi tri duhovne knjižice. Najvažnija je: „Zrcalo različiti događaja oliti prilika za duše pravovirni uputiti putem spasenja" (Mleci 1780). Prvi svezak ima VIII—256 stranica. Najprije donosi „prilike od prislavnoga Imena Isusova" (1—31). Ima 40 raznih čudesnih događaja. Zatim slijede „Prilike od Gospe" (31—101). Više od 70 čudesnih događaja navedeno je o bl. Djevici Mariji: „Gospa oslobodi ženu od vikovičnjeg osuđenja, koja neti odkriti nigda grih na ispovidi " (str. 31—32); „lupež posti o kruhu i vodi poste Gospine i ne može umriti brez sakramenata" (32); „Bl. D. Maria oslobodi dite od ognja" (37); „Bl. D. Maria sarani dite žudinsko u peći gorućoj" (37); „Gospa oslobađa ženu pravedne od smrti" (43); „Gospa oslobodi ženu od priljubočinstva" (47); „Pokaranje onizi, koji smidoše ubiti čovika u crkvi prid otarom Gospinim" (54); „Gospa oslobodi ticu od jastre-

[259] Jurić, u posveti dj. naz.

[260] Vladmirović, *Cvit mirisni nauka karschianskoga.* 15—16. Ankona 1806.

[261] Roden u Pakovuselu, umr'o je u Šibeniku na 11 srpnja 1783 u 60. godini života (Nekrl. u ALŠ). God. 1770 izabrat je za definitura (AM, Acta Staničić 237), a 1776 za gvardijana u Šibeniku. Bio je lektor generalni. Na 28. VIII. 1754 lektor teologije u Zaostrogu (AM Acta Radman 42).

ba" (73); „koliko je korisno govoriti Spasi Kraljice protiva gromovim" (81); „Misnik neznadjaše govoriti drugu misu nego od Gospe"; „iz usta jednog Redovnika ukopana, naraste stablo, na listu njegovu bijahu upisane zlatnim slovima ove riči: Zdravo Marijo milosti puna" (90) itd. U „Osmini dilovanja duhovnoga" Zoričić govori o žalostima bl. Djevice: „Promišljanje... od bolesti prislavne Marije Majke Božje" (109—111). [262]

Jukić. Vučić. Vinjalić. Dragičević

Fra Pašk. Jukić rodio se je u Živogošću g. 1748, a umr'o je u Zadru na 7. studenoga 1806. [263] Bio je generalni lektor i predavao je u Šibeniku. Njemu se pripisuju „Božićne pjesme", koje god. 1859 objelodani u Splitu fra Stjepan Zlatović. Prijepis tih pjesama sačuvan je u arhivima, kao što u spomenutom rukopisu visovačkog samostana, gdje su i Kneževićeve pjesme. U tim pjesmama slavi se Bogorodica. Marija govori Djetiću: „Suze će Ditića majčici dati, Žalosti, gorkosti veliki rat..."

Fra Nikola Vučić, († 1827), župnikovao je u svome rodnomu mjestu Promini od god. 1786—1827. O njem veli fra Petar Bačić: „Bio je pravi pastir duša... Za njegova župnikovanja Promina je bila izgledna u ponašanju dobrog puka. Svaki odrasli znao je napamet sav ‚nauk kršćanski' i značenje svakog stajališta puta križa..." [264] O toj pobožnosti Prominjana govori nam i fra Nikola u uvodu svoje knjige „Put križa, kako se običaje činiti u župi Prominskoj..." (Split 1858). Lijepa je to knjižica, u kojoj se nalazi mnogo molitava b. Djevici. On tu opisuje, kako se svake nedjelje korizmene običaje činiti „u parokiji Prominskoj" bogoljubstvo od Sedam žalosti Gospinih.

Vinjalić fra Gašpar (1707—1781) napisao je „Compendio istorico delle cose della Dalmazia". [265] Dva su sveska štampana, a treći u rukopisu u Visovcu i u Jugoslav. akademiji u Zagrebu.

---

[262] O drugim djelima, što ih je objelodanio Zoričić, vidi Kukuljević, *Bibl.* I str. 186.

[263] Božitković, *Fra P. Jukić*, u *Zaslužni Hrvati*, str. 123. — God. 1771 na Visovcu učenik filozofije (AM, Protokol C. Maroevića 40); na god. 1772 na šibenskom učilištu učenik (Ibid. 113), (AM; Acta Radman str. 25). God. 1777 proglašen je lektorom (AM; Acta Rajčević 50). 1779 čini natječaj s Glunčevićem za lektura filozofije (Ibid.). 1782 u Makarskoj predaje filozofiju. 1789 s Glunčevićem čini natječaj za lektura generalnog (AM; Acta Loze 39). Predaje dugo u Šibeniku. Propovijeda posvuda...

[264] Bačić, *Župe.* u AV.

[265] Cf Urlić, *O. Gašpar Vinjalić*, u *Rad. Jug. Akad.* 189 (1911) 277—287.

Vinjalić spominje povijest raznih Gospinih svetišta, živo opisuje pobjedu Gospe Sinjske nad Turcima u Sinju 1715. [266]

Dragičević fra Mijo († 1790) iz Vrgorca objelodani „Oficije bl. Djevice Marije hrvatski..." [266a]

Fra Ivan Despot

Marija je svim kršćanskim pjesnicima bila nedostiživi ideal savršenstva i ljepote. Oni su rado ovu uzvišenu Djevicu u svojim pjesmama slavili. Ni onaj naš prerano preminuli, od čitavoga našega naroda oplakani pjesnik Fra Ivan Despot (1851—1886) nije mogao da to ne učini. U zbirci pjesama „Prve iskre" (Zagreb 1881) prva je „Svemogomu" a druga je „Djevici". Tu su sve glavnije točke franjevačke mariologije. Marija je Negotium omnium saeculorum, nova Eva: „Slavjenice svih vjekova, Majko draga, Izabrana Evo nova, Djevo blaga." Ona je prema Duns Skotovoj teologiji prvorođenica svih stvorenja; od vijeka u zamisli Božjoj bez ljage grijeha istočnoga:

Pre neg Vječni nebom osu
Zviezde jasne,
Tvog imena slava prosu
Pjesni glasne...
Svih srdaca, svih vremena
Nado sveta;
Mati sladka, neskvrnjena
Rajskog cvieta! [267]

Nekako one godine, kad se je fra Ivan rodio, vraćao se je iz ropstva Pijo IX. Marija ga je oslobodila. Tri godine poslije fra Ivanova rođenja dogodio se je znameniti događaj u Crkvi: proglašenje dogme N. Začeća. Čitav je svijet kliktao Krstovu Namjesniku i Bogorodici. To je Despot izrazio ovim lijepim stihovima:

Prognaniku Veljem kada
Silnog vieka,
Vječnim miljem rajskog sklada
Poda lieka.
Nadahnu ga: glasi svietu
Trubljom zlatnom
Pjesan slave bielom cvietu
Viekocvatnom. [268]

---

[266] Vinjalić, rukopis u AV str. 607. Vinjalić ne razlikuje Gospu iz Rame od Gospe Olovske. Veli, da je u Sinj donešena „Del Piombo". — Kad su fratri 1715 podigli u vis Gospu... „a vista si gioconda tutto il presidio gridò: *Eviva Maria!* tutti si buttarono in ginochioni raccomandandosi al suo santo Patrocinio...."

[266a] Cf Zlatović, *op. cit.* 470. — U isto nekako vrijeme dva su bila u provinciji, koja su se zvala „Fr. M. Dragičević". Jedan je umr'o u Visovcu 1761 u 65 godini života, a drugi je umr'o u Makarskoj na 19 veljače 1790 u 45 godini života. Ovaj je posljednji bio pisac i „primus exprovincialis Albaniae". Cf AM, Acta Provinc. Bilušić str. 187; ALS, Nekrologij.

[267] Despot, *Prve iskre* 6.

[268] *Ibid.* 7.

Despot prije nego počne pjevati „Hrvatskoj" moli Djevicu „A Hrvatsku svij pod krila, Sladki raju!!" — On je opjevao i Marijin otočić Visovac. I tu lijepu pjesmu od 13 kitica završuje:

Usred virja i vihora
Mira sveta to je gora,
Usred noći rujna zora
S milostive Zvijezde mora.[269]

Marković. Šalinović

Fra Ivan Marković († 1910) bio je prvi, koji je štampao povijest svetišta Gospe Sinjske. Tu je ne samo povijest Gospina svetišta nego i kratka mariologija. Poznato je da je Marković mnogo znamenitih djela napisao. No u predgovoru svoje knjižice o Gospi veli, da mu je ona draža duši i srcu nego sve druge njegove knjige. „I želim", tako on završuje, „da se tko sjeti poslije moje smrti, pa mi je metne na prsi; te sa mnom da bude u grob postavljena". Tu lijepu želju učenog i dobrog fra Ivana braća rado ispuniše.[270]

Fra Vice Šalinović († 1884) objelodanio je „Bogoljubnik Marije Presvete od Karmela", (Zagreb 1873) a potpisao se je „Jedan nedostojni službenik iste Blažene Djevice i bratim Karmelitanski". Knjiga je puna lijepih molitava, od kojih se ističe ona „Presvetom Srcu Marijinu". — Šalinović je spjevao i pjesmu Gospi Visovačkoj, gdje kliče:

Majci Božjoj slava budi
Nek nas brani nek nas štiti,
Bijeda, propast, kad nam priti,
Da nam dušman ne nahudi![271]

Lulić. Matas. Miolin. Kukavica. Puratić

U Makarskoj časni starac fra Ante Lulić sabire miomiris cvjetiće o Gospi, da ih pokloni učećoj mladeži. Te se knjižice zovu: „Tesoretto spirituale" (Rim 1865); „Fiori spirituali" (Split 1874); Blago raznih molitava (Split 1874). Lulić slijedi stope Babića i Vladmirovića. On hoće da napiše „Cvit". Uzeo je razne molitve, pjesme ,uzdisaje iz Stipanjače, Babuše, iz Kneževića, Vladmirovića itd. Spomenut ću samo, da i fra Ante donosi pjesmicu: „O, Divico plemenita..."[272]

---

[269] Bačić, *Povijest Visovca,....* u AV. Među Bačićevim spisim nalazi se lijepa pjesma Visovcu „Na rastanku" spjevana od fra Ivanova sinovca i poznatog našeg pjesnika Dra Ilije Despota.

[270] Vidi predgovor fra S. Petrova u izdanju Markovića.

[271] Bačić, *Povijest Visovca*... AV. [272] Lulić, *Blago*... 54—56.

Fra A. K. Matas napisao je lijepe propovijedi među kojima se ističu tri o bl. Djevici Mariji..."[273]

Fra Josip Miolin († 1887) na hrvatskomu jeziku objelodanju ju knjižicu: „Duhovni pokoj ili način kako se imamo prilagoditi volji Božjoj" (Zadar 1886). Kao sredstvo da se dobije ta krepost Miolin na svršetku stavlja: „Sa Presv. Djevicom za 10 časa" (81—84), gdje Marija govori pobožnoj duši: „Pouzdaj se u mene... Ja sam ugodnost i slatkost... odaberi me za milu kraljicu tvoga srca!" Miolin daje pouku kako se ima moliti „Franjevačka krunica" (86—88).

Fra Gabro Puratić priuredio je onu milu pjesmu „O Marijo Majko..." koju naš narod po gradovima i selima veoma rado pjeva prema napjevu fra Petra Bačića.[274]

Fra Anđeo Kukavica († 1888) govoreći o svećeničkim dužnostima nije mogao da ne naglasi odnošaj svećenika prema Mariji.[275]

Paić. Jukić fra Filip. Tonković. Anonimi

Fra Josip Paić († 1908), fra Filip Jukić († 1928) i fra Ivan Tonković († 1911) spjevali su lijepe pjesme u slavu dvijestogodišnjice uspomene prenešenja prilike Čudotvorne Gospe Sinjske.[276] Osobitom nježnošću ističe se pjesma fra Ivana Tonkovića, koja završuje ovim riječima:

Zvizda tvoja, Gospa tvoja
Tebe vodi, tebe nosi,
Kad je mira, kad je boja
Za te moli, za te prosi:
Od tud Sinju tebi glasa,
Bolnu srcu otud spasa.[278]

Još sedam raznih anonimnih pjesama, te latinskih i grčkih epigrafa donosi Marković, u čast za sinjsku dvjestogodišnjicu.[279]

I u ovom razdoblju dalmatinski franjevci posvećuju veliku pažnju promatranju muke Isusove i žalosti bl. Djevice. Osim krasnog Puta Križa, sastavljena od fra Joze Ivelića,[279] o kojem ne ću govoriti, jer još nije svijetla ugledao, spomenut ću anonimnu knji-

---

[273] „Propovijedi pok. Antuna Konstantina Matasa". Dušobrižnik XVI [1911]. Cf str. 70—84; 255—266:, 268—278.

[274] Petrov fra Stanko, *O. Petar Bačić*, u *Vedre Hrvatske duše* God. I. str. 295 bilj. 1.

[275] Kukavica, *Misničke dužnosti*. Zagreb, 1886.

[276] Cf. Marković, *Sinj* i *njegovo slavlje* 123—128.

[277] *Ibid.* 128.

[278] *Ibid.* 129—137.

[279] Nalazi se u Visovcu među spisima fra P. Bačića.

žicu „Put križa Isukrstova" (Split 1839). Tu se nalazi krunica Sedam Žalosti bl. Djevice, koja počinje ovim riječima: „Evo majka Sina izranjena, Gledajmo ga ovdi postavljena..."

Zlatović. Poljak. Bačić. Klarić. Matutinović.

Fra Stjepan Zlatović[280] u poznatome svome djelu „Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji" (Zagreb, 1888) spominje razna Gospina svetišta i dalmatinske fratre, koji su perom i riječju slavili bl. Djevicu. On je priredio god. 1876 protu svečanost opisao.

Godine 1905. objelodanio je fra Pijo Poljak († 1916) prva originalna razmišljanja na našem jeziku. Ne samo da se tu nalaze razmišljanja o začeću Sina Bojegža, o porođenju Isusovu, Očišćenju Marijinu, sv. Obitelji u Nazaretu i t. d. nego fra Pijo objelodanjuje razne pjesme i molitve na čast bl. Djevice. Tu je nauk kršćanski, jutarnje i večernje molitve, Put Križa s pjesmom „na čast žalosti blažene Gospe". A onda „Devetnica na čast prečiste djevice Marije" i letanije Gospine. Zatim slijede pjesme „Pozdrav Blaženoj Djevici Mariji", „Prislavnoj Majci Mariji našem utočištu", razne božićne pjesme, među kojima „Veseli se, Majko Božja, puna milosti" i t. d.

Blagopokojni Fra Petar Bačić († 1931) napisao je crtice o Visovačkoj Gospi. On je u svomu „Pravilu kršćanskog života" spleo divan vijenac molitava, devetnica, pjesama na čast Djevice. I to je bila duhovna hrana, što ju je on svojim gojencima za dugi niz godina davao u sinjskom sjemeništu.[280b] Sličnu je metodu upotrebljavao dugogodišnji meštar novaka fra Dane Klarić († 1919). On je preveo zlatnu knjižicu sv. Alfonza o Pozdravima Presv. Sakramenta, gdje se nalaze one lijepe molitve i ugodni uzdisaji bl. Djevici

Fra Andrija Matutinović sastavi „Rukovet cvijeća" (Rijeka 1911). On ga posvećuje Djevici-Majci. Prva je pjesma „Marija pod križem".[281]

*

Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei! Ove riječi, koje prorok izreče o starom Sionu, odakle je imalo izaći spasenje svijeta,

[280] Cf Stošić don Krsto, *O. Stjepan Zlatović*, u *Novo Doba* 1931, br. 237 sept. Rodio se je u Šibeniku 10 okt. 1831, a umr'o je 11 aprila 1891.

[280b] Fra Petar je napisao i „Rukovet serafinskoga cvieća..." (Split 1884). Ima o sv. Rožarju pouka itd. Napisao je i ostavio u rukopisima na uporabu braće svu silu raznih povjesnih priloga...

[281] Fra Andrija i danas objelodanjuje po raznim listovima pjesme, a redovito se potpisuje „Marioljub".

često se apliciraju bl. Djevici. Od protoevandelja pak do danas uzvišene, nedokučive misli izrečene su o Majci Bogorodici. Ponizna, nazaretska Djevica postala je omiljelim predmetom ne samo srca nego i uma... **Gloriosa dicta sunt de te...!** Uzvišene su misli izrečene o Tebi, o Marijo! To vrijedi i za dalmatinske franjevce. Poput marne pčele, letili su od cvijeta do cvijeta, i što su našli u Sv. Pismu, u Sv. Ocima i u djelima bogoljubnih pisaca najmilijega, najslađega dali su za duhovnu hranu svome narodu. Razmatrali su pomnjivo otajstva Majke Božje, i perom dostojno su slavili onu, koja je porodila Vječnu Mudrost i koja ju drži u odnošaju s nama smrtnicima...

IV. ŠIRENJE MARIJINE SLAVE U NARODU

Charitas Mariae urget nos! Ne samo sebi živjeti nego i drugomu koristiti, bijaše načelo sv. Franje. I kad su fratri posvećivali Majci od milosti župske i samostanske crkve, kad su poglavari davali odredbe o štovanju Marijinu; kad su sinovi Vjesnika velikoga Kralja uzimali pero u ruku, da o Mariji napišu govore pjesme i molitve — sveđer su imali pred očima bile one brojne duše po zagori i primorju, koje im je providnost povjerila. Oni su znali, da je najpodesnije sredstvo za vršenje pastirske službe, širenje slave Marijine, pa su to uspješno sredstvo sdušno rabili. To je povijest tisuća i milijuna srdaca, i ta je povijest zapisata u knjizi života. No ipak narod je sačuvao neke spomenike, prema kojima bi se mogla, akoli ne potpuno, a ono donekle ta povijest napisati. Među te spomenike treba ubrojiti i pobožne narodne pjesme. Imajući pri ruci zbirku tih pjesama, koju je nedavno objelodanio fra Lujo Plepel, ja ću ovdje nekoliko riječi reći o utjecaju pjesama fra Petra Kneževića i fra Tome Babića na bogoljubstvo našeg dalmatinskog puka prema bl. Djevici.[282]

[282] Kao što Plepel dalmatinske, tako je g. Lahner već izdao *hrvatske narodne pobožne pjesme*. Jedan je svezak isključivo posvećen Isusu i Mariji. (Knjiga 255. Jeronimske Knjižnice). Lahner je u raznim godištima *Hrvatske Prosvjete* iznio svoja zapažanja o tim pjesmama.

FRA PETAR KNEŽEVIĆ I NARODNE POBOŽNE PJESME

Tekom vremena Kneževića su pjesme razni pisci preštampavali, da ih što pristupačnijim učine našem narodu. God. 1805 objelodanio fra Lujo Plepel, ja ću ovdje nekoliko riječi reći duhovne različne". To je knjiga više od 400 stranica, a ogroman dio tih pjesama naprosto je prepisat iz Kneževića. Čulić je namjenio ove pjesme privatnoj uporabi vjernika. On u predgovoru svjedoči, da je bio običaj u obiteljima, da na blagdane „čine štiti Pisme onoga dneva, kad ima Štioc..." Čulić nije osamljen. Poznato je koliko je rasprostranjen **Plač Gospin** sastavljen od Kneževića. I narod je u crkvi i uz domaće ognjište slušao Marijina Pjesnika, i njegove stihove u srce zasađivao. Spomenut ću samo pjesmu Gospi Visovačkoj, koju je i Čulić iz Kneževića zbirke preštampao.

Gospu na „Svetom Otočiću" — Visovačku majku od milosti, slavi i naš narod u svojim pobožnim pjesmama. Jednu takovu pjesmu objelodanio je fra Lujo Plepel u spomenutoj zbirci[283] odakle ju je preštampala „Hrvatska Straža."[284] Pisac lijepog i opsežnog prikaza Plepelove zbirke u H. S. nije mogao da ne zapazi umjetničku vrijednost ove pjesme i njenu ljepotu. On veli: „Narod je opjevao Gospu Trsatsku, Gospu Sinjsku, Gospu od Olova, Gospu od Vrpoljca, pa nije moga da ne opjeva i Gospu, koja se časti na romantičnom otoku Visovcu na rijeci Krki. Pjesma imade i umjetničkih osebina, ali to ne mora još biti znak, da je nije narod spjevao".[285] Međutim ispoređujući pjesme Plepelove zbirke s Kneževića pjesmama, odmah sam zapazio, da je pjesmu „Gospi od Visovca" narod uzeo od Kneževića, te ju po svoju pretočio. Pjesma počinje i kod Kneževića i kod naroda ovako:

Knežević:[286]	**Narodna pjesma:**[287]
Visovačka slavna mati, Odavna Ti želim dati Zlamen koji duga moga, I držanja velikoga.	Visovačka *slatka* mati, *Odavno* Ti želim dati Zlamen koji duga moga, *Uzdržanja* velikoga.
Ako pak Ti svu ne dadem Čast, koju Ti dat imadem Faleći te, Ti mi prosti, Jer pun jesam mlohavosti	Ako *li Ti sve* ne dadem, Čast koju Ti dat' imadem, Ti mi prosti, jer *sam* *Puna* ja mlavosti.

[283] Plepel fra Lujo, *Dalmatinske narodne pobožne pjesme i legende*, str. 65—66. Šibenik, 1930.
[284] *Hrvatska Straža* III (1931) br. 22 str. 4.
[285] *Ibid.*
[286] Knežević, *op. cit.* 113.
[287] Plepel, *l. c.*

Vijesnik slave Marijine otvara srce svoje Majci nebeskoj veleći, da je želja njegova, da svak štuje i ljubi „Majku od Milosti". Narod udovoljuje ovoj želji svoga pastira i prosvjetitelja, te pozivlje samu Mariju za svjedoka ove bogoljubnosti:

Knežević:[288]	**Narodna pjesma:**[289]
Znaj, da želim da te štuje Svak, i svak Ti pokazuje Harnost svoje sve dužnosti, Kako Majki od milosti.	Znaš da želim da te *štujem* I 'arnosti *pokazujem*.
Jer kraljujuć na nebesih Obiluješ u čudesih, Spravna svakom dat što želi, Po gradovih i po selih.	*Ti si bila* na nebesim, *A bila si* u čudesim, Svakom dati, što ko želi Po gradovim, i po selim.

U narodnoj pjesmi, što ju je O. Plepel objelodanio, nema onog izbrajanja: „Tebe štuju Šibenčani...", koje sam u prvom dijelu članka spomenuo. Pjesmu je kazivao Jelinčić Ivan, iz Glavica kod Sinja. Knežević je živio i djelovao u Sinju, pa su Cetinjani njegove pjesme rado čitali. No Fratar-Pjesnik opisujući štovanje Majke visovačke spominje šibenčane, skradinjane, kotarane, dubravčane, rupljane, miljevčane, prominjane, kninjane, drnišane, petropoljce, kijevčane, vrličane, Zagoru i Liku, napokon svu Dalmaciju, a o sinjanima nema ni riječi, i sinjski je puk naprosto prešao preko ovog nabrajanja.

Osim toga narodu su išli srcu i versi, gdje Knežević veli, da je Marija svih nas majka i odvjetnica:

Knežević:[290]	**Narodna pjesma:**[291]
Ti bo jesi svaka srića, I težaka i plemića, Ti si korist trgovačka, Slatka majko visovačka!	Ti si majko siromaška, Lipa srića trgovačka, Lipa majko visovačka!
Ti si dika mužatica, Ti razgovor udovica, Ti si slava divojačka, Lipa majko visovačka.	Ti si majko *mužetica* I razgovor udovica, Lipa dika divojačka Slavna majko visovačka!
Ti si kruna redovnika, Tvoga Sina namisnika...	Ti si majka redovnika, Svetog Frane namisnika.

Knežević opisuje „Gospin otočić", sveto mjesto. To je Korablja Noeva, to je mjesto od desnice Božje stavljeno; mjesto, koje mora svak štovati, jer ga odabrala Marija za se. — Kneže-

[288] Knežević, *l. c.*
[289] Plepel, *l. c.*
[290] Knežević, *op. cit.* 114.
[291] Plepel, 66.

vić je već prije rekao, da je Marija, „mater ðaka", jer tu novaci „za majku obiraju, Tebe kad svit ostavljaju, Red hotiuć zagrliti, Za sinove Frane biti." I sad opet se navraća na tu misao. Dok je narod u cetinskoj krajini ovu pjesmu čitao, u njegovoj duši kao da je nastala asocijacija ideja: Oni isti sinovi Asiškoga ubožara, koji su čuvari sinjskog svetišta, čuvari su i visovačkoga. I sinjani kao htijući iskazati počast onom svetom mjestu, onom perivoju, gdje se formiraju budući svećenici i redovnici, oni su rado pjevali i ove verse Kneževića:

Knežević:[292]	**Narodna pjesma:**[293]
Pak i misto isto diše	Tvoje misto odabrano
Svom svetinjom i miriše,	Sve je vodom opojeno,
Jer svak, koji tu dohodi	A dubovim nakićeno,
Čudnu duha slast nahodi.	A mirlisom nakađeno,
Misto vodom obkoljeno	Svetim Duhom napunjeno.
A s dubovih nakićeno	
U kom nije kog drugoga	Nonde nije ko' drugoga,
Neg Sinovi Frane tvoga.	Neg' sinovi Frane Tvoga.

Knežević opominje braću svoju, čuvare svetišta, da svim srcem poštuju bl. Gospu i da joj čuda proglasuju. Posve je razumljivo, da je ove verse narod izostavio. Napokon starac fratar upravlja molitvu miloj Gospi visovačkoj od 10 kitica: „A ti Majko naša slavna, Koja vazda stojiš spravna, Za svakomu pomoć dati, Svim se dostoj smilovati." I sad moli je da digne „svetu ruku, Daj blagoslov svemu puku." I počinje nabrajanje. Što je Knežević rekao u 10 kitica, narod je skratio u 8 verasa:

Knežević:[294]	**Narodna pjesma:**[295]
Blagosovi pribivanja	Blagoslovi nebo, more,
Sva njihova i imanja;	I sve vode svoga stvora.
A također i žitnice	Blagoslovi vinograde,
Da ne grizu njih grizice.	Neka svako svoj plod dade.
Blagosovi svu koliku	Blagoslovi nam žitnicu,
Marvu sitnu i veliku	Da neiz'de nju griznica.
Zdravu vazda nju sahrani	Blagoslovi sve koliko,
I zlu na nju doć zabrani.	Sitno, malo i veliko.

[292] Knežević, 115. Gdje počinje opisivanje Visovca Knežević je stavio zvjezdicu i na svršetku (str. 118) veli, da ako se bude pjesma pjevala u crkvi, da se to priskoči. Također na svršetku donosi tri kitice veleći: „Kad bi se ova pisma hotila pivati u crkvi, prva tri kolinca ostave se, a na misto nji pivaju se ova tri slijedeća... „Visovačka Slavna mati, Mi želeć ti slavu dati..." Međutim Čulić u zbirci *Pisme duhovne različne* (Mleci 1805; str. 378—382) donosi Kneževića pjesmu i naprosto sve te napomene i dodatke izostavlja.

[293] Plepel 66. [294] Knežević 116—117. [295] Plepel, *l. c.*

Držao sam, da zaslužuje iznijeti analizu čitave pjesme. Tu mi vidimo povijest štovanja Gospe visovačke. Narod nam govori i govori nam starac-fratar. Narod je na svoj dohvat pretočio verse Marijina pjesnika. Knežević je pisao od srca, pa ga je srce pobožnoga puka i razumjelo. Onim milim stihovima vjernici su u srcu pobuđivali pobožnost prema Majci milostivoj. — Osim toga ovaj primjer može nam biti kažiput za proučavanje izvora narodnih pjesama o Gospi Trsatskoj, Sinjskoj i uopće pobožnih narodnih pjesama.

„BABUŠA" I NARODNE POBOŽNE PJESME

Drugo vrelo, odakle je dalmatinski puk crpio svoje pobožne pjesme o Mariji, bio je „Cvit razlika mirisa duhovnoga" od fra Tome Babića. „Babuša" je bila dalmatinskom puku u duhovnom, vjerskom pogledu ono, što je Kačićeva „Pismarica" u nacionalnom. Dok je kućedomaćin za dugih zimskih večeri opjevao slavne junake, majka je čedu u naručju govorila o Onoj, koja pobjedi Turke pod Lepantom, pod Sinjem, u Imotskom i na drugim mjestima. Povijest o utjecaju „Cvita" na vjerski život, na razvoj religiozne psihologije našega naroda, morat će se je jednoga dana napisati. Obradba takove teme, zahtjeva poznavanje čitave naše duhovne literature. Vidjeli smo, da je Cvit više manje zgodan **summarium** iz raznih pisaca, pak će biti od nemale poteškoće ustanoviti, da li je narod u pojedinom slučaju imao pred očima samu Babušu ili eventualno izvore Babuše: Stipanjaču, Divkovića itd.

Uspoređujući, „Babušu" s pobožnim narodnim pjesmama, opazio sam na mnogo mjesta potpunu sličnost. Osim pjesama „Kijabete Božji",[296] sv. Nedjelji[297] itd. dobar dio Gospinih pjesama kod naroda prizivlje nam upamet one lijepe pjesmice Cvita.

Već sam u više navrata spomenuo onu divnu molitvicu: „O, Divico plemenita..." Ta je molitva u „Stipanjači" u pjesmi o Uznešenju Marijinu, u „Babuši" u pjesmi o N. Začeću;[298] Vlad-

[296] Plepel, *op. cit.* 63—65. Babić, *op. cit.* I 45: *„Qui habitat"*. Babić dakle stavlja latinski naslov, prema kojemu je narod skrojio „Kijabete!" Ovaj psalam štampavali su i drugi stari pisci. Tako Jurić itd., i stavljali su za naslov: „Qui habitat".

[297] Plepel, str. 82. Babić II 39. Narod veli: „U nedilju ti ne tezi, Boga moli, a ne lezi. Bog je reka ne ubiti, Već iskrnjeg svog ljubiti" (Plepel 82). Babić *(l. c.)* veli: „U nedilju ti ne tezi, Boga moli, a ne lezi... Bog je reka ne ubiti, Iskrnjega neg' ljubiti".

[298] Nije Babić to naprosto kopirao. On je pozajmio pojedine verse i kitice i prema svojoj svrsi uredivao.

mirović, Lulić,[299] Kita Gospodinova[300] i drugi posebno je objelodaniše. U narodu se pod raznim oblicima javlja. Ponajprije, to je zasebna molitvica od 10 verasa: „O, Zorico uzorita, O, Kraljice plemenita! O, studenče vode žive, O, Čistoćo slavne Dive" itd. Ovu je pjesmicu Plepel objelodanio pod br. 18. među pjesmama, koje imaju za naslov: „Gospa krije Isusa prid Žudijama".

Osim toga molitva „O, Divico plemenita..." služi kao uvod za pjesme moralnog sadržaja. Dok je guslar započimao junačke pjesme apostrofirajući gusle svoje: „Gusle moje, gusle javorove!" ili zazivajući posestrimu vilu „Vini mi se na gudalo vilo!", pokajnik htijući da opjeva ništenost ovoga svijeta, milosrđe i pravdu Božju, zazivao je u pomoć Majku ljubavi i milosrđa. Takovu jednu pjesmu objelodanio je Plepel pod br. 61: „O, ružice, o Divice! O, studenče vode žive!, O, čoviče, ne čini se, Crnoj ćemo zemlji leći. Po nami će crvi teći" itd. Potpuno sličnu pjesmicu od 44 versa, slušao sam kao dijete u mome rodnome mjestu Katunima, općine Krajiške. Pjesma sačinjava jednu cjelinu. Centralna je misao, da će Bog po zagovoru bl. Djevice oprostiti grešniku-čovjeku. Donijet ću ukratko analizu ove pjesme:

O, Divice plemenita,
O, ružice uzorita,
O, studenče vode žive!...

O, čoviče Božja silo!
Ne čini se odveć veći
Žalosno ćeš zemlji leći.
Ali jadan i ne znadeš,
Što te malo potla čeka.

Crna peča strahovita
Tavna magla odasvuda
Bilog dana ni odkuda.

Grišnik leži na postelji...

Kad se duša s tilom prila
Nemilo se prigovara:

Ajme! tilo jadno bilo,
S menom jesi lani bilo.
Nisi 'tilo Boga molit,
Nisi 'tilo crkvi 'odit,
Nego jesi zlo činiti

Mrtvim kosti protresati.
Eto sada smrti vrata,
Uvatiše oko vrata...

U toj smrtnoj borbi grešnik zazivlje Isusa u pomoć. Želi da ga primi u srce svoje „misnik zloban nije.". Spominje i Mandalinu, i napokon pjesma završuje „Kako li vedro nebo, Doli ga je sinje more! Ništa grija u grišnika. Otac, Sin. Amen".

Odakle je narod uzeo one verse o bl. Djevici? Teško je na ovaj upit dati odgovor sa svom stalnošću. Na prvi mah pomislio

[299] Već smo rekli, da su Vladmirović i Lulić prema Babuši izdali tu molitvicu.

[300] *Kita Gospodinova* str. 450—451; 476—478. Dakle Kita je objelodanila najprije pjesmu Margitića o Uznesenju Marijinu, a onda posebno molitvicu. No izdavač je sve preuredio prema svojoj svrsi. Margitić spominje rado svoju Bosnu, Gospu od Olova itd. U *Kiti* sve je to izostavljeno, prikraćeno...

sam na „Babušu". No ubrzo sam odustao od tog mišljenja, što se tiče prve one molitve od 10 verasa. Zapazio sam naime, da Babić veli „O, začeće slavne Dive!" dok narod kaže „O, čistoćo slavne Dive", i ta se varijanta nalazi kod „Stipanjače", Vladmirovića, Lulića, Kite Gospodinove itd. Svakako je Babić pokazao, kako se ona lijepa molitvica može aplicirati raznim svetkovinama Gospinim. On je svratio na nju pozornost. — U njoj se ističe „čistoća" Marijina, pak će u drugom izdanju Plepelove zbirke morati biti stavljena ili na prvo mjesto, kako kod Babića, ili barem pod drugi naslov!

U pjesmici, što ju je O. Plepel objelodanio pod br. 19, (str. 15—16), a koju je kazivala također Marija Berač, izražena je velika teološka ideja o rekapitulaciji: Antiteza između Marije i Eve. Ovu ideju razvija Cvit u pjesmi o N. Začeću, a također i u pjesmi o porođenju Marijinu. U prvoj čitamo: „Eva mati nas obori, U sužanjstvo tamo doli; A nas ova oslobodi, Po začeću kad se rodi... Kad nas žena u grih stavi, Ti nas Divo sve izbavi. Jer obeća Bog Mariju, Svim narodim likariju."[301] U pjesmi „Od porođenja": „Još za Evu što sagriši, Sad narode Bog utiši... Po tebi se grih razori, A nebeski dvor otvori. Nas izvedi iz tamnice, Majko slavna i Divice..."[302] Narodna pjesma pozdravlja majku od milosti, te završuje: „Tebe plačuć vapijemo I iz srca uzdišemo. Mir od Eve potrani. Iz raja istrani. Na zemlji rasplakani."[303]

*

Već smo rekli, da „Zlatna Legenda", koja je po svem kršćanskoom svijetu proširena, nije mogla da i kod našeg naroda ne nađe odaziva. U pobožnim narodnim pjesmama ima ih nekoliko o smrti i Uznesenju Marijinu. U tim pjesmama zapažaju se tragovi „Zlatne Legende", koja je došla u narod preko „Babuše" i „Stipanjače". Donijet ću analizu dviju pjesmica, što ih je Plepel objelodanio o Uznesenju i smrti Marijinoj.

Prvu je kazivala Matija Mišica iz Kaštela. Dosta je velika. Tu se spominju tri milosti, koje Gospa prosi: skupljaju se učenici, dolazi Isus i vodi Majku u rajske dvore. Videći, kako su mnogi ove pjesmice štampavali i u raznim redakcijama, teško je sa stalnošću reći iz koje je knjižice prodrla u narod. Svakako ima dosta sličnosti između Babuše i narodne pjesme:

Babuša:[304]

Tri milosti Majka prosi
Rad ljubavi koju nosi,
Prvu milost ja bi htila
Od Isusa isprosila,

Narodna pjesma:[305]

Tri milosti Majka prosi,
Rad ljubavi što mu nosi,
Da joj dade te milosti:
Da joj ne da on viditi...

[301] Babić II 40. [302] Babić II 42. [303] Plepel 16.
[304] Babić II 49. [305] Plepel 59.

Babuša:	**Narodna pjesma:**
Isto Gospa riči reče, Sveti Petar tu doteče.	Jošter Gospa rič ne reče, Sveti *Ivan* tad doteče.
	Za Ivanom sveti Petar,
I ostali učenici, Isusovi naslidnici...	A za Petrom učenici, Isusovi naslidnici.
U misec je obučena, A u sunce odivena Od dvanaest zvizda kruna Milosti je Božje puna.	U sunce je obučena, Misecom je pokrivena, *U devetoj zvizda kruna,* I milostih svakih puna.

Drugu pjesmicu, što ju je Plepel objelodanio kazivao je Andrija Olujić iz Opanaka, općine krajiške.[306] Isus dolazi i pozivlje Majku: „Odi k meni draga mati, Samnom oćeš uživati!" I u Babuši se opisuje kako Isus pozivlje Majku: „Sada majko draga moja, Veseli se duša tvoja... Hodi k meni ti Divice, Duha svetog zaručnice..." No neisporedivo veća je sličnost ove narodne pjesmice sa „Stipanjačom". Tu je zapravo indentičnost. Te verse „Jajčanin" je stavio kao uvod svoje pjesme, što je nekako dobrim dijelom Babić mimoišao:

Stipanjača:[307]	**Narodna pjesma:**[308]
Isus oti s neba doći, Svoju dragu majku naći.	Isus, oće s neba sać, Svoju dragu majku naći.
S anđeoskim devet kori, Da ju vodi brže gori.	S anđeoski, devet kori, Da je vodi u raj gori.
S patriarkam i s proroci I sa sviemi svetim oci.	S patrijarim i prorocim I biskupim svetim ocim.
I sa sviemi još ostalim, Da se većma Gospa fali.	
Kada Gospi svi dojdoše, Svitlosti kuću napuniše...	Kada Gospi svi dođoše Kuću ždrake napuniše...

Naš narod najvoli pjevati o žalostima bl. Djevice Marije „Gospa i Muka Isusova." I danas osobito čobanice u paši; starci i staricc, mladići i djevojke, korizmenih svetkovina pjevaju žalosne pjesmice, koje u srce diraju. Pune su sućuti, nekih uzvišenih čustava, koje je teško perom izraziti. Mnoge od tih pjesmica nalaze se u Cvitu i u spomenutoj Plepelovoj zbirci.[309]

---

[306] Plepel 60—61.

[307] Margitić, op. cit. 137.

[308] Plepel 60.

[309] *Kita Gospodinova* objelodanila je „Plač Blažene Divice Marie izvaden iz knjiga Divkovića i Babića" str. 390—418. — Plepel je objelodanio (str. 17—18): „Sedam Diva radost ima". Kitice počinju sa: „Prvu Diva radost ima; Drugu radost ima..." U Babuši (II 55—57): „Druga radost Divo biše... Treća radost teb' se zgodi..."

O. Plepel je u uvodu svoje zbirke lijepo zapazio: „Ko pozna stariju našu pučku književnost (n. pr. Babićev Cvit... koga narod zove „Babuša") lako će opaziti, da je i tolikima od onih pjesama · „osobito u prvom dijelu moje zbirke — izvor u toj književnosti". Pisac spomenutog prikaza Plepelove zbirke, u članku H. S. primjećuje „šteta što nije odmah označio, koje su to pjesme." Ja sam to ukratko ovdje učinio u nadi da će se netko drugi opširnije ovim važnim pitanjem pozabaviti,[310] Naš dalmatinski puk, svoje duhovne pjesmice najviše je tražio i nalazio u „Cvitu razlika mirisa duhovnoga." Pjesme Plepelove zbirke, koje se umjetnošću i sadržajem ističu, imaju svoj izvor osim u „Stipanjači", u Babuši i u pobožnim pjesmama fra Petra Kneževića. Ono, što mi danas čitamo u staroj mrtvoj knjizi „Cvit" to je napisato u tisućama, milijunima srdaca. I ova srca sačinjavaju najljepšu, najdivniju literaturu, koju dalmatinski fratri o Gospi napisaše.[311]

* * *

Hipolit Maracci izdao je god. 1643 knjigu: „Fundatores Mariani", gdje opisuje štovanje raznih utemeljitelja Redova i raznih kongregacija prema bl. Djevici Mariji. Maracci posvećuje tu knjigu Mariji:... „sacrarum omnium religionum, Congregationumque fundatorum ornamento, fundamento, fulcimento." On veli, da nema redovničke zadruge, koja ne bi priznavala Mariju svojom zaštitnicom, pomoću, životom i snagom. To je posve shvatljivo. A kako bi moglo drukčije da bude? — I u ovoj plejadi Bogu i bl. Djevici posvećenih osoba, Provincija Presv. Otkupitelja zauzimlje časno mjesto. **Mementote operum Patrum!** Povijest je učiteljica života. S ovoga gledišta, mislio sam, da ne će biti ni bez interesa ni bez koristi ovo nekoliko bilješki, što sam ih naveo.

Dalmatinski fratri i danas stupaju stopama otaca svojih. Provincijal Dr. fra P. Grabić obraća se na sv. Stolicu i postiže da se za svu provinciju uvede svetkovina Marije-Posrednice svih milosti s oficijom i misom. Već sam spomenuo i glasnike „Čudotvorna Gospa od Zdravlja" i „Gospa Sinjska". U tim glasnicima slave Marijine sarađuju i sjemeništarci i bogoslovi. No posebno mjesto zauzimlje fra S. Petrov, koji dnevno objelodanjuje u

---

[310] Dok sam ovu radu čitao fra S. Petrovu, upozorio me je, da je on već sabrao dosta materijala o našim narodnim pobožnim pjesmama, te da je i prije nego je izišla Plepelova zbirka opazio jak utjecaj Babuše na naše pobožne narodne pjesme. Raspravu O. Petrova željno očekujemo. Također mi je fra Fra Stanko na razne načine bio pri ruci, pak mu iskrena hvala!

[311] U ovoj raspravi citirajući razne stare pisce držao sam se redovito današnje ortografije: namjesto „Czarqua" = crkva; Yasse = ja se itd.

čast bl. Djevice pjesme i crtice, koje zacijelo imaju trajnu vrijednost. Fra Lujo Plepel izdaje narodne pobožne pjesme, a veći ih dio slavi bl. Djevicu. Napokon „Bibliotheca Mariana Medii Aevi" nije nego posljedica i naravni razvitak iz onoga, što smo rekli...

Marija bez grijeha začeta jest onaj lijek, što ga je Providnost odredila za naše doba. I kad čovjek odmah na ulazu u franjevačko sjemenište u Sinju susretne Zaštitnicu ovoga zavoda, kip Neoskvrnjene u naravnoj veličini; kad istu pojavu opazi na ulazu u Bogosloviju Makarsku — onda mora reći, da su uzgojitelji pogodili pravi put. U ovomu općemu Kaosu, u ovim valovima uzburkanoga mora, jedino se tim putem može doći žuđenomu cilju.

Utočište naše jesi,
I ufanje naše sve si,
Nit se može izgubiti,
Ti za koga budeš biti.[312]

[312] Knežević, *Pisme duhovne* 49

Sadržaj desetoga godišta „Nove Revije"

A) Članci i Rasprave

Balić fra Karlo: Marija i kršćansko osjećanje V—VI str. 310—329
Balić fra Karlo: Štovanje Bl. Dj. Marije u Provinciji Presv. Otkupitelja (prilog) V—VI 437—524
Bajić F. L. — Medicina priznaje Lurdska čudesa II 101—123
Bajić Fr. L: Kršćanski život i pobožnost prema Gospi V—VI 363—374
Cikojević O. A. — Don Miho Pavlinović. Prigodom stogodišnjice rođenja (1831—1931) I 3—29
Eterović F. K. — Nekoliko pisama don Mije Pavlinovića Ocu Stjepanu Zlatoviću I 30—40
Eterović F. K. — „Da li je Andrija Kačić kompilator?" II 137—138
Eterović F. K. — Još jedan komad Grabovčeva „Cvita" dopr'o do nas II 138
Eterović Fr. K: Bibliotheca Mariana Medii aevi V—VI 375—379
Grabić O. P: Majka Božja u objavi i u životu V—VI 353—362
Grgec P. — Teško vama, književnici...! III—IV 186—193
Knezović Dr F. O. — Specifični ideal Franjevačkog reda II 132—136
Markov Dr. Dragutin: Napadaj jednog srpskog teologa na dogmu Neoskvrnjenog Začeća V—VI 330—352
Matijević Dr O. A. — Uloga katoličkog svećenstva u jugoslavenskom pokretu I 40—53
Perović F. B. — Socijalna savjest njemačkih katolika II 124—131
Petrov F. S. — Antoniana I 54—57
Radić F. I. — Nudistički val na Jadranu III—IV 194—207
Rogošić Dr F. R. — Pastirsko bogoslovlje III—IV 220—254
Stipančić J. — Katolička Bosanska Biskupija i neke njezine unutarnje institucije u prošlosti III—IV 208—219
Šimrak Dr J. — Vasilije Jovanović (Ostroški) prema papama Aleksandru VII. i Klementu X. III—IV 173—185

B) Kulturni pogledi

Antunović P. — Katolička Akcija i politika III—IV 273—275
Bajić F. L. — Iz engleskoga katoličkog života I 64—65

Bajić L. — Što je privelo u katoličku vjeru novoga obraćenika Mar Ivaniosa II 145—146
Bajić L. Kako je svršio iznalazak „smrtnih ostanaka Isusovih" II 151—153
Bajić F. L. „Vjere i Crkve u Jugoslaviji" III—IV 261—263
Božitković Dr F. J. — „Zar su nađeni smrtni ostatci Isusovi?" I 70—72
Božitković Dr F. J. — Pismo Mihovila Pavlinovića prijatelju Stjepanu Ivičeviću I 72—73
Božitković Dr F. J. — Zagrebačke „Novosti" i padanje mane u pustinji II 154—155
Božitković Dr F. J. — Tumač „Novosti" o zidovima Jeriha II 155—156
Božitković Dr F. J: Marijino Materinstvo Božje u sv. Pismu V—VI 380—381
Božitković Dr F. J: Fra Petar Knežević kao pjesnik Marijina Materinstva Božjega V—VI 386—387
Božitković fra J: Marijino Materinstvo Božje u „Svetim hvalospjevim" Manzonijevim V—VI 388—390
Božitković Dr F. J: Da li je bl. Djevica Marija umrla i pokopana bila u Efesu ili Bulbul-Dagh-u? V—VI 401—403
Č. P. — Odjek enciklike Pija XI o kršćanskom braku III—IV 263—269
Eterović F. K. — Reorijentacija u promatranju svijeta i čovjeka I 58—59
Eterović F. K. — Kult golotinje i koedukacija I 58—59
Eterović F. K. — Stogodišnjica nezavisnosti Belgije I 60—61
G. P. — Mračni srednji vijek! II 144—145
G. P. — Indija i njezini problemi III—IV 279—282
K. B: Hrvatski prijevod „Života Majke Božje", objavljena Mariji od Agrede V—VI 403—404
Kečkeš Dr I. — Katolici i radio I 65—67
Kečkeš Dr I. — Seksualno-etički pokret III—IV 258—261
Kržanić Dr F. K. — Jubilej Ferryjeve lajičke škole I 67—70
Kržanić Dr F. K. — Religiozno-socijalna važnost kolonijalnog problema II 147—150
Kržanić Dr F. K. — Augustinsko-tomistička sedmica III—IV 270—273
Dr. Markov: „Pravoslavni" teolog Dr. Jakšić napada i kult Bl. Djevice Marije V—VI 390—392
Dr. Markov: Da li je Bl. Djevica Marija mogla sagriješiti V—VI 392—394
Martinović N. — Božanstvo Isusa Krista na vijećanju rimskoga Senata pod carem Tiberijem III—IV 276—278
Matijević — Emil von Ottenthal II 145—146
— Nad grobom Don Mihe Pavlinovića „mlađega" I 74—75
Nola F. K. — Maršal Joffre i katolička vjera I 61—63

Nola F. K. — Geolog-vjernik I 63—64
Nola F. K. — „Annus nefastus" u kretanju francuskoga pučanstva II 153
N. F. K. — Papin primat na Efeškom saboru III—IV 255—257
Nola F. K. — Jedno bizantinsko svjedočanstvo o Petrovu prvenstvu III—IV 269—270
Nola F. K. — Dva učitelja III—IV 275—276
Fra Karlo Nola: Sv. Ambroz pred Efeškim Saborom V—VI 395—397
Fra Karlo Nola: Franjevački pisci o Neoskvrnjenom Začeću V—VI 399—401
F. K. N: Protestansko svjedočanstvo Marijina Djevičanstva V—VI 404—5
Dr. Radoboljski: Marija u slikarstvu V—VI 381—385
Dr. Radoboljsky: Pobožnost prema Djevici—svećeniku V—VI 394—395
Dr. Matija Radojković: Dekret raznih koncila o bl. Djevici Mariji V—VI 397—399
— Sa granica Tibeta III—IV 278—279
Tomić M. — Drsko izazivanje „Židova" I 75—78
W. Dr N. — Natrag k sredovječnoj kršćanskoj filozofiji! II 139—144

C) Književni pregled

Aigrain R. — Liturgia I 79—80
Bernart J. — Das Spitzwegbuch III—IV 294
Berra L. — Tereza Neumann di Konnersreuth III—IV 290—292
Bertram Card. A. — Charismen priesterlichen Gesinnung und Arbeit III—IV 289
Bohler O. L. O. F. M. — Une petite privilégiée de N. D. du Bon II 165
Buchberger Dr M. — Lexicon für Theologie und Kirche II 161—162
Christitch A. — The Women of the Gospel I 87
Clement R. P. — Le sens chrétien et la maternite divine de Marie aux 4e et 5e siècles de l'Eglise I 83
Cocchi Dr G. — De processibus I 89
Coronata a M. C. O. F. M. Institutiones juris canonici III—IV 286
Dimier L. — Faits et Idées de L'histoire des Arts I 92
D'Ime' Y. — Die Jungfrau Maria im Evangelium III—IV 288—289
Doré G. — Dantes göttliche Komédie III—IV 294—295
Doré G. — Die Bibel in Bildern II 164
Doré G. — Miltons verlorenes Paradies III—IV 294—295
Dubler Dr H. — Das Buch der Jahreszeiten III—IV 296

Evetović A. M. — Spomen-izdanje pjesama III—IV 292—294
Fanfani L. — De Rosario B. M. Virginis I 88—89
Feldmann Dr F. Herkenne D. H. — Die heilige Schrift des Alten Testament III—IV 283—284
Ferreres J. B. S. J. — Compendium Theologiae moralis I 83—84
Fruhstorfer Dr K. — Die Paradies — Sünde II 163
Fugel-Lippert S. J. — Gotteswerke und Menschwerke II 163—164
Gerardus M. O. P. — Dissertatio de donis Spiritus Sancti ad mentem S. Thomas Aquinatis II 159—161
Geyer B. — Zellinger J. — Florilegium Patristicum tam veteris quam medii aevi auctores complectens III—IV 287—288
Goebel Dr B. — Katolische Apologetik I 79
I. M. Grabmann: Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung V—VI 411—4
P. Herminius Borzi: Maria hominum Coredemptrix V—VI 406—407
Holzaphel H. — Katolisch und Protestantisch I 88
Honnek Dr J. — Die Botschoft des Wortes Gottes I 87
M. C. Jéglot: La vie de la Vierge dans l'art V—VI 417—418
Jeličić Dr F. V. Kanonsko ženidbeno pravo katoličke crkve I 80—81
Kempen von Th. Nachfolge Christi I 89
Dr. Augustin Kilian: Maria Mutter der Gnaden V—VI 408—409
Kolb V. S. J. — Das Leben des hl. Ignatius III—IV 289—290
Kolb V. S. J. — Das Leben Mariae III—IV 295—296
Košutić R. — Gorom i poljem I 85—86
Kržanić Dr F. K. — La scuola francescana e l'averroismo II 157—159
Lampen P. W. O. F. M. — B. Joannes Duns Scotus et Sancta Sedes III—IV 284—285
Lebon J. — L'apostolicitè de la doctrine de la médiation mariale III—IV 296—297
Lippert P. — Die Kirche Christi I 87—88
„Louange de l'Hostie" V—VI 417
„Louange de Notre Dame" V—VI 417
Luković don Niko: Zvijezda mora V—VI 418—419
Minichthalen J. — Madlener J. — Die erste Weihnaet II 166
P. Ludgerus Meier: De Schola franciscana Erfordiensi saeculi XV. V—VI 408
B. M. Morineau: La Sainte Vierge V—VI 407
Mueler O. Th. — Ein kleiner Held I 91—92

Naegele P. B. — Tage mit Gott I 90
Neyen F. Notre Vie spirituelle III—IV 290
Précis de Théologie pastorale V—VI 417
Raus J. — Institutiones Canonicae III—IV 286—287
Sales von F. — „Philothea" I 89—90
I. P. D. Scaramuzzi: La dottrina del B. G. Duns Scoto nella predicazione di S. Bernardino da Siena V—VI 409—411
Schlect Dr J. Das Leben Jesu II 166
Spieler Dr J. — Lexicon der Pädagogik der Gegenwart II 162
Smet De A. — Tractatus dogmatico-moralis de sacramentis in genere, de baptismo et confirmatione I 81—82
Smet De A. — Tractatus theologico-canonicus de Sponsalibus et Matrimonio I 82—83
M. Schmaus: Der Liber propugnatorius des Thomas Anglicus und die Lehrunterschiede zwischen Thomas von Aquin und Duns Scotus V—VI 414—417
Šimrak Dr J. — Spomenica kalendar 1931 I 86—87
Tissier J. M. — La Puissance morales et surnaturelles de femmes I 85
Uccelo S. — Epitome Morale-asceticum de Sacramenti poenitentiae ministerio I 81
Vallet Dr A. — Guérison de Lourdes en 1927—1928—1929 I 84—85
Vanderwalle Ch. B. O. F. M. — Roger Bacon dans l'histoire de la philologie II 162—163
Veuhues I. V. — Das Geheimnis des ewigen Lebens I 90

D) Vjesnik

Apostolsko pismo o Antunovskim proslavama II 167
† Mp. O. Fra Petar Bačić V—VI 427—428
Enciklika Nj. Sv. Pija XI. „Casti connubii" I 93
Hiljadupetstota godišnjica općeg koncila u Efezu I 93—94
Hodočašće čehoslovačkog đaštva u Rim II 168
Istočna Sedmica u Sirakuzi III—IV 298—299
Jugoslavenski Glasnik i franjevačka gimnazija u Sinju I 93
Još jedna franjevačka revija V—VI 426—427
Kanonska vizitacija sjemeništa III—IV 302
† Kardinal B. Pompili III—IV 302—303
Kongres za religioznu psihologiju II 169 III—IV 299—301
Kurs francuskog jezika na Sorboni II 168
Literatura prigodom jubileja efeškog sabora V—VI 423—425
† Maffi kard. Petar, nadbiskup u Pisi II 167
Novi časopis kod Rusina II 168
Novi doktori III—IV 303
Otvor novog kolegija Propagande III—IV 301—302
Početak Antunovskih proslava III—IV 301

Priprava za „istočnu sedmicu" u Sirakuzi II 168—169
Program antunovske proslave I 96
Protestantizam i božansko materinstvo Marijino V—VI 425—426
Proslava stote-godišnjice rođenja Don Mije Pavlinovića I 94—95
Proslava sv. Ante I 95—96
Prvi katolički kongres za kinematograf II 168
Rumunjski kralj Piju XI. II 167
Ruski emigranti Svetome Ocu II 169
Slika na uspomenu jubileja efeškog sabora V—VI 425
Smrt dugogodišnjeg profesora franj bogoslovije u Makarskoj I 94
Smrt katoličkog učenjaka II 168
Smrt velikog arheologa I 96
Statistika glavnog grada Čehoslovačke I 94
Svečanosti prigodom 1500-godišnjeg jubileja efeškoga sabora. V—VI 420—423
Svepravoslavna konferencija na Atosu I 95
Zlatni jubilej Travničke gimnazije II 168

E) Chronica

Concilium episcoporum Russorum emigrantium III—IV 304
Congressus Cionistarum Regni Jugoslaviae I 98
De sollemni commemoratione decimi quinti centenarii concilii Ephesini V—VI 429—433
Diarium Belgradense de Litteris encyclicis „Casti connubii" I 98
Ecclesia Serbo-orthodoxa de matrimoniis mixtis I 97—98
In memoriam V—VI 435—436
Notitiae quaedam de praxi matrimoniali in ecclesia Serbo-orthoxa II 170—171
Nova domus ad diffundendos bonos libros III—IV 304
Publicationes litterariae in perennem memoriam Concilii Ephesini. V—VI 433
V—centenarium Ecclesiae Cathedralis s. Jacobi Sibenici V—VI 433—435
Primus superintendens ecclesiae Lutheranae II 171
Sollemnia ab coronationem imaginis Mariae Virginis „ad portam lapideam" III—IV 303—304
Subventio Calvinistarum et Lutheranorum ecclesiis III—IV 304
Vicesimus anniversarius consecrationis episcopalis metropolitae Zagrebiensis Dr Antonii Bauer I 97

F) Kratke ocjene knjiga poslanih uredništvu

I 99—100 II 172 III—IV 305—308

CORRIGENDA.

Pag. 429 lin. 5 paractum = peractum.
„ 429 „ 8—11 magno fidelium *usque ad* celebrata est *deleatur.*
„ 431 „ 42 Kutuni = Katuni.
„ 432 „ 8 *post* bellum *addatur* gerendo insignem victoriam reportasse. Hvar (civitas):
„ 432 „ 8 excitavit . . . 7 millia *deleatur.*
„ 435 „ 8 sit = sint.
„ 435 „ 14 sua = suae.

Chronica

De sollemni commemoratione decini quinti centenarii concilii Ephesini — Publicationes litterariae in perennem memoriam Concilii Ephesini — V-centenarium Ecclesiae Cathedralis s. Jacobi Sibenici — In Memoriam

Novo! Novo!

C. BALIĆ, *Ioannis de Polliaco et Ioannis de Neapoli,* Quaestiones Disputate de Immaculata Conceptione Beatae Mariae Virginis (BIBLIOTHECA MARIANA MEDII AEVI. Textus et disquisitiones. Fasc. I). Cij. 65 Dinara.

Već su mnogi stručnjaci u stranom svijetu, a i u našoj domovini iznijeli veoma povoljan sud o ovoj knjizi. Spomenut ćemo samo nešto.

U EPHEMERIDES THEOLOGICAE LOVANIENSES (srpanj 1931) str. 465—466 piše prof. J. Bittremieux:

Hoc primo fasciculo cl. Balić dignissime inaugurat novam collectionem mariologicam... edisserit A. talia quae pro historia dogmatis Immaculatae Conceptionis magni momenti sunt... Eruditionem ingentissimam manifestat A. ubicumque; maximam curam in edendo adhibuit, quibus accedit elegans ac nitidus edendi typus; ex quibus omnibus de scientifica soliditate totius collectionis ex hoc primo fasciculo bene augurare jam licet. Quantae utilitatis pro studio ac progressu mariologiae praesens opusculum erit, omnes facile vident.

U REVUE BENEDICTINE (1931, str. 358—359) poznati učenjak D. R. Proost piše:

Ce volume est le premier d'une collection nouvelle dont le P. Balić, l'érudit critique et l'habile investigateur des sources de Duns Scot, vient de prendre l'initiative et la direction... L'edition, comme telle, est faite avec le plus grad soin, et selon toutes les regles de la critique textuelle la plus affinée...: c'est un beau travail technique... Nous tenons à affirmer toute notre sympathie pour cette entreprise scientifique et religiéusé, vénant de ce pays de Jugoslavie, où L'Ordre de S. François a si grandement merité de l'Eglise.

U BOGOSLOVSKOJ SMOTRI (God. XIX, Broj 4 str. 460—463) objelodanio je Prof. Fra Urban Talija veoma značajnu recenziju, koju završuje:

Ovo je izdanje izvedeno velikom pomnjom i ustrpljivosti; odaje u auktoru ne samo sposobnost za ovakove radnje i široku erudiciju, već, što je važnije, verziranost u predmet i kritičnost duha. Još mi je napomenuti, da auktor piše jasnim i dosta lijepim latinskim jezikom, što se čini u zadnje doba, da izlazi iz običaja. Čestitamo mu, da je ovim svojim prvim sveskom prinio znameniti prilog Mariologiji i Znanstvenoj teologiji uopće.

Milodari

U fond „Bibliotheca Mariana" darovaše: Po 1000 D: Preuz. Gosp. Dr. Antun Bauer, nadbiskup; M. P. O. fra Mavricije Gugić, provincijal franjevačke provincije sv. Jeronima; Franj. Samostan Sv. Lovre, Šibenik; Fra Mate Stošić, žup. Blizna-Bristivica; Fra Žarko Carev, žup. Mirlovići; Fra Ivan Vukušić, župnik Vinjani; Fra Luka Livajić, župnik Podbablje; Fra Krsto Belamarić, konzultor beogradske nadbiskupije; Fra Silvestar Kutleša, župnik Runovića; Franjevački Samostan Zaostrog; N. N. — Po 500 D:

M. P. O. fra Teofil Dr. Harapin, provincijal; M. P. O. Fra Blaž Jerković, komisar u Americi 10 Dollars — Franjevački Samostan Imotski; Franjevački Samostan Omiš; Fra Pavao Silov, župnik-dekan Šibenika (Varoš). — D 400 Fra Petar Glavaš, župnik u Otoku. — D 250 fra Frano Klarić, župnik-dekan u Metkoviću. — Po 200 D: Preuzv. Gosp. Kvirin Klement Dr. Bonefačić, biskup splitski; Presv. Gospodin Janko Dr. Šimrak, sveuč. profesor; Preč. Mon Mijo Rubić, župnik u Poljicima; N. N. Imotski; Fra Stanko Huljić, župnik Danila; Fra Petar Dr. Berković, dekan drniški; Fra Bože Jelinčić, župnik Lećevica. — D 150 Fra Rudolf Visentini, župnik Ugljane. — Po D 100: Preuzv. Gospodin Miho Pušić, biskup hvarski; Preuz. Gosp. D. Dr. Njaradi, biskup križevački:, Preuz. Gosp. F. Dr. Gnidovec, biskup skopljanski; Preuz. Gosp. J. M. Dr. Carević, biskup dubrovački; Preuz. Gosp. Dr. A. Akšamović, biskup đakovački; Preuz. Gosp. Dr. Srebrnič, biskup krčki; Franjevački Samostan Poljud; Prof. Fra Petar Vlašić, konsultor beogradske nadbiskupije; Presv. Don Ivan Bjažić, župnik-kanonik u Šibeniku; Preč. Don Marko Ćorić, župnik-dekan Pirovci; Fra Rikard Tripalović, župnik Gala; Preč. Don Niko Hržić, dekan Makarska; Preč. Don Bone Donelli, žup. u miru; Fra Jozo Šimić, župnik Lovreć; Fra D. Labor, župnik Rupe:, Drag. Jurić, Šibenik. — D 30 Prof. Lj. Vićić. Svima Uprava najsrdačnije zahvaljuje i preporuča se dobroti drugih.

NARUDŽBE I DOPRINOSI ŠALJU SE NA ADRESU:
„BIBLIOTHECA MARIANA"
FRANJEVAČKI SAMOSTAN MAKARSKA. (Br. čekov. rač. 37.049).

Gospodarska Štedionica u Splitu

Središnjica: S P L I T

Podružnice: Dubrovnik i Makarska

NAJVEĆI DALMATINSKI NOVČANI ZAVOD na ZADRUŽNOM TEMELJU

GLAVNICA Din. **2,714.000** — sa jamčevinom D.**8,142,000** = ULOŠCI preko D.**31,000.000**

Prima uloške na štednju

Daje zajmove na mjenice i u tekućem računu

Kupuje i prodaje devize i valute

Obavlja sve bankovne poslove najkulantnije

Odgovorni urednik i predstavnik izdavača: O. Bernardin Topić — Šibenik ul. Fra Andrije Kačića 97. — Izdaje: Konsorcij „Nove Revije", Makarska (O. A. Cikojević), Tiskara „Kačić" — Šibenik (O. B. Buljević)